

CENTRALNA BIBLIOTEKA JNA

Inv. br. 28282
Sign. C-47

ВОЈНО ДЕЛО

1

1 9 5 2

САДРЖАЈ

Страна

Потпуковник Александар Војновић: Убацивање (инфилтрација) у нападу —	1
Потпуковник Станислав Подбој: Метод процене ситуације — — — — —	17
Потпуковник Васо Бошковић: Организација командовања артиљерије — —	27
Мајор Стјепан Шћетарић: Израда, оправка и одржавање комуникација — —	38
Пуковник Рудолф Реде: Наше коњарство и армија — — — — —	48

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник Арсеније Бољевић: Југословенско ваздухопловство у рату априла 1941 године — — — — —	63
--	----

ИЗ ИНОСТРАНИХ АРМИЈА

—: Тактичко-техничке новине — — — — —	85
---------------------------------------	----

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

<i>Курџи Асман: Немачке судбоносне године</i> — — — — —	91
<i>Др. Ваневар Буш: Савремено наоружање и слободни људи</i> — — — — —	94
<i>Пошћуковник Ф. О. Микше: Криза ђешадије</i> — — — — —	103
<i>Арисџарко: Здружене шаќићичке групе и одреди</i> — — — — —	109
<i>Пошћуковник Ф. О. Микше: Проблеми евакуације сџановништџва:</i> — — —	111
<i>Пошћуковник Ч. В. Мајшени: Ујошреба хеликопџтера у армији САД</i> — — —	113
<i>Генерал Жерардо: Европски и азиски рајшови</i> — — — — —	117
<i>К. А. де Вирд: Поуке из Корејског рајша</i> — — — — —	120
<i>Пуковник Ихсан Куршоглу: Рајшно искуштво и ново оруђе</i> — — — — —	122
<i>Мајор Џон В. Бернс: Инжњерија оклојних јединица</i> — — — — —	123
<i>Пуковник В. С. Боднер: Ушћцај нових борбених средсџава на ђозадинску службу</i> — — — — —	125
<i>Х. К. Кнефел: Прилог ђроблему избора кадрова</i> — — — — —	127

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Пуковник Вукашин Суботић: Утицај фортификације и земљишџа на извођење одбране — — — — —	129
---	-----

Редакциони одбор: Генерал-лајџнанџ Душан Кведер (одговорни уредник), генерал-лајџнанџ Љубо Вучковић, вице-адмирал Срећко Манола, генерал-лајџнанџ Ђоко Јованић, генерал-лајџнанџ Милинко Ђуровић

Адреса редакције: Војна пошта 4426 — Београд (Телефон 23-021, локал 98)

ВОЈНО ДЕЛО

ОРГАН МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ФНРЈ

БРОЈ 1

ЈАНУАР — ФЕБРУАР 1952

ГОДИНА IV

Потпуковник **ВОЈНОВИЋ АЛЕКСАНДАР**

УБАЦИВАЊЕ (ИНФИЛТРАЦИЈА) У НАПАДУ

У страниј, па и у нашој, штампи често се срећемо са термином „инфилтрација“ („инфилтрирање“), а нарочито у последње време у вези са догађајима на Корејском фронту. Тај страни термин у суштини значи убацивање, увлачење или продирање извесних снага кроз непријатељски распоред у ближу или даљу непријатељску позадину са различитим, мање или више самосталним задацима. Уствари, то је обично део маневра оне јединице која напада или се брани, а који се врши са циљем да се таквим дејством олакша и омогући њен бржи и потпунији успех. Пошто нама за тај појам, по нашем мишљењу, више одговара термин „убацивање“ него стран термин „инфилтрација“ (тим пре што смо га употребљавали и за време Народноослободилачког рата и због тога што се термин „инфилтрација“ још није потпуно одомаћио, да би га било тешко избацити из употребе), ми ћемо у овом чланку употребљавати само термин „убацивање“.

Убацивање се може вршити кроз сам непријатељски распоред, затим ваздушним или поморским десантом, пребацивањем извесних снага преко језера или река у позадину непријатеља, итд. Осим тога, и партизанске јединице, које су створене у непријатељској позадини, као и јединице регуларне армије, које су остављене у периоду повлачења, могу да приме на себе сличне задатке и да их извршавају на сличан начин као и друге убачене јединице.

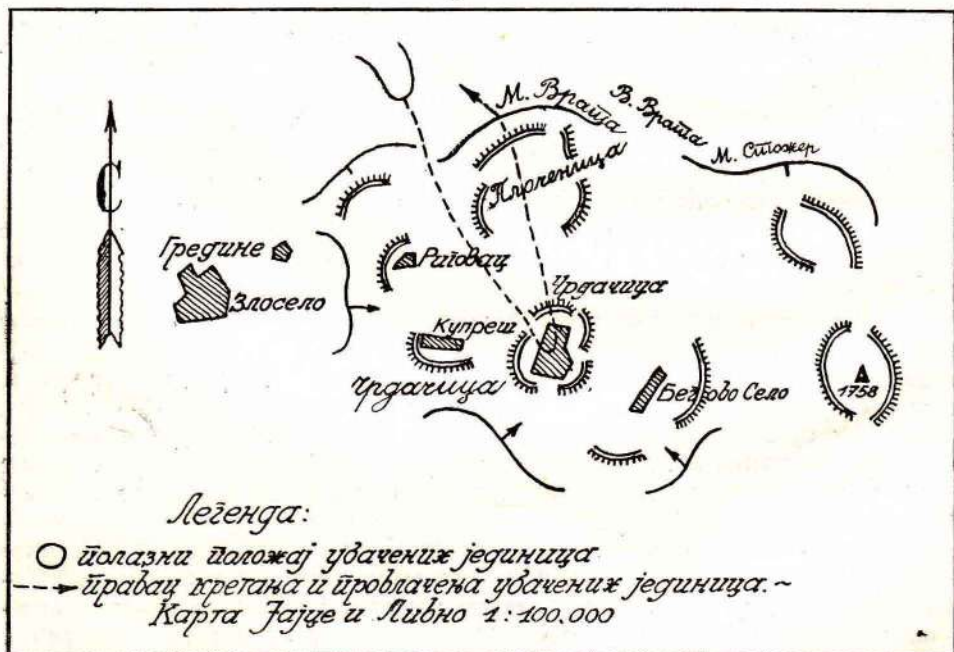
Иако се у последње време о убацивању говори као о неком „новом борбеном поступку“, који се појавио у Корејском рату, ипак је такво дејство примењивано много раније у разним армијама, само у мањем обиму. Још у старој Српској војсци, нарочито за време ратова 1912—1918 године, убацивани су поједини четнички одреди и остале мање јединице кроз непријатељски распоред за дејство у дубини непријатељске одбране. У том циљу постојали су и специјални упути за употребу војних четника. Међутим, у току нашег Народноослободилачког рата многе наше регуларне јединице — чете, батаљони и бригаде — такође су убациване на разне начине кроз непрекидни непријатељски фронт са веома различитим задацима, а првенствено са циљем да својим дејством у његовој ближој или даљој позадини помогну дејство осталих наших јединица које су нападале са фронта.

Али, ми ту не рачунамо она обухватна дејства наших снага и њихове нападе на бокове и позадину непријатељског распореда, када, више или мање, није било непрекидног непријатељског фронта, нити дејства на бокове и позадину непријатељских снага од стране оних партизанских јединица које су се раније налазиле у тој позадини (а то су биле, такорећи, свакодневне појаве у дејству скоро сваке наше јединице).

Убацивање наших снага вршено је не само у веома различитим условима, већ у разним борбеним дејствима, тј. у току напада и одбране, за време борби у сусрету, а нарочито у нападу на насељена места, затим у борбама на маневарском и брдском земљишту, у планини, шуми, ноћу, дању, итд.

Карактеристично је да су се наше јединице са успехом убацивале и у утврђена насељена места, где је непријатељ стварао јаку непрекидну кружну одбрану од једног или више фортификациски солидно утврђених и јаким снагама поседнутих одбранбених појасева. То су већином биле наше мање јединице (чете или батаљони), које су после убацивања вршиле удар на најосетљивије тачке унутар насељеног места, наносиле осетне губитке непријатељу, изазивале панику код њега и омогућавале успех осталим нашим јединицама које су нападале с фронта. Тако су, на пример, у септембру 1942 године снаге Прве крајишке, Друге пролетерске, Четврте и Пете црногорске бригаде предузеле напад на непријатељски гарнизон у Купресу, који је у то време био добро утврђен (види шему 1). Његова спољна одбрана била је нарочито јака на положајима: к. 1758, Бегово Село, М. Стожер,

Шема бр. 1

М. и В. Врата, Плазеница, Гредине, Риговац, Губер, Чрдачица и др. Поред јаких пешадиских снага, непријатељ је имао и једну батерију брдских топова, која је била постављена на ватреном положају у граду код џамије.

Наше јединице имале су задатак да прво ликвидирају спољну одбрану Купреса, а затим и сам град. У склопу тога општег задатка Прва крајишка бригада, која је имала да напада правцима Плазеница, Купрес и Зло Село, Чрдачица, Купрес доделила је својим батаљонима да нападају, и то: 1 стрељачком батаљону (без 1 чете) правцем Паљике, Чрдачица; 2 стрељачком батаљону правцем Зло Село, Губер, Купрес, а 3 стрељачком батаљону правцем Плазеница, Купрес. 1 чета 1 батаљона, јачине око 80 бораца, под командом командира Микана Марјановића, добила је задатак да се у току ноћи неопажено провуче кроз непријатељски борбени распоред између М. Плазенице и Чрдачице, да уђе у град и да нападом на непријатељску артиљерију и пешадију у граду нанесе губитке непријатељу, изазове панику код њега и омогући осталим снагама које нападају с фронта да униште непријатеља и заузму град.

Према предвиђеном плану чета је, користећи откривено земљиште и тамну ноћ уочи напада, у маршевској колони кренула према Купресу. Пошто се опрезно и нечујно кретала, чета је на простору између Чрдачице и М. Плазенице изненада наишла на 10—15 непријатељских војника у рововима, изненадила их и уништила хладним оружјем. После тога чета се даље провлачила према Купресу избегавајући поједина места где се непријатељ налазио, а кад је ушла у град успела је да дозна знаке распознавања од самих непријатељских војника, што јој је много користило у току њеног даљег кретања.

Нешто пре 23.00 часа чета је ушла у центар града, а око 23.00 часа отпочела напад на непријатељску артиљерију и остале јединице које су се тамо налазиле. Једно њено одељење успело је да на јуриш заузме топове и да им скине затвараче.

У борбама које су трајале од 23.00 часа увече до 5.00 часова ујутро чета је успела да изабаци из строја око 300 непријатељских војника и официра, док је сама имала само 4 мртва и 4 рањена борца.

Пошто остале наше снаге нису успеле да продру у град и да искористе успех ове чете, командир чете благовремено је упутио један вод са рањеницима на М. Плазеницу да се на њој утврди и омогући извлачење чете из града. И заиста, под заштитом овог вода, који је благовремено избио на М. Плазеницу, чета је успела да се око 5.00 часова повуче из Купреса.

Неоспорно је да је овако велики успех постигнут благодарeћи изненађењу, храбрости и умешности командног кадра и свих бораца ове чете.

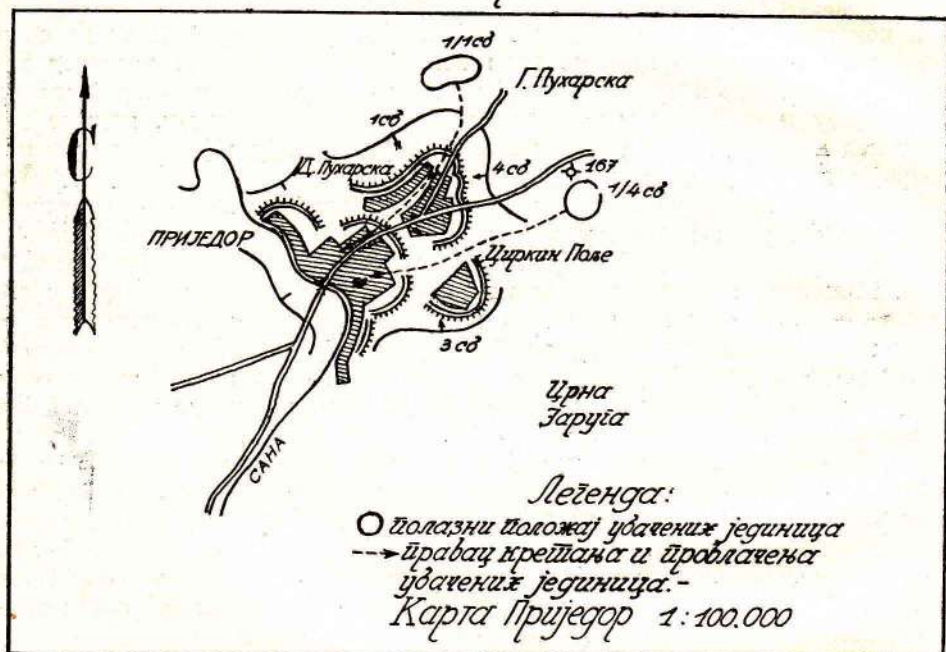
Наше јединице извршиле су успешно убацивање и приликом напада Првог и Другог крајишког одреда на Приједор, који је организовао Оперативни штаб за Босанску Крајину почетком маја 1942 године (види шему 2).

Као што се из шеме види, Приједор је био добро утврђен, са јаком спољном и непосредном кружном одбраном града. Наше јединице имале су задатак да најпре ликвидирају спољна утврђења града, а затим да заузму и сам град. У том циљу 1 батаљон Другог крајишког одреда добио је за-

датак да напада правцем Г. Пухарска, Приједор, 4 батаљон правцем дуж друма, к. 167, Приједор, а 3 батаљон правцем Црна Јаруга, Приједор, док су остале снаге имале задатак да нападају са западне и северозападне стране града.

У оквиру извршења тога задатка било је предвиђено да 4 батаљон упути једну чету правцем Циркин Поље, Приједор, с тим да се неопажено провуче кроз непријатељски распоред и изврши напад на непријатељску

Шема бр. 2

артиљерију, док је 1 чета 1 батаљона добила задатак да се, такође, неопажено провуче кроз непријатељски распоред правцем Г. Пухарска, Приједор, да избије у сам Приједор код католичке цркве и предузме напад на непријатеља унутар града.

У одређено време обе чете успеле су да се у току ноћи неопажено провуку кроз непријатељски распоред и да изврше све постављене задатке. Својим дејством оне су помогле дејство осталих јединица које су нападале с фронта и са којима су се касније спојиле у самом граду.

И у Бихаћкој операцији, новембра 1942 године, Прва и Друга крајишка бригада успешно су извршиле неопажено убацивање својих снага у дубину непријатељског распореда. Наиме, 1 батаљон Друге крајишке бригаде успео је да се неопажено провуче кроз непријатељски распоред у сам Бихаћ, да поседне мост на десној обали Уне и да својим дејством омогући осталим снагама успешну ликвидацију непријатељских снага на десној оба-

ли реке. Исто тако успешно је убачен у Бихаћ и 1 батаљон Прве крајишке бригаде, те је на тај начин ликвидирано јако утврђено непријатељско упориште Сомишље.

Углавном, дејства ова два батаљона много су допринела успешном завршетку Бихаћке операције. (Њихово детаљније дејство може се видети у чланку пуковника Рауша, „Бихаћка операција новембра 1942“, „Војно дело“ бр. 2 за 1950 годину).

Оваквих и њима сличних примера било је веома много у току Народноослободилачког рата, као на пример у борбама за ослобођење Ливна, Бања Луке и др.

Овде смо намерно навели неколико примера за убацивање јединица у солидно утврђена и брањена насељена места, првенствено ради тога да бисмо доказали да се убацивање јединица може успешно изводити и у условима добро организоване и савремене непријатељске позиционе одбране. Међутим, у току нашег Народноослободилачког рата било је још много сличних примера убацивања наших јединица не само у насељена места (Ливно, Бања Лука итд.), већ и у дубину непријатељског распореда (и у нападу и у одбрани), а нарочито у току Четврте и осталих непријатељских офанзива. То убацивање наших јединица било је прилично масовно у односу на главне снаге за чији су рачун радиле убачене јединице.

Као што смо видели, пред фронтом појединих наших бригада убациване су снаге од једне чете до батаљона, док су Севернокорејци и Кинези успели да у једном повољном моменту убаце око 30.000 војника на фронту ширине 150—200 км, али тако да су пред фронтом појединих њихових дивизија дејствовале снаге до једног батаљона, а ретко око једног пука. То значи да они у релативном смислу нису вршили масовнија убацивања него ми у Народноослободилачком рату.

Према томе, наша Армија има богато искуство и у томе виду борбених дејстава, само је важно да та драгоцене искуства изучимо и масовно и успешно применимо у евентуалном рату у циљу одбране наше земље.

*

Пре но што пређемо на излагање задатака и начина дејства убачених јединица потребно је да видимо каква је разлика између њих и партизанских јединица, пошто и једне и друге обично дејствују у непријатељској позадини. По нашем мишљењу, та разлика се више испољава у организацијском и формацијском погледу, него у погледу самих задатака које добијају и начина њиховог извршења. Док убачене јединице обично улазе у организацијски састав јединица регуларне армије, тј. у састав појединих батаљона, пукова, дивизија и др., које дејствују с фронта, дотле су партизанске јединице независне од регуларне армије у смислу своје организацијске припадности. Поред тога, док се убачене јединице после извршења једног или више конкретних задатака спајају са својим матичним јединицама у дубини непријатељске одбране (разуме се ако су ове учествовале у тим дејствима и продрле тамо) или се поново повлаче кроз непријатељски распоред и враћају у састав својих јединица, дотле партизанске јединице могу дејствовати пот-

пуно самостално у дубљој непријатељској позадини, тј. без икакве везе са регуларним јединицама, или се за извршење конкретних задатака могу потчињавати појединим већим јединицама (пуковима, дивизијама, корпусима) које дејствују с фронта на том правцу, тако да се њихова дејства могу усклађивати по времену, месту и циљу са дејствима и радом регуларних јединица. Партизанске јединице могу ући у формациски састав регуларних јединица само онда када после ослобођења сопствене територије нису више потребне на том терену. Међутим, после извршења појединих конкретних задатака такве партизанске јединице могу и даље дејствовати у непријатељској позадини. У том циљу, на непријатељској територији треба првенствено стварати и користити партизанске јединице од народа на чијој се територији дејствује.

Задаци убачених јединица

Убачене јединице могу добити веома разноврсне задатке. То су већином такви задаци који проистичу из општег плана оне јединице која им даје задатке и за чији рачун раде. При томе убачене јединице обично дејствују на оне објекте непријатељске одбране чијим се падом или неутралисањем најбоље омогућава успех јединице на правцу главног удара, као например:

— дејства на тактичке и оперативне резерве непријатеља у циљу њиховог разбијања, везивања, ометања покрета и спречавања извршења противнапада на наше јединице које дејствују с фронта;

— ометање и кидање унутарње везе између појединих делова непријатељског борбеног поретка; напади на командна места, центре везе, осматрачнице, радарска постројења, базе, складишта и друге позадинске установе, итд.;

— уништење појединих непријатељских артиљериских оруђа, батерија, дивизиона, па и већих артиљериских група, авиона и других постројења на аеродромима;

— напади на непријатељске тенковске и моторизоване јединице и на разне њихове транспорте;

— заузимање важних висова, непријатељских упоришта, чворова, теснаца, превоја, раскрсница, мостова и др. у дубини његове одбране и њихово држање до доласка сопствених снага које нападају с фронта;

— извиђање и осматрање непријатељске одбране и коректура сопствене артиљериске ватре по непријатељским резервама, артиљерији или другим важним објектима одбране;

— пропагандна дејства у циљу стварања панике код непријатељских војника итд.

Као што се види, дејства убачених јединица имају велику улогу и значај у савременој борби. Она већином у знатној мери нарушавају систем непријатељске одбране, наносе непријатељу велике губитке у људству и техници (надокнађујући на тај начин недостатак сопствене технике), подржавају напад својих јединица које нападају с фронта (везујући за себе знатне непријатељске снаге) и негативно утичу на морал непријатеља.

Могућност примене убацивања у разним армијама

Да ли ће нека армија примењивати убацивање јединица и у ком облику зависи од разних услова. Пре свега, **морал и висока свест** бораца и старешина, као и убачених јединица у целини, морају бити на завидној висини. То се, свакако, може очекивати и у оним армијама које воде праведан рат. Насупрот томе, агресивне армије које своје командовање заснивају на сили и страху потчињених и које немају поверења у своје војнике, немају услова за масовнију примену убацивања. То је разумљиво због тога што се дисциплина у таквим армијама мора одржавати свим могућим принудним средствима, а поготово ако у свом саставу имају јединица разног националног састава, које немају интереса да се боре. Оне би се због тога распале чим би дошле у непријатељску позадину и биле ослобођене страха и гвозденог притиска. Иако то значи да агресивне армије немају услова за **масовно** убацивање јединица, ипак могућност убацивања не треба искључити. Неоспорно је да и **борбена способност** јединица има велики утицај на њихову примену и успех приликом извршења задатака после убацивања. Пре свега, потребно је да јединице добро познају ноћна кретања и ноћне борбе, да буду издржљиве и покретљиве, да у борби показују одлучност, смелост, лукавство и дрскост, да знају како се врши рашчишћавање препрека, минирање, размирирање и др., да старешински кадар буде најбољи и да располаже искуствима из партизанског начина дејства, итд.

Наклоњеност становништва појединих окупираних територија и њихова помоћ у обавештавањима, исхрани, смештају, кретању и др., као и постојање сопствених партизанских одреда, такође повољно утичу на дејство убачених јединица. Несумњиво је да ће у таквим условима наше партизанске јединице, као одлични познаваоци терена, пружањем помоћи у погледу кретања, прихвата после преласка фронта и при нападу на одређене објекте, непријатељске резерве, артиљерију или чак и на одвојене циљеве, умногоме олакшати рад не само убаченим јединицама, већ и главним снагама које дејствују са фронта. Али, ако на некој територији већ постоје партизанске јединице онда убацивање регуларних јединица треба вршити само у оним случајевима када саме партизанске јединице нису у стању да изврше постављене задатке. Међутим, постојање и помоћ партизанских јединица није неопходан услов за успешно убацивање регуларних јединица, већ само један од позитивних утицајних фактора.

Природно је да испресецано, брдовито, планинско или пошумљено земљиште олакшава убацивање јединица, али то не значи да се убацивање не може вршити и на оним деловима непријатељског фронта који су равни или откривени.

На могућност примене убацивања знатно утичу **карактер непријатељске одбране и распоред његових снага**. Међутим, неки сматрају да се убацивање не може вршити онда кад је непријатељ организовао позициону одбрану (не само у виду траншејног, већ чак и у групном систему). Ако бисмо прихватили овакво мишљење, онда би то значило одрицање од убацивања јединица баш у оним моментима када нам је оно најнеопходније, тим пре што ће непријатељ, поред маневарске одбране, често примењивати и позициону одбрану. Неоспорно је да се убацивање јединица може лакше вршити ако се

непријатељ брани на широком фронту, где постоје већи непосредни међу-простори између његових јединица, него онда када је организовао позици-ону одбрану, нарочито у случајевима када је она организована у најпот-пунијем систему. Међутим, треба имати у виду да непријатељ никада неће распоредити своје јединице равномерно по читавом фронту, већ ће у сваком систему одбране груписати своје снаге на важнијим правцима и важнијим чворовима и рејонима, тако да се и у траншејном систему могу наћи непо-седнути простори кроз које се могу провући мање или веће јединице у ду-бини непријатељске одбране, тим пре што ће постојати поједини делови траншеја и саобраћајница које непријатељ контролише само мањим сна-гама или патролама. Разумљиво је да ће се убацивање изводити утолико теже уколико је гушћи распоред непријатељских снага на главном положају и на предњем крају, а нарочито на тежишту његове одбране. Међутим, тамне ноћи магла, киша, олује и уопште неповољне временске прилике, могу се одлично искористити за убацивање јединица чак и на оним правцима где је непри-јатељ најсигурнији, само ако се искористе најповољнији моменти (када се на положају остављају само поједини борци, а остали се налазе у склони-штима и када је отежано осматрање и ослушкивање услед временских непогода).

Величина јединица за убацивање зависи од карактера и обима задатака, карактера земљишта (покривено, шума, равница, планина, и др.), карактера непријатељске одбране и густине непријатељских снага на изабраном делу фронта, од расположивих снага, итд. Према досадашњим искуствима, најче-шће су убациване поједине групе бораца, одељења, водови, чете и батаљони, а понекад — у повољним условима — могу се убацивати поједини пукови, па чак и дивизије. Да би ове јединице биле што покретљивије и што ефи-касније потребно је да њихова спрема и наоружање буду што лакши, с тим да оружје буде јаке ватрене моћи и да омогућава борбу са непријатељским тенковима и другом техником. У вези с тим, поставља се питање да ли би за убацивање требало употребљавати обичне стрељачке или посебно орга-низоване, припремљене и специјално обучене јединице (на пример, ауто-матичарске).

Као што смо раније видели, Прва крајишка бригада (а и остале наше бригаде) најчешће је убацивала једну од својих најбољих, најискуснијих и најборбенијих јединица. Међутим, исто тако има доста примера да су поједине наше регуларне јединице убацивале у непријатељску позадину и своје чете „аутоматичара“ или „јуришне батаљоне“ (15 и 18 словеначка дивизија).

Ако имамо у виду наведене примере и све остале услове, а нарочито моралне квалитете и борбене особине наше Армије, онда можемо тврдити да се све наше стрељачке јединице, без обзира на њихову величину, могу успешно употребити за убацивање само ако се у извесном степену подеси њихова опрема и изведе детаљнија обука. Али ако детаљније анализирамо услове којима треба да одговара убачена јединица и обимност послова које треба извршити за припрему једне стрељачке јединице за убацивање, из-гледа да би требало тражити неки погоднији начин за решење овог питања. Ми смо већ раније нагласили да јединице за убацивање треба да буду снаб-

девене оружјем јаке ватрене моћи (већином аутоматима) и опремљене лакшом опремом, а то значи да би пред свако убацавање требало мењати оружје и давати другу опрему свакој стрељачкој јединици која би била одређена за убацавање. Осим тога, требало би изводити и извесну допунску обуку тих јединица, нарочито у погледу бешумног ноћног кретања, ноћних борби, минирања, разминирања и рашчишћавања разних других препрека, тако да и то претставља један од недостатака употребе стрељачких јединица за убацавање. А пошто се, с обзиром на ширину фронта напада и досадашње искуство, може очекивати да ће пред фронтом батаљона обично дејствовати један убачени вод, пред пуком чета, а пред дивизијом батаљон (ма да у извесним случајевима пред фронтом поменутих јединица могу дејствовати веће или мање снаге), то би значило да би оне јединице из чијег се састава издвајају делови за убацавање биле чешће ослабљене приближно за $\frac{1}{3}$ своје формациске снаге, тим пре што би се чешће употребљавали баш они њихови делови који располажу са више искуства, тако да би нормална дејства њихових матичних јединица била отежана у извесној мери.

С обзиром на изложене недостатке употребе стрељачких јединица за убацавање, као и на то да убачене јединице треба да изводе веома тешке, смеле и дрске задатке, сматрамо да би у стрељачким, или у најмању руку у брдским батаљонима, пуковима и дивизијама требало формирати специјалне аутоматичарске јединице, које би се поред других разноврсних задатака у разним видовима борбе употребљавале и за убацавање кроз непријатељски распоред. У том циљу у стрељачком, односно брдском батаљону требало би формирати вод, у пуку — чету, а у дивизији — батаљон аутоматичара. Вод аутоматичара имао би око 30 људи формираних у три одељења. Свако одељење, поред аутомата (јачег ватреног дејства и већег домета — слично аутоматима немачких падобранских јединица) имало би још један пушкомизраљез, један ручни бацач и два до три снајпера, док би код командира вода били 1—2 снајпера и 1—2 ручна бацача.

Чета аутоматичара имала би око 100 бораца, формираних у три вода (сличног састава као у батаљону), затим одељење или вод ручних бацача, вод митраљеза и санитарет (када иде у непријатељску позадину). Батаљон аутоматичара имао би три чете, батерију бестрзајних топова 57 мм (од 6 оруђа), вод ручних бацача, минобацачку чету 82 мм и санитарет. За време убацавања у непријатељску позадину батаљон би могао да остави своје минобацаче 82 мм ако би му причињавали тешкоћу при кретању. При убацавању, овим јединицама могу се придавати лакша противтенковска средства, нарочито онда ако се предвиђа дејство против непријатељских тенковских јединица.

Ако би за убацавање биле потребне јаче снаге, онда се поред ових специјално формираних аутоматичарских јединица, у оквиру једног пука или дивизије може формирати још једна чета аутоматичара од батаљонских водава, или још један батаљон од пуковских чета аутоматичара, тако да се не би ни осетио скоро никакав недостатак у њиховим матичним јединицама. У погодним условима, могу се употребити за убацавање и читави стрељачки пукови или дивизије, ако се са њима изведе извесна допунска обука и ако

им се претходно у извесној мери замени опрема. Међутим, убацивање овако великих јединица не мора бити на једном месту, већ у више посебних колона које ће се накнадно сјединити пре или у току извршења задатка у дубини непријатељске одбране.

Специјално формиране аутоматичарске јединице, поред убацивања, могу корисно послужити као ударно средство у рукама команданта батаљона, пука и дивизије, за решавање разних задатака како у нападу, тако и у одбрани.

Правилан избор места и времена за убацивање има веома велики, ако не и пресудан утицај на успех самог подухвата. Због тога, за убацивање треба првенствено бирати непосредне или слабо поседнуте делове или међупросторе на непријатељском фронту, затим она места или делове где нема ископаних ровова или саобраћајница, или где су ови непосреднути (нарочито тамо где се налазе његове помоћне и развучене снаге) и, најзад, прикривене правце који се протежу у дубини непријатељске одбране и уопште свуда где се непријатељ најмање нада (нарочито на тешкопролазном и испресецаном земљишту).

Пошто успех подухвата у великој мери зависи од **тајности припрема и извршења самог убацивања**, најбоље је да се за то користе ноћ и неповољне временске прилике. Само се поставља питање да ли треба убацивати делове оних јединица које се од раније налазе на својим положајима или оних које ће нападати после смене. Иако је у погледу тајности боље да се шаљу делови из оних јединица које се већ налазе на положајима, ми ипак сматрамо да је у овом случају целисходније да се упућују делови из органског састава оних јединица које ће нападати, пошто ће бити више заинтересовани за успех своје јединице. При томе, само убацивање може се изводити непосредно на фронту јединице која врши убацивање, ако за то постоје повољни услови, или на фронту друге јединице до 30 и више км лево или десно, с тим да касније убачена јединица може избити заобилазним путем до предвиђеног места за извршење постављеног задатка. А да би убачена јединица благовремено стигла, треба одредити почетак убацивања с обзиром на брзину кретања, дужину маршруте и евентуалне препреке и отпоре на њеном правцу кретања. Према томе, убацивање може почети ноћу уочи напада јединице која дејствује с фронта (а то је најбоље) или неколико дана раније.

Убачена јединица може добити један или више конкретних задатака, као и извесне сугестије у погледу начина извршења задатка. Међутим, по нашем мишљењу, много је боље да се све то препусти команди убачене јединице, тако да њена иницијатива дође до пуног изражаја и да буде у складу са стварним условима који би постојали непосредно пре и у току самог извршења задатка, као и у извршењу оних задатака који касније могу да искрсну за време бављења у дубини непријатељске одбране.

Разумљиво је да пре убацивања треба добро проучити добивени задатак и извршити извиђање земљишта, карактер непријатељске одбране и његовог распореда, као и начин његовог живота на оном делу фронта где ће се извршити убацивање, са циљем да се утврди где се у току ноћи налазе заседе, куда се крећу патроле, где су евентуална непосреднута места,

где има препрека и да ли се могу обићи, итд. За извиђање треба слати извиђачке патроле кроз непријатељски фронт са задатком да извиде не само правац кретања, већ и објекте на које ће се дејствовати, а после повратка оне могу послужити и као путовође убаченим јединицама или се за ту сврху могу користити партизани или мештани који добро познају тај терен. Понекад, нарочито кад претстоји извршење неког важног задатка и кад се има довољно времена, и сам командант убачене јединице може лично да оде у непријатељску позадину, извиди правац кретања и објекте свог дејства, а затим да се врати и поведе своју јединицу.

Ради бољег упознавања потчињених старешина са земљиштем и правцем кретања, и ради утначавања разних питања у вези са извршењем задатка, може се изградити рељеф стварног земљишта, с тим да се на самом земљишту поставе конкретни задаци у вези са местом и начином убацивања, маршевским поретком и начином обезбеђења убацивања од стране осталих јединица. За убацивање треба првенствено користити колону по један, а ређе колону по два, с тим да се обезбеде са фронта патролом (која ће се кретати на краћим отстојањима испред чела колоне) и непосредним бочним осигурањем на важним местима. При томе треба у пуној мери користити искуство из покрета наших јединица у току Народноослободилачког рата, нарочито при прелазу оних рејона где су се налазиле непријатељске снаге. Само провлачење мора се вршити у највећој тишини, уз непрекидно одржавање везе у самој колони (у тамној ноћи може се користити конопац за који би се војници непрекидно држали). На челу колоне треба да се креће командант јединице, зато што на том месту може лако и брзо да схвати ситуацију и да благовремено предузима одговарајућа борбена дејства, а то има велики значај и у погледу морала бораца и осталих старешина.

Ако убачена јединица наиђе на непријатељску заседу, патролу или мању групу војника најбоље је да их изненада ликвидира хладним оружјем. Али ако је непријатељ претходно открије и отвори ватру, онда треба тежити да се смелим ударом уништи непријатељска заседа или патрола, а затим да се брзим маршем удаљи од места сукоба, користећи веће непосредне просторе ако их има. Осим тога, треба обилазити сва непријатељска упоришта и непријатељске снаге избегавајући сукоб са њима, а после каквог неизбежног сукоба брзо променити правац кретања и пробити се у дубину непријатељске одбране ради извршења задатка. Ако убачена јединица није у стању да савлада отпор непријатеља, она се може вратити својој матичној јединици, с тим да следеће вечери покуша убацивање на друго место. Зависно од ситуације, убацивање се може подржавати борбеним дејствима јединица са фронта и то дејством на један део фронта ради обмане, да би се на другом делу извршило убацивање, или пробојем непријатељске одбране да би се извршило убацивање на месту пробоја. По доласку у рејон за извршење задатка још у току ноћи треба извидети терен и припремити јединицу за извршење напада. Уствари, том приликом треба утначити оне задатке који су раније предвиђени по карти или рељефу. Пошто смо у току Народноослободилачког рата веома често ноћу долазили до објекта напада, а да га пре тога нисмо никада видели у току дана, и да смо у току ноћи организовали и изводили сам напад, неоспорно је да ће убачене јединице и убудуће моћи успешно да дејствују на тај начин.

Дејство убачених јединица у дубини непријатељске одбране

Дејство убачених јединица у дубини непријатељске одбране зависи од карактера задатка (напад на непријатељске резерве, на артиљерију, или тенковске јединице, на штабове, позадинске установе, итд.) и осталих елемената ситуације (јачине и распореда непријатељских снага и карактера његове одбране, јачине сопствених снага, карактера земљишта, временских прилика и других на изглед безначајних, а у конкретном случају веома утицајних елемената).

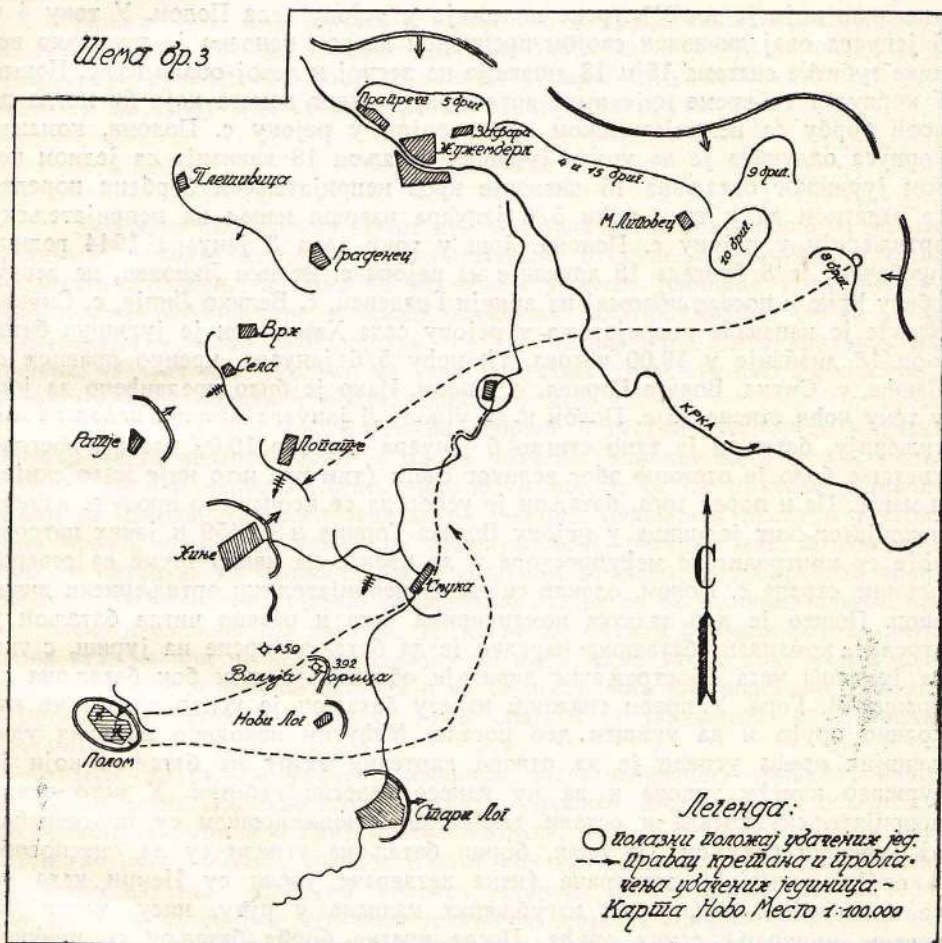
При дејству у дубини непријатељске одбране треба у пуној мери користити на пракси проверена искуства из нашег Народноослободилачког рата, нарочито у погледу изненађења, брзине и одлучности у извршењу задатака, и дејствовати на онакав начин, какав непријатељ најмање очекује. При томе треба у пуној мери користити све повољне услове, грешке и слабости непријатеља.

Напад на непријатељске резерве. Да би после пробоја непријатељске одбране обезбедио брз темпо наступања и проширио постигнути успех пре но што стигну непријатељске резерве на место пробоја, нападач обично користи јаке тенковске, артиљериске и авијациске снаге. Али ако нема таквих снага или ако се не могу употребити због карактера самог земљишта, онда се поставља питање на који се начин у томе случају може обезбедити брз темпо наступања и спречити подилазак резерви. По нашем мишљењу, у таквим случајевима напад партизанских или убачених јединица на непријатељске резерве и тенковске снаге у циљу спречавања њиховог благовременог подилажења месту пробоја и извршења противнапада може имати великог утицаја на брзину наступања, обезбеђења и развијања постигнутог успеха. Да би се непријатељске тактичке и оперативне резерве, као и тенковске снаге, могле успешно нападати и спречавати њихово благовремено стизање на бојиште и извршење противнапада, односно противудара, треба убацили у непријатељску позадину што више јединица наоружаних довољном количином лаких ПТ средстава и вршити изненадне нападе на што већем броју правца, а првенствено на оне јединице, које би у противнападу могле да постигну већи успех, тј. на оне које су у том моменту најопасније. При томе избор најпогоднијег момента за напад, такође, има велики значај. Зависно од услова, напади на резерве могу се вршити у току ноћи, затим у зору с почетком напада, или пре почетка напада јединице с фронта. Убачене јединице првенствено дејствују у виду изненадног препада или у виду засада на најпогоднијим местима на правцу вероватног кретања непријатељске резерве, користећи у пуној мери минирање објеката, рушење мостова или путева, нарочито тамо где треба да прођу непријатељска артиљерија, тенкови, итд.

При дневном нападу на непријатељске резерве које се налазе у једном рејону или при дејству на њих из засада убачена јединица треба да користи помоћ и дејство сопствене авијације и артиљерије у границама њеног домета.

Напад на непријатељску артиљерију. Да би нападач надокнадио недостатак артиљериских средстава или авијације, потребних за уништење или неутралисање непријатељске артиљерије, како у току артиљериске при-

преме, тако и у периоду подршке јуриша (када ће његова артиљериска средства бити употребљена првенствено за неутралисање и уништење браниочева живе силе и ватрених средстава на главном положају и када ће браниочева артиљерија тући нападачеву пешадију, тенкове и артиљерију), он мора употребити део својих убачених јединица за дејство на непријатељску артиљерију (поједина оруђа, батерије, дивизионе и групе). Такво дејство може бити веома успешно, као што се то може видети из следећег примера (шема 3). Наиме, у почетку јануара 1944 године непријатељске снаге

потискивале су нашу 15 и 18 стрељачку дивизију са севера према долини реке Крке у рејону Жужемберка, са тежњом да их набаце на реку и униште. После упорних борби 15 дивизија затекла се 5 јануара на следећим положајима: 5 бригада у рејону Жужемберка, на линији с. Прапрече —

с. Зафара; 4 и 15 бригада на линији с. Зафара — с. Липовец и 12 бригада на десној обали Крке, на линији с. Плешивица — с. Граденец.

Снаге 18 стрељачке дивизије налазиле су се, и то: 9 бригада у селу Ајдовец, 8 бригада у селу Велики Липовец, а 10 бригада у селу Мали Липовец. Међутим, још 4 јануара 1944 године непријатељ је наступао са југа са правца Кочевја, са циљем да подржи своје снаге које су дејствовале са севера према Жужемберку и да уништи 15 и 18 дивизију у долини Крке. Са овим снагама, које су наступале из Кочевја и које су избиле у рејон: с. Врх, с. Хиње, с. Стари Лог, налазио се и један далекометни артиљериски дивизион који је имао ватрене положаје у рејону села Полом. У току 4 и 5 јануара овај дивизион својом прецизном ватром наносио је прилично велике губитке снагама 15 и 18 дивизије на десној и левој обали Крке. Пошто 7 корпус у то време није имао артиљерије таквог димета која би могла да води борбу са непријатељском артиљеријом у рејону с. Полома, команда корпуса одлучила је да упути јуришни батаљон 18 дивизије са једном четом јуришног батаљона 15 дивизије кроз непријатељски борбени поредак са задатком да у току ноћи 5/6 јануара изврши напад на непријатељску артиљерију у рејону с. Полома. Још у току дана 5 јануара 1944 године пребачена је 8 бригада 18 дивизије из рејона с. Велики Липовец, на десну обалу Крке и поселе положај на линији Граденец, с. Велико Липје, с. Смука, одакле је нападала непријатеља у рејону села Хиње, док је јуришни батаљон 18 дивизије у 19.00 часова, тј. ноћу 5/6 јануара, кренуо правцем с. Лашће, с. Смука, Волчја Горица, с. Полом. Иако је било предвиђено да још у току ноћи стигне до с. Полом и да у зору 6 јануара изврши напад на артиљерију, батаљон је тамо стигао 6 јануара тек око 10.00 часова. Његово кретање било је отежано због великог снега (тим пре што није имао скије) и магле. Па и поред тога, батаљон је успео да се неопажено провуче између непријатељских јединица у рејону Волчја Горица и к. 459 и јаких патрола које су контролисале међупросторе и да избије на ивицу шуме са северо-источне стране с. Полом, одакле се видео непријатељски артиљериски дивизион. Пошто је дао задатке командирима чета и развио читав батаљон у стрелце, командант батаљона наредио је да батаљон крене на јуриш, с тим да јуришна чета 15 стрељачке дивизије обезбеђује леви бок батаљона са правца М. Гора. У првом снажном налету батаљон је успео да заузме неколико оруђа и да уништи део посаде. Међутим неколико његових удаљенијих оруђа успело је да отвори картечну ватру на батаљон који је јуришао између топова и да му нанесе извесне губитке. У исто време непријатељска посада и остали делови дивизиона вршили су противнапад на јуришни батаљон. Па ипак, борци батаљона успели су да онеспособе 4 оруђа узимајући затвараче (неке затвараче узели су Немци када су се повлачили), али, услед изгубљених каписла у путу, нису могли да изврше минирање самих оруђа. После кратке борбе батаљон се повукао из тога рејона. Непријатељ је имао око 20 мртвих, 25 рањених, три уништена камиона и неколико онеспособљених оруђа. Батаљон је запалио једну радиостаницу, приличан број аутомата и пушака, а изгубио 5 мртвих и 4 рањена (већином од картечне ватре). Том приликом био је тешко рањен командант батаљона што је довело до извесне забуне. По извршеном

задатку јуришни батаљон није се вратио истим путем, већ најкраћим али најнезгоднијим правцем, тј. од с. Полом, између с. Стари и Нови Лог, преко с. Смука и с. Лашће. После овог напада и напада 8 бригаде на Хиње непријатељ се повукао са десне обале реке Крке у правцу Кочевја.

Иако би напад овога батаљона имао много већи успех да је извршен у току ноћи (јер би то умањило дејство непријатељске картечне ватре, зато што непријатељ не би могао добро да осматра) и да је припремљен експлозив за минирање оруђа, ипак је дејство батаљона у целини било успешно.

Према томе, ако узмемо у обзир ово и друга наша искуства, може се доћи до закључка да убачене јединице треба да нападају непријатељску артиљерију првенствено ноћу, с тим да јуриши буду изненадни, смели и брзи, и да трају док се коначно не заузму сва оруђа.

*

Као што смо видели, већи део задатака убачених јединица решава се обично у тактичкој дубини непријатељске одбране. У вези с тим треба ускладити извршење задатка са бављењем убачене јединице у дубини непријатељске одбране пре и после извршења задатка. Разуме се да је то усклађивање утолико теже уколико се убацивање врши више дана пре извршења задатка или уколико та јединица мора дуже времена да остане у непријатељској позадини после извршења задатка.

Због карактера непријатељске одбране и густине распореда његових снага и места резерви јасно је да се убачене јединице могу дуже бавити у већој дубини непријатељске одбране. А пошто се од убачене јединице тражи да изврши одређени задатак на унапред одређеном месту и у одређено време, например, напад на непријатељску резерву или артиљерију, онда то значи да та јединица треба углавном да тежи да у одређено време изврши тај конкретни задатак. Није важно где ће се та јединица бавити пре или после извршења тог задатка, тј. да ли ће бити у близини рејона извршења задатка или на већем удаљењу од њега, само ако у току једне ноћи може да стигне и изврши задатак и да се после тога благовремено удаљи у најпогоднији рејон — ако се неће спајати са јединицом која напада с фронта.

Шта ће радити убачене јединице после извршеног задатка обично зависи од плана јединице која дејствује с фронта. Ако треба да остане дуже времена у дубини непријатељске одбране, онда она може отићи у онај рејон где нема његових снага и одатле ићи на друга места ради извршења појединих задатака. Међутим, убачена јединица по извршењу задатка обично се спаја са својом матичном јединицом која се пробила у дубину непријатељске одбране или улази у њен састав после враћања кроз непријатељски распоред. Разуме се да то провлачење уназад не би требало вршити на истом месту где је извршено убацивање у дубину непријатељске одбране, већ на неком другом месту, било на фронту матичне или на фронту неке друге јединице, само у том случају треба раније успоставити међусобну везу. Повратак убачене јединице и њено повлачење могу подржати

остале јединице које дејствују са фронта, а тако исто и артиљерија и минобацачи. Ако се убачена јединица, из било којих разлога, не може вратити или спојити са својом матичном јединицом, на пример, услед непријатељског напада, онда она може да дејствује као и свака друга партизанска јединица.

Да би се убачене јединице могле прикупити, ако би их непријатељ разбио, потребно је да сви командири, па и сами борци, знају зборно место где ће се наћи у случају разбијања. Разбијене јединице могу успоставити везу међу собом радиостаницама ако их имају или преко месног становништва, али у случају потребе, сваки борац, група бораца, или мања јединица, треба да пређу на партизанско дејство и да дејствују у дубини непријатељске одбране са тежњом да што пре ступе у везу са осталим делом своје убачене јединице. Проблем снабдевања јединица, нарочито муницијом, има велики значај. Оно се може вршити падобранима из авиона. Ако ће убачена јединица остати дуже у непријатељској позадини, онда се она према потреби може снабдевати и непријатељском муницијом, али је у том случају треба наоружати његовим оружјем. Проблем евакуације и неге рањеника необично је тежак, нарочито ако их има велики број и ако убачена јединица треба дуже времена да остане у дубини непријатељске одбране, јер они знатно отежавају маневар јединица. Мањи број рањеника може се сместити код месног становништва, а било би најбоље ако би се евакуисали на већу дубину где се могу спустити сопствени авиони који би их у току ноћи пренели преко фронта. Према томе, авиони и хеликоптери могу учинити велику услугу убаченим јединицама не само у погледу снабдевања муницијом и храном, већ и у погледу евакуације рањеника. Убачене јединице могу се такође снабдевати храном и од месног становништва или од непријатеља.

МЕТОД ПРОЦЕНЕ СИТУАЦИЈЕ

У чланку „Нешто о процени ситуације“ (Види „Војно дело“ бр. 5 за 1951 годину) свестрано су размотрена многа питања. У њему је прилично говорено и о методу процене, штетности шаблона и предности логичне процене у којој се елементи ситуације не цене издвојено, већ у њиховој повезаности и међусобној зависности. Међутим, по нашем мишљењу, питање метода није довољно јасно обрађено, иако је то једно од најважнијих питања, од чијег правилног решења зависи успешност борбе против шаблона, са којима се при процени ситуације у пракси доста често срећемо. Због тога ће бити корисно да се на ово питање још једном осврнемо, искључиво у погледу метода процене, ма да ће се при томе извесни моменти можда и понављати.

У процени ситуације у оквиру неке јединице (зависно од њене величине) обично учествује више лица, почев од команданта и комесара, до појединих органа штаба, родова и служби. То значи да сва та лица, која треба да доносе самосталну одлуку или предлог за било каква питања дате ситуације, морају претходно да размишљају о њима, тј. да врше одговарајућу индивидуалну процену ситуације.

У нашем даљем излагању ми ћемо се ограничити само на такве индивидуалне процене, првенствено на процену коју врше командант и комесар јединице, не упуштајући се у то ко у оквиру штаба као целине треба да врши процену и у каквом обиму.

Свака и најпростија ситуација уствари је сложена. То долази отуда што се велик број њених елемената налази испреплетан у разним нијансама међусобне зависности, тако да постоји безброј могућих комбинација о којима се може размишљати у процесу процене ситуације. Природно је да се у таквим условима процена сваке ситуације може вршити на разне начине и да јој се може приступити са разних страна, како у погледу начина и редоследа размишљања, тако и у погледу степена детаљисања појединих питања, а то је у суштини **метод процене ситуације**.

Резултат процене ситуације зависиће у првом реду од њеног квалитета. Ако претпоставимо да имамо довољно времена за процену и да ће они који је цене једнако расуђивати, онда би дошли, вишемање, до приближно истих резултата, без обзира на метод саме процене. Али, то не значи да и сам метод процене не утиче и на квалитет процене ситуације. Тако,

например, добрим методом може се скратити трајање процене ситуације, тј. може се добити знатна уштеда у времену, која ће повољно утицати на квалитет процене због тога што ће у том случају остати више времена за корисна и сталоженија размишљања.

Напротив, ако применимо слаб метод процене, можемо се изгубити у мање важним детаљима на штету битних елемената, или чак испустити из вида неку важну чињеницу.

Ми овде не можемо дати нека прецизна упутства којих би се требало придржавати при процени сваке ситуације, пошто квалитет процене, тј. правилност расуђивања у првом реду зависи од стечених знања, способности, умешности, снажљивости и искуства онога који врши процену. Међутим, много је лакше расправљати о методу процене ситуације, тј. о томе са које стране треба приступити, какав треба да буде њен ток, у какве детаље треба улазити, итд.

По питању метода процене постоји више гледишта, не само о процени у целини, већ и о њеним специфичностима у разним ситуацијама, нарочито код разних тактичких радњи. Иако сви теже да само размишљање тече једним одређеним редом, ипак и у томе погледу постоје знатне разлике међу појединим гледиштима. Тако, например, једни сматрају да ток процене треба да базира на узастопној процени појединих елемената ситуације издвојених из њене целине и на извлачењу закључака при процени сваког од тих елемената. Уствари, то би била **процена по елементима ситуације**. Насупрот томе, други су мишљења да се поједини елементи не могу и не смеју издвајати из целине и посебно разматрати, јер би то могло да доведе до једностраних и погрешних закључака. Према њиховом мишљењу, размишљања у току процене треба да се одвијају природним током, тј. извесним логичним редом, при чему се закључци доносе на основу једновременог разматрања свих елемената уколико имају утицаја на решавање појединих питања процене. Другим речима, елементе треба разматрати у међусобној повезаности и условности. То би била **процена ситуације природним током**. А како би, заправо, требало да изгледа тај природни ток процене — о томе се мало говори. То се већином препушта конкретној ситуацији и субјективном нахођењу сваког појединца, тако да је доста споро његово увођење у праксу. Да бисмо видели да ли је бољи метод „процене по елементима“ или „метод процене ситуације природним током“, размотрићемо сваког посебно.

Процена ситуације по елементима

Код нас је у методу процене по елементима доста расправљано. Ту су разматране разне варијанте које се, ипак, свде на његове основне карактеристике, тј. на издвајање елемената и извлачење закључака.

Код оваквог метода процена је доста лака, елементи се цене по усталеном реду и са доста шаблона не само у погледу међусобног реда елемената, већ и у погледу начина процене сваког елемента, тако да постоји извесна сигурност да се неће изгубити из вида неки важнији моменат при процени појединих елемената, као и то да се неће испустити и неки од самих елемената ситуације. Међутим, код овог метода постоји извештај

раскорак између стварног тока размишљања и редоследа процене који препоручује тај метод и који се у писменим проценама региструје на хартији. До раскорака долази због тога што се код појединих елемената не могу доносити корисни закључци, ако се при процени сваког у исто време у извесној мери не размишља и о осталим елементима, који нам се сами по себи намећу, без обзира што их шаблони не предвиђају. Јасно је да овде процена не тече увек логичним редом, већ се при преласку од једног на други елемент прекида, тако да процена није довољно повезана, већ доста исецкана.

Осим тога, при процени првог елемента ситуације често се доносе нереални закључци само зато да би били усклађени са крајњим закључцима, или се последњи закључци подешавају према првима, или се, на штету битних елемената, извлаче многи небитни закључци, који се понављају и код осталих елемената, тако да то одузима много времена и неповољно утиче на квалитет размишљања због излишног замарања. Као што се види, такав процес размишљања није дијалектички, јер се поједини елементи безразложно издвајају из једне природне целине. Тако се у разним варијантама овога метода поменути недостаци појављују у већој или мањој мери, ипак су они у основи заједничка карактеристика свих његових варијаната.

Метод процене ситуације природним током

Основна предност овог метода састоји се у томе што се процена ситуације врши природним током и логичним редом разматрања елемената ситуације. У случају писменог оформљавања процене ситуације не треба да постоји никаква разлика, већ излагати своја размишљања тачно онако како би она текла у стварности. Таквим методом најбоље се избегавају детаљи и понављања који нису потребни за ту ситуацију.

Главни недостаци овог метода процене састоје се у томе што се при процени не може чврсто ослањати на утрвене путеве познатих шаблона процене, тако да је неопходан већи интелектуални напор, а осим тога, може се лако десити да се изгуби из вида какав детаљ неког елемента (нарочито код почетника), пошто се процена елемената не врши тако систематски као код првог метода.

Ако упоређујемо ова два метода, онда морамо доћи до закључка да овај други метод има велике предности у односу на метод процене ситуације по елементима.

Иако неки сматрају да је метод процене по елементима много простији и приступачнији за почетнике, зато што тим методом могу лакше да цене ситуацију, ми ипак мислимо да се због већег расплињавања у таквој процени теже може да дође до потребног резултата. Пре свега, у школским условима почетник може лако да испише неколико табака хартије, али је питање да ли је у стању да из свега тога лако извуче правилне закључке. Због тога ће, по нашем мишљењу, и почетници много брже доћи до правилних резултата ако се у процени буду држали логичног реда који та ситуација намеће, без обзира на евентуална већа духовна напрезања, него у оним случајевима када се врше чести вештачки прекиди у току саме процене.

Добре стране метода процене по елементима могу се искористити за вежбе почетника у изолованој процени појединих елемената, као на пример, у процени неког земљишног рејона или правца у мирно доба, за процену неке непријатељске јединице или формације, и сл.

Метод процене која тече природним током и логичним редом, примењује се у доста нестабилним облицима тако да је у њима тешко пронаћи оно што је заједничко за све њих. Нарочито је тешко да се за почетнике пронађе најпогоднији, тј. тај „природни“ начин приступања процени у свакој конкретной ситуацији. Зато је потребно да се детаљније размотри баш ово питање, тј. како да приступимо природној процени неке одређене ситуације (ако нисмо довољно извежбани дужом праксом), да бисмо на тај начин могли одмах да сагледамо најповољнији редослед и начин процене.

Пре свега, треба имати у виду да се редоследи и ток процене у свакој конкретной ситуацији разликују у извесној мери и да се код овог метода може теже придржавати неког утврђеног редоследа него код метода процене по елементима. Па ипак, можемо пронаћи извесне моменте који би нам могли олакшати такву процену.

Свака процена ситуације врши се са циљем да се пронађу што повољнији **одговори на извесна питања** која треба решити у одлуци. На пример, ако вршимо процену ради доношења одлуке по питању пробоја, мораћемо да одговоримо на питање: где ће бити правац главног удара, да ли ће бити и где правци помоћног удара, на којим отсецима ће се вршити пробој, колике ће бити њихове ширине, докле ће бити ближи и следећи задаци, кад ће отпочети напад и сл. Код природног тока процене ситуације у том случају треба се оријентисати баш на та питања. То значи да ће наш ток процене бити природан и логичан ако правилно утврдимо **која питања, којим редом и на какав начин** треба да решавамо. У том случају поједини елементи неће се разматрати апстрактно и одвојено сами за себе, већ у тесној вези са оним питањима која треба конкретно решити при доношењу одлуке у одређеној ситуацији.

Да бисмо лакше утврдили неки начелни ред природне процене, прво ћемо да размотримо како **треба поставити питања**, затим, **на који начин треба поступити при размишљању о одговору** на свако питање и, најзад, да утврдимо редослед саме процене, тј. **којим редом треба поставити питања**. Пошто су ситуације које ценимо веома разнолике, природно је да не можемо дати неки прецизан, већ само начелан одговор у погледу редоследа процене ситуације.

Правилно постављање питања има велики значај за природан ток процене ситуације. При томе, свака ситуација сама по себи намеће која питања треба првенствено разматрати, а то су баш она питања по којима у тој ситуацији треба донети одлуку. Пошто се у разним ситуацијама доносе различите одлуке, природно је да треба решавати и различита питања. Сам избор тих питања зависиће од карактера претстојећих дејстава (напад, одбрана итд.), од времена (различити степен детаљисања и разни број питања) и других околности (тј. од степена самосталности јединица, да ли се ради о почетној ситуацији или динамици, и сл.). Углавном, та питања могу бити: шта ће, како и када предузети непријатељ, а шта, како и када треба

ми да предузмемо. Међутим, избор питања који би важио за сваку ситуацију не може се унапред поставити, већ се може одредити само у обиму конкретне ситуације. О самом редоследу постављања питања биће говора доцније.

Тражење одговора на постављено питање

До одговора на постављено питање може се доћи углавном на два начина.

Први начин био би „непосредно тражење најбољег решења“. Често ћемо бити у стању да у извесној ситуацији дамо одговор на поједина питања на основу општег утиска, тј. после доста кратког размишљања. У томе случају, најповољније решење постављеног питања тражимо без претходног упоређивања са још неким могућим варијантама за решење истог питања. У хитним случајевима често постоји потреба да се многа питања реше што пре, понекад и на рачун квалитета решења. Пошто начин непосредног тражења решења у таквим ситуацијама може да дође до пуног изражаја, необично је важно да су официри извежбани да у случају потребе могу донети решење за најкраће време.

Међутим, „одговор на први поглед“ може имати и озбиљних недостатака, јер он исто онако као што може да буде правилан, може да буде и потпуно погрешан. Зато, да бисмо избегли незгодне последице које би могле настати услед учињених грешака, такво решење треба критички размотрити паралелном проценом утицајних елемената, предности и недостатака, имајући у виду и друге евентуалне могућности решења.

Овакав начин доношења решења или одговора по појединим питањима више одговара у оним ситуацијама, када се располаже са мало времена, на пример, у динамици.

Други начин био би **тражење одговора** на основу темељног размишљања и упоређивања могућих решења. Другим речима, овај начин састоји се у томе што се у почетку разматра већи број могућих одговора на постављено питање, тј. већи број могућих варијанти самог решења. Тако, на пример, у оквиру размишљања о својим снагама, на постављено питање: који положај за одбрану најбоље одговара у датој ситуацији, треба разматрати више положаја на извесној дубљој или плићој просторији. То наравно не значи да све те положаје треба негде набрајати, већ их само треба имати у виду. При томе је важно да се ти положаји траже у одређеним границама између нас и непријатеља, а то није тако тешко одредити, јер се и на први поглед може лако уочити који део могућих положаја не долази у обзир било зато што су и сувише близу непријатеља, или зато што не омогућавају сигурно извршење задатка. На тај начин се могућа решења могу свести у доста узане границе у оквиру којих можемо доста лако да уочимо две до три најповољније варијанте.

Даља процена састоји се у томе да се вероватни положаји у одређеној зони међусобно упоређују у погледу њихових добрих страна и недостатака, ценећи код сваког питања све елементе ситуације утолико уколико могу утицати на његово решење. Ово се не врши по неком устаљеном реду, већ по важности коју поједини елементи имају за решење постављеног питања. У

томе је баш основна разлика овог метода у односу на метод процене по елементима, јер се код сваког посебног питања процене разматрају сви елементи у међусобној повезаности, али се сваки цени само уколико је то стварно потребно.

Природно је да начин размишљања не може увек да буде тако систематски као што је изнето, јер неће бити увек довољно времена, а некад ни потребе. Често ће бити могуће да се одмах, тј. у самом почетку, лако уоче две до три могуће варијанте и да се одмах приступи њиховој упоредној процени.

Са друге стране, треба бити опрезан при постављању граница између неприхватљивих и прихватљивих решења, јер се често може десити да најбоље решење буде и ван граница које привидно изгледају као прихватљиве. Тако је, например, при решавању питања одбране центра код Аустерлица, 1805 године, Наполеон применио потпуно оригинално решење, које је привидно било ван граница прихватљивог решења, а које му је донело сјајну победу¹⁾. Зато при одређивању граница између прихватљивих и неприхватљивих решења, треба увек имати у виду и могућност примене специјалних решења која могу на први поглед изгледати неприхватљива.

Приликом процене изабраних варијанти не треба се руководити бројем добрих и слабих страна, већ њиховим значајем и суштином, јер често само један једини повољан моменат једне варијанте може да има већи значај од низа позитивних страна других варијанти. Осим тога, у току упоредне процене појединих варијанти често се као најповољније решење може појавити нека међуваријанта или комбинација делова ранијих варијанти иако се она у почетној ситуацији није ни приметила. О томе треба водити рачуна при процени појединих варијанти и не држати се круто оних које смо поставили у почетку, већ размишљати и о евентуалном постављању нових.

Када се искристалисало најправилније решење треба га, у складу са расположивим временом, подврћи сопственој озбиљној критици. Тако ћемо се најбоље убедити у његову реалну вредност и бити спремни да га правилно спроводимо или преносимо на потчињене. Кад је на овај начин исцрпљен одговор на једно питање, тек онда треба прећи на ново питање.

Основна начела процене

На прво место долази начело **редоследа постављања питања по важности**, према коме треба прво да се решавају основна питања, а затим она која зависе од решења претходних. То значи да се у свакој ситуацији појављује неко питање као најважније, а затим остала редом по важности. Редослед тих питања није сталан, већ зависи од конкретне ситуације. Зато је потребно да се редослед појединих питања по важности изврши код процене сваке

¹⁾ У одбраненој бици код Аустерлица, Наполеон намерно није посео својим трупама јаке Праценске Висове на центру свог одбраненог фронта, ценећи да ће Савезници упутити главне снаге на његово десно крило, а само слабије снаге према центру. И заиста, у моменту када су Савезници оријентисали своје главне снаге за напад на десно крило, Наполеон је својим главним снагама напао слабе савезничке снаге на Праценским Висовима, разбио их, а затим извршио удар у бок и позадину савезничког левог крила и на тај начин изборио сјајну победу.

ситуације посебно. Тако, например, у некој ситуацији треба прво решити питање да ли ћемо неки задатак решити одбраном или нападом, затим — ако се решимо на одбрану — на коме се положају треба бранити, где ће бити тежиште одбране, какав треба да буде борбени поредак, итд. Међутим, несумњиво је, да је у датом примеру најважније питање да ли ћемо решити задатак одбраном или нападом, јер док то питање не решимо, не можемо решити ни остала питања која зависе од тог решења. Са друге стране, свака ситуација има један или неколико особито важних момената од чијег ће правилног решења зависити успех или неуспех. На пример, може се често десити да ће нам и на први поглед бити јасно да морамо применити одбрану, и то баш у једном одређеном положају, тако да се ту као основно питање појављује, рецимо, питање тежишта (понекад основно питање може бити: место, јачина и састав резерве, или време готовости, или правац против-напада и сл.). У таквим случајевима, ред процене може бити исти само се на претходним питањима треба много мање задржавати и тежити да се што пре пређе на битна питања.

Друго начело којим се треба руководити при процени захтева да се питања решавају по реду хитности извршења појединих радњи, нарочито оних које треба извршити или отпочети њихово извршење пре но што се може проценити ситуација у целини. На пример, понекад може бити корисно да се у извршном рејону што пре упуту један, или неколико предњих одреда. Очигледно је да се састав и јачина одреда, рејон упућивања, правац кретања, време поласка и задатак могу најлакше одредити после решења основних питања употребе читаве јединице. Међутим, ако бисмо чекали док претходно решимо сва та питања, могло би се десити да предњи одреди закасне. Према томе, прво треба решавати питање предњег, односно предњих одреда, па тек онда приступити решењу основних питања употребе јединице у целини. То је, уствари, парцијална процена, јер се врши у два маха: најпре хитна питања за чије се решење издају потребна наређења, а затим основна питања. Сличан поступак може се десити ако смо далеко од непријатеља па треба да предузмемо напад. У томе случају организација марша може се подесити према намерама за извршење самог напада. Међутим, може бити корисно да се покрет што пре предузме у извесном резервисаном поретку, с тим да се питање напада решава у току извршења покрета.

Приликом процене ситуације не треба увек детаљно разматрати све елементе, јер то доводи до расплињавања и губитка времена, кога и онако никад нема довољно, а нарочито се не треба задржавати на општепознатим чињеницама, на безначајним детаљима и на понављању података из доби-веног задатка.

Понекад се може десити да при разматрању неког посебног питања нађемо повољније решење за неко претходно питање по коме смо већ узели став. Зато је потребно да у току разматрања детаља проверавамо исправност решења по претходним питањима са циљем промене решења за та питања у целини или само у погледу њихове модификације.

Математички прорачуни могу бити веома користан елемент (ако нису сами себи циљ и ако не потичу из неке претеране педантерије), нарочито приликом процене непријатељских и сопствених могућности условљених про-

стором, брзином, временом и другим околностима које подлежу рачуну. У сваком случају, ту могу доћи у обзир само глобални, оријентациони прорачуни. Са друге стране, треба опрезно и штедљиво примењивати разне прегледе за чију припрему треба утрошити веома много времена, а који усто имају готово искључиво карактер статистичких података који врло мало доприносе квалитету процене ситуације. Осим тога, такви прегледи могу у потпуности да апсорбују и исцрпе штаб и да га потпуно одвоје од много важнијих питања. У такве прегледе спадају, например, сувише детаљисани прегледи снага и средстава, њихових односа и густина за разне дубине, правце и ширине појединих отсека, са подацима који су прорачунати чак и у децималима. По нашем мишљењу, такви прегледи могу се заменити са неколико простих рачуна, утолико пре што расположиви подаци о непријатељу ретко могу послужити као основа за неке тачне рачуне. Зато се у таквим прегледима треба ограничити само на онај минимум података који може бити од користи.

Приликом процене ситуације треба се клонити такозваног „навијања“. Наиме, понекад се дешава да онај који цени ситуацију покушава да убеди себе и друге у правилност неког решења, обично оног које му се прво наметне, тј. оно које није плод његове реалне процене и стварне вредности. У том циљу он обично проналази и потенцира све добре стране и предности таквог решења, а у исто време покушава да ублажи његове недостатке.

Треба имати у виду да свака ситуација, и поред тога што има само једно најбоље решење, може имати више варијанти могућих решења. Вештина онога који цени ситуацију састоји се баш у томе да међу њима пронађе најбољу варијанту. Зато је, по нашем мишљењу, погрешно ако се сматра да постоји само једно могуће решење, а да су сва друга погрешна и неприхватљива, јер такав поступак може лако навести не само на „погађање“, већ и на „навијање“.

Ако правилно проценимо **непријатељеве могућности и његове намере**, онда можемо лако да донесемо правилну одлуку за употребу сопствене јединице. Код Аустерлица, 1805 године, Наполеон је заснивао своју ванредно смелу и интересантну одлуку о дочеку непријатеља баш на правилној процени стварне непријатељеве намере. Процена непријатељевих могућности и његове највероватније намере (која има утицаја на цео ток процене и решавање свих осталих питања) чини једно од основних питања сваке ситуације. Али њу не треба вршити апстрактно и без везе са осталим елементима, већ тако да се непријатељске могућности и намере разматрају повезано са свим осталим елементима у оквиру дате ситуације. С друге стране, при процени и решавању сваког посебног питања треба увек имати у виду непријатељске могућности и његову највероватнију намеру. При разматрању непријатељских могућности не треба се расплићавати у ширину, већ разматрати само оне које су за нас опасне и најопасније.

Приликом процене не треба поједине елементе ситуације посматрати статички, већ у развоју, тј. кроз динамику претстојећих дејстава.

Процену ситуације треба безусловно завршити у одређеном времену да би се на време донела одлука и издала потребна наређења. Ако располажемо ограниченим временом онда се и процена ситуације мора скратити. У таквом случају уштеда времена може се постићи на неколико начина. Пре свега, може се смањити број питања која ћемо лично решавати, с тим да

остала питања решавају потчињени органи или сами извршиоци иницијативно у свом делокругу. На пример, у хитним случајевима, можемо наредити некој јединици да обезбеди дејство главнине у одређеној зони, с тим да она сама одлучи у већој мери о начину како ће тај задатак извршити; други пут можемо се упуштати и у веће детаље, али задужити неког од потчињених органа штаба да реши неко питање. Осим тога, уштеда у времену може се постићи бржом проценом сваког посебног питања (онако како је то већ изнето код разматрања о начину тражења одговора) и, најзад, применом парцијалне процене, у којој ћемо најпре решити најхитнија питања и издати потребна наређења, а остала за време извршавања оних наређења која су већ издата.

Време као простор претставља сталан елеменат планова који су везани за одређено време. Приликом процене ситуације, пре свега, појављује се план саме процене и временски редослед припрема претстојећих дејстава. Обично ће бити потребно да се у почетку процене ситуације изврши извесна оријентациона процена времена у оквиру „процене личног времена“. Време се узима у обзир код сваког посебног питања процене, а често се поновно решава на крају процене да би се извођење дејстава прецизирало и по времену.

Процес размишљања не прекида се после доношења одлуке по основним питањима, већ се и даље продужава по оним питањима која се после тога још могу разматрати. Осим тога, развој догађаја стално се прати кроз процес размишљања и разматрају се новоискрсла питања да би се могло стално руководити развојем ситуације.

Начелни редослед процене

Већ је наглашено да редослед процене ситуације може бити различит. У ситуацијама када су задаци прецизно постављени, процена се може свести на решење неколико детаља, док ће у другим обухватити читав комплекс питања шта, како и када треба урадити.

Ако се већ изводе борбена дејства са непријатељем, па наступи преокрет у ситуацији, онда прво треба бацити **општи поглед на ситуацију у целини** и, евентуално, по јединицама **у циљу учачавања критичних места** која изискују доношење хитних одлука и предузимање хитних мера.

После тога, може бити потребно да дође на ред **схватање задатка** у оквиру више јединице, уколико је потребно да се разматра као посебно питање, што не мора бити увек случај.

Даље, може бити потребно да се размотри питање плана процене и припреме дејстава, тј. да се **прорачуна време** — која питања, којим редом и до ког времена треба решити.

Затим би по реду могла да дође процена непријатељских дејстава која би за нас била најнеповољнија и његове **највероватније намере**, тј. шта ће, како и када непријатељ највероватније предузети у датој ситуацији. То су у извесном смислу општа питања, јер се могу разматрати готово у свакој ситуацији. Међутим, нека од њих су често толико јасна сама по себи да није потребно њихово посебно разматрање, већ се у потребном обиму могу разматрати у оквиру конкретних питања сопствених могућности. На пример, ако

се нека јединица налази на крилу више јединице, онда није потребно неко нарочито разматрање и наглашавање да она мора обезбедити бок више јединице и да је то нарочито важан задатак, јер је то јасно само по себи, а како ће тај задатак решавати размотриће се кроз питања процене сопствених могућности. Исто тако, ако знамо да ће се непријатељ бранити на извесном положају и ако смо из података сазнали и његов распоред, онда нема потребе да то посебно разматрамо, већ ћемо питање непријатеља разматрати исто тако у оквиру осталих питања сопствених могућности.

Конкретна питања **сопствених могућности** и најрационалнијих решења постављаћемо оним редом који ће у датој ситуацији бити у складу са изнетим начелима. Ако већ говоримо о начелном редоследу, онда, по нашем мишљењу, треба прво поставити питање: **шта предузети** (коју тактичку радњу, са каквим циљем), ако то питање није већ решено датим задатком? По потреби, може се прво разматрати питање циља.

Друго начелно питање могло би да буде: **како урадити**, или како извршити добијени задатак? Према конкретној ситуацији ово питање се рашчлањава на потребан број потпитања по којима треба донети одлуку, као: са каквом идејом, са каквим тежиштем, каквом дубином, ширином, распоредом и улогом појединих делова борбеног поретка, и сл.

Треће начелно питање може да буде: **када предузети неку радњу**, (готовост, почетак дејства, итд.)?

Најзад, може се разматрати и питање: **које мере треба предузети за обезбеђење основног дејства**, нарочито по питањима извиђања, осигурања, ПТО, ПАО, ХО, маскирања, запречавања, утврђивања садејства, обмана, диверзија, демонстрација, веза, командовања, снабдевања и обуке, да би претстојећа дејства што боље успела.

Природно је да нека од изнетих питања може решити претпостављена команда, нека потчињени команданти (тј. детаље око начина извршења њихових задатака), а нека органи штаба (нарочито питања предузимања потребних мера).

Тиме би процена у датој ситуацији била завршена.

Ако се осврнемо на читаво излагање, онда бисмо могли добити утисак као да предложени природни ред процене нема никаквих предности у погледу скраћивања процене, јер је истакнут читав низ питања која се могу разматрати. Али, ако у свакој конкретној ситуацији правилно одмеримо разлику између онога шта се може и шта је потребно проценити, онда ћемо лако избећи опширност.

У сваком случају, требало би да примена изложеног метода допринесе смањивању опширности која често претставља једно од оптерећења наших процена. Та је опширност, углавном, условљена шаблонима саме процене, а, са друге стране, тежњом за претераном педантношћу, која у суштини нема везе са темељношћу, јер темељна процена може бити веома концизна, исто тако као што и најопширнија може да буде слаба.

Коначно, када би дужина процене и била једнака код оба метода, не треба губити из вида да би процена код метода природног тока ипак била усмерена на конкретна питања и да би, према томе, могла да допринесе темељнијој процени, за разлику од процене по елементима, где је дужина условљена више шаблоном.

ОРГАНИЗАЦИЈА КОМАНДОВАЊА АРТИЉЕРИЈОМ

У неколико бројева „Артиљерског гласника“ и „Војног дела“ писано је досада о проблему командовања артиљеријом у борби. Иако је ово питање важно и од интереса за општевојне и артиљериске старешине, ипак сматрамо да оно само по себи не претставља неки тако тежак проблем како се то досада истицало. Док се проблем надлежности и права командовања у нашем Ослободилачком рату није решавао ни истицао (или бар веома ретко), јер се нису сукобљавала права и надлежности трупних и артиљериских старешина по питању употребе и давања задатака артиљерији, дотле се данас при третирању овог питања баш ово често узима као централна и прво-разредна ствар у систему и организацији командовања артиљеријом.

Већи део писаца, који су разматрали ово питање, истицали су питање надлежности и права трупних и артиљериских команди у оквиру командовања артиљеријом, а при томе му нису увек непосредно и правилно прилазили. Због тога су и дошли до извесних схватања и поставки са којима се не можемо сложити. Логично је да се мора доћи до произвољних и погрешних закључака ако се овом питању прилази обрнутим путем, тј. ако се пође од питања односа и надлежности у командовању, па се овом даље подреди подела артиљерије у борби, а подели артиљерије подреде задаци које она треба да решава у разним ситуацијама. Ми сматрамо да је правилније ако се при решавању овог питања најпре размотре задаци које артиљерија треба да решава у разним борбеним ситуацијама тако да из тога резултира подела и груписање артиљерије, а да систем и надлежност у командовању произађу из поделе и груписања артиљерије, тј. да читава организација командовања буде врло еластична и прилагођена најбољој употреби артиљерије. При томе, свакако, не треба да буде места бојазни због отступања од неких „већ кроз ратну историју доказаних“ принципа и начела, нити страха од губитка надлежности и права артиљериских команди и старешина у управи и командовању артиљериским јединицама и артиљериском ватром.

Различитост задатака (због многобројних и различитих циљева на бојишту) које артиљерија има да решава (уништава или неутралише) као и њихова различитост по обиму, важности и распореду у дубини борбеног поретка, које има да решавају стрељачке и тенковске јединице, неминовно је изазвала потребу за поделом ватре артиљерије не само по врстама ци-

љева, већ и по дубини и фронту непријатељског борбеног поретка, саобразно ширини фронта и задацима стрељачких, односно тенковских јединица. А таква подела задатака артиљерије морала је да доведе и до одговарајућег груписања артиљериских јединица према истовестности и сродности задатака, са циљем што потпунијег искоришћења њене ватре за подршку одређених пешадиских, односно тенковских јединица. Према томе, већ извршена подела, односно груписање артиљерије, условљава ову или ону надлежност у планирању и употреби артиљериских група и њихових јединица, односно ватрених могућности. Ако се овако посматра организација командовања артиљеријом, онда се не може доћи до готових и прецизно одређених односа и надлежности, нити до готове и стално одређене јачине, броја и састава ових или оних артиљериских група. При оваквом посматрању питања, не може се тврдити да сваки стрељачки пук мора да има групу ПАГ, да група ПАГ треба да буде те и те јачине и слично, да дивизије и корпуси морају или не морају да имају своје групе, да командант стрељачког пука има или нема оно право, итд. Ако општевојне и артиљериске старешине познају суштину намене и употребе артиљерије, онда ће они у свима ситуацијама борбеног дејства лако наћи заједнички језик за лак и брз споразум, било у једном или другом систему командовања, тако да ће при томе саме артиљериске старешине имати (а оне морају да имају) пуну иницијативу у употреби својих јединица, имајући увек у виду задатак јединице коју потпомажу. Међутим, код већине оних који су досада о томе писали, уочава се прилично јасна тенденција запостављања улоге, места и одговорности артиљериских командира и команданата јединица при извршењу задатака, тј. за тактички најправилнији и најбољи рад у употреби своје јединице, односно њених ватрених могућности у ситуацијама подршке дејства пешадије и тенкова. Понегде се отишло толико далеко да се клања пред свемоћи планова, шема, таблица и др., да се рад командира батерије и команданта дивизиона, па чак и команди артиљериских група или пукова своди на просто извршење гађања, на чисто технички рад, јер је — како се то обично истиче — „све већ свршено у вишем артиљериском штабу“, мислећи на потпуно планирање свих артиљериских задатака и ватри, на потпуну организацију садејства и друго. Није потребно нарочито наглашавати да је овакво схватање погрешно и штетно, поготово за нас, можда и за оне армије које у свом саставу имају процентуално далеко већу засићеност артиљеријом. Пошто рат никада није био, нити ће бити, само ствар просте рачунице, ствар цифара и бројева, то ни дејство артиљерије не може бити само ствар прецизно израђених и математички тачних планова и прорачуна, бар не у оквиру њене тактичке употребе.

То не значи да сада треба одбацити неопходне планове и прорачуне, као и друга борбена документа преко којих се нужно врши најцелисходније планирање артиљериских ватри и задатака у вишим командама и штабовима, али, свакако, треба напустити крути централизам и свима артиљериским старешинама дати више слободе у употреби својих јединица, зависно од разних ситуација, односно од система и начина командовања, чиме ће се у знатној мери повећати и њихова одговорност. У вези са овим, може се поставити питање: зар централизовано командовање (а то значи планирање

и употреба из једног центра) не обезбеђује најбољу и најмасовнију употребу артиљериске ватре, као једно од првих начела за употребу артиљерије у борби? Свакако, обезбеђује, али се то може остварити и без сувише крутог планирања из једног места, као што ће се то видети из нашег каснијег излагања. Међутим, осим овог познатог начела и захтева за употребу артиљерије, постоје и друга начела која стоје у противречности са овим. Зато решење тих противречности у датој борбеној ситуацији уствари значи најбоље решење командовања артиљеријом у борби. Јер, на пример, за време борбе у дубини и пре почетка јуриша, па и у току артиљериске припреме, нико не може боље да зна које циљеве и којим редом треба неутралисати и уништити од командира чете и командира батерије који га подржава и који је потпуно упознат са задатком дотичне стрељачке чете?

Поред тога што скоро у свима досадањим чланцима провејава склоност ка крутом и што већем централизму у командовању артиљеријом, као и борба за неки „аутономизам“ артиљериских команди и органа у саставу општевојних јединица и штабова, по питању надлежности и права команди грешило се и у другом правцу. Наиме, у условима подељеног командовања, када су артиљериске јединице придате некој пешадиској јединици, искључивао се сваки утицај претпостављених артиљериских команди и старешина, а самим тим и свака њихова одговорност за рад и дејство ових придатих јединица.

Таква схватања свакако су настала, с једне стране, због утицаја совјетских саветника који су, на њима својствен начин, круто, шаблонски и без икаквих образложења наметали своја искуства и гледишта, па чак и многе ствари за које се не може рећи да су и код њих примењиване, а с друге, и због крутог тумачења и стриктног подржавања одредби појединих уџбеника и правила која су код нас још у употреби, као и немања довољно слободе да се овом питању приђе са становишта наше стварности.

На крају, треба напоменути да наши садањи погледи и систем руковођења који постоји у нашој Армији неминовно мора да доведе и до извесних промена у организацији командовања артиљеријом у рату, поготово када се има у виду да код нас постоје други услови који одређују овакво или онакво гледање и решење војних питања и проблема.

Напомињемо да при даљој обради питања организације командовања артиљеријом у маневарском и позиционом рату никако не тврдимо да ћемо дати потпуно одређене форме командовања и детаљну и потпуну обраду овог питања, зато што то захтева и више простора и дуже време, затим систематско искоришћење разних искустава, детаљнију анализу наше објективне стварности, као и усклађивање више разних мишљења по појединим детаљима.

Организација командовања артиљеријом у маневарском рату

Операције и борбена дејства у маневарском рату изводе се под веома различитим околностима. Брзина, најшира иницијатива команди и старешина свих степена, смелост, дрскост, активност и изненађење потискују у други ред методичност, тачност и темељитост у планирању и систематич-

ност у организационим припремама самих операција и борби. Околности под којима се изводе радње у условима маневарског рата често не пружају потребне могућности за благовремени и стални утицај виших команди и старешина на сам ток и начин извођења борбених дејстава, поготово када се има у виду да се ова дејства најчешће одигравају на релативно широким фронтovima и више по дубини него у условима позициског рата. Због веће ширине фронта у маневарском рату знатно је отежана, а понегде и искључена могућност осматрања дејства јединица већих од батаљона, тако да се и ради тога смањује утицај одговарајућих команди на ток и развој борби. Осим тога, ширина фронта не дозвољава стварање потребних густина јединица и средстава, чак ни на главном правцу напада, односно на тежишту одбране. При извршењу борбених дејстава обе стране су принуђене да примењују маневар у најширем смислу, као основу за успешно остварење постављених циљева и задатака. Иако се при извођењу маневарске одбране редовно не тражи отсудно решење, то никако не значи да се тиме умањује упорност дејстава.

Дејства пешадских јединица у нападу морају бити смела и брза, са тежњом да се што пре створи преимућство над непријатељем, било односом снага, јачином ватре или начином дејства на одлучујућим местима напада. Нападачеве јединице треба да теже да што пре и што дубље продру у међупросторе и спојеве браниоца, да би створиле услове за окружење и уништење непријатеља или га приморале на неорганизовано отступање. Убацивањем резерви и позадњих ешелона треба што брже ширити постигнуте успехе и смело наставити напредовање у дубини, а слабијим снагама окружавати непријатеља који остаје и даје отпор.

Дејства стрељачких јединица у маневарској одбрани такође морају да буду активна, смела и иницијативна, без обзира на то што се у овом виду одбране не тражи отсудно решење, већ само припремају услови за њега. Јасно је да ће степен активности неке јединице зависити од дате ситуације пред њеним фронтом и пред фронтом суседа, као и од њеног конкретног задатка, и да ће се створити најповољнији услови за прелаз у противнапад или у позициону одбрану ако се непријатељу нанесу што већи губици. Наћи прави моменат за противнапад и одредити његов циљ и обим, а у вези са тиме и задатке јединицама, претставља основни задатак командовања. Пошто најшира примена маневра и самостална дејства јединица долазе до пуног изражаја у таквој ситуацији, онда је природно да то треба имати у виду при разматрању организације командовања артиљеријом у таквим условима. Осим тога, јасно је да се начину борбених дејстава пешадских јединица морају прилагођавати и борбена дејства артиљерије, која у подршци стрељачких јединица морају бити смела, дрска, изненадна, иницијативна и брза, користећи понекад и највећи домет (код већих и за то погодних циљева), а врло често и непосредно гађање са најближих отстојања. Артиљерија мора непрекидно да прати ватром и покретом најистакнутије јединице у нападу, а често и да остаје са последњим стрељачким деловима, нарочито у току маневарске одбране. Она мора да буде увек спремна да на најбржи начин отвори ватру на појављене циљеве и да без дуже припреме подржи противнапад јединица којима је придодата или их подржава.

Овакав начин дејства артиљерије у већој мери искључује детаљисање и обимност при организацији извиђања и топографске службе и у планирању артиљериске ватре, као и поступност у наређивању. Само по себи је јасно да би у оваквим условима детаљније планирање артиљериске ватре, на пример, у команди дивизије, па и у артиљериском пуку, значило спутавање иницијативе и брзине у раду и дејству дивизиона и батерија и умањило њихову ефикасност, јер артиљериска ватра, нарочито у овим околностима, мора да се благовремено отвори баш тамо где је то најпотребније пешадиским јединицама. Међутим, не треба схватити да све ово важи за сваку ситуацију борбеног дејства артиљерије у условима маневарског рата. Логично је да тамо где ће се борбена дејства стрељачких јединица више ближити начину дејства у позиционом рату, тамо ће се начин рада и обим свих претходних радњи артиљерије више приближавати условима рада за позициско ратовање.

Изнети услови и начин извођења борбених дејстава у маневарском рату захтевају одговарајуће начине и поделу артиљерије у борби. Већ је напоменуто да ће и мање пешадиске јединице (чете и батаљони) доста често изводити нападе и противнападе не само у саставу веће јединице, већ и самостално и иницијативно, нарочито у самосталним борбама на ширем фронту. У таквим ситуацијама њих свакако треба ојачати и одговарајућим бројем артиљериских оруђа. То исто важи за стрељачки пук, па и дивизију. Пошто смо већ истакли да је због изнетих услова ограничен, а понегде и немогућ благовремен утицај виших команди, поставља се сада питање: да ли је целиходнија и правилнија употреба артиљерије ако се у оквиру пука формира посебна група која је намењена за његову подршку (разуме се са извесним ограничењима употребе), па да се она даље подели за подршку батаљона и чета, или ако се артиљерија прида стрељачком пуку да са њоме располаже и да је употребљава према конкретној ситуацији, по свом нахођењу. По нашем мишљењу, много је боље ово друго решење. Али, и овде има изузетака. Наиме, зависно од задатка стрељачког пука, од ширине фронта и јачине артиљерије биће случајева (можда не тако ретко) када ће се образовати група ПАГ код стрељачког пука који се налази на правцу главног удара или на тежишту одбране, нарочито онда када дејствује на ужем фронту. А пошто се ту у исто време налази и главни правац напада, односно тежиште одбране дивизије, онда команда дивизије тиме ствара за себе још једну могућност за испољавање већег утицаја на томе, у целини гледано, најважнијем делу свога фронта. Према томе, по нашем мишљењу, начин поделе артиљерије у првом реду зависи од задатка јединице. А пошто задатак јединице, углавном, условљава и одређивање ширине фронта и јачине јединица, ми се не можемо сложити са онима који сматрају да подела артиљерије у борбеном поретку зависи само од ширине фронта и јачине артиљерије која стоји на расположењу. То исто важи и у погледу поделе артиљерије и у оквиру стрељачког пука. Наиме, стрељачке батаљоне и чете треба ојачавати зависно у првом реду од њихових задатака, а затим од ширине фронта и јачине артиљерије, а на непосредном расположењу команде пука, зависно од истих услова, задржавати ову или ону количину артиљерије.

При разматрању поделе артиљерије често се истиче питање да ли у дивизији начелно треба формирати дивизиску, а у корпусу корпусну артиље-

рису групу, или само једну или другу. Иако се на ово питање не може дати конкретан одговор, јер услови извођења борбених дејстава нису увек исти, ипак сматрамо — ако се има у виду оно што смо досада изнели — да ће ситуација најчешће захтевати да у дивизији постоји дивизиска артиљериска група. То значи да се у извесним ситуацијама може догодити да ова група и не постоји, али би у том случају пуковска артиљериска група стрељачког пука на главном правцу напада, односно на тежишту одбране, била релативно јача и примила на себе извршење основних задатака, које нормално решава дивизиска артиљериска група. Ми сматрамо да није оправдана бојазан од тзв. „двовлашћа“ у командовању у овом случају и од отступања од начела да и пук и дивизија треба да имају своје групе, јер је, свакако, најважније то да се у датој ситуацији благовремено и што боље подржи дејство пешадије, тј. дејство стрељачког пука на главном правцу напада, односно на тежишту одбране. У Народноослободилачком рату имали смо још карактеристичније случајеве. Наиме, једна група (која је имала улогу ДАГ-а) подржавала је напад две дивизије, односно напад јединица на главним правцима две суседне дивизије. Нема потребе да се наводе услови који су то диктовали, али је важно да се истакне да је њен успех био врло добар, да је то било могуће, да се сличан случај може опет поновити и да при томе није било никаквих тешкоћа због „двовлашћа“ у погледу надлежности командовања.

Постојање корпусне артиљериске групе у условима маневарског рата у већини случајева биће условљено могућностима њеног формирања с обзиром на расположиве калибре и јачину артиљерије у корпусу. Међутим, не би требало настојати да се по сваку цену формира корпусна артиљериска група на рачун слабијег ојачања дивизије и пукова, зато што у највише случајева нису најопаснији они циљеви које иначе треба да туче ова група, већ они који непосредно коче или отежавају дејство пешадиских јединица, тј. циљеви који нормално долазе у обзир за тучење дивизиском артиљеријом и артиљериским групама у самој дивизији. Природно је да треба формирати и корпусну артиљериску групу ако се борбена дејства, по начину и условима извођења, приближавају условима позиционог рата и ако се располаже одговарајућим калибрима и јачином артиљерије. У случајевима када се не формира корпусна артиљериска група, природно је да ће група ДАГ на главном правцу напада, односно тежишту одбране, примити на себе и задатке корпусне артиљериске групе. Због тога ова група (групе) треба да буде нешто јача, а команди корпуса треба обезбедити већи утицај на рад ових група ангажовањем извесног дела ватрених могућности и планирањем маневра за разне предвиђене случајеве.

На основу овако изнетих мисли о подели и груписању артиљерије могло би се доћи до закључка да би у маневарском рату требало применити систем подељеног командовања артиљеријом, при чему би степен подељености био већи или мањи, зависно од задатака и осталих услова у којима заједно дејствују поједине стрељачке и артиљериске јединице.

Какви односи, при оваквом начину командовања, треба да буду између артиљериских команди и старешина с једне, и артиљериских и пешадиских старешина с друге стране? Ми сматрамо да се ни овде не може унапред тачно разграничити надлежност, тј. прецизирати односи који би важили за све слу-

чајеве, а то и није најбитније у организацији командовања, пошто односи надлежности резултирају из задатака и начина поделе — груписања артиљерије. Ми се не слажемо ни са оним поставкама наших правила у којима се односи између претпостављених артиљерских команди и формациски потчињених јединица, које су придодате стрељачким јединицама, своде само на одржавање везе, не објашњавајући чему та веза служи, изузев да се дотична јединица или јединице, по потреби, могу поново ставити под команду формациски више артиљерске команде. Регулишући односе придатих артиљерских јединица са командама стрељачких јединица којима су придате, правила предвиђају да су дотичне артиљерске групе у сваком погледу потчињене командама ових стрељачких јединица. Чини нам се, а то потврђује и досадашња пракса, да такве поставке могу навести на крута и буквална тумачења, да за рад и дејства придатих артиљерских јединица сву одговорност једино сноси команда којој су придате и да само она има право да даје задатке у борби искључујући сваки утицај виших команди и њихових артиљерских органа. На пример, ако је један стрељачки пук ојачан једним дивизионом, а његова два батаљона са по једном батеријом из придатог дивизиона, онда командант дивизиона, према садањим одредбама правила, не би имао права да даје никакве задатке батеријама које су придате батаљонима, па, према томе, не би сносио ни одговорност за неправилност њиховог рада и дејства. У овом случају сва надлежност и одговорност команданта дивизиона свела би се на утицај код оне једне батерије која је још остала као подручна команди стрељачког пука. Исто важи и за односе команде дивизије, односно начелника артиљерије дивизије према придатим јединицама стрељачким пуковима, као и за сличне односе између команде корпуса и команде дивизије. Из овога се прилично јасно види да такво строго разграничење надлежности не би било логично, а и да не говоримо о томе да би га се у пракси тешко било придржавати. Ми не видимо разлога да треба да постоји нека суштинска разлика између начина руковођења и система командовања, а самим тим и степена одговорности који данас постоји у мирнодопским условима у командовању артиљеријом. Јасно је да ће општевојни командант и комесар имати у борби своју органску и придату артиљерију на потпуном расположењу, али сматрамо да то никако не искључује извесна права и дужности претпостављене више команде да поставља најнужније задатке и захтеве придатим јединицама, уколико и када је то потребно у интересу више јединице као целине, у интересу суседа и слично. На крају, када виша команда даје задатке и има право употребе ниже јединице као целине, зашто не би имала право да ту и тамо даје задатке и деловима — јединицама које сачињавају ту целину. Разумљиво је да то неће и не треба да буде редовна, већ само изузетна појава, јер не би било потребно подељено командовање, нити би требало вршити придавање артиљерских јединица ако би на њихов рад био потребан изразитији и већи утицај виших команди. Према томе, биће слушајева да се и у ситуацијама подељеног командовања изрази утицај више команде, тј. да се може и у току борбе поставити задатак овим јединицама, а да то ипак не значи кршење принципа подељеног командовања, јер ће придате артиљерске јединице и даље остати на расположењу оним коман-

дама стрељачких јединица којима су придодате. При томе саме задатке треба давати преко одговарајућих стрељачких команди.

Организација командовања артиљеријом у позициском рату

За разлику од маневарског рата, операције и борбена дејства јединица у позициском рату начелно се изводе на ужим фронтovima; тада се има више времена за припреме, тако да бранилац има могућност да потпуније организује своју одбрану, да много шире примени фортификациске мере, да потпуније организује ватрени систем и садејство јединица, да темељитије и прецизније изводи организациске послове у командама и штабовима, да потпуније организује осматрање и извиђање итд. Природно је да све то приморавана нападача да и он врши дуже припреме (тражећи знатно више времена за организацију извођења напада и за детаљну разраду планова дејства), да одреди довољно средстава за рушење и неутралисање објеката и живе силе, као и јаке снаге за извршење пробоја, да потпуно спроведе организацију садејства, да организује потпуни систем извиђања и осматрања код свих јединица и свих родова, да предузме мере за маскирање и изненађење до највеће мере, нарочито у погледу места и времена почетка напада, итд.

При оваквим условима и начину дејства осталих јединица и артиљерија може добити одређеније задатке. Наиме, ватрени задаци за рушење, уништење и неутралисање биће конкретнији и благовремено одређени, а на релативно ужим фронтovima, односно ватреним зонама дејства артиљерских јединица, може се потпуније извести организација извиђања, осматрања и топографска служба, чиме се постиже већи утицај виших претпостављених команди на рад и дејства артиљерских јединица. Потреба за прецизним дејством артиљерије у извршењу задатака захтева и дуже време за саму припрему, које је такође потребно и за припрему јединица других родова. А дуже време за припрему омогућава солидније планирање и разраду планова дејства артиљерских јединица са пешадијом и тенковима, као и далеко већи утицај и давање помоћи од стране виших команди и штабова у свим организациским припремама операције и борбених дејстава. Да би се обезбедило спровођење одлука и замисли општевојног команданта у динамици борбе (применом разних маневара, употребом резерви, позадних ешелона, извођењем обухвата, противнапада, и др.) потребне су благовремене припреме артиљерије још пре почетка самог напада, а то значи да је потребан све већи утицај претпостављених виших команди и њихових артиљерских органа у планирању употребе артиљерских јединица за обезбеђење извршења помнутих маневара.

За разлику од изнете поделе артиљерије у условима маневарског рата, ојачавање, односно придавање артиљерских јединица пешадиским јединицама, нарочито у артиљерској припреми и подршци у нападу на позициону одбрану и у позиционој одбрани, тј. тамо где се радње и борбена дејства плански припремају и обезбеђују, у највише случајева не би значило да је тиме примењен најбољи начин подршке пешадије. Међутим, то не значи да пешадиским јединицама, зависно од задатака дотичних јединица, ширине фронта и јачине артиљерије са којом се располаже, не треба придавати ар-

тиљерију на непосредно располагање. Напротив, кад год се придавањем артиљерије може обезбедити најбољи начин подршке, као, на пример, код широким фронтима, на испресецаном и слабо прегледном земљишту, у борби у дубини и слично, онда артиљерију треба обавезно придавати пешадским јединицама. Начелно стрељачки пук треба да подржава одређена артиљериска група, а артиљериске јединице које улазе у дотичну групу треба да добијају задатке за подршку батаљона дотичног стрељачког пука, али опет у саставу и из састава своје артиљериске групе. Планом треба предвидети препотчињавање једног дела или целог ПАГ-а стрељачком пуку, односно јединицама стрељачког пука. У случајевима кад се, при постојању групе ПАГ, стрељачки пук ојачава делом артиљерије, онда планирање артиљериске ватре у периоду артиљериске припреме, а делом и артиљериске подршке, спада у надлежност команде ПАГ-а, не само у погледу артиљерије у саставу ПАГ-а, већ и у погледу формациске артиљерије стрељачког пука и батаљонских минобацача.

Чиме се треба руководити при одређивању јачине групе ПАГ и придате артиљерије стрељачком пуку, односно батаљонима и четима? По нашем мишљењу, јачина и састав пуковске артиљериске групе зависи, у првом реду, од броја и карактера ватрених задатака које ће имати да решава ова група за рачун стрељачког пука првенствено на дубини његовог ближег задатка. Тим истим принципом треба се руководити и при одређивању јачине и састава артиљерије која се придодаје батаљонима — четима. Ако би се при овој руководили задацима које ће имати да решава у борби у дубини, тј. задацима који се не могу довољно конкретно одредити, онда би то довело до слабљења јачине артиљерије, односно слабљења артиљериске подршке, и то баш у фазама борбе када стрељачке јединице решавају најтежи део својих задатака и када је подршка артиљерије најпотребнија.

Због постојања различитих циљева на читавој дубини борбеног појаса непријатеља, као и потребе за непрекидном планском подршком пешадије и тенкова, од почетка до краја, на целој тој дубини, неопходно је да се редовно образују дивизиске и корпусне артиљериске групе. С друге стране, због бројности задатака које артиљерија има да решава у ситуацијама позицијског рата мора се вршити максимално планско искоришћење артиљериске ватре формацијских и придатих оруђа. Ради тога се у артиљеријској припреми и подршци напада, а у одбрани у току борбе за предњи крај и испред њега, редовно искоришћава и артиљерија јединица другог (и трећег) ешелона, а врло често и покретне противтенковске резерве (ПШТР). Распоред ових јединица за извршење поменутих задатака треба да буде колико резултат потреба за што боље извршење ових задатака, толико и резултат процене предвиђања употребе трупних јединица из чијег су састава ове привремено извучене. При овој се одмах намеће питање како их треба распоредити да би се обезбедило што лакше командовање. Да ли је боље да се од њих формирају посебне групе које би стајале непосредно под командом, на пример, команде корпуса (начелник артиљерије корпуса), у оквиру корпуса од дивизија других ешелона, или је боље и целисходније да ова артиљерија уђе у састав корпусне артиљериске групе или дивизиских артиљериских група дивизија првог ешелона? За решење овога питања у првом реду треба имати

у виду ситуацију и задатке ових привремено извучених артиљерских јединица, а затим могућност њиховог благовременог прелаза у састав својих матичних јединица, када се за то укаже потреба. Па ипак, обзиром на то да је природа задатака у највећем броју случајева одлучујући елемент, било би најбоље да се ове јединице потчине командама дивизија првог ешелона за чији рачун и на чијем фронту дејствују. А ако се у истом циљу употребљавају ПТ резерве јединица другог и трећег ешелона и корпусна ППТР, онда треба више водити рачуна о специфичном и основном задатку ових јединица. Можда би због тога било најбоље да се обједине у групе које би за време извршења оваквих задатака стајале на непосредном располагању команде корпуса (односно начелника артиљерије корпуса). Овим би се најбоље обезбедила правилност и реалност њихове употребе, као и могућност благовременог укључивања за извршење њихових основних задатака, ако би то било потребно у овом времену.

Ако бисмо разматрали однос начелника артиљерије дивизије, односно команде дивизије, према пуковској артиљерској групи и команде (команданта) стрељачког пука према истој групи, онда бисмо дошли до разјашњења суштине односа у централизованом командовању, а што је, бар досада, била најчешћа тема при разматрању питања командовања артиљеријом. По овом питању ми смо изнели своје мишљење у уводу овога чланка. Јасно је да су пуковске артиљерске групе, при централизованом командовању, потчињене команди дивизије преко начелника артиљерије дивизије, који им по одлуци команданта дивизије даје ватрене задатке, одређује рејоне ВП и осматрачнице, попуњава муницијом и друго. Међутим, овде је често пута спорно колико ће ватрених задатака добити пуковска артиљерска група од начелника артиљерије дивизије и у ком обиму ће дејство и рад пуковске артиљерске групе бити запланирано у команди дивизије. Врло често се сматра да има могућности, а и потребе да се запланирају такоређи све ватрене могућности групе ПАГ, а неки мисле да томе треба увек тежити. Истина, у позициском рату за то постоје могућности, с обзиром на време које стоји на расположењу и на постојање података о местима и важности циљева. Међутим, иако постоје такве могућности, ипак је у овом случају питање потребе више за дискусију, јер има неколико разлога због којих команда дивизије не треба да тежи потпуном планирању и искоришћењу ватрених могућности група ПАГ. Тако, например, садејство треба потпуно организовати у оквиру стрељачког пука, а у томе врло важну улогу има и елемент слободних ватрених могућности, затим немогућност сталног праћења појаве циљева и моментаног реагирања старијих команди од команде пука, могућност појаве нових и опаснијих циљева, чак и у артиљерској припреми, а нарочито у подршци, и, на крају, скоро редовни недостатак неопходне количине артиљерије, потребне за пуну подршку у условима позициског рата. Све то наводи на то да у односима према групи ПАГ мора постојати извесно двовлашће, па чак и нека врста „тровлашћа“. Наиме, група ПАГ ће извршавати задатке које је планирала команда дивизије, као и задатке који нису били планирани, а доделе јој се у току борбе. Она ће извршавати задатке које је планирала команда стрељачког пука у границама слободних ватрених могућности, као и незапланиране које јој буде поставио командант стрељачког пука. На крају она ће

дејствовати и по иницијативи, тј. по одлукама команданта самог ПАГ-а и команданта и командира јединица из његовог састава. Да ли ће бити више или мање централизма у планирању и правима употребе артиљерских јединица ПАГ-а зависи од разних услова који су већ раније истицани. По нашем мишљењу, команда дивизије треба да ангажује део могућности ПАГ-а у првом реду за што бољу подршку дотичног стрељачког пука у датој ситуацији и за обезбеђење свога утицаја у појединим фазама борбе, а да сву осталу ватрену могућност и планирање остави команди стрељачког пука кога дотична група ПАГ подржава и тако да то буде основни принцип који ће регулисати односе и право руковођења пуковском артиљерском групом.

Разматрајући питање односа команданта стрељачког пука према ПАГ-у намеће се и питање места, задатака и односа начелника артиљерије стрељачког пука у таквој ситуацији. Да би се оруђа и јединице најбоље искористиле и правилно расподелила артиљерска ватра по циљевима у оним периодима боја у којима се унапред може запланирати дејство артиљерије, логично је да командант ПАГ-а врши планирање ватре не само своје групе, већ и за формациску и придату артиљерију дотичног стрељачког пука. Међутим, пошто начелник артиљерије стрељачког пука даје предлог за употребу органске и придате артиљерије, поставља се питање његове надлежности у погледу употребе ових јединица, а у вези са тиме и питање одговорности за њихово дејство у тој ситуацији. Ми сматрамо да и овде мора постојати двовлашће, уствари привидно двовлашће у погледу права, ма да у крајњој линији и овде, као и на много других места, двовлашће не постоји, јер командант стрељачког пука, као трупни командант, уствари има једино право употребе своје артиљерије. Конкретније, начелник артиљерије стрељачког пука треба да учествује у рекогносцирању заједно са командантом стрељачког пука и командантом ПАГ-а, можда изузетно да даје предлог команданту стрељачког пука за употребу пуковске и придате артиљерије, а најчешће ће заједно са командантом ПАГ-а припремати заједнички предлог о употреби ПАГ-а и придатих и органских артиљерских јединица (заједнички реферат подноси командант ПАГ-а), заједно ће разрађивати планове употребе артиљерије, у току саме борбе утицаће на дејство артиљерије посебно својих јединица, подносиће извештаје и давати предлоге свом команданту и одговарати за дејство и успех потчињене артиљерије. Он није потчињен команданту ПАГ-а, нити овај њему, а оба су одговорни команданту стрељачког пука за успешно дејство и рад артиљерије према степену права командовања појединим јединицама. Овакво схватање односа између начелника артиљерије и команданта ПАГ-а може одмах да изазове критику због недовољне разграничености у погледу надлежности, али природа ствари у овом случају је таква да не видимо могућност за прецизније одређивање њихових права и надлежности.

Однос команде корпуса, односно начелника артиљерије корпуса према групама ПАГ дивизија у саставу корпуса треба заснивати на истом начелу како је то наведено за однос команде дивизије према пуковским артиљерским групама.

Права и надлежности претпостављених команди у употреби покретних противтенковских резерви (или делова ових резерви) потчињених јединица требало би да буду исти као што је речено и за однос према артиљерским групама.

Мајор **СТЈЕПАН ШЋЕТАРИЋ**

ИЗРАДА, ОПРАВКА И ОДРЖАВАЊЕ КОМУНИКАЦИЈА

Улога путева развијала се кроз историју упоредо са развојем армија. Неоспорно је да су путеви при томе били веома важан фактор за обезбеђење живота и рада трупа уопште, а нарочито у новије време када су армије постале бројније и засићене савременом техником. Због тога се у савременим условима појављује потреба за предузимањем низа мера за обезбеђење саобраћаја, почев од оних најситнијих на комуникацијама, па до израде нових путева на врло тешким теренима, тј. тамо где нема довољно комуникација и где бранилац не очекује дејство крупних нападачевих формација. Поред тога, ако се има у виду могућност браниоца да знатно онеспособи комуникациску мрежу приликом напуштања извесне триторије и да је стално угрожава диверзантским акцијама, дејством из ваздуха и дејством артиљерије, онда је разумљиво што мере за њено одржавање имају још већи значај.

Да бисмо изнели своје мишљење о организацији оправке и одржавања комуникација, морамо се нарочито задржати на оном делу рада који је непосредно везан са борбеним дејством и потребама једне армије. Ово мишљење износимо зато што по том проблему постоје различита гледишта у начину решења, па чак и тенденција његовог потцењивања, као и ради тога што у нашим службеним правилима још нема довољно прецизних одредаба о дужностима органа штаба армије у решењу овог питања.

1. Организација оправке и одржавање комуникација у целини

Свака савремена армија, својом посебном организацијом, тј. јединицама и техничким средствима за израду, оправку и одржавање комуникација, поклања мању или већу пажњу и решава ово питање на њој својствен начин у зависности од самог карактера и могућности дотичне армије.

Велике и технички добро опремљене армије, које располажу великом државном територијом или територијом под њиховом доминацијом, могу имати сложенију организацију за одржавање путева са великим бројем јединица намењених само за одржавање комуникација, па чак и са посебно формираним штабовима који се баве искључиво овим питањима. Међутим, мале армије морају бити знатно економичније, тј. да врше употребу снага и средстава у границама својих могућности и конкретних потреба.

Ако се ово питање решава у оквиру малих армија, онда је јасно да се са непосредних борбених задатака може одвојити само минималан број људи, зато што оне обично немају развијену борбену технику у великом ступању, што је њихова територија махом малена и што такве армије имају циљ да у првом реду сачувају сопствену државну територију.

При конкретном решавању овог питања појављују се две тенденције: једна, која иде за тим да се створи онаква организација путне службе и на онај начин како се то радило у великим армијама на основу стечених искустава у Другом светском рату и, друга, која хоће да се створи таква организација која ће првенствено задовољити потребе дотичне армије у границама њених могућности. Пре но што изложимо своје мишљење по овом питању, изнећемо како су поједине армије решавале питање израде, оправке и одржавања комуникација.

У бившој Југословенској војсци било је предвиђено поседање војних комуникација од стране сталних посада обвезника последње одбране. У „Упуту о осигурању војних комуникација у мобилном и ратном стању“ биле су изнете само начелне одредбе, док је за сваку армиску и дивизиску територијалну област то питање требало детаљно разрадити у самим областима. У оперативним јединицама није постојала нека посебна организација која би се бринула за путеве који су потребни тим јединицама, осим понтонирских и пионирских јединица за израду мостова преко великих река и мостова на путевима. За железничке објекте биле су одређене специјалне железничке јединице опремљене мостовим материјалом за брзо склапање железничких мостова.

У Другом светском рату Совјетска армија имала је разгранату путну службу (којом је руковођено из једног центра) са својим специјалним органима у фронту, армији и корпусу. Она је имала задатак да одржава комуникације снабдевања у позадинском рејону армије, док су у трупном рејону (од дивизиских база до предњег краја) инжењерске јединице вршиле оправку, одржавање и израду путева. Говорећи о путној служби Совјетске армије пуковник Фомичев¹⁾ прећутно признаје да се тако вештачки извршена подела задатака није могла одржати и да су путне јединице извршавале задатке у трупном рејону и обратно.

Путна служба Совјетске армије обухвата не само технички део (израду, оправку и одржавање комуникација), већ и експлоатацију путева (регулација саобраћаја, прихват и исхрану војника дуж комуникација, покопавање лешева, итд.). У армијама и корпусима, путне јединице формиране су у батаљоне, а постојали су и пукови РВК који су служили искључиво за израду, оправку и одржавање комуникација. Ове јединице нису имале никакве везе са инжењерским јединицама. Путном службом руководило је одељење позадине у штабовима.

Према оскудним подацима којима располажемо, одржавање путева²⁾ у Немачкој војсци није се претворило у посебну службу са посебним

¹⁾ Пуковник Фомичев — „Путна служба Совјетске армије“.

²⁾ „Pionierdienst aller Waffen“, Служба снабдевања оперативне војске (превод са немачког).

штабовима, управама и одељењима, већ је и даље спадало у надлежност путних и специјалних инжењерских јединица (Baupioniere, Eisenbahnpioniere), које су формиране само за задатке на путоградњи, односно железницама. Техничким делом путне службе руководили су пионирски официри који су улазили у састав штаба начелника позадине (Oberkvartirmeister, Kwartirmeister).

У „армиској зони“ Енглеске и Америчке армије³⁾ оправку и одржавање комуникација у Другом светском рату вршиле су пионирске јединице, док су израду, оправку и одржавање комуникација у тзв. „зони комуникација“ (позадинској зони) вршили специјални одреди који су улазили у састав снабдевачких служби армије. За експлоатацију путева Американци су имали експлоатациони, а за техничку службу инжењерски корпус.

То је углавном био начин решења овог питања у великим армијама које су водиле рат на огромној територији и које су располагале великим мото-механизованим јединицама.

А како то питање треба решити у нашим условима? Ми смо већ раније истакли да се код нас појављују, углавном, два мишљења, и то:

1) да инжењерија и позадина учествују у оправци, одржавању и изради путева, с тим да и једна и друга располажу потребним јединицама за извршење овог задатка, које би дејствовале на извесном делу одбранбене зоне оне јединице у којој су формиране;

2) да се јединице за оправку и одржавање комуникација формирају само у оквиру инжењерије, с тим да инжењерија извршава све техничке задатке на путевима, а позадина да задржи само експлоатациону службу на путевима дотура и евакуације.

Ми делимо ово друго мишљење, тј. да једино инжењерија буде одговорна за целокупан рад на техничком одржавању, оправци и изради путева и да се у управи позадине може налазити један инжењерски официр ради усклађивања рада и одржавања везе са одељењем инжењерије, а евентуално и за руковођење радовима у позадинском рејону, када то потреба захтева.

Напротив, ако би се усвојило прво мишљење, тј. двојна надлежност у погледу оправке, одржавања и израде путева, онда би то несумњиво захтевало већи апарат за руковођење извршењем тих задатака. С друге стране, за техничку израду путева, њихову оправку и одржавање треба располагати стручно обученим људством или бар једним његовим делом који би тим радом руководио. Разумљиво је да том задатку одговарају само инжењерске јединице које се при извођењу мирнодопске обуке обучавају за израду путева, њихову оправку и одржавање и које располажу одговарајућим техничким средствима.

Међутим, ако би позадина формирала своје посебне путне јединице, онда би их требало такође обучавати у том смислу, а осим тога био би потребан и стручно оспособљен кадар и техничка средства. Због тога је

³⁾ Изградња путева од стране савезничких армија у Нормандији 1944 године. („Позадина и снабдевање“, 1/49).

централизовано руковођење много корисније, тим пре што не располажемо довољним стручним кадром ни довољним техничким средствима.

Пошто се техничка средства за израду, оправку и одржавање комуникација сматрају инжињерском опремом, онда инжињерија води евиденцију о њима и врши њихову расподелу. Али, ако би за решење овог питања биле надлежне и инжињерија и позадина, онда би и инжињерска средства за путеве требало делити на позадинска и инжињерска. Очигледно је да је далеко економичније и потпуније искоришћење техничких средстава за израду и одржавање комуникација и много лакше руковођење њиховом употребом ако се руководи из једног центра, тим пре што наша државна територија није велика. Зато руковођење одржавањем, оправком и израдом комуникација из једног места не претставља никакву тешкоћу. У току борбених операција може се одредити инжињерски официр који би као одговорно лице руководио радовима у позадинском рејону јединице (првенствено у армији), тако да нема потребе за формирањем посебних органа за руковођење техничким делом путне службе у позадини.

Ако би се ово питање овако решавало, онда би и попуна кадра инжињерских јединица, намењених за радове на путевима, била знатно лакша. Ако се има у виду да су инжињерске јединице пука, дивизије и корпуса првенствено намењене за извршење борбених задатака, а у другом реду за задатке техничке природе и да инжињерија армије и РВК првенствено решавају задатке техничке природе, а тек у другом реду борбене задатке, онда је јасно да млађим кадром треба попуњавати инжињерске јединице пука, дивизије и корпуса и да за попуну кадра инжињерских јединица у вишим формацијама могу доћи у обзир и старија годишта. На тај начин, инжињерски кадар нижих јединица постепено (из године у годину) би се преводио у инжињерске јединице РВК, тј. када би прошао одређени број година.

Према томе, с обзиром на наше услове (на земљиште у просторном погледу, на расположиве кадрове и техничка средства, као и на потребу економисања људима и материјалним средствима) оправку и одржавање путева треба сматрати као један задатак који се не сме цепати и парцијално решавати, већ га решити централизовано, преко одговорних органа инжињерије и само преко инжињерских јединица. У сваком случају, такво решење овог проблема, као што ће се видети и из даљег излагања, захтева јаче инжињерске јединице (да би могле одговарати тако проширеном задатку на путевима) и потребу искоришћења месног становништва под руководством инжињерских јединица.

*

Да бисмо могли правилно да решимо питање оправке и одржавања комуникација у одбрани армије, треба најпре решити које путеве у оквиру одбранбене зоне армије треба одржавати и на који начин.

Ако размотримо одбранбену зону армије и њен позадински рејон, онда ћемо видети да се тамо појављује потреба за комуникацијама не само у циљу снабдевања, већ и у циљу борбених покрета, тако да у тој зони стварно постоје комуникације за снабдевање и комуникације за борбене покрете.

У комуникације за снабдевање спадају комуникације од армиских до дивизиских, и од дивизиских до пуковских база, као и рокадне комуникације на линији корпусних, дивизиских и пуковских база. Ту, такође, спадају и комуникације од пуковских база до батаљонских интендантских станица, које претежно имају и други карактер. Међутим, комуникације за борбене потребе намењене су чисто за потребе борбених трупа при извршењу борбених задатака. То су комуникације које користе други ешелони за противнападе, ППТР и ПОЗ-ови у ПТ одбрани у дубини одбранбене зоне, затим тенковска резерва и против-ваздушне одбранбене резерве у својим дејствима и, најзад, артиљерија приликом премештања са једних на друге ватрене положаје. Као што се види, ту се не ради о потпуно одвојеним комуникацијама, јер се и за борбене потребе првенствено користе комуникације снабдевања на свим изнетим правцима, гдегод је то могуће.

Поставља се питање: како и на који начин треба одржавати тако велики број комуникација у одбранбеној зони армије?

У литератури можемо наћи податке из којих се види да на одржавање и оправку сваких 30 км пута треба одредити по једну чету за оправку и одржавање комуникација, тако да би у једној армиској зони, у којој се искошћава око 1.200 км пута било потребно око 40 чета или 13 батаљона. Већ и на први поглед може се доћи до закључка да то није целисходно решење и да ће само један део армиских комуникација морати да одржавају армиске посаде, с тим да се одржавање осталог дела комуникација реши на неки други начин.

По нашем мишљењу, сталном посадом за оправку и одржавање комуникација треба обезбедити најмање по једну комуникацију од армиске до корпусних база, од корпусних до дивизиских база, од дивизиских до пуковских база, и рокадне комуникације на линији пуковских, дивизиских и корпусних база, које у исто време треба да буду рокадне комуникације позади главног, другог и трећег одбранбеног појаса.

Све остале комуникације требало би одржавати повременим патролирањем инжењерских јединица оних елемената борбеног поретка или јединица за чије се потребе, односно задатке, искоришћава дотична комуникација и тежити да се врше само најнужније оправке у циљу омогућавања предвиђених покрета одређене количине возила. Тако, на пример, инжењерија из састава другог ешелона армије имала би задатак да у припремном периоду изврши извиђање праваца предвиђених противнапада, да на њима оспособи или изрази потребне комуникације (не упуштајући се у неке обимне радове) и да повремено контролише њихову исправност; инжењерија у саставу ППТР, поред задатака запречавања, имала би задатак да извиђа комуникације на правцима предвиђене употребе и да их оспособи у довољној мери, тако да ППТР може на време да изврши свој задатак. Само је по себи јасно да инжењерија дотичних јединица не врши никакве радове на оним путевима које одржавају сталне посаде, а који се поклапају са правцима дејства дотичних јединица.

Поред тога што комуникације у захвату главног одбранбеног појаса или испред пуковских база имају снабдевачки карактер, оне, углавном, служе и за борбене потребе. Али, пошто су покрети у овој зони, како у циљу снаб-

девања, тако и у циљу борбених покрета, везани за велики број комуникација, то значи да је и оптерећење појединих комуникација веома мало. Због тога, по нашем мишљењу, те комуникације не треба обухватити сталном организацијом за одржавање, већ би било довољно да их свака јединица на свом одбранбеном појасу повременим патролирањем извиђа, оправља и одржава у најнужнијем обиму, користећи за то све родове војске, ако је потребно.

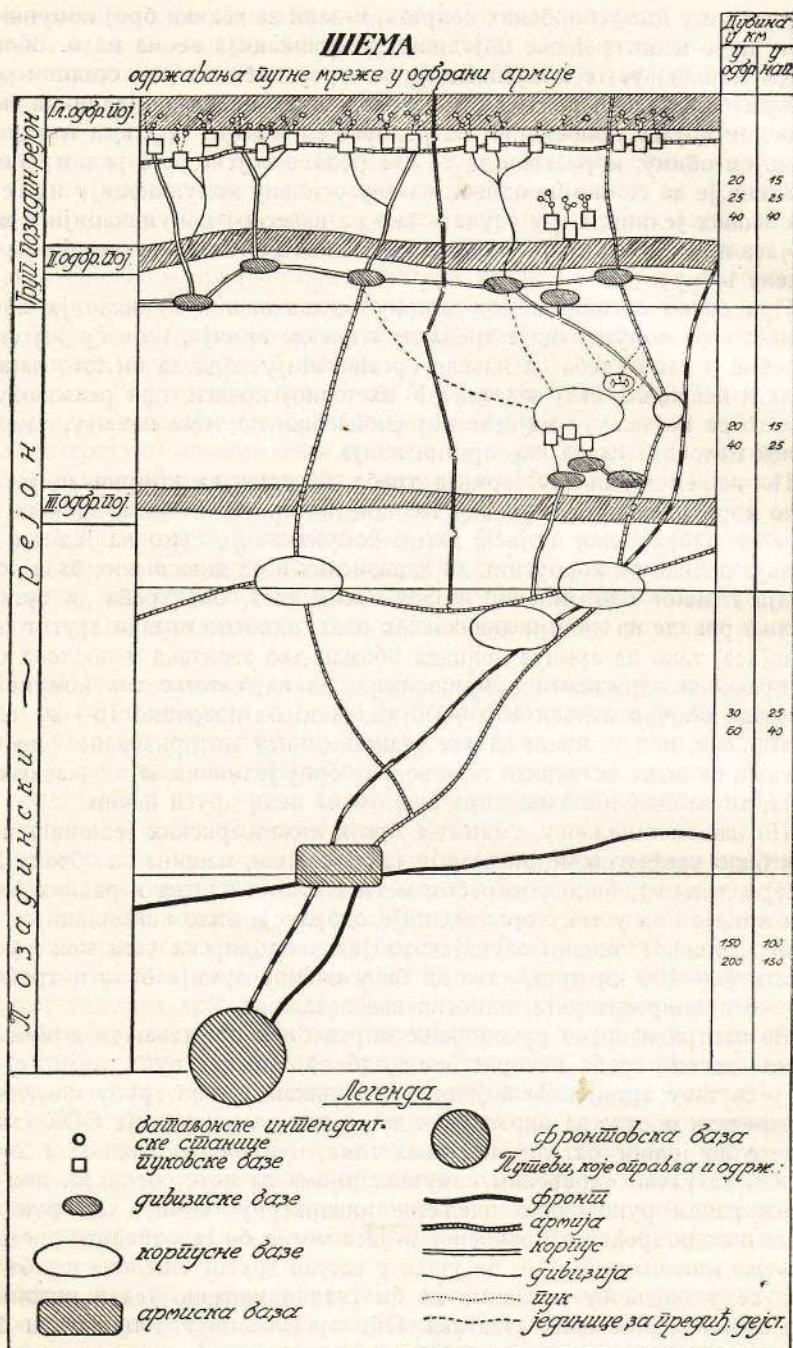
Јасно је да се ово не односи на ону основну комуникацију на тежишту одбране виших јединица и у случају ако на извесној комуникацији у захвату овог појаса постоје осетљиви објекти за њихово рушење или оштећење. (Види приложену шему).

При овако организованом начину одржавања комуникација поставља се питање: које комуникације треба да одржава армија, које су јој снаге за то потребне и како треба да изведе организацију рада да би што лакше руководила и извршила овај задатак? У наставној пракси, при решавању задатака, често се појављују највеће нејасноће баш по томе питању, тако да се нема увек целовита слика ове организације.

По нашем мишљењу, армија треба да одржава комуникације од армиске до корпусних база и рокаду на линији корпусних база, односно на линији трећег одбранбеног појаса, затим комуникације само на једном до два најважнија правца од корпусних до дивизиских и од дивизиских база до предњег краја главног одбранбеног појаса. Осим тога, она треба да организује одржавање рокаде на линији дивизиских база, односно позади другог одбранбеног појаса, тако да армији припада обиман део задатака и послова око израде, оправке и одржавања комуникација. За одржавање тих комуникација, чија дужина обично износи 450—600 км, било би потребно 15—20 чета или 5—7 батаљона, под условом да ове јединице нису моторизоване. Као што се види, тешко се може остварити тако велики број јединица за одржавање комуникација, те се овај проблем мора решити на неки други начин.

По нашем мишљењу, смањење броја инжењерских јединица може се постићи било увођењем механизације (аутомобили, машине за обраду дрвета, булдожери, ваљци), било употребом месног становништва и радних јединица (ако их армија има у току организације одбране), било комбинацијом једног и другог начина. У таквим случајевима једна пионирска чета може успешно одржавати 80—100 км пута, тако да би у оквиру армије било потребно најмање 5—6 пионирских чета, односно два батаљона.

За централизовано руковођење оправком и одржавањем комуникација армиским снагама треба искористити штаб пионирског пука, који се обично налази у саставу армије. За поједине комуникације или групу комуникација треба одредити посаде за оправку и одржавање комуникација ООК јачине од једне чете до једног батаљона. Према томе, пук би руководио са 2—3 или више ООК са тачно одређеним комуникацијама за које одговара, док би целокупним радом руководило одељење инжењерије армије. За руковођење радовима позади трећег одбранбеног појаса могао би се одредити претставник из одељења инжењерије који би ушао у састав другог ешелона штаба армије уколико се у одељењу позадине не би стално налазио један инжењерски официр за извршење ових задатака. Ову организацију допуњавали би корпуси и дивизије које није обухватила армија.

Шема 1

Одредбе РСШ и РС, које се односе на ово питање, нису довољно јасне, тако да се не види тачна слика о томе ко, када и у ком обиму ради на овом задатку, јер се у њима, на разним местима, говори како командант, начелник штаба, оперативно одељење, одељење позадине и одељење инжињерије доносе одлуке у погледу путева.

Међутим, за решење питања комуникација заинтересовани су не само горе наведени органи, већ нарочито артиљерија и тенкови.

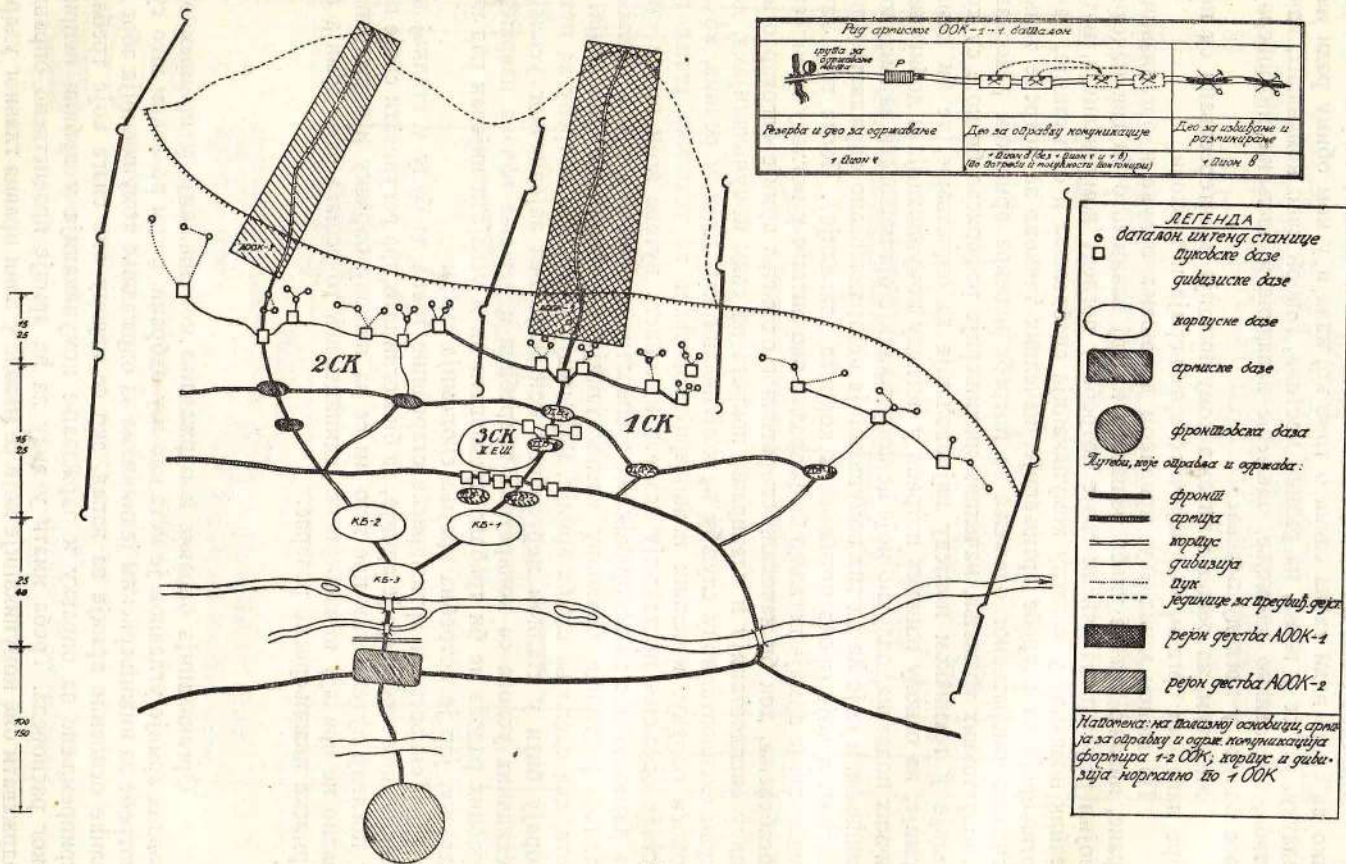
По нашем мишљењу, приликом доношења одлуке и организације одбране, питање путева треба решавати на тај начин што би сви начелници у својим рефератима изнели своје потребе у погледу комуникација, и то: начелник позадине у погледу комуникација снабдевања и евакуације, начелник артиљерије за потребе артиљерије, начелник тенкова за потребе тенкова, а начелник оперативног одељења за потребе маневра армиским резервама. На основу таквих тражења, начелник инжињерије реферисао би које су комуникације у техничком погледу најповољније за одржавање, те би командант армије, на основу изнетих потреба у погледу комуникација и добивених техничких података, одлучио које ће комуникације организовати за њихово искоришћење, и које ће од тих комуникација централизовано одржавати армиским снагама, а које преко потчињених корпуса (дивизија). После тога начелник инжињерије армије детаљно би разрадио ово питање у погледу инжињерског обезбеђења, док би начелник оперативног одељења армије одговарао за правилну експлоатацију и планирање покрета на свим комуникацијама, детаљнише експлоатациону службу на комуникацијама. Другим речима, командант доноси одлуку, начелник инжињерије одговара за техничко стање путева, остала одељења постављају захтеве и користе путеве који им се стављају на расположење за искоришћење, а оперативно одељење, преко одељења позадине, регулише привилну експлоатацију одређених комуникација. Осим тога, сва одељења штаба армије, која имају удела или потребу за путевима, морају бити у сталном међусобном контакту. Без заједничког усклађивања техничких услова са конкретним потребама и решења начина извршења потребних радова не би требало предлагати нити усвајати ниједан рад по овом задатку, јер је потребна крајња економија снага.

Тенковске и артиљериске старешине треба да буду у сталној вези са начелником инжињерије армије, да би могли што пре регулисати своје потребе у погледу путева, тим пре што им се за њихову оправку и одржавање нормално не придају инжињерске јединице, већ то решава сама армија помоћу армиске инжињерске резерве.

*

Организација оправке и одржавања комуникација у припремној фази напада армије углавном је иста као и у одбрани, с том разликом што су мање потребе за инжињерским јединицама за одржавање комуникација због знатно плиће основице армије за напад, ако се изузму оне снаге које треба имати припремљене за оправку и одржавање комуникација у дубини непријатељског распореда. Треба имати у виду да ће армије првенствено оправљати и одржавати оне комуникације које се налазе у зони правца главног удара, који

ШЕМА
организације обраде и одржавања комуникација у кавказу армије

Шема 2

се не мора поклапати са дотадашњим тежиштем одбране. Да би се омогућио планирани темпо наступања армије, у припремном периоду треба створити организацију која ће омогућити брзу оправку и оспособљавање комуникација у току дејства армије у дубини непријатељског распореда, рачунајући да једна пионирска чета по сувом времену може дневно да оправи до 5 км пута, а ако се употреби и механизација, онда и до 8 км, не рачунајући радове на већим објектима.

У том циљу, у оквиру армије и у нижим јединицама, формира се потребан број ООК који имају задатак да оспособљавају комуникације на правцу дејства по мери напредовања трупа. Њихов број зависи од броја праваца и комуникација које треба оправити и одржавати, а јачина од планираног темпа наступања на дотичном правцу, од карактера комуникације и од стања запречавања које се очекује на дотичном правцу. Армија обично треба да формира 1—2 ООК, првенствено на правцу главног удара армије, а евентуално и на помоћном правцу, с тим да дејствује на одређеној комуникацији непосредно позади првих борбених редова и да је оспособљава за пролазак свих предвиђених терета на том правцу. По могућности ООК треба да буде моторизован и да располаже механизацијом за дрводељске и земљане радове, а на каменитом земљишту и за радове у камену. (Види приложену шему).

ООК нормално треба делити на: део који иде напред са задатком извиђања и рашчишћавања комуникације и најближе околине, део који врши оправку комуникације и објеката на њој и на резерву.

Део за оправку може радити ускупно вршећи оправку пута и покрет унапред или да се и он подели на два или више делова који би се узајамно претицали.

У резерви треба оставити снаге којима се у случају губитака могу поунити оба дела која се налазе напред, а које могу преузети одржавање оспособљене комуникације, нарочито осетљивих објеката на њима.

У планирању оправке и одржавања комуникација у нападу армије учествују исти органи као и у одбрани и по истом поступку.

Начелници родова и служби излажу своје потребе у путевима у току борбе у дубини непријатељског распореда на појединим правцима, а нарочито на правцу главног удара. Начелник инжињерије излаже техничке могућности за удовољење изнетих захтева, истичући правац или правце на којима их је лакше или теже испунити.

Командант армије најпре доноси одлуку о правцу главног удара, а затим у наређењу за инжињерију и позадину регулише које комуникације и којим правцима треба оспособити, за какве терете, у које време и са којим снагама, као и које комуникације треба оспособити централизовано, а које ће оспособити потчињене јединице.

Начелник оперативног одељења регулише начин експлоатације појединих комуникација у сагласности са одељењем позадине и одговоран је ако би на њима дошло до нагомилавања и укрштања. Оне комуникације које армија не оправља и не одржава централизовано, оправљају и одржавају ниже јединице за своје потребе, с тим што армија може одредити само главне комуникације које ће одржавати потчињене јединице, или одређивање праваца комуникација може препустити и потчињеним јединицама.

Пуковник **РУДОЛФ РЕДЕ**

НАШЕ КОЊАРСТВО И АРМИЈА

Са развнтком науке и технике и све већом применом моторизације у пољопривреди и армији увелико је смањена употреба коња као превозног и преносног средства, а коњица, као род војске, изгубила је свој негдашњи значај. Нарочито је томе допринело увођење бескрајног платна код моторних возила, која се могу кретати и ван путева и по неравном терену, као и коришћење авиона за борбено снабдевање. Због тога се већ после Првог светског рата, који се завршио бројном употребом моторизације, тенкова и авиона, веровало да ће коњ у будућем рату бити избачен из употребе и да ће га у потпуности заменити мотор. Међутим, и у Другом светском рату коњ је нашао масовну и врло корисну примену. Велики део артиљерије, као и остало наоружања и снабдевачког транспорта, од дивизије наниже, обављан је коњском вучом и товарним коњима, а код брдских јединица готово у потпуности. Чак је на руском бојишту и коњица играла важну улогу у извиђању, брзим продорима, заокружавању и гоњењу непријатеља и у неколико битака одлучно утицала на њихов исход. Није потребно истицати улогу коња у нашем НОР, јер је он био скоро једино превозно и преносно средство.

Даљим усавршавањем ратне технике, све већом применом моторизације у рату, као и развнтком комуникација, потреба за коњем ће се свакако још више смањити, али га ни у будућем рату мотор неће моћи потпуно истиснути. Исто тако, нема сумње да ће по раскалааном и мочварном терену и ван добрих путева — где се мотор тешко креће — бити потребно да се артиљерији, минобачачима и другом наоружању, и по таквом терену, обезбеди сигурно кретање као и пешадији коју прате и потпомажу. Осим тога, моторизоване јединице, због буке свога мотора, не могу да врше тајне покрете у близини првих борбених линија, поготову ноћу. Борбена дејства у брдима и планинама не могу се ни данас замислити без коња, те ће и убудуће брдске јединице бити углавном снабдевене товарним и теглећим коњима. То је нарочито важно за наше прилике, с обзиром на релативно слабу комуникативност и планински карактер наше земље.

Али, поред корисне примене коња у армији, коњ има велики значај и за привреду. Док је мотор највећим делом заменио коње у градовима и у саобраћају на добрим тврдим цестама и дужим релацијама, дотле је трактор исто тако знатно смањео његову употребу. при обради земље у равници и на

великим социјалистичким газдинствима. Међутим, локални и сеоски транспорт на лошим путевима, пољопривредни радови на малом поседу, а нарочито у брдским крајевима, затим шумски радови на извлачењу дрва у планинама, као и сви лакши пољопривредни послови и они који се врше у близини културе (дрљање, окопавање и прашење) и у разним, низиским крајевима и на великим државним и задружним добрима, и даље се углавном врше помоћу коња. Но, уколико се даљом механизацијом пољопривреде, колективизацијом сељачких посуда и усавршавањем комуникација смање потребе за коњима, ипак ће они још за дуго бити неопходни за многе од наведених радова, а нарочито за обраду земље малог посуда и на брдовитом и планинском земљишту.

Према томе, коњарство је још увек важна грана нашег сточарства како са гледишта народне одбране, тако и привреде, те се у вези с тим намеће питање да ли садашње стање нашег коњарства може у потпуности да задовољи потребе армије и привреде?

У прошлом рату, од свих грана нашег сточарства највише је страдало коњарство, тако да је спало скоро на половину предратног броја. Особито је пострадао наш аутохтони босански брдски коњ, од којег је, према подацима Савета за пољопривреду и шумарство, остало свега 30% од предратног бројног стања, јер су крајеви у којима он живи били главно поприште у нашем НОР. Врло су осетни губици били и у приплодним грлима, јер су у току рата опустошене многе ергеле и установе које су служиле за регенерацију и подизање квалитета коња.

Због тога се по завршетку рата пред надлежне факторе поставио важан задатак да се наше коњарство сачува од даљег пропадања и што пре обнови и побољша у квантитативном и квалитативном погледу. Међу осталима, и наша Армија је активно учествовала у решавању тога питања. Тако је још пре коначног ослобођења земље нашим јединицама издата директива да не врше реквизицију приплодне стоке, пастува и кобила у ергелама, коњогојским задругама и у пастувским стаништима. Даље је наређено да се из наших јединица издвоје сва приплодна грла која су током борбе доспела у јединице наше Армије и врате у ергеле, пастувска станишта и народне одборе. Осим тога, Армија је 1946 године преузела и до ове године држала у својим рукама неколико најбољих ергела (Карађорђево, Зобнатица, Кутјево, Љубичево и Бутмир). Исто тако, министарства пољопривреде савезне и републиканских влада приступили су обнови неких бивших и оснивању нових ергела и пастувских станица прикупљањем преосталих приплодних грла из народа, разних усанова, јединица Армије, а мањим делом и реституцијом из иностранства.

Од ослобођења до прошле године број коња у нашој земљи стално је растао, тако да је достигао око милион грла, и поред тога што 1946 и 1947 године није вршено опасивање у појединим крајевима државе (Војводина) због полне заразе (доурине). Међутим, квалитет коња није се побољшавао упоредо са бројним порастом, него обратно, стање се стално погоршавало, а од прошле године показује се и тенденција бројног опадања. Слаб квалитет коња запажен је нарочито приликом општег пописа коња 1948 и ове године, када је, и поред врло благог критеријума, у појединим областима велики проценат дораслих грла оцењен као неспособан за службу у армији. Исто

то учињено је и од стране комисије за куповину коња за Армију које месецима бораве на терену, тако да и поред релативно велике понуде оне једва успевају да набаве потребан број способних коња, и то углавном од приватних одгајивача. На задружним и државним добрима квалитет коња је још далеко слабији. Ако би се ово стање и даље погоршавало, ми не бисмо имали не само довољан број способних коња за попуњу јединица армије у случају рата, него нећемо ускоро моћи да набавимо ни потребан број коректних коња у земљи, чак ни за мирнодопске потребе јединица. Од расположивог броја коња у нашој земљи отприлике једна четвртина отпада на ждребад до 3 године, а само три четвртине на дорасле коње који долазе у обзир за рад. Ако узмемо (што је искуство показало) да је и у крупном социјалистичком газдинству, где већ постоји основна механизација, потребан један пар коња на сваких 20 хектара земље за извршење радова у којима је коњ незаменљив, и да наша земља има готово 10,000.000 хектара обрадиве земље, онда излази да још немамо довољно коња ни за потребе пољопривреде, тим пре што у брдским крајевима, због недостатка или немогућности механизације, није довољан 1 пар коња на 20 хектара земље. Осим тога, изванредан број коња потребан је још и за транспорт у градовима, у шумској и другој индустрији. Истина, у појединим нашим крајевима још увек се употребљавају говеђе запреге за обраду земље, али је несумњиво да би их било боље заменити коњским запрегама. Но, ако би се услед развоја механизације и саобраћаја, као и колективизације села, убудуће смањивала потреба за коњима у пољопривреди и армији, онда са бројним смањењем треба истовремено да се побољшава квалитет коња. А кад би и постојао изванредан вишак у коњима, он би се увек лако могао да извезе у иностранство, нарочито ако је доброг квалитета.

За овако лоше стање нашег коњарства постоји више узрока. Пре свега, у послератном периоду морала се обрадити иста, па и већа површина земље, са далеко мањим бројем коња, а и потребе за коњима у индустрији и шумарству биле су знатно веће, тако да је постојећи број коња био изложен много већој експлоатацији, а у вези с тим и онеспособљавању.

Колективизацијом пољопривреде, односно смањивањем величине и броја индивидуалних газдинстава, брже опада број а и квалитет коња на приватном сектору него што расте на социјалистичком. Најбоље коње гајио је углавном земљорадник са већим поседом, који је већином био захваћен аграрном реформом и другим привредним мерама. Међутим, државна добра, радне задруге и појединци, који су добили ту земљу, нису у истој мери наставили са узгојем коња као пређашњи сопственици.

Док сељак на ситном поседу од неколико хектара земље не може да узгаја коње, дотле је на социјалистичким газдинствима већа експлоатација коња услед планских задатака и недостатка механизације, а с тим у вези и њихова слабија репродукција. Осим тога, код многих задругара није још довољно развијена социјалистичка свест, тако да немају правилан однос према социјалистичкој својини и не настоје да је унапреде.

Већина сељачких радних задруга и пољопривредних добара не посвећује довољно пажње сточарству, нарочито коњарству. Код многих се појављује тежња да своје потребе у коњима подмирују куповином од индивиду-

алних сељака и приливом нових задругара, затим куповином расходованих коња из јединица армије, и сл., уместо да властитим узгојем не само подмирују своје потребе, него да створе и известан вишак за продају армији или индустрији. Осим тога, приликом уласка у задруге многи сељаци шпекулишу и настоје да у задруге унесу што мање и што слабију стоку и да је пре тога што више искористе. Због разних обавеза, а нарочито у давању запрега, индивидуални сељаци у последње време нерадо припуштају своје кобиле под пастуве, а радије продају кобиле него коње (кастрате), док је раније сељак првенствено држао кобиле, а продавао кастрате.

Лоша исхрана је такође један од разлога слабог квалитета коња. Услед грешака и неправилности рада наших органа народне власти, приликом откупа житарица није се увек остављало довољно зрнасте хране индивидуалним сељацима, тако да су њихове обавезе често премашивале њихове могућности. Исто тако, поједина државна добра и радне задруге нису обезбеђивали довољно и добре сточне хране за своју стоку. Прошлогодишња суша такође је имала лоше последице, јер је због недовољне и лоше исхране велики број кобила побацио и приликом пролетњег опасивања био у тако лошој кондицији, да није био припуштен под пастуве. Добра косидба и жетва у овој години, као и ублажење обавезног откупа, свакако ће знатно утицати на побољшање исхране стоке убудуће.

Опадање броја и квалитета коња настаје и због нерентабилности њиховог узгоја. Ако се рачунају само издаци за исхрану жребета до треће, односно четврте године старости, тј. док не постане способно за рад, по ценама које су досада владале на слободној пијаци за сточну храну (кг зоби или кукуруза 20—30 динара, а сено 10—15 динара), онда они далеко премашују суму коју сељак може да добије на пијаци за коње (40—60.000 динара). Овде нису узети у обзир и други издаци, као рад око коња, лечење, ризик онеспособљавања и угинућа и сл. Слично томе било је и пре рата. Цена потпуно коректног грла износила је 3—5 хиљада динара, док је сама вредност хране до навршене треће, односно четврте године, прелазила горњу суму.

Ни виши органи народне власти, у првом реду министарства пољопривреде савезних и републичких влада, такође нису посвећивали довољно пажње коњарству, тако да је оно у односу на остале гране сточарства било запостављено. Рад на унапређењу коњарства није се изводио плански нити је организацијски био правилно постављен. Већ пре извршене реорганизације у државној управи у савезном Министарству пољопривреде није постојао неки стручни орган који би руководио коњарством у целој држави, односно координирао рад република на подизању и унапређивању коњарства по једном унапред утврђеном плану, већ је сав тај рад био препуштен републикама. Но, и у републичким саветима за пољопривреду рад на коњарству није руковођен и контролисан од једног стручног органа за сва три сектора привреде, тако да државни и задружни сектор по том питању раде одвојено. Поједине задруге и народни одбори неконтролисано сами набављају приплодне пастуве за своје потребе, а лиценцирање пастува или се уопште не врши, или је препуштено среским народним одборима без неке контроле, учешћа и јачег утицаја једног одређеног органа републичких савета за пољопривреду, тако да и у том погледу влада стихија у приличној мери. Према

подацима савета за пољопривреду, на територији ФНРЈ има око 26.000 пастува који опасују без лиценца, тј. без претходног прегледа и оцене од стране стручне комисије да ли су та грла подесна за приплод. Међутим, с обзиром на број кобила, нашој је земљи потребно свега 5—6.000 пастува. Какве то фаталне последице може имати по квалитет нашег коњарства није потребно посебно наглашавати. Ако се у узгоју коња употребљавају лоши пастуви, и по екстеријери и по наследним својствима, онда народно коњарство веома брзо пропада, а оно што се поквари у току неколико година касније се не може исправити систематским радом кроз деценије.

У вези са реорганизацијом државне управе, која се врши од претпрошле године, владе појединих република почеле су шаблонски да спроводе децентрализацију у привреди и на пољу коњарства. Тако је, на пример, Савет за пољопривреду Босне и Херцеговине укинуо своја већ постојећа пастувска станишта и предао пастуве на употребу државним пољопривредним добрима, радним задругама и народним одборима.

Међутим, тенденција укидања пастувских станишта погрешна је, или бар засада преурањена, те ће, ако се буде и даље спроводила у живот, имати штетних последица за наше коњарство. Пастувска станишта служе као сабиралишта за пастуве који су одгајани у ергелама или набављени у народу; тамо се пастуви тренирају и припремају за расплод и у сезони опасивања распоређују се са обученим људством на припусне постаје. Осим тога, пастувска станишта имају задаћу да воде евиденцију и врше испитивање приплодне вредности пастува и контролу над опасивањем, као и да врше набавку најбоље мушке ждребади у народу. У пастувским стаништима оспособљава се и особље за руковање пастувима и приплодним грлима у стаништима, припусним постајама и ергелма. Сељачке радне задруге и државна пољопривредна добра још нису достигли потребан степен развитка да би сами могли правилно одржавати и користити приплодњаке, јер за то често немају услова за држање ни потребно стручно особље. Укидањем пастувских станишта нестало би регулатора у узгоју коња, изгубила би се контрола из једног центра над употребом приплодњака и евиденција о њиховој приплодној вредности. Пример НР Србије, која досада није имала пастувских станишта, те је пастуве давала на стално држање народним одборима, државним добрима и задругама, показује да ти пастуви брзо пропадају, јер се не држе како треба и не користе правилно, а држава нема ефикасну контролу над њиховом употребом нити евиденцију о резултатима опасивања. С друге стране, ергеле Борике и Хан Пијесак у Босни већ сада имају 50—60 врло добрих пастува који су и те како потребни на терену, али их народни одбори и задруге неће да откупе, не само због тога што су скупи, већ и зато што довољно не схватају важност добрих приплодњака, тако да за опасивање радије употребљавају јевтине и лоше пастуве.

Из свега напред изнетог јасно се види да стање нашег коњарства не задовољава ни по броју ни по квалитету, и да у интересу народне привреде и одбране треба предузети све мере да се оно што пре поправи, тј. квалитативно побољша и бројно повећа.

Да бисмо пак знали какве би све мере требало предузети и у ком правцу треба усмерити рад на побољшању нашег коњарства, имајући у виду

потребе народне одбране, али треба најпре да будемо начисто с тим какав је коњ потребан нашој Армији.

Величина, односно јачина и тип коња, који одговарају за поједине врсте радова у армији, у првом реду зависи од тежине, величине и облика оруђа или терета у запрези, а код товара и од тога да ли је терет жив (јахач) или мртав (оруђе), затим од брзине којом треба да се креће коњска запрега или товарна стока, и од стања путева, тврдоће тла и рељефа земљишта. Способност, односно употребљивост коња за поједине врсте радова, зависи пак и од његове развијености (обима и висине), тежине и грађе тела, односно од величине, чврстине и међусобног односа појединих његових делова.

Искуство и научна испитивања су показали да укупна тежина терета на леђима јахаћег коња може да износи 25—30%, а изузетно и 35% његове телесне тежине, под условом да се сувише не напреже и онеспособи пре времена, да се одржава нормална дужина дневног марша, средња брзина и правилан распоред кретања и, најзад, да је коњ добре кондиције, 5—12 година стар и трениран, тј. вичан раду. Према томе, ако узмемо да су јахач, седло и сав остали прибор и наоружање тешки око 110—120 кг, онда јахаћи коњ мора да има просечну тежину од 400 до 450 кг. Да би коњ имао толику тежину он мора да је висок најмање 155 см висине (оптимална висина 160—165 см) са обимом најмање 10 см већим од висине. Поред тога, јахаћи коњ треба да буде лако покретљив, са сувом покретном главом, дугачким добро насађеним и мишићавим вратом, добро развијеним и снажним грбеном (да седло не клизи напред и не оптерећује сувише предње ноге), дубоким грудним кошом, правим али не превише дугим леђима, спојеним округлим сапима, добро везаним крстима, снажним и сувим ногама, са што положенијом лопатицом, дугом подлактицом а кратком доњом цеваницом. Грађа мора бити правилна и сразмерна тако да се тежиште терета у мировању и ходу што више приближи равни тежишта коњског тела и да седло оптерећује леђа од 6—13 ребра, тако да не буде спутаван ни механизам кретања (плећке и рамењаче) ни дисање, тј. кретање последњих 5 ребара која су са грудном кости везана помоћу рскавица.

Код товарних коња постоје исти захтеви у погледу оптерећења, тј. укупна тежина товара може да износи 25—30%, а изузетно и 35% живе тежине коња, али под условом да је терет правилно распоређен на самару, а самар помоћу колана добро причвршћен о тачку отпора, тј. о грудну кост. Према томе, тежина товара (оруђа, опреме) захтева и одговарајућу јачину, односно тежину коња. Товарни коњи тежине до 300 кг сматрају се лаким, а преко 300 кг тешким. Осим тога, они треба да буду збијене грађе, токмасти, кратких и снажних ногу, кратких и јаких леђа и оборених сапи. Рад товарних коња, у односу на јахаће, лакши је у томе што товарни коњи нормално имају исту дужину дневног марша и исту брзину кретања као и пешадија, а тежи у томе што обично врше службу у брдима, на неравном и стрмом терену.

Ако, дакле, узмемо да су код брдске артиљерије тежина самара са резервним ковом, зобницом, гасмаском, ћебетом и уздом тешки 40—50 кг, а оруђе, односно неки његов део (лафет, цев) 90—100 кг, тј. укупно 130—150 кг, онда ће за ову сврху бити потребно товарно грло тежине 400—450 кг.

Да би товарни коњ имао толику тежину, његова висина треба да буде најмање 150—155 см, а обим најмање 16 см већи од његове висине. За пуне товарне кухиње тежине око 100 кг, а са самаром 140 кг, потребан је исто тако тежак товарни коњ, као и за минобацаче, чија тежина износи отприлике 90—100 кг, а са самаром од 130—150 кг. Товарна грла за ношење муниције треба да имају тежину око 350 кг, пошто тежина муницијских сандука за једно грло износи 80—90 кг, а са самаром око 110—120 кг. Према томе, знатан број товара у армији предвиђен је за тешко товарног коња, док се за товарна грла за ношење митраљеза, митраљеске и стрељачке муниције могу употребити лакши товарни коњи испод 300 кг тежине, пошто је товар са митраљезом тежак око 30 кг, а сандуци са митраљеском и стрељачком муницијом од 20—30 кг. Исто такви коњи потребни су за везу и преношење опште-интендантских потреба, иако би за ту сврху боље одговарали тешки товарни коњи, јер би се тиме уштедело не само на броју коња већ и на броју коњоводаца. У коњици пак, с обзиром на брзину којом она треба да се креће, теже товарне коње и муле треба одређивати и за лакше товари.

Односи у погледу искоришћавања коњске снаге, с обзиром на телесну тежину, друкчији су код теглећег, него код јахаћег, односно товарног коња, пошто коњ при вучи развија и искоришћава своју снагу боље него под товаром и вуче далеко већи терет него што би га могао носити, јер је механика кретања коњског тела у запрези друкчија од механике кретања под јахачем или товаром.

Према величини снаге коју треба да развије у разноликим запрегама, са разним тежинама терета и уз разнолике противотпоре вучи (властита тежина, тежина самог возила и терета, неравнине путева, а с овим и разна трења, отпор ваздуха и сл.) возарски коњ мора да има не само разну тежину тела, већ и добро изражену грађу и форму. Величина снаге једног возарског коња је у управној сразмери са тежином његовог тела. При томе су, свакако, од значаја и други моменти, као старост, раса, темперамент, вичност раду, као и правилна конструкција кола и подешеност запрежног прибора. Возарски коњи треба да буду снажни, мишићави, са дугим леђима, широким прсима, заобљеним и добро развијеним грудним кошом, снажним и издржљивим ногама.

На основу искуства и динамометријских мерења, узимајући у обзир предње моменте, утврђено је колико се поједина возила у односу на тежину возарског коња могу највише оптеретити корисним теретом (укључујући и тежину кола) по разним путевима и нагибима, а да при томе коњи вуку терет без великог напрезања. Тако, на пример, тежина терета у кг на равници по добрим путевима, са нагибом до 3,5%, може да буде три пута већа од тежине пара возарских коња (ако је пар теглећих коња тежак 800 кг, онда он под таквим условима без превеликог напрезања може да вуче терет од 2.400 кг, заједно са тежином кола). Међутим, на равници са лошим путевима или у брдовитим крајевима на добрим путевима, са успоном до 7%, тежина терета може да буде двапута већа од тежине пара возарских коња (ако је пар возарских коња тежак 1.000 кг, онда он под таквим условима може да вуче 2.000 кг терета, заједно са тежином кола), а на равници са врло лошим колским путевима, по ораници, или брдовитим крајевима на путевима са

местимичним успоном до 10% и више, тежина терета може да одговара тежини пара возарских коња (ако је пар теглећих коња тежак 1.200 кг, онда он на таквим путевима и са таквим нагибима може да вуче терет од 1.200 кг, заједно са тежином кола).

С обзиром на висину и обим, односно развијеност и тежину, теглећи коњи просечне тежине од 400 кг сматрају се возарским лаким, од 450—500 кг средњим, а од 500 кг па навише возарским тешким. Да би постигао ту тежину, возарски лаки коњ треба да има најмање 155 см висине са обимом најмање 10 см већим од висине; возарски средњи — најмање 160 см висине са обимом најмање 16 см већим од висине, а возарски тешки са обимом најмање 20 см већим од висине.

Пошто запрега у рату треба да буде способна за кретање по сваком терену и времену, по лошим путевима и изван путева и разним брзинама, а да се коњи при томе не изложе превеликом напрезању и исцрпљивању, важи правило по коме тежина коња, нарочито у брдским јединицама, треба да одговара отприлике тежини оруђа или да буде нешто већа од ње. (Например, ако узмемо да је пуковски топ тежак 1.300 — 1.800 кг, онда његову запрегу у таквим условима треба да сачињавају 4 средња теглећа коња од по 450 кг тежине, док би запрегу код дивизијске артиљерије, чија су оруђа тешка по 2.000—2.500 кг, требало да сачињавају 4 тешка теглећа коња од по 600 кг или 6 средњих теглећих коња од по 450 кг, а то исто важи и за друга возила, инжињерска, пољске кухиње и сл.).

Из напред изнетог види се какви су коњи потребни нашој Армији с обзиром на поједине врсте радова, тј. тежину терета и товара, само се поставља питање да ли у нашем коњарству имамо таквих коња, с обзиром на расу, типове и њихову распрострањеност, и шта би требало учинити за њихову поправку.

Искуство је већ показало да војсци најбоље одговарају такви коњи какви у мирно доба најбоље одговарају пољопривреди. Напредак технике у истој мери налази своју примену у привреди као и у војсци, а мотор одмењује коња у разним привредним радовима готово у истој мери као и у армиској запрези и товару.

Према различној конфигурацији земљишта, потребама привреде и условима за узгој коња, у појединим крајевима наше земље узгајају се сви типови коњи су потребни нашој Армији за разне сврхе и то од товарног лаког па све до тешког теглећег коња, тако да не постоји неки специјални тип чисто војничког коња који би требало одгајивати за потребе војске, а који не би било могуће наћи у нашем коњарству.

У погледу распрострањености, односно рејонизације појединих раса коња, у нашој земљи остало је углавном исто стање као и у бившој Југославији. Домаћи брдски коњ узгаја се на подручју Босне и Херцеговине, Црне Горе и Македоније. Он је познат по својој тврдоћи, издржљивости, здравој телесној конституцији, плодности и скромности у исхрани, што је резултат прилагођавања тешким условима под којима живи. Он је складне, чврсте и збијене телесне грађе, токмаст, дубок, чврстих ногу и тврдих копита. Екстеријерна му је мана што код њега преовлађује сабласти став стражњих ногу, али су оне и поред тога врло чврсте. Мањи (подвешешки)

тип има просечну висину од 130 см и тежину око 250 кг, док већи, тзв. гласиначки тип има висину 140 см и тежину преко 300 кг. Он одлично служи за рад у пољопривреди и као товарни и јахаћи коњ у брдима. За узгој приплоднака служи ергела Борике и Хан Пијесак, у којима се поред домаћег брдског коња узгајају арапски пастуви и кобиле, са којима се он укршта.

Пошто је за време рата тежи гласиначки тип брдског коња јако проређен, тако да је углавном остао лакши (подвелешки) тип који више нема велику вредност на са привредног на са војничког гледишта, намеће се потреба да се у рејонима узгоја брдског коња лакши тип не само замени тежим типом овога коња, него да се и тај што више појача, тако да постигне висину 140—150 см и тежину 350—400 кг. Тежи товарњак потребан је не само за армију, него је тежи коњ потребан и у привреди тих крајева, због интензивније обраде земље и бољих комуникација. Појачање брдског коња може се постићи у првом реду узгојем у чистој крви, тј. сталним, смишљеним одабирањем за приплод јачих и тежих примерака тога коња, као и бољом исхраном и негом. Иако је то најбољи пут са узгојног становишта, ипак је он релативно спор, пошто у народу преовлађује лакши тип брдског коња. Укрштање са расама, које је и досад показало добре резултате, тј. укрштање са чврстим, збијеним арапом и липицанцем био би бржи начин побољшања брдског коња. Који ће се начин побољшања применити, ствар је надлежних фактора и наших коњарских стручњака. Ми сматрамо да би, с обзиром на потребе привреде и армије, требало користити и један и други начин.

Међутим, пошто се питање тежег товарњака, који одговара потребама наше Армије, неће моћи потпуно и довољно брзо решити, ако се буде базирало само на појачавању нашег брдског коња, треба што пре приступити повећању и побољшању узгоја мула и мазги у нашој земљи. Муле су јаче, брже, издржљивије, окретније и дуже живе од коња. Оне су тврђе и способније за ношење терета него домаћи коњ, а због уског и малог копита сигурније се крећу дању и ноћу на крашком и беспутном терену. Осим тога, муле су подесне и за орање и вучу. Њихова исхрана је много лакша и економичнија, јер се задовољавају и лошијом храном коју боље искоришћују него коњи. Предност им је у томе што лакше подносе врућину и жеђ него коњи, што је нарочито важно за наше јужне и топле крајеве који су оскудни у води.

Према подацима из 1939 године на подручју бивше Југославије било је укупно 19.470 мула, и то 9.500 у Хрватској, 5.538 у Македонији, 4.150 у Црној Гори и 577 у осталим крајевима. Готово половина укупног броја отпада на далматинско приморје и острва. Квалитет мула био је релативно слаб, јер су као расплодна грла служиле већином лоше и недовољно развијене кобиле домаће расе и домаћи магарац који је висок око 100 см, а тежак 120—150 кг. Тамо где су се за приплод употребљавали апулски магарци, који су високи 135—140 см и тешки до 300 кг, муле су биле израсле и теже.

У циљу побољшања и повећања узгоја мула, тежиште рада требало би у првом реду бацити на узгој већег броја квалитетних пастува-магараца.

У ту сврху треба набавити довољан број пастува-магараца и магарица апулиске пасмине за образовање једне ергеле која би имала задатак да производи расплодњаке. Такве расплодњаке требало би распоређивати на припусне постаје у узгојном подручју. Узгој мула треба проширити на све крајеве нашег краса, нарочито тамо где има више женских расплодних грла и сточне хране. За приплод треба употребити не само кобиле домаће брдске пасмине, него и липицанске, а требало би покушати и укрштање са нашим хладнокрвним кобилама, нарочито са посавским белгиским крижанцима са којима ће се добити веће и јаче муле мирнијег темперамента.

Подручје липицанца је остало углавном ограничено на приморски и јужни део Словеније, Лику, Далмацију, Посавину, Пожешку Котлину и делове Фрушке Горе, а у мањем броју га има и у Вардарској Котлини. Расадишта приплодних грла су ергеле Липик, Кутјево, Липице, Карађорђево, Гладнош, Прњавор и Добричево.

Липицанац је тврд, чврст коњ, складне грађе, са лепо насађеним савијеним вратом, добро испоњеним округлим сапима, широким и дубоким прсима, чврстим ногама и нарочито чврстим копитама. Има врло леп и издашан висок ход и кас, због чега је раније највише употребљаван у запрези у кочијама и за јахање. Скроман је на исхрани, доброћудан, послушан, лако се дресира и аклиматизира, а своја својства и спољашњост сигурно преноси на потомство. Наш липицанац спада међу мање коње; просечна му је висина око 160 см, тежина 350—400 кг. Дobar је теглећи коњ за крајеве са лакшом земљом, а у армији служи као јахаћи и лако теглећи коњ. Код њега се често запајају и неки недостаци, као например релативно дуга угнута леђа и дуги низак гребен, што смањује његову подесност за јахање. Осим тога, код овог коња преовлађује отворена (сива и бела) боја длаке, што смањује његову вредност за употребу у армији. Због тога би рад на његовом унапређењу требало усмерити на отклањање наведених екстеријерних недостатака и форсирати затворену боју длаке, што је својевремено већ и постигнуто са пастувима линије Пакра. Осим тога, требало би нашег липицанца нешто појачати с обзиром на интензификацију пољопривреде, јер би појачан боље послужио и за потребе армије. Пошто ергела Карађорђево, с обзиром на меки терен, није подесна за узгој липицанца, приплодна грла из ње требало би пребацити у узгојно подручје липицанца.

Од енглеског полукрвњака код нас је најпознатији нониус. То је збијен, широк и дубок коњ, складног екстеријера, издашног хода и мирног темперамента, који се врло добро афирмирао у сељачким газдинствима у Војводини и Славонији као добар пољопривредни коњ. У екстеријеру му је често мана повећа груба глава и избочен полуовнујски нос, а код неких линија недовољно изражен гребен и лоша у петама сужена копита (E ponius X). Мали тип коња раширен је у доњем делу Бачке, Срему и Словонији, а велики тип у Банату. Мали нониус, који је висок до 165 см и тежак око 450 кг, подесан је за лаког и средњег теглећег, као и за јахаћег коња у армији, док је велики нониус, са висином од преко 165 см и тежином преко 500 кг, подесан за средњег и тешко теглећег коња у армији. За узгој приплодних грла служе ергеле Бајша, Карађорђево, Вуковар и Липик.

Пошто је досадашњи рад на узгоју овог коња показао добре резултате, требало би и даље наставити у том правцу, с тим да се одабирањем из приплода постепено излуче пастуви који имају напред наведене мане.

Племенити енглески полукрвњак (у типу *Furioso-North star*) узгаја се у горњем делу Бачке, а последњих година почео се уводити и у Србији преко ергеле Љубичево. За узгој добрих приплодњака служи ергела Зобна-тица и Стара Моравица. То је врло леп, чврст, масиван и брз коњ који је подесан за пољопривреду онога краја, а у исто време и одличан јахаћи, лаки, па и средњи теглећи коњ за армију. Димензије су му отприлике као и у мањег нониуса, али је од њега бржи и темпераментнији. Са узгојем овога коња треба и даље наставити, с тим да се од њега форсира збијенији, кошчатији, привредни тип нешто дужег формата. У Бачкој се узгаја у мањем броју и полукрвњак у типу Гидран, који је добар јахаћи и лаки теглећи коњ за армију.

Арапски пунокрвњак узгајао се само у ергелама (Илок, Борике, Хан Пијесак и Душаново) и служи за поправак других раса (домаћег брдског коња, енглеског полукрвњака и липицанца), а у земаљском узгоју коња нема шире примене. Он се одликује лепотом и правилном грађом тела, истрајношћу и чврстином, живахним темпераментом и релативно скромним захтевима у исхрани. То је прилично мали коњ, обично испод 160 см висине и око 350 кг тежине.

Арапски полукрвњак разасут је по Босни и Херцеговини, Далмацији, Црној Гори, Западној Србији, Македонији, Посавини, Лици и Јужном Банату. Поред липицанца, он је најпогоднији јахаћи коњ за јединице које стационирају у крашким и брдским крајевима, јер су се енглески полукрвњак и нониус за такав терен показали неподесним. Узгој приплодњака врши се у последње време у ергели Гучево у Западној Србији.

Енглески пунокрвњак узгаја се код нас само у ергелама (Љубичево, Илок, Вуковар, Карађорђево и Гладнош у Фрушкој Гори). За народно коњарство нема нарочите вредности, јер је сувише нежне коштане грађе, често штркљаст, високих ногу, танких цеваница, врло темпераментан, са великим захтевима у исхрани и у нези. Због тога није подесан ни за рад у пољопривреди ни за армију, а држи се углавном ради повремениог укрштања са другим расама у циљу оплемењивања сувише грубих облика и постизања истрајности и брзине, као и у чисто спортске сврхе.

Као што је то и раније било уобичајено, тако се и сада одабирање за приплод енглеског пунокрвњака врши на основу резултата постигнутих на тркама. Грла од 2 године шаљу се на хиподром ради дресуре и тренинга, а затим се на тркама испитује њихова способност. Грла са добрим пласманом на тркама увршћују се у приплод. Међутим, са гледишта народног коњарства, такав начин одабирања приплодњака није целисходан. Систем тренирања и испитивања на бази развоја максималне брзине на краткој стази са најмањим оптерећењем не даје могућност да се коњ свестрано физички развије, а високи рекорд који би постигао чак и онда кад би трке биле лишене сваке преваре и подешавања, не мора да служи као прави критериј за оцену издржљивости, чврстине и радне способности коња. Питање је да ли ће коњ који је однео победу у брзини само на неколико километара из-

држати под јахачем 50 км или у запрези под плугом цео дан, боље или лакше него онај који у брзини на краткој стази за њим заостаје. Искуство показује баш обратно. Одабирањем грла за приплод на основу резултата постигнутих на тркама добија се временом лаки јахаћи, чисто спортски коњ са нежном коштаном грађом, високим ногама и танким цеваницама (филигрант). Коњи, а нарочито ждребад, трпе на тркама велики физички и нервни напор, грла се пре времена онеспособљавају (губе ноге), а кад се такви коњи ставе у приплод, онда се ствара исто такво потомство.

Због тога би испитивање грла, која се увршћују у приплод ради правке народног коњарства, тј. за производњу доброг полукрвњака, требало поставити на другу основу и успоставити такав систем тренирања и испитивања коња (вожење, орање, јахање на дужој стази, ловна јахања, паркур и тсл.), који би обухватио не само брзину, него читав комплекс својстава, а у првом реду издржљивост, јачину, отпорност, искоришћавање хране, радности и доброћудност — тј. све оне особине које су потребне за масовно побољшање и подизање коњарства. За испитивање употребне вредности енглеског пунокрвњака у полукрвњака, као и коња других раса који се стављају у приплод, треба основати посебни институт. Државни хиподром треба да служи само као установа за спорт и разоноду, а резултати постигнути на тркама само као један од елемената, који долазе у обзир приликом одабирања грла за приплод. Према томе, број енглеских пунокрвних коња треба ограничити на најмању меру и за приплод оставити само оно што је најбоље, тј. грла која су правилне грађе, јака, кошчата и доброг темперамента.

На подручју уже Србије, где је пре рата енглески пунокрвњак вршио лош утицај, требало би и даље форсирати полукрвњака чвршће конструкције, масивног, кошчатог, широких груди, кратких ногу, јаких цеваница, средње брзине, који је погодан за пољопривреду и лаки транспорт, а и као јахаћи и теглећи коњ у армији.

Од топлокрвних пасмина гаји се у околини Љутомера још и америкачки касач. Он се у првом реду користи за спортске сврхе (касачке трке) и у привреди тога краја. Међутим, он нема неку већу употребну вредност у привреди, јер је узгајан и одабиран првенствено с обзиром на брзину на кратким отстојањима и са малим оптерећењем. Због тога би његов узгој будуће требало даље ограничавати на његов досадашњи рејон.

Од хладнокрвних раса код нас се узгаја белгиски крижанец у северном делу Словеније и северозападном делу Хрватске. То је тежак, врло јак, збијен и округлао теглећи коњ. Има релативно велике захтеве у исхрани и није подесан за мале поседе. Добра му је страна што рано дозрева тако да га земљорадници употребљавају за рад већ кад напуни две године, а пошто је мирног темперамента и доброћудан са њим могу да управљају и деца. Висок је од 160 см навише, а тежак је од 450 кг навише. За наше прилике најбоље су се показали крижанци арденског типа који су лакши, бржи и окретнији од осталих, као и белгиски крижанци са нашим посавцем који су нешто нижи и лакши. После рата број белгиског крижанца опада због тога што се раније узгајао углавном ради извоза ждребади у иностранство и на врло малом сељачком поседу који нема потребне крмне базе нити потребе са господарског гледишта. Пошто је то тежи тип теглећег коња, и

с обзиром на то да су тежа артиљериска оруђа углавном моторизована, армија нема неког већег интереса за повећањем броја, односно ширењем подручја овог коња. Требало би форсирати узгој лакше покретљивог арденца са сувим ногама који је отпорнији и скромнији на исхрани, јер би он, као средњи и тешки теглећи коњ, најбоље задовољио не само потребе пољопривреде, већ и потребе армије.

Од хладнокрвних раса на подручју Словеније, а делом и у Међумурју, узгаја се још и норички коњ, који је лакши од белгијанца, али истрајнији, тврђи и скромнији у исхрани, тако да би даље требало наставити са његовим узгојем. У армији се може употребити као добар средњи и тешки теглећи коњ.

Према томе, од раса коња које се узгајају на територији наше државе за потребе армије долазе у обзир као јахаћи: енглески полукрвњак, англоарап, мали нониус и липицанац, а за јединице које бораве у брдовитом и крашком терену: липицанац, арапски полукрвњак и већи брђанин; као товари: наш домаћи брдски коњ кога треба безусловно појачати и муле чији узгој треба форсирати; као лаки теглећи: енглески полукрвњак, мали нониус и липицанац; као средње теглећи: енглески полукрвњак, велики нониус, белгиски крижанац и норичар, а као тешки теглећи: велики нониус, белгиски крижанац и норичар.

Поред наведених мера за расну поправку наших коња треба предузети и низ организационих мера, које су заправо услов да би се прве могле спровести у живот.

У првом реду, ради обезбеђења правилног и планског рада, целокупним коњарством у земљи, без обзира на сектор привреде, још извесно време треба да руководи државна управа, тим пре што је приватни сектор у коњарству далеко најјачи. И у капиталистичким земљама, где приватни сектор влада привредом, коњарска политика налази се у рукама државе како из економских разлога, извоза и слично, тако и ради државне одбране. Коњарство је врло осетљива грана сточарства, која захтева много стручног знања, искуства и труда. Да би се добио један пастув тражених својстава, који сигурно преноси своја својства на своје потомство, често су потребне деценије смишљеног рада на укрштању, одабирању и испитивању. На том пољу могу се постићи добри резултати само онда ако се деценијама одређени узгојни смер и употребљавају за приплод пастуви са консолидованим пореклом и уједначени по типу, а исто тако и кобиле. У интересу је државе да коњи у народу буду што бољи и да имају што већу вредност. Обрађивање тла и обављање других радова много је лакше и рентабилније са добрим него са лошим коњем, а осим тога добар коњ има и већу цену. Разлике у ценама коња исте величине и тежине могу да буду знатно веће него код осталих врста стоке. Према томе, с обзиром на потребе привреде и армије, државна управа треба да одређује правац узгоја и рејонизацију појединих раса и типова коња, да издаје потребне законе и уредбе за унапређење коњарства, да на том пољу осигура стручни рад и спроводи контролу. У ту сврху, у саветима за пољопривреду и шумарство народних република, требало би формирати један орган (управу, дирекцију) за коњарство, који би руководио радом на унапређењу коњарства обједињеног за

сва три сектора привреде. Под компетенцију републичких органа за коњарство спадали би: ергеле и пастувска станишта као њихова оператива, затим лиценцирање, набавка и (откуп) приплодних грла у земљи и иностранству, пропаганда стручног и рационалног узгоја коња, сарадња са коњарским организацијама у народу, итд. Рад на унапређењу коњарства не би требало у потпуности препустити републикама. Да би Савезна влада могла да испуњава свој утицај и у том погледу, требало би оформити један орган у Савету за пољопривреду и шумарство ФНРЈ. Чланови тога органа били би руководиоци републичких органа за коњарство, као и претставници армије. Тај орган имао би задатак да координира рад република на пољу коњарства, да утврђује јединствени план за његово унапређење и да покреће разна питања у вези с тиме.

С обзиром на важност пастувских станишта за унапређење народног коњарства требало би не само спречити даље укидање постојећих пастувских станишта него оснивати и нове где год за то постоји потреба (Србија). Приплодна грла која се налазе у нашим ергелама, прилично су добра и релативно их доста има, нарочито ако се ту и тамо примени уметно осемењавање, само таква грла треба правилно искористити на терену преко пастувских станишта и припусних постаја.

Под руководством и контролом органа за коњарство република и аутономних области треба обавезно сваке године вршити лиценцирање пастува у народу, а у вези с тиме вршити и откуп најбоље и за приплод способне мушке ждребади, а све што није подесно за ову сврху безусловно подврћи штројењу (кастрацији).

Пастуве треба давати на приватно држање само оним индивидуалним газдинствима која су се истакла као добри одгајивачи коња, а задругама и пољопривредним добрима само онда ако располажу обученим људством и дају гаранцију да ће додељене пастуве правилно одржавати и користити за приплод. Ради стимулирања узгоја добрих коња, упоредо са лиценцирањем и откупом најбоље мушке ждребади, требало би вршити и награђивање одгајивача најбоље женске ждребади уз услов да буду употребљена за приплод. Требало би дозвољавати извоз само коња кастрата и оних кобила које нам нису потребне за приплод, јер ће се на тај начин вршити позитивна селекција.

Селачке радне задруге и државна пољопривредна добра треба обавезати, односно задужити планским задацима, да властитим узгојем подмирују не само своје потребе у коњима, него и да производе изврстан вишак за продају армији и индустрији, а не да се оријентишу на куповину из приватног сектора или шкартираних коња из јединица армије. У ту сврху селачке радне задруге и државна пољопривредна добра треба да уједначе своје коње, тако да кобиле по раси и типу одговарају дотичном коњарском подручју, да би на тај начин могле у потпуности искористити додељене пастуве за приплод.

Пошто кобиле чине основ народног коњарства, требало би обновити старе и основати нове коњарске задруге у којима би се вршило одгајивање добрих устаљених родова кобила појединих раса. Тим задругама требало би додељивати најбоље пастуве, а оне би биле дужне да воде матичне књиге.

С обзиром на важност коњарства за народну одбрану армија треба да осигура и врши сталан утицај, тако да у коњарској политици, односно у извршењу плана унапређења коњарства, буду узети у обзир и интереси армије. То ће се најбоље постићи на тај начин, ако би и армија била заступљена својим претставницима у органу за коњарство при Савету за пољопривреду савезне и републичких влада. Исто тако, претставници армије треба обавезно да учествују у годишњем прегледу ергела и пастувских станишта као и у лиценцирању пастува у народу.

Армија би могла да предузме још неке мере које би биле од позитивног утицаја на народно коњарство, као например:

1) Да се законом заштите приплодна грла од узимања за војне потребе у миру и рату, тј. лиценцирани пастуви у народу и они у пастувским стаништима, као и пастуви и кобиле у ергелама који служе за производњу расплодњака. Поред тога, требало би ослободити од војне службе у рату (односно узимати само у случају крајње нужде) и изванредан број кобила у народу (у задругама и код приватних сопственика) које би као најбоље биле оцењене од стране посебне комисије, јер би се на тај начин не само сачувале најбоље кобиле, које су уз пастуве основ народног коњарства, него би то стимулативно деловало и на њихов узгој.

2) Да се набавка коња за јединице армије и убудуће врши непосредно од произвођача, с тим да се за набављене коње плаћа најбоља цена, јер ће и то дати потстрека за одгајивање онаквих коња какви најбоље одговарају потребама армије. У вези с тиме, убудуће треба набављати што мањи број кобила због тога што су оне у јединицама армије искључене из приплода, а то свакако претставља велику штету. Чак и оне кобиле које се већ налазе у јединицама, могле би се заменити за одговарајуће коње — кастрате, али под условом да се употребе у приплодне сврхе.

3) Да се врши награђивање одгајивача оних коња који се као најподеснији покажу за војну службу и оних пастува у народу који дају најбоље војничке коње.

Све напред наведене мере које се односе на цивилни сектор или на армију требало би што пре и што стриктније спровести у живот и у том циљу евентуално донети Закон о унапређењу сточарства, који би обухватио и коњарство.

Према томе, у народном коњарству треба да буду потпуно усклађени интереси пољопривреде и армије и узгој коња заснован на оним принципима који су се досад показали као добри, с тим да се што пре отклоне сви недостаци који су раније сметали и који сада сметају његовом унапређењу, јер ће то допринети јачању наше привредне и одбранбене моћи.

Пуковник АРСЕНИЈЕ БОЉЕВИЋ

ЈУГОСЛОВЕНСКО ВАЗДУХОПЛОВСТВО У РАТУ АПРИЛА 1941 ГОДИНЕ

У овом чланку покушаћемо да покажемо улогу и задатке обостраних ваздухопловних снага у оквиру ратних и почетних оперативних планова у рату Југославије априла 1941 године и да дамо кратак преглед тих операција с ваздухопловне тачке гледишта. То би, у извесном смислу, била допуна историске грађе која је изложена у чланцима генерал-лајтнанта Милана Зеленике у „Војном делу“ бр. 5 за 1950 и бр. 4 за 1951 годину. Међутим, треба имати у виду да располажемо само оскудном и фрагментарном грађом архиве немачких и италијанских оружаних снага, архиве бивше југословенске емигрантске владе и изјавама неких учесника у рату једне и друге стране. А пошто су ти извори претежно званичне непријатељске изјаве и извештаји који су подношени у току самих операција, јасно је да је њихово излагање често необјективно, са тенденцијом да се умање не само наши успеси, већ и њихови сопствени губици и слабости. Али, треба имати у виду да је чланак првенствено намењен руководиоцима ЈНА који су пратили догађаје и знају шта су значили званични дневни извештаји немачке и италијанске Врховне команде, званични политички говори и писања Хитлера и Гебелсове штампе, Мусолинија и италијанске штампе, тако да ће и сами лако наћи истину и стварност.

Иако је још и данас нелагодно удубљивати се у ту, у целини болну, блиску прошлост наших народа, ипак приказивање рада Југословенског ваздухопловства, или боље рећи младих југословенских ваздухопловаца из тога доба, не претставља никакву нелагодност. Напротив, објективно приказивање тога рада претставља не само дуг према истини и историји, него и дуг према многим честитим ваздухопловцима, који су храбро пали на пољу части, као и према оним преживелим учесницима, који су без своје кривице носили и носе жиг учесника срамотне априлске катастрофе из 1941 године.

Као што ће се видети из излагања — иако се оно већином заснива на непријатељским изворима — југословенски ваздухопловци, као целина, могу смело гледати историји у очи и кроз катастрофу априла 1941 године, јер је већина од њих, без обзира на неспособност вишег руководства и мрежу издаје, часно вршила своју дужност. Зато је крајње време да се тај период објективно прикаже нашим војним руководиоцима и нашој јавности.

1. Стање и распоред немачких ваздухопловних снага

Пред напад на Југославију немачке ваздухопловне снаге биле су подељене на четири велике групе — флоте:¹⁾

- Ваздушна флота 1 — источна, са седиштем у Берлину;
- Ваздушна флота 2 — северна, са седиштем у Брауншвајгу;
- Ваздушна флота 3 — западна, са седиштем у Минхену;

¹⁾ „Ваздухопловни гласник“, бр. 3, за 1940 годину — преноси податке из италијанског часописа „La stampa“ од 30 јануара 1940 године.

Ваздушна флота 4 — југоисточна, под командом генерал-пуковника Лера,²⁾ са седиштем у Бечу.

Ваздушне флоте имале су у свом саставу авиокорпусе и ваздухопловне команде. Авиокорпус састојао се из више ловачких бомбардерских и журишних ескадри, чији број није био сталан.

Једна ваздухопловна ескадра имала је више група, од по три ескадриле.

Ваздухопловна команда имала је у свом саставу једну или више ескадри ловаца, а неке и једну или више ескадри „Штука“ (на пример, Ваздухопловна команда Африка).

Командант ваздушне флоте био је непосредно потчињен врховном заповеднику ваздухопловства маршалу Герингу, јер је, по речима генерала Лера,³⁾ војска била одвојена од ваздухопловства не само организационо и у командном погледу, него и по задацима.

Ради непосредне и сталне сарадње свака сувоземна армија имала је команданта авијације, коме су били потчињени извиђачки авиони и ПАА. Према потреби, сувоземним армијама додељивани су поједини ваздухопловни корпуси за подршку, али је командовање авијацијом и у том случају било у рукама вишег ваздухопловног старешине, тј. команданта ваздушне флоте.

Припреме за операције

Одмах по сазнању о државном удару у Југославији, тј. на конференцији која је 27 марта одржана у Оперативном одељењу штаба вође Рајха и којој су присуствовали: Хитлер, Геринг, начелник Оперативног одељења штаба вође Рајха, врховни командант сувоземне војске, начелник Генералштаба сувоземне војске и министар спољних послова, Хитлер је углавном поставио следећи задатак ваздухопловству:⁴⁾

„Главни задатак ваздухопловства биће да што је могуће пре отпочне разбијање југословенских организација на земљи, да узастопним нападима разруши Београд и потпомаже наступање војске. При томе се могу искористити мађарске организације на земљи.“⁵⁾

На истој конференцији маршал Геринг извештава: „да VIII авиокорпус може одмах да отпочне ваздушне нападе из Бугарске и да је ваздухопловству потребно 2—3 дана времена за јачи развој авиосастава.“

... „Намерава да се доведу јачи састави борбених и обрушавајућих авиона у простор Беча, Граца и у Мађарску. У датом случају предвиђа се употреба снага X авиокорпуса са јужноиталијанских аеродрома. Водиће се рачуна о појачању ПАО Корушке и Штајерске.“⁶⁾

Истога дана, тј. 27 марта ноћу, разрађени су записници и опште директиве ове конференције у Упуту № 25, у коме се у погледу ваздухопловства, наводи следеће:

„Ваздухопловство ће са две нападне групације потпомагати операције XII армије и оне нове ударне групације која ће се формирати у просторији око Граца. Оно ће стварати тежиште према временском развоју операција сувоземне војске. Мађарске организације на земљи могу се искористити за развој и при употреби.“

Треба испитати да ли треба употребити борбени авиокорпус са италијанске територије. У сваком случају, пратећа заштита транспорта за Африку мора бити осигурана... треба се старати за успешну ПАО Граца, Целовца, Бељака, Леобена и Беча...

²⁾ Генерал-пуковник Лер командовао је овом флотом још од 1940 године.

³⁾ Види писмену изјаву генерал-пуковника Лера, коју је дао у заробљеништву код нас, а која се налази у архиви нашег Војно-историског института.

⁴⁾ *Besprechung über Lage Jugoslawien-Berlin* 27. 3. 1941 — Лично строго поверљиво.

⁵⁾ Види „Војно дело“, бр. 5, за 1950 год., стр. 84, тач. 3 под а) и д).

⁶⁾ Види „Војно дело“, бр. 5, за 1950 год., стр. 83.

... Ваздухопловство се опуномоћује да већ сада може ступити у преговоре са врховним командама дотичних држава ради споразума у погледу граница у оперативском простору у ваздуху са италијанским и мађарским ваздухопловним снагама. Уређење мађарских авионских организација на земљи може одмах отпочети.“⁶⁾

У „Упуту“ из почетног оперативског плана за „подухват 25“, који је издала Врховна команда сувоземне војске, у тач. 9 каже се:

... „на хрватској територији не треба изводити ваздушне нападе, сем у случају да се и на тој просторији буду налазили делови југословенских трупа, који могу да послуже за нападне објекте.“⁷⁾

У армиској заповести XII сувоземне армије № 4 од 2 априла 1941 године, каже се:

„да југословенско ваздухопловство стоји на значајној висини, а нарочито се истичу добре организације на земљи и многобројност раштрканих аеродрома и летишта, тако да се неће моћи разорити у једном дану...“

и даје се следећи задатак придатом VIII авиокорпусу:

„VIII авиокорпусу првенствено ће потпомагати напад XVIII армиског корпуса при отварању прелаза код преседине Рупела, затим XXXX армиски корпус при надирању ка Скопљу, а даље према развоју догађаја пружаће делимичну помоћ и тенковској групи.“⁸⁾

Даљи је задатак VIII авиокорпуса да у оквиру ваздушне флоте 4, по извршеном извиђању, што раније нападне организације ваздухопловства на земљи и нападом на Скопље и Солун прекине железничке мреже.“⁸⁾

Задаци немачке авијације у рату са Југославијом

У свом говору у Рајхстагу, 4 маја 1941 године,⁹⁾ Хитлер је између осталог рекао:

„... Између обе ваздушне снаге (Немачке и Италије) такође је постигнут споразум о заједничком дејству.

Под личним заповедништвом Врховног команданта рајхсмаршала и његовог шефа генералштаба, генералштабног генерала Јошанека, употребљено ваздухопловство било је подељено у две велике групе под командом генерал-пуковника Лера и генерала фон Рихтхофена.

Њихов задатак је био:

1) Разбити непријатељско ваздухопловство и уништити његову организацију на земљи.

2) Завереничку централу у Београду напасти у свим важним војним објектима и тиме је од почетка искључити.

3) Немачким трупама у борби (на суву) активним потхватима ваздухопловства свуда помоћи и ПА артиљеријом, разбити отпор непријатеља, отежати његово бекство и касније спречити његово укрцавање ако негде буде могуће то укрцавање, укључујењем у борбу ваздухопловних падобранских трупа дати даљу помоћ задацима војске...“

⁶⁾ Види „Војно дело“, бр. 5, за 1950 годину, стр. 84 и 85.

⁷⁾ Види „Војно дело“, бр. 4, за 1951 годину, стр. 80 и бр. 5 за 1950 год., стр. 85.

⁸⁾ Ова група нападала је на правцу Ниш — Крушевац — А. Б.

⁹⁾ Види „Војно дело“, бр. 5, за 1950 годину, стр. 86—88.

⁹⁾ Deutschland im Kampf, Oberkommando der Wehrmacht, Mai-Lieferung, Verlagsanstalt Otto Stolberg, Berlin W 9, стр. 85.

Према изјави генерал-пуковника Лера,¹⁰⁾ Ваздушна флота 4, која је била под његовом командом, добила је задатак:

„да што пре онеспособи за борбу југословенско ваздухопловство и да са најјачим снагама, у почетку операције, уништи у Београду оне војне циљеве који су Југославији за вођење рата били неопходни, а потом према ситуацији да потпомаже операције војске.“

... „Ојачана Ваздушна флота 4 остала је под командом врховног команданта ваздухопловства...“

... „Ја нисам ишао у Софију, већ сам одлетео у Беч*) да бих одатле руководио импровизованим стратеским развојем, организацијом ваздушне одбране, која је тада постала хитна, а потом и операцијама.

После тога стигла је и писмена операцијска заповест из Врховне команде ваздухопловства, којом су, између осталог, били утврђени циљеви у Београду, и то: Краљев двор, Министарство војске, Главни генералштаб, Жељезничка станица, Електрична централа, Радиостаница и Телеграфско-телефонска централа...“

Називи и распоред јединица немачке авијације

Према наведеној изјави генерал-пуковника Лера, после 27 марта 1941 године, Ваздушна флота 4 била је ојачана са две ескадре бомбардера из Ваздушне флоте 3 са Атлантика и ловцима из Африке.

26 марта 1941 године Лер је одлетео у Софију са својим ужим штабом да изврши припреме за ваздушне операције у Грчкој. У то време, VIII авиокорпус Ваздушне флоте 4 био је развијен на простору: Петрич, Дупница, Пловдив (приближно на истом простору на коме је била и XII немачка армија). VIII авиокорпус био је састављен претежно од „Штука“ и имао је задатак да потпомаже пробој кроз „Метакасову линију“ на Рупелу, а потом преко Беласице.

После насталих промена у Југославији од 27 марта, Лер је са начелником штаба и начелником позадине своје флоте позван код маршала Геринга у Берлин, где је, између осталог, добио следеће наређење:¹¹⁾

„Развој снага војске и ваздухопловства у Бугарској делимично изменити и прилагодити тако да би наступање могло што пре да отпочне правцем ка Скопљу и правцем Ниш—Београд...“

Према Леровој изјави, за новопредвиђени стратески развој заузет је следећи распоред:

— „у простору око Темишвара и северно одатле групе Ваздухопловне команде Арад — једна ојачана ескадра разарача и „Штука“ из VIII авиокорпуса и ловаца из Ваздухопловне команде Африка;

— у простору Беч — Бечко Ново Место — две ескадре бомбардера Ваздушне флоте 3 са Атлантика, које су биле непосредно потчињене Ваздушној флоти 4;

— око Граца: Ваздухопловна команда Штајерска — једна ескадра „Штука“ и ловаца из Ваздухопловне команде Африка...“

У својој изјави генерал Лер наводи тешкоће које је нови стратески развој условљавао, па између осталог каже:

„... да је такав развој захтевао да се најхитније припреме велике количине бомби, погонског и техничког материјала, итд. на школ-

¹⁰⁾ Види писмену изјаву генерал-пуковника Лера коју је дао у заробљеништву код нас, која се налази у архиви Војно-историског института.

^{*)} Тј. из Берлина, где је био на саветовању код Хитлера ради примања инструкција за рад у току напада на Југославију — А. Б.

¹¹⁾ Види писмену изјаву генерал-пуковника Лера која се налази у архиви нашег Војно-историског института.

ским летилиштима у Аустрији и у простору Арада. Састави који су долетали нису могли да поведу са собом никога од аеродромског особља, тако да су се, на пример, јединице из Африке већ бориле над Београдом, док су њихови аеродромски делови у то време били још на маршу за укрцавање на бродове у Триполису. У Бугарској се није могло извршити неко знатније рокирање слагалишта ка северозападу. Ово је био главни разлог што је у нападу на Београд употребљено мало „Штука“.

О бомбардерским јединицама Ваздушне флоте 4 генерал Лер наводи само толико да је бомбардован Београд четири пута у току 6 априла, а да су у томе два пута учествовали и бомбардери придатих двеју ескадри Ваздушне флоте 3, и то први пут са 230, а други пут са нешто преко 200 авиона типа „Дорније“ и „Ју-88“. Исто тако, он ништа не говори о распореду и јачини X авиокорпуса који је био у Италији, нити о италијанској и мађарској авијацији, али је из опште директиве немачке Врховне команде № 25 од 27 марта познато да је тај корпус био дислоциран на аеродромима Јужне Италије и да је немачко ваздухопловство било опуномоћено да ступи у преговоре са врховним командама Италије и Мађарске ради садејства немачке авијације са авијацијама ових двеју држава.

Јачина немачке авијације у рату са Југославијом

Из раније наведених података, може се доћи до прилично тачне оцене јачине немачке авијације у рату против Југославије 1941 године. Из анализе тих података види се:

— да су Немци и у 1941 години имали свега четири ваздушне флоте; једна од њих имала је искључиви задатак да дејствује против Југославије, а према Грчкој само мањим делом снага VIII авиокорпуса;

— да је та Ваздушна флота била ојачана са две ескадре бомбардера из Ваздушне флоте 3 са Атлантика и ловцима из Африке;*);

— да су се ваздушне флоте састојале из неколико авиокорпуса;

— да су корпуси у свом саставу имали ескадре за бомбардовање, ескадре за бомбардовање у обрушавању, и ловачке ескадре, а ваздухопловне команде једну или више ескадри ловаца, а неке и ескадре „Штука“;

— да је ескадра имала најмање три групе, а једна група три ескадриле; и, најзад,

— да је у операцијама против Југославије учествовао и авиокорпус из Италије са италијанских, а мањим делом са албанских аеродрома.

Према томе, ако пођемо од непобитне чињенице да је према нама била ангажована једна од четири ваздушне флоте, и од претпоставке да су те флоте биле углавном исте јачине, можемо доћи до приближно тачних података о јачини немачке авијације која је учествовала против Југославије у априлу 1941 године.

У почетку рата 1939/40 године Немци су имали: 800—1.000 ловаца, 1.500—2.000 бомбардера, 1.000—1.500 јуришника („Штука“), све авиони прве линије.¹²⁾ Немачка је произвела 1937 године 4.200, 1938—5.200, 1939—8.300, 1940—10.800 и 1941 године 11.800 авиона, од којих: 32% ловаца, 37% бомбардера и 31% осталих авиона (школских, транспортних и др.)¹³⁾

Стога нећемо погрешити ако кажемо да су у току 1940 године, у границама наведених процената, произведени само најмодернији авиони, тј. авиони прве линије, ако оним врло умереним бројкама, које наводи генерал Бубањ, додамо број произведених борбених авиона у 1940 години које наводи часопис „Forces Aériennes Françaises“, тј. званични орган француског Министарства ваздухопловства и тако дођемо до закључка да је Немачка при нападу на Југославију располагала укупно са око: 4.000 ловаца, 4.000 бомбардера, 3.000 јуришника („Штука“ и разараца), и 600 извиђача.

*) О овоме је писао претседник британске владе Черчил, генералу Симовићу, неколико дана пред почетак рата — А. Б.

¹²⁾ Види чланак генералмајора Бубња „Војно дело“, бр. 1, за 1951 годину.

¹³⁾ Према подацима из „Forces Aériennes Françaises“, № 35, за 1949 годину.

Ако једној четвртини тога броја додамо појачања из Ваздушне флоте 3, у јачини две ескадре бомбардера, затим ојачање ловцима и „Штукама“ из Африке и снаге X немачког авиокорпуса које су учествовале са италијанских аеродрома и одуземо само један део VIII авиокорпуса, који је дејствовао према Грчкој на превоју Рупел и против Солуна, онда је према нама приближило било развијено око 1.250 ловаца, 1.300 бомбардера, 1.000 јуришника („Штука“ и разарача), и 150 извиђача.

Међутим, до јачине немачких ваздухопловних снага према нама у априлу 1941 године можемо доћи и на други начин, наиме, на основу наведене изјаве генерала Лера, који је руководио немачким ваздухопловним операцијама против нас и који се жали „да је тако мало „Штука“ бомбардовало Београд, јер се није могло извршити померање слагалишта у Бугарској“, као и на основу чињенице да је немачки VIII авиокорпус 6 априла извршио снажне нападе на аеродроме, центре и граничне пределе на територији Југославије од Београда до Беођелије.

Према томе, може се претпоставити да је било распоређено:

— у простору око Темишвара и северно одатле: Ваздухопловна команда Арад са најмање 150 ловаца,* јовачке јединице из Африке од око 150 ловаца и једна ојачана ескадра разарача и „Штука“ од око 200 јуришника;

— у простору Беч, Бечко Ново Место: две ескадре бомбардера Ваздушне флоте 3, тј. око 300 бомбардера („Ју-88“ и „До-17“) и Ваздухопловна команда Беч са најмање 150 ловаца; — у простору око Граца: Ваздухопловна команда Штајерска — најмање 150 ловаца, једна ескадра „Штука“ од око 150 јуришника и једна ескадра ловаца из Ваздухопловне команде Африка од око 150 ловаца;

— на простору Петрич — Софија — Дупница, Пловдив, само према нама: најмање једна ескадра „Штука“ и разарача, тј. око 150 јуришника и једна ескадра ловаца од око 150 ловаца;

— на јужним италијанским аеродромима: X авиокорпус са око 300 ловаца и најмање 300 бомбардера — „Штука“ и разарача.

Иако немамо података о бомбардерима нити их имамо довољно о јуришницима Ваздушне флоте 4, до њих можемо доћи посредним путем, јер ипак нам је познато да је 6 априла Београд бомбардован четири пута, а од тога само два пута они из Ваздухопловне групе 3, да су из Италије, поред италијанских, и немачки бомбардери бомбардовали наше аеродроме и градове Сарајево, Мостар, Подгорицу и друга места у приморској области и да је још 27 марта Хитлер поставио задатак ваздухопловству да са највећим снагама авијације за пример осталима казни „вероломнике“ и уништи Београд. Према томе, када су две ескадре бомбардера Ваздушне флоте 3 претстављале само ојачања, онда можемо казати да је врло скромна претпоставка по којој је Ваздушна флота 4 располагала само са три ескадре бомбардера (око 450 авиона) и две ескадре од око 300 јуришника. А пошто је извиђачка авијација била у саставу сувоземних армија, и ако узмемо да је у свакој армији била само по једна група, тј. на две армије око 150 извиђачких авиона, онда би укупна јачина немачких ваздухопловних снага, одређених против нас у априлу 1941 године, према овом другом начину прорачуна, износила најмање: 1.200 ловаца, 900 бомбардера, 850 јуришника („Штука“ и разарача) и 150 извиђачких авиона.

2) Стање и распоред италијанских ваздухопловних снага

Засада имамо врло мало података о јединицама италијанског ваздухопловства које су учествовале у рату против нас 1941 године. На основу расположивих података можемо доћи само до неких закључака.

Наређењем Главног генералштаба краљевске италијанске војске — Главне команде авијације — № 15.461, од 1 априла 1941 године,¹⁴⁾ II армији (која је дејствовала из Истре) било је додељено:

*) Најмање зато, јер знамо да је, например, Ваздухопловна команда Африка имала само према нама две ескадре ловаца и једну ескадру „Штука“ (око Граца и Темишвара), а да је при томе морала оставити довољно снага за заштиту поморског транспорта за Африку. — А. Б.

¹⁴⁾ Види оверен препис наређења у Војно-историском институту.

„63 група у Удинама, од 41 и 113 ескадриле; 71 група у Удинама, од 38 и 116 ескадриле; 61 група из Горице, састављена од 34 и 128 ескадриле и 36 ескадрила у Падови.“

Командант авијације II армије био је генерал Пичини.

Наређењем команде II италијанске армије № 2.270 од 6 априла 1941 године,¹⁵⁾ регулисано је додељивање авијације појединим армиским корпусима, и то: 1 корпусу — једна група извиђачке авијације, II корпусу — једна ескадрила и 6 корпусу I група, састављена од 1 и 36 ескадриле.

Истим наређењем постављени су следећи задаци авијацији II армије:

а) извиђачкој авијацији: да врши тактичко извиђање до линије Љубљана, Кочевје, Делнице, Краљевица и стратешко извиђање од границе тактичког извиђања до линије Грац, Литија, Ново Место, Метлика, Карловац, Сењ;

б) авијацији за бомбардовање: да дејствује на фортификациске објекте у пограничној зони, на железничка постројења, друмске чворове, касарне и складишта у Љубљани, Врбовском, Новом Месту, Карловцу, Огулину, Гросупљу, Метлики и Бакру, а у Љубљани и на радиостаници, као и на зоне за прикупљање резерви према накнадним обавештењима.

То би значило да је укупно дејствовало око 200 авиона свих врста авијације.

IX и XI италијанска армија у Албанији биле су врло јаког састава, али немамо података о јачини и називу ваздухопловних јединица у њиховом саставу. Међутим, сигурно је да те армије нису могле бити слабије у авијацији од II армије која се тек формирала. С обзиром на важност и активност фронтва ових двеју армија, можемо погрешити само на нашу штету ако кажемо да је јачина авијације те две армије на фронту према нама била само око 200 авиона. Исто тако, познато нам је каква је била ситуација Италијанске армије у Албанији, као и то да је југословенски претставник у Риму уочи рата изјавио италијанској влади да ће Југославија напасти Италију у Албанији ако нас Немци нападну и да је скоро једино авијација могла да пружи благовремену помоћ овим италијанским трупима у Албанији. Осим тога, знамо и то да су италијанске „Савоје Маркети“ у великим формацијама бомбардовале Боку Которску, Мостар, Сплит, Шибеник, Сарајево и друга места са база у Италији и да је постојао споразум немачког и италијанског командовања у погледу заједничких операција те две авијације са италијанског копна.

Ако узмемо да је са италијанског копна у овим операцијама узело учешћа само 300 италијанских бомбардера (јер је око 200 авиона бомбардовало само Мостар и Сарајево у току 6 априла), онда се може рачунати да је у операцијама против нас са италијанске стране активно учествовало најмање 600 авиона, од тога око 300 бомбардера, иако је сигурно да је бројно стање јединица које су биле намењене за дејство против нас било још много веће.

*

О мађарској авијацији, која је учествовала у рату 1941 године, немамо података, само знамо да су 6 априла над Београдом летели и авиони са мађарским ознакама, да је постојао договор између Немачке и Мађарске војне команде о садејству у ваздуху и да је мађарској сувоземној армији од 6 дивизија свакако морало да садејствује и нешто авијације.

*

На нашем делу фронта **енглеска авијација** није узимала учешћа у борби све до капитулације Југославије, док су од **грчке авијације** могле бити издвојене само незнатне снаге за фронт према Немцима, како због ангажовања на Албанском фронту, тако и због оскудице аеродрома у Грчкој Македонији. Јачину тих снага нећемо ни истраживати, јер нас конкретно у овом чланку и не интересује, пошто смо претпоставили да је од VIII авиокорпуса уз потпору ловаца учествовала читава једна ескадра само на њиховом делу фронта, а толико смо и одбили при прорачуну немачких

¹⁵⁾ Види оверен препис наређења у Војно-историском институту

снага које су дејствовале према нама. Ми не сумњамо да би се и грчки ваздухопловци храбро борили као и њихове земаљске групе, да их је било на овом делу фронта. Међутим, генерал Лер у својој изјави говори не само о „врло живој активности југословенског ваздухопловства“, већ каже и то да је „активност енглеске и грчке авијације била слаба“.

3) Опште стање наших ваздухопловних снага

Целокупно наоружање југословенског ваздухопловства било је застарело још 1938 године. Опрема је била врло слаба, а оперативних аеродрома било је врло мало.

Највише војно командовање имало је врло мало разумевања за ваздухопловство. Чак и највише ваздухопловно командовање слабо је познавало потребе наше авијације. На положаје команданта и начелника штаба ваздухопловства ређали су се генерали и пуковници из других родова војске, према упливу група којима су припадали. Ти људи у већини нису ни успевали да упознају ваздухопловство, а још мање његову примену и потребе.

Тек непосредно пред Други светски рат и када је рат отпочео, отпочела је и набавка савремених авиона. Али се тешко долазило до њих. Нико није хтео да их продаје у већим количинама. Политика се одражавала и на набавци авиона. Куповало се од свих и свакога: од Енглеза нешто „Харикена“ и „Бленхајма“, од Италијана нешто „Савоја Маркети“, а највише од Немаца — „Месершмита“ и „Дорнијеа“.

Летачког особља било је доста, тј. око 2.000 пилота. Оно је било првокласно као материјал, али слабо обучено, нарочито у летењу без спољне видљивости и за ноћно дејство, због слабости материјалне опреме и слабости саме наставе.

Више командно особље било је у већини слабих квалитета, било као људи, било као ваздухопловци. Неки су чак били и издајници, о чему ће бити говора у току излагања дејстава.

Искуство рата у Пољској, Норвешкој и Француској врло је мало коришћено.

Аеродромски маневар био је скоро никакав, како због немања оперативних аеродрома, тако и због погрешне организације и слабе материјалне опреме авијације.

Метеоуслови за дејство били су врло неповољни у току целог времена трајања операције, сем прва два дана.

Формација југословенског ваздухопловства била је развијена, јер је број пилота био довољан, али су пукови били слабо попуњени авионима, тако да је ефекат јединица одговарао само бројном стању авиона. Априла 1941 године југословенско ваздухопловство је имало четири бомбардерска и четири ловачка пука, формирана у четири ваздухопловне бригаде. Поред тога, имало је једну самосталну групу за извиђање, а у саставу групе сувоземних армија по једну извиђачку групу од по неколико застарелих авиона.

Југославија је ступила у рат 1941 године свега са око 300 борбено способних авиона, и то 105 ловаца (70 „Ме-109“, 5 „Ик-3“ и 30 „Хокер Харикена“) и око 30 ловаца друге линије „Хокер Фуџри“ и „ИК-2“, 160 бомбардера (40 „Савоја Маркети“, 70 „Дорнијеа Д-17“ и 50 „Бристол Бленхајма“) и 30 извиђачких авиона „Бреге 19/7“, који се не би могли назвати ни авионима друге линије, јер су били исувише застарели. Стварно се може узети да је југословенска авијација имала око 265 борбено способних авиона, јер су и „Бреге 19“ и ловци друге линије били упола спорији од непријатељских авиона своје категорије, тако да су били само лак плен непријатеља у борби.

4) Командовање, састав, дислокација и задаци наших ваздухопловних снага

Команда ваздухопловства била је преформирана пред сам рат. Њен састав био је следећи:*) командант бригаде генерал Мирковић Бора, начелник штаба пу-

*) Овде наводимо имена виших руководилаца због одговорности већине од њих за слабост руковођења и припрема за рат и ради одавања признања онима који су то заслужили. — А. Б.

ковник Савић Драгутин (рат га је затекао у Москви), за цело време рата заступао га је потпуковник Лозић Миодраг, који је уједно био и шеф саобраћајног отсека, шеф оперативног отсека потпуковник Павловић Андра, шеф обавештајног отсека мајор Бабић Душан, шеф отсека за везу мајор Дугалић Милош, шеф техничке службе пуковник инжењер Марковић Радован, референт судства пуковник Худина Јосиф, референт санитета мајор Петровић Риста.

У Прву ваздухопловну ловачку бригаду, под командом пуковника Рупчића Драгутина, улазили су:

— 2 ловачки пук, под командом пуковника Пирца Фрање, са две ловачке групе, од којих је једна наоружана са „Ме-109“, а друга се тек наоружавала авионима „Харикен“, тако да је била неспособна за акцију; овим групама, које су имале по две ескадриле, командовали су мајори Миловановић Илија и Благојевић Миодраг. Овај пук био је дислоциран са једном групом код Крагујевца, а другом код Краљева, која је доцније прешла на аеродром Кнић;

— 6 ловачки пук, под командом потпуковника Костића Боже, са две групе, од којих је једна била наоружана са „Ме-109“, а од друге једна ескадрила са „Ме-109“, а друга са „ИК-3“. И ове групе имале су по две ескадриле. Команданти група били су капетани I класе Ђорђевић Данило и Адум Ромео. Пук се налазио са једном групом у Крушедолу, а другом на аеродрому Земун, која је касније прешла на аеродром Велики Радници.

Почетни задаци Прве бригаде били су: спречавање непријатељског дејства на простору Срема и Србије до закључно линије Копаоник — Јастребац, с тим да се нарочито штити Београд, Крагујевац, Чачак, Краљево и Крушевац.

У Другу мешовиту ваздухопловну бригаду, под командом пуковника Ђорђевића Јакова, улазили су:

— 4 ваздухопловни ловачки пук, под командом потпуковника Ђорђевића Радослава, са две бројно врло слабе групе, од којих је једна била наоружана „Хокер Харикенима“, а од друге једна ескадрила авионима „Хокер Харикен“, а друга авионима „ИК-2“. Групе су имале по две ескадриле. Команданти група били су мајори Николић Никола и Бољевић Арсеније. Овај пук налазио се на аеродрому Босански Александровац, између Бања Луке и Босанске Градишке;

— 8 ваздухопловни бомбардерски пук, под командом пуковника Диклића Станка, са две бројно врло слабе групе, наоружане авионима „Бристол Бленхајм“. Групе су имале по две ескадриле. Команданти група били су мајори Тешић Добросав и Донових Лазар. Овај пук налазио се на аеродрому Ровине, 10 км северно од аеродрома 4 пука.

Почетни задаци Друге бригаде били су: да са 8 пуком дејствује према Аустрији и Мађарској, а са 4 пуком да спречава непријатељска дејства са ових праваца.

У Трећу ваздухопловну мешовиту бригаду, под командом пуковника Обуљена Николе, и његовим помоћником Шебалин Сергејем, улазили су:

— 3 бомбардерски пук, под командом пуковника Горјупа Зденка, са две бомбардерске групе у пуном саставу, наоружане авионима „Дорније До-17“. Групе су имале по три ескадриле. Команданти група били су мајори Фанедл Бранко и Ђорђевић Бранислав. Једна група овог пука била је на аеродрому Петровац код Скопља, а друга на аеродрому код Приштине;

— 5 ловачки пук, под командом потпуковника Бајдака Леонида, са две бројно врло слабе ловачке групе, наоружане застарелим авионима „Хокер Фјури“. Групе су имале по две ескадриле. Команданти група били су мајори Живановић Васо и Брезовшек Драго.

Овај пук налазио се са једном групом у околини Лесковца на аеродрому Бојник, а другом на Резановачкој Коси код Куманова.

Почетни задаци Треће мешовите бригаде били су да са 3 пуком дејствује на правцима који воде из Бугарске, а са 5 ловачким пуком да штити Скопље и Ниш и да спречава дејства непријатељске авијације са правца из Бугарске.

У Четврту ваздухопловну бомбардерску бригаду, под командом пуковника Вукчевића Петра, улазили су:

— 1 ваздухопловни бомбардерски пук, под командом пуковника Градишника Ферда, са две бомбардерске групе у недовољном броју наоружане авионима „Бристол

Бленхајм⁴. Групе су имале по три ескадриле. Команданти група били су мајори Ло-зић Крста и Малојчић Бранко. Овај пук налазио се са једном групом у Бјељини а са другом на аеродрому Давидовац код Параћина;

— 7 ваздухопловних бомбардерски пук, под командом пуковника Драгића Хинка (у НДХ променио је презиме у Хауер), са три бомбардерске групе у довољном броју наоружане авионима „Савоја Маркети“. Групе су имале по две ескадриле. Команданти група били су мајори Софиљ Душан, Рашковић Ранко и Достанић Милутин. Овај пук налазио се са једном групом у Прељини, код Чачка, са другом на аеродрому Ужичка Пожега, док је трећа група, која је била издвојена из састава пука и намењена за садејство са Приморском армијом, била дислоцирана на аеродрому Орти-јеш, код Мостара.

Почетни задаци Четврте бригаде били су да са 1 пуком дејствује на правцу према Румунији, а са 7 пуком према Албанији. Издвојена самостална група добила је задатак да садејствује Приморској армији.

Једнаесту самосталну групу за даљно извиђање, под командом мајора Лазаревића Драгомира, сачињавале су две бројно слабе ескадриле авиона „Бристол Бленхајм“. Ова група била је смештена на аеродрому В. Радинци са задатком да врши даљно извиђање за рачун и под непосредном командом Команде ваздухопловства.

Организација снабдевања и веза. Снабдевање летачких јединица вршено је из база које су постојале на свим аеродромима. Иако су на неким летиштима активирани и неке резервне базе, ипак до њихове употребе није дошло због брзог свршетка рата.

Базе су снабдеване из ваздухопловних складишта, која су била распоређена на територији целе земље, а код свих сталних аеродрома биле су нагомилане веће количине ваздухопловног материјала.

Иако снабдевање није ометало операције за време њиховог кратког трајања, ипак би се наишло на велике тешкоће само да је рат дуже трајао, првенствено због слабих услова за пребацивање материјала, без обзира на то што је мирнодопска дислокација бомби, муниције и горива била прилично добро постављена.

Веза је била слаба, и поред тога што је према ондашњим приликама било довољно средстава за везу. Свака ваздухопловна група имала је за спољну везу радиостаницу „Бига“, а и штабови бригада и пукова имали су такве радиостанице, уколико се нису ослањали на једну од радиостаница група. За унутрашњу везу групе су располагале најужнијим бројем телефона и телефонског кабла.

Веза је била слаба, нарочито са Командом ваздухопловства због слабости организације и командовања. Команда ваздухопловства била је, такорећи, стално у покрету. Сталне телефонске везе врло слабо су функционисале; жичане, па чак и радиовезе, указале су нарочито тамо где је отказало командовање. Због рђавог времена, а нарочито због незнања у командовању, веза авионима мало је коришћена. Колико је веза била слаба може се видети и из тога што је Друга бригада тек 6 априла око 8 часова сазнала за рат, што је примила један једини задатак за дејство од Команде ваздухопловства, са којом од 8—14 априла није имала скоро никакву везу.

5) Однос ваздухопловних снага

Пре свега, непријатељско ваздухопловство имало је огромну надмоћност. Оно је као нападач бирало време и начин напада. То значи да је велика предност коришћења момента изненађења и удара по аеродромима била потпуно на његовој страни. Зато је у првом налету могло да нанесе велике штете нашем ваздухопловству, али ипак, мање него ма којој другој земљи пре тога у том првом удару.

Осим тога, непријатељ је био потпуно обавештен о стању код нас, јер је огромна већина наших авиона и средстава била набављена од Немаца и Италијана. А и без тога, због издајничке пронацистичке и профашистичке политике владе Цветковић—Мачек и због јако развијене немачке пете колоне, чак и у нашим највишим војним круговима, за непријатеља није било никакве тајне у погледу нашег ваздухопловног наоружања, па чак ни у погледу састава и базирања наше авијације. Издајници из редова ваздухопловства, као што су били бивши пуковник југословенске

војске Навратил Мирослав, који је био помоћник команданта ваздухопловства и пензионисан 1940 године због пронемачког става, капетан Крен Владимир, помоћник команданта 4 ваздухопловне базе, који је, поред осталог, руковао елаборатима оперативних аеродрома на територији Хрватске и Словеније, а за које сада знамо да су имали тесне везе са немачким конзулатом у Загребу, нашли су пута и начина да пренесу све што су знали о нашој авијацији, а то значи све што је о њој могло да се зна. Сем тога, Крен је и побегао авионом три дана пред рат, те није никаква случајност нити проницљивост што су немачки авиони лако пронашли наше оперативне аеродроме. Јако развијена пета колона, сакривана нарочито у разним манастирима, омогућавала је тачно навођење немачких авиона на саме аеродроме. Није била никаква случајност што су немачки „Месершмити-110“ из облака избијали директно на аеродром Бјељину, јер је то било пробијање по приводној радиостаници смештеној у оближњем манастиру.

О некој нашој ВООВ служби не би се могло ни говорити. О непријатељу се сазнало кад се видео, када се срео, или кад је већ давно прошла могућност сусрета са њим. А да је непријатељ био боље обавештаван о нашим авионима над својом територијом, доказују и тешки губици које су претрпели наши бомбардери при нападу на непријатељске територије.

Непријатељ је био надмоћнији и у погледу материјала, јер је имао новије серије, брже и технички боље опремљене авионе. Осим тога, он је имао и далеко веће ратно искуство и извезбаност и располагао кадром прекаљеним у борби и одлично извезбаним за летење под свим условима. Он је имао израђену тактику и технику борбе, а његова правила борбе била су заснована на савременом и сопственом искуству. Међутим, наш кадар био је без искуства, без тренаже, без познавања тактике и технике борбе, сем индивидуалне борбе и донекле борбе у пару. Наша техничка средства, сем техничке службе, која је добро функционисала, била су примитивна и слабо експлоатисана, као и средства везе, док су та средства и њихова примена код непријатеља били савремени.

Што се тиче бројног односа, непријатељ је био далеко надмоћнији, јер је против наших 265 авиона стајало 3.700 до 4.300 непријатељских авиона, а то значи да је непријатељ био 14—16 пута надмоћнији у ваздуху. Уопште узев, може се рећи да је непријатељ имао несразмерну и у историји ратова врло ретку надмоћност у броју, опреми и свим другим елементима (сем у погледу морала) и да је утолико већи успех и више достојан поштовања отпор који је наше ваздухопловство, углавном наш млади у већини слабо руковођени кадар, пружио тако надмоћном противнику.

6) Кратак преглед обостраних дејстава

У овом чланку није могуће обухватити детаљан ток операција, тим пре што засада располажемо само оскудним подацима, тако да бисмо при детаљнијем опису могли учинити крупне пропусте и грешке. Међутим, има доста живих учесника ових операција који то могу учинити у оквиру своје јединице, тако да би се из тих и ових података једног дана могла написати историја тога периода. Зато ћемо се овде само укратко осврнути на ток обостраних дејстава од 6—17 априла и то на основу тих делимичних података које смо већ прикупили.

Пред почетак непријатељства Немци и Италијани били су потпуно спремни за напад, јер су све припреме у целини биле потпуно извршене, једино није био пристигао возећи део за њихова појачања из Африке. Зато је друго људство прихватило летачке јединице на новим аеродромима, где су стокови бомби, муниције и горива били обезбеђени.

Наша авијација налазила се на оперативним аеродромима. Неке наше јединице долетале су са сталних аеродрома на оперативне аеродроме тек 5 априла. Код већине оперативних аеродрома налазила се потребна количина муниције, бомби и горива. Према месним приликама, а нарочито према залагању појединих руководилаца и јединица, авиони су били камуфлирани мање или више. Јединицама је било издато наређење да буду у строгој приправности.

6 априла непријатељска авијација снажно је напала наше аеродроме скоро на целој територији, на престоницу Београд и на погранична утврђења према Бу-

гарској. Напади су били нарочито јаки на Београд. Поред Београда бомбардовани су аеродроми и градови Скопље, Ниш, Подгорица, Мостар, Сарајево, Лесковац, затим Бока Которска и друга места.

У току тих напада скоро потпуно је уништена група од три ескадриле „Дорније ДО-17“ на аеродрому Петровац код Скопља и у ваздушној борби група ловаца „Хокер Фјури“ код Куманова. Остале ваздухопловне јединице нису имале већих губитака на земљи. У извештају немачке Врховне команде од 6 априла, између осталог, каже се:¹⁶⁾

„Немачко ваздухопловство напало је у јутарњим часовима српске аеродроме и са јаким снагама тврђаву Београд и уништило касарне као и војна и за рат важна постројења. Италијанске борбене ваздухопловне снаге истовремено су са успехом напале циљеве од војне важности у Јужној Југославији“.

У извештају немачке Врховне команде од 8 априла наводи се следећи цитат из извештаја италијанске Врховне команде од 6 априла:

„6 текућег месеца авиони немачког ваздухопловног корпуса*) успешно су напали области муниципалних депоа и концентрације трупа. При овој акцији била су три непријатељска авиона оборена и даљих 17 авиона уништено на земљи.“

Међутим, у италијанским извештајима нема помена о дејствима италијанске авијације у току 6 априла, иако се то наводи у немачком извештају, и поред тога што нам је добро познато да су тога дана од 9.00 часова италијанске „Савоје“ у непрекидним таласима преко целог дана бомбардовале Сарајево, Мостар, Боку Которску и друга места на Приморју.

У извештају немачке Врховне команде од 7 априла о резултатима дејства у току 6 априла, каже се:

„... према досада приспелим саопштењима, на југоистоку је оборено 35 авиона у ваздушним борбама, 54 авиона уништено на земљи и даљих 9 на земљи тешко оштећено. Изгубљено је 7 сопствених авиона.“

„Као што смо већ саопштили, јаке снаге немачког ваздухопловства више пута у току дана напале су са уништавајућим дејством утврђене положаје и друге важне војне циљеве у Београду. Нарочито су тешко погођене главна железничка станица у Београду, и један понтонски мост преко Дунава источно од Београда, као и неколико транспортних возова. Многобројни велики пожари показивали су још у ноћи пут немачким борбеним авионима за четврти напад на тврђаву Београд. Осим тога, аеродроми у Средњој и Јужној Југославији били су са трајним успехом бомбардовани и митраљирани. При томе је успело да се многобројни авиони униште на земљи. Велики број непријатељских авиона био је оборен у ваздушним борбама.

Са југоистока продрло је неколико непријатељских авиона у Јужну Штајерску и бацило појединачне бомбе. Знатне штете није било.“

У наведеном извештају генерала Лера о дејству у току 6 априла, каже се:

„6 априла рано почеле су операције. Целокупне операције могле су отпочети по плану...“

„... о другим акцијама авијатичара у садејству са војском нису пристизали никакви извештаји. Оне су, дакле, очигледно биле задово-

¹⁶⁾ Deutschland im Kampf, Oberkommando der Wehrmacht, April, Lieferung Verlagsanstalt Otto Stolberg, Berlin W 9. (Сви даљи подаци из извештаја немачке Врховне команде узети су из ове књиге, те се убудуће неће наводити као документ. — А.Б.).

*) Реч је о дејству X немачког авиокорпуса који је дејствовао са италијанских аеродрома — А.Б.

љавајуће. Већ поменути напад на Београд требало је да изврше две ескадре авијације из Беча и Бечког Новог Места, и то у налетима рано изјутра и у првим поподневним часовима. Група Арад имала је задатак да својим нападима, који су имали да отпочну кратко време пре надлећања две горе поменуте ескадре над Београдом, **везује** југословенску авијацију у овоме простору. Ово је било непријатно нарочито због тога што је југословенско ваздухопловство имало јединице које су биле састављене махом од немачких ловачких авиона, разарача*) и бомбардера, који су били недавно излиферовани за време добрих политичких односа. У ваздушној борби касно се могу уочити знаци за распознавање авиона којој држави припада, те се авијатичар због тога првенствено равна по типу авиона.**)

Немачке акције почеле су по плану. Југословенски отпор био је умешан, веома храбар и ометао је јединственост напада. Одређени циљеви углавном су погођени. Растурање бомби кретало се у нормалним границама.***)

Укупни губици износили су по моме сећању око 10 авиона, а на авионима који су се враћали у своје базе било је око 10% погодака од граната.

Група Беч—Бечко Ново Место полетела је изјутра са 230, а по подне са нешто преко две стотине двомоторних апарата, половина „Ју-88“, а остали „До-17“.

Велике сметње причињавали су напади одељења од по 1—3 југословенска двомоторна бомбардера на Грац, Брук на Мури и Брук на Лајти, као и на Мистелбах, иако су оштећена на авионима као и губици били мали.

6 априла увече непријатељ је био процењен овако: ..... ваздушни напад на Београд морао је унети пометњу у југословенско командовање — извештаји о пожарима у Министарству војном и Генералштабу****) стигли су рано.“

Даље генерал Лер каже:

„Немачки војни аташе у Београду поднео је надлежним путем извештај о ваздушним нападима на Београд 6 априла 1941 године. Према њему, напад је имао такав успех да је државно руководство, као и командовање војском, услед његових последица, било крајње отежано, тако да се, на пример, није успело ни то да се сазове Министарски савет, пошто су све саобраћајне и обавештајне везе биле покварене.“

*

Првога дана рата, тј. 6 априла, 6 ваздухопловни пук Прве ваздухопловне бригаде дејствовао је врло активно у одбрани Београда. Може се рећи да је овај пук овога дана сам примио на себе борбу против претежног дела немачке авијације у нападу на Југославију — на Београд. Непријатељски таласи пресретани су и при доласку и при повратку, или чак и над самим Београдом. Појединци и парови улетали су у добро командоване и добро вођене велике формације непријатеља и херојски водили тешке борбе са искусним 10—30 пута надмоћнијим непријатељским ловцима. Појединци су полетали по неколико пута у току дана. Отпор је био спонтан услед залагања младог кадра пилота и командира ескадрила. Пук је претрпео тешке, али је и непријатељу нанео знатно веће губитке и поред његове огромне надмоћности.

*) Југославија није имала авиона разарача. — А.Б.

**) Да би избегли забуну Немци су офарбали жутом бојом предњи део трупа својих ловаца, тако да је било лако распознавање и њима и нама. — А.Б.

***) Не сумњамо у растурање бомби, али знамо да су циљеви били цео Београд, у коме је уништено чак и немачко посланство. — А.Б.

****) Генералштаб није био оштећен. — А.Б.

2 ваздухопловни пук ове бригаде вршио је заштиту Крагујевца, Крушевца, Краљева и Чачка. Пошто непријатељ није нападао озбиљнијим снагама ове градове, није ни долазило до сусрета у ваздуху. Само се једна патрола, под вођством поручника Митровића Живице, која је иницијативно долетела до Београда, сукобила са непријатељем и била оборена у неравној борби, пошто је претходно оборила један „Ју-87“ и два немачка ловца.

8 бомбардерски пук Друге ваздухопловне бригаде појединим одељењима од по три авиона бомбардовао је аеродроме, железничке пруге и саобраћај на њима, као и места у Аустрији јужно од Беча и сам Беч. Изгубљен је један авион који је у облацима ударио у брдо.

4 ваздухопловни пук ове бригаде вршио је заштиту аеродрома 8 пука, са једним паром пратио бомбардере у нападу на циљеве у Аустрији, штитио Загреб, који Немци нису ни нападали и протеривао поједине непријатељске извиђачке авионе. Губитака није било.

3 бомбардерски пук Треће ваздухопловне бригаде снажно је нападут у зору на земљи, тако да је група на аеродрому у Петровцу била потпуно уништена да више није била у стању да делује, сем два до три авиона који су се прикључили групи мајора Фанедла. Друга група тог пука, којом је командовао мајор Фанедл Бранко, бомбардовала је железничку станицу у Софији и немачке колоне на фронту према Кривој Паланци.

36 група 5 ваздухопловног ловачког пука из ове бригаде благовремено је узлетела код Куманова и примила борбу са немачким ловцима који су били далеко надмоћнији по броју и техничким одликама. У тој неравној борби оборено је 11 наших авиона „Хокер Фјури“ и четири немачка „Месершмита“ од којих три „Ме-109“ и један „Ме-110“, док су оба командира ескадриле погинула.*) Остатак од 3—4 авиона ове групе оштећен је у ваздушним борбама и онеспособљен за даље дејство. 35 група овог пука није учествовала у борби, очигледно по наређењу команданта пука, који се налазио на аеродрому те групе, а који је у разговору са официрима 36 групе рекао да ни они нису требали узлетати.

1 ваздухопловни пук Четврте ваздухопловне бригаде дејствовао је на циљеве на румунској територији и појединачним авионима вршио извиђање граничног појаса према Мађарској и Румунији, а 7 ваздухопловни пук, са командантом бригаде на челу, са две групе снажно је бомбардовао мост на Бојани и друге војничке циљеве у Скадру. Губитака није било.

Самостална група Приморске армије бомбардовао је циљеве у Северној Албанији и колоне непријатеља на путу Задар, Бенковац.

11 ваздухопловна група за даље извиђање бомбардовала је немачке трупе и складишта, као и железничке станице Темишвар и Арад. Том приликом претрпела је тешке губитке, тј. око 35% авиона.

Дејства наше авијације тога дана вршена су по општим инструкцијама које су раније биле дате од стране Команде ваздухопловства. Иначе, тога дана Команда ваздухопловства није давала потчињенима, нити је добијала, ма какво наређење за дејство од Врховне команде. Обе команде биле су у покрету ка својим командним местима.

*

У току 7 априла непријатељска авијација поново је снажно бомбардовала Београд, садејствовала својим сувоземним, пешадиским и оклопним снагама у правцу Скопља и на Албанском фронту, нападала аеродроме наше авијације и бомбардовала градове Београд, Сарајево и друга места.

У извештају немачке Врховне команде од 8 априла о дејству авијације на нашем фронту у току 7 априла, каже се:

„У току јучерашњег дана, упркос неповољног времена, ваздухопловство је у узастопним нападима напало војне објекте тврђаве Бео-

*) Капетан Поповић Воја (а по неким подацима поручник Танасић) хотимично је улетео са својим „Хокер Фјуријем“ међу немачке „Ме-109“ и погинуо заједно са пилотом немачког ловца. — А.Б.

града са разорним и запаљивим бомбама. У холовима и складиштима главне железничке станице настали су нови велики пожари. Напади јуршним и разарачким јединицама управљени су против непријатељских аеродрома у Србији. При томе је на земљи уништено 32 авиона, а друга два авиона тешко су оштећена. У области Саве борбени авиони уништавали су железничке мостове, железничке станице и трупе, а пуним погоцима погођени су транспорти и погонски материјал. У области Скопља ваздушне снаге тукле су пешадију и моторизовану колону бацањем разорних бомби и митраљирањем.“

У извештају италијанске Врховне команде, који се цитира у извештају немачке Врховне команде од 8 априла, за дејство ваздухопловства у току 7 априла каже се: „Наше ваздухопловство засуло је непријатељске положаје распрскавајућим бомбама“, али се ни овде не помињу напади авиона „Савоја“ на Сарајево, Боку и друга места који су вршени у току целог дана.

У својој раније поменутој изјави, генерал Лер не говори посебно о дејствима ваздухопловства 7 априла и осталих дана, већ уопштено, па после изношења процене дејстава у току 6 априла, између осталог, каже:

„Намеће се, дакле, задатак да се напад на Југославију и ка Солуну убрза. Сопствени ваздушни напади имају првенствено за циљ да искључе из дејства југословенску авијацију (енглески и грчки авијатичари били су мање активни).

Југословенски авијатичари пружали су и даље осетан отпор. Они су били врло вешто вођени и увек су успевали да се упркос јаке немачке надмоћности поново прикупе на помоћним аеродромима. Са њима је водила борбу и група Врховне команде Арад, док је цео VIII авиоорпус потпомагао акције кроз Македонију.“

У току 7 априла наша авијација дејствовала је, углавном, на следећи начин:

6 пук Прве ваздухопловне бригаде наставио је борбе за одбрану Београда. И овога дана, 6 пук је храбро јуришао на многобројне непријатеље, пружио му жесток отпор и нанео велике губитке, али је сам поново претрпео тешке губитке у ваздушним борбама.

2 пук ове бригаде прогањао је поједине авионе и групе, али до сусрета није долазило. Губитака није било.

8 бомбардерски пук Друге ваздухопловне бригаде вршио је бомбардовање железничких станица и војних објеката у Печују и Сегедину. Пук је претрпео врло тешке губитке. Поред осталих, том приликом погинула су оба команданта група — мајори Тешић Добросав и Доновић Лазар и два командира ескадрила — капетани Јовичић Влада и Војинов Сергеје. Укупно је изгубљено 8 авиона. После те акције бројно стање пука, које је иначе било врло мало, свело се на 6—7 авиона. То је уједно био и једини задатак који је ова бригада добила од Команде ваздухопловства у току рата. Непријатељу је причињена знатна штета, али она није била у сразмери са губицима. Овај пук је, такође, послат на клиницу, у прави осинак густог распореда немачке ловачке авијације, и то без пратње сопствених ловаца, иако су се они налазили на аеродрому Босански Александровац, само 10 км далеко од аеродрома 8 пука, одакле су могли и желели да изврше свој задатак.

4 ваздухопловни пук ове бригаде спречавао је дејство непријатељских авиона у зони своје бригаде. Протеривани су поједини извиђачи и поједине мање групе непријатељских разарача. Већих борби, као ни губитака није било.

3 бомбардерски пук Треће ваздухопловне бригаде уствари само група мајора Фанедла, вршио је нападе на непријатељске моторизоване колоне које су наступале криворечким и струмичким правцем. Група је радила одлично и аеродромским ма невром вешто избегавала ударе непријатељске авијације на земљи.

5 ваздухопловни ловачки пук ове бригаде није дејствовао, а његова 36 група није више ни имала авиона.

1 ваздухопловни пук Четврте ваздухопловне бригаде снажно је бомбардовао непријатељске мотомеханизоване колоне на криворечком правцу, док је 7 ваздухо-

пловни пук нападао оне његове мотомеханизоване колоне које су наступале ка Скопљу, а делом вршио бомбардовање непријатеља и у Албанији.

Због метежа у Мостару и на аеродрому, а нарочито због слабости у командовању, самостална група Приморске области није уопште дејствовала у току 7 априла, а ни касније.

11 група за даљно извиђање такође није дејствовала.

Дејства наше авијације у току 7 априла вршена су према наређењима Команде ваздухопловства, која је једино тога дана имала добре везе са својим потчињеним бригадама, изузев са 3 бригадом.

*

У току 8 априла немачка авијација бомбардовала је колоне и концентрације наших трупа на свима фронтovima, снажно подржавала напад сувоземних трупа од правца Софије, нападала комуникације и саобраћај и бомбардовала аеродроме и градове, међу којима Скопље и друга мања места. Италијанска авијација снажно је бомбардовала Шибеник, Дивуље, Водице, Сплит и друга места.

У извештају немачке Врховне команде од 9 априла не помиње се дејство авијације на нашем фронту, већ се у извештају од 10 априла говори о обореним „непријатељским“ (енглеским на Западу и нашим) авионима и о својим губицима и то у укупном броју за време од 8—10 априла. У делу немачког извештаја за 9 април, у коме се цитира извештај италијанске Врховне команде у погледу дејства авијације на нашем фронту, каже се:

„Наше бомбардерске формације нападе су поморске јединице и уковљене хидроплане код Шибеника. Један брод средње величине погођен је, а разни хидроавиони, камиони и логори оштећени су. Ваздухопловни објекти у Дивуљама и Водицама били су бомбардовани и претрпели су озбиљне штете. Други авиони нападали су митраљеском ватром камионе, кола и снабдевачке колоне“.

Овога дана, 6 ловачки пук Прве ваздухопловне ловачке бригаде није дејствовао због слабих метеоуслова. Из истих разлога ни непријатељска авијација није била активна на том делу фронта, а због расквашеног терена и слабих метеоуслова, ни 2 пук ове бригаде није могао да дејствује.

У састав Прве ваздухопловне бригаде тога дана стигла је као појачање и једна ескадрила „Харикена“ из 4 пука, под командом капетана Радичевића. Командант бригаде, пуковник Ручић (доцније генерал витез НДХ) који није излазио из бункера, највероватније зато што је још тада био издајник, није хтео да је прими, наводно зато што нема наређење од Команде ваздухопловства, па чак није одобрио ни њено снабдевање горивом.

8 бомбардерски пук Друге ваздухопловне бригаде нападао је железничке станице и саобраћај у Јужној Аустрији само са 2—3 авиона, при чему није било губитака, док је 4 ловачки пук ове бригаде штитио њену територију и водио мање борбе са непријатељским ловцима над Вараждином и Марибором. Он је протеривао непријатељске извиђаче, разараче и ловце са своје територије, залазећи дубоко на територију Аустрије. Изгубљен је један авион „ИК-2“ (при силаску због оштећења). Једна ескадрила „Харикена“ упућена је у Велике Радинце као појачање Првој ловачкој бригади.

3 бомбардерски пук, Треће ваздухопловне бригаде, уствари јако ослабљена група мајора Фанедла бомбардовала је непријатељске колоне у рејону Пирота. Група је претрпела тешке губитке, а на челу групе храбро је погинуо и сам командант мајор Фанедл.

5 ловачки пук ове бригаде, тј. његова 35 група, са штабом пука на челу, није узлетао. Интересантно је, али сада није чудно, да некадашњи мирнодопски асови — командант пука потпуковник Бајдак Леонид и његов помоћник мајор Џал Фрањо — нису ни узлетали на ратне задатке, док се не би могло рећи да су се штедели доцније противу нас (Бајдак у НДХ, а Џал на Источном фронту).

1 бомбардерски пук Четврте ваздухопловне бригаде учествовао је веома активно у нападу на непријатељске колоне у области Куманова, али је претрпео

тешке губитке. При једном таквом нападу код Страцина јуначки је погинуо и командант пука потпуковник Градишник са својим пилотом наредником Јовановићем Жиком. Том приликом посада упаљеног авиона окренула је свој авион и сручила се на групу непријатељских тенкова. Истом приликом и на исти начин погинуо је и командир ескадриле капетан Иванчевић Никола са посадом.

7 бомбардерски пук ове бригаде успешно је бомбардовао наступајуће непријатељске мотомеханизоване колоне ка Скопљу.

Самостална група Приморске армије није дејствовала.

11 група за даљно извиђање бомбардовала је немачке трупе код Куманова и претрпела тешка губитке. Због великих губитака (65% од почетка рата) ова група није више дејствовала.

Бомбардерска дејства у току 8 априла вршена су на захтев Врховне команде, али без повезаности са дејством сувоземних трупа.

Тога дана, због неактивности, смењени су командант Треће бригаде пуковник Обуљен и командант 3 пука пуковник Горјуп. Касније се показало да је командант Треће бригаде био жртва слабости команданата 3 и 5 пука, а да је пуковник Горјуп већ тада био издајник, јер је убрзо после слома старе Југославије био немачки пробни пилот на Земунском аеродрому.*)

*

У току 9 априла, због рђавих метеоуслова на јужном делу фронта непријатељ је био мање активан у ваздуху. Напади су били управљени против аеродрома у Босни, против наших сувоземних трупа и комуникација. У извештају немачке Врховне команде од 10 априла, у коме се износе дејства у току 9 априла, између осталог, каже се:

„Јуришни авиони успешно су напали путеве и железничке циљеве у Југославији. Авиони су засули бомбама аеродрома у Босни и при томе уништили 7 и оштетили 5 авиона на земљи.

У рејону између Драве и Саве биле су погођене разорним бомбама снабдевачке колоне и железнички колосеци...

Закључно са једним раније споменути авионом укупни губици непријатеља износе 43 авиона, од тога 36 британских и 7 југословенских. Оштећено је још неколико британских и југословенских авиона.

За исто време 19 сопствених авиона није се вратило са задатка.“

Иако у немачком извештају није цитиран извештај италијанске Врховне команде, ипак нам је познато да су италијанске ваздухопловне снаге тога дана дејствовале код Задра и на Албанском фронту и да су код Задра вођене ваздушне борбе.¹⁷⁾

9 априла 1941 године почиње Голгота бивше југословенске авијације. Немци су се приближавали појединим аеродромима, а због рђавог времена и нарочито због слабог командовања и везе није било могућности за дубље повлачење у слободну територију. У току овога дана 6 ваздухопловни пук Прве ваздухопловне бригаде није дејствовао, а 2 ваздухопловни пук није летео због слабих метеоуслова и расквашености терена. У очекивању наласка немачких колона, у пуку је постојао јак покрет за прелетање у СССР, пошто се у Босну није могло. Овога дана ни непријатељ није био активан на овом делу фронта.

8 бомбардерски пук Друге ваздухопловне бригаде (управо његови остаци од 4—5 авиона) није дејствовао, док је 4 ловачки пук, без једне ескадриле „Харикена“, и даље протеривао поједине непријатељске авионе са своје територије. Тога дана

*) При једном таквом лету, после брижљивих припрема, три подофицира присиљила су га да прелете у Цариград, одакле се Гојруп — истина без једног ока, које је у тучи у авиону изгубио — вратио у Немачку, док је остала посада после годину дана лежања у турским затворима на интервенцију Енглеза упућена у Африку ондашњој емигрантској Југословенској влади. — А.Б.

¹⁷⁾ „Militärwissenschaftliche Rundschau“ књига 3 и 4, за 1942 годину, стр. 32.

непријатељ је извршио напад на аеродром 8 бомбардерског пука са 27 ловаца „Ме-109“. Брзом интервенцијом ловци 4 пука онемогућили су овај напад. У оштрој борби, која се развила са троструко надмоћнијим непријатељем и по броју и по техничким особинама, оборена су 2 „Ме-109“. Изгубљена су три наша авиона. Погинуо је командир ескадриле капетан Милијевић Драгиша, а тешко рањен наредник Стикић Милорад.

Трећа ваздухопловна бригада није више постојала. Остаци групе погинулог мајора Фанедла ушли су у састав Четврте ваздухопловне бригаде, а остатак авиона 5 ловачког пука (из 35 групе) запаљен је на земљи.

Четврта ваздухопловна бригада дејствовала је против немачких мотомеханизованих колона у Качанику са врло добрим резултатом.

Самостална бомбардерска група Приморске области није дејствовала.

Према томе, у току 9 априла дејства авијације била су незнатна због слабих метеоуслова, осим ваздушне борбе четири пута код Босанске Градишке и дејства седам пута на непријатељске колоне у Качанику.

*

У току 10 априла, због рђавих метеоуслова, непријатељ је био мање активан у ваздуху. Вршени су појединачни напади, као и напади мањих група на трупе и саобраћај.

У извештају немачке Врховне команде, за дејства у току 10 априла каже се само следеће:

„Ваздухопловство је потпомагало наступање војске. Западно од Загреба успешно је бомбардован један транспортни воз.“

У овај извештај није пренет цитат из извештаја италијанске Врховне команде.

Овога дана 6 пук Прве ваздухопловне бригаде (заправо његови остаци) није дејствовао, само је ескадрила капетана Радичевића водила мање борбе са непријатељским појединим авионима и одељењима. Губитака није било.

2 пук ове бригаде такође није дејствовао, а по неким подацима тога дана ујутру пук је намерно запаљено своје авионе. Два авиона изгубљена су при покушају полетања у магли. Том приликом погинуо је и капетан Оштрић Иво, који је пре тога предлагао да се не пале авиони, већ да се са њима сручују у немачке тенкове.

Мали остаци 8 бомбардерског пука Друге ваздухопловне бригаде нису дејствовали, док је 4 ловачки пук водио мање борбе са појединим непријатељским авионима и одељењима и протеривао поједине извиђаче и разараче непријатеља. Изгубљен је један авион (ИК-2) због оштећења при силаску услед отказа мотора.

Трећа ваздухопловна бригада није постојала а Четврта није ни дејствовала због рђавог времена. 7 пук Четврте бригаде пребазирао се у Никшић са 19 авиона, док је 7 његових авиона запаљено на земљи. Придата група 3 пука, која је још 9 априла прелетела из Параћина за Прељину, није дејствовала у току 10 априла. Овога дана (а по неким подацима још 8 априла) била је на превару разоружана самостална бомбардерска група Приморске области у Мостару од стране неколико издајника на челу са ваздухопловним пуковником Макиједом Јаковом и ваздухопловним мајором Микецом Николом. Авиони су уништени. Само 5 авиона покушало је да одлети за Совјетски Савез, од којих су два страдала на путу, а један заробљен од Немаца, тако да су свега два авиона „Савоја Маркети“ стигла у Совјетски Савез.

11 самостална група за даљно извиђање, управо њени остаци, није дејствовала.

Као што се види у току 10 априла дејства наше авијације била су незнатна. Она су извођена само по иницијативи нижих старешина и самих пилота. Штаб Команде ваздухопловства налазио се у покрету на аутомобилима ка Сарајеву, тако да од тога дана више није претстављао оперативни штаб. Везе нису одржаване. Захтеви сувоземних трупа нису ни постављани. Рад авијације сводио се претежно на проналажење могућности за одлетање или одлазак аутомобилима у Сарајево и Никшић.

*

У току 11 априла непријатељски авиони вршили су јаке нападе на наше аеродроме и тукли концентрације наших трупа, железничке станице и транспорте. У извештају немачке Врховне команде, од 12 априла, за дејства у току 11 априла, између осталог, каже се:

„Ваздухопловство са јединицама генерала авијације Лера на Југоистоку било је јуче нарочито успешно. На више непријатељских аеродрома у Северној Босни, као и подручју Дунав—Сава разорило је касарне и хале и уништило на земљи 10 авиона. Бомбардерски напади против железничких станица и транспортних возова у целој области имали су добро дејство. Јуришни авиони поново су бомбардовали непријатељске концентрације трупа западно од Загреба“.

Ни у овом извештају не преноси се извештај италијанске Врховне команде.

Дејство наше авијације у току 11 априла било је сасвим незнатно. Остаци авиона 6 пука Прве ваздухопловне бригаде, са придатом ескадрилом 4 пука, нису дејствовали, јер ни непријатељ није летео на овом делу фронта, а 2 пук није ни постојао.

Исто тако, ни остаци 8 бомбардерског пука Друге ваздухопловне бригаде нису дејствовали, док је 4 ловачки пук водио мање борбе и вршио протеривања појединих непријатељских извиђача и мањих група разарача. Оборен је један „Ме-110“. Сопствених губитака није било.

7 пук Четврте ваздухопловне бригаде, који се налазио у Никшићу са 19 авиона, није вршио никакве задатке, док се група 3 пука још налазила у Прељини.

Овога дана командант 4 бригаде коначно је одузео команду над 3 пуком пуковнику Горјупу због раније неактивности и нереди и због тога што је 10 априла заједно са летачким особљем напустио своје авионе. За његовог заступника био је одређен мајор Жикић Драгомир. Група није дејствовала

Самостална група за даљно извиђање није више постојала. Остатак авиона био је спаљен 10 или 11 априла.

У току 11 априла време је било веома рђаво, тако да се прелетање у Босну није могло извршити. Никакве везе није било ни са Командом ваздухопловства, нити између јединица.

*

У току 12 априла непријатељски авиони вршили су нападе на наше аеродроме, колоне на маршу, транспорте и возове. У извештају немачке Врховне команде од 13 априла о дејствима ваздухопловства у току 12 априла, каже се:

„Ваздухопловство је и јуче тукло у југоисточном простору важне ратне циљеве са највећим успехом. Оно је разорило на аеродромима у Босни и Херцеговини укупно 39 непријатељских авиона. У рејону Београда успело је да се униште транспорти и возови и да се распрше колоне на маршу“,

док се у извештају италијанске Врховне команде (који се цитира у овом немачком извештају) између осталог наводи следеће:

„... наше трупе на отсеку Задра биле су успешно подржаване од ваздухопловства“.

Овога дана наша авијација изводила је дејства мањег обима.

Остатак авиона 6 пука Прве ваздухопловне бригаде и придата ескадрила 4 пука прелетели су у Бјељину или су попаљени на земљи. Ови авиони, заједно са авионима 1 ваздухопловног бомбардерског пука, били су нападнути од стране јаким немачких снага „Ме-110“ на аеродрому Бјељина, где су и уништени, само је неколико школских авиона одлетело у Сарајево и Никшић.

8 бомбардерски пук Друге ваздухопловне бригаде (свега 5—6 авиона) није учествовао у борби нити је добио ма какав задатак, док је 4 ловачки пук водио ло-

калне борбе и протеривао поједине извиђаче и групе разарача. Губитака није било. Пук је имао 5—6 „Харикена“ и 4—5 „ИК-2“, рачунајући и неисправне.

Тога дана увече командант Друге бригаде издао је наређење да се преостали авиони припреме за паљење у случају изненадног наласка Немаца. Због тога се у 4 пуку појављује јака и спонтана намера да посаде са преосталим авионима 8 пука прелете у Совјетски Савез, али та идеја није остварена због отпора командира бомбардерске ескадриле капетана Ференчина, који је уверавао да то није могуће извршити.

1 пук Четврте ваздухопловне бригаде није више постојао. Према неким подацима он је био уништен 12, а не 11 априла, како то тврди командант Четврте бригаде, док је група 3 пука извршила многобројне извиђачке задатке и са 8 преосталих авиона прелетела за Бутмир код Сарајева.

7 пук није дејствовао. Тога дана командант бригаде известио је да ће одузети 7 пук потпуковнику Драгићу Хинку чим стигне у Никшић због прераног паљења авиона.

*

У току 13 априла непријатељска авиација дејствовала је на концентрације и колоне наших трупа, на комуникације и саобраћај и бомбардовала Бања Луку, Сарајево и друга места. Тако се у извештају немачке Врховне команде од 14 априла између осталог каже:

„Ваздухопловство је и 13 априла подржавало операције војске у југоисточном простору уништавајућим нападима ловачких, јуришних и борбених ваздушних снага на непријатељске колоне на маршу у рејону око Београда, као и концентрације трупа код Бања Луке. Даљи успешни напади били су управљени против непријатељских аеродрома у средњој Босни и Херцеговини. Напади против војних циљева у Сарајеву проузроковали су тешка разарања и проширене пожаре у једном великом логору трупа и железничким постројењима“.

Овога дана наша авиација није дејствовала, само су појединачни авиони и парови 4 ваздухопловног пука вршили протеривање појединих непријатељских извиђача и разарача. У борби је оборен један немачки „Ме-110“ и један наш „Харикен“. Тешко је рањен капетан Грбић Воја.

Тога дана око 14.00 часова (пошто се није могло пробити за Сарајево) по наређењу команданта Друге бригаде запаљени су у његовом присуству преостали авиони 4 и 8 пука, тј. око 4—5 „Бленхајма“, 4—5 „Харикена“ и 4—5 „ИК-2“. Главнина возећег дела та два пука била је два дана раније упућена у Мркоњић Град и даље за Сарајево, док су летачи и остатак механичара кренули аутомобилима за Сарајево.

*

У току 14 априла непријатељ је бомбардовао наше маршевске колоне, саобраћај, аеродроме Мостар, Сарајево и Бању Илићу. У извештају немачке Врховне команде од 15 априла о дејствима у току 14 априла каже се:

„Ваздухопловство је јуче у поновљеним нападима нанело тешке губитке остацима српске војске. Јуришници, разарачи и ловачки авиони нападали су непријатељске маршевске колоне у долини доње Босне и у рејону између Саве и Дрине. Борбени авиони бомбардовали су војна постројења у рејону Сарајева и на аеродрому у Мостару погодили бомбама усред слеталих авиона.“*)

Овога дана наша авиација није дејствовала, јер осим јако ослабљене Четврте ваздухопловне бригаде друго ништа није ни постојало. Неоштећени авиони бомбар-

*) Међутим, тамо већ неколико дана није било ниједног нашег авиона. — А. Б.

дери из Бутмира и Рајловца прелетели су 13 и 14 априла за Никшић, а у Бутмиру је остало неколико „Бреге“-а који су ту задржани на иницијативу пуковника Рупчића, док су ваздухопловци, као земаљска трупа, били одређени да бране прилазе Сарајеву. Тако је 4 ваздухопловни пук био у Кисељаку од 14 априла до 15 априла, када је повучен у Блажуј, где га је затекла капитулација, а 6 ваздухопловни пук затварао је долину Босне.

*

У току 15 априла непријатељ је дејствовао против наших трупа, железничких станица и поморских јединица. У извештају немачке Врховне команде од 16 априла о дејствима ваздухопловства на дан 15 априла каже се:

„Ваздухопловство је бомбардовало железничке станице и војна упоришта Јужне Херцеговине и једну поморску базу на Јадранском Мору. Јуришни авиони постигли су пуне поготке на једном наоружаном транспортном броду пред далматинском обалом. После напада брод је остао лежећи нагнут. Један други велики брод био је тешко оштећен код острва Брача. Један брзи чамац је оштећен митраљирањем.“

Овога дана наша авијација није уопште дејствовала. Напротив, око 25 преосталих авиона „Савоја Маркети“ и „Дорнијеа“ пребацивало је краља, владу и део злата из Никшића за Грчку у времену од 15 до 17 априла.

*

Иако немамо тачних података о нашим и непријатељским губицима, ипак се из изложеног излагања може видети:

— да је активност и једне и друге авијације, нарочито првих 5 дана рата, била врло велика;

— да су наши ваздухопловци већином дејствовали под свим, па и најтежим околностима, не само против непријатељских трупа и објеката на земљи на својој и на непријатељској територији, већ и у ваздушним борбама против непријатељских ловаца и бомбардера они нису бирали циљеве — они им чак нису ни давани већ су их сами тражили и проналазили — и, најзад,

— да су се наши ваздухопловци отимали за извршење борбених задатака. Тиме се могу објаснити и тако велики губици које су претрпели у року од 4—5 дана рата, јер је југословенско ваздухопловство само у ваздушним борбама и од противавионске артиљерије изгубило преко 50 авиона. Према подацима, којима располажемо, у ваздушним борбама и од ПАА непријатеља погинуло је 42 ваздухопловца пилота, а пошто је од погинулих било преко 50% бомбардера, то значи да је погинуло још најмање 40 извиђача и радиста стrelаца. Преко 20 ваздухопловаца било је рањено, а око 20—30 авиона јаче оштећено. Према томе, у борбама у ваздуху за неколико дана рата избачено је из строја око 28% од укупног расположивог бројног стања авиона и активно учествујућих посада. Над нашом територијом непријатељ је изгубио преко 50 авиона, док се из немачких података види да су имали и 10% оштећених авиона од оних који су учествовали против нас. Према изјави једне немачке оборене посаде, само у току 6 априла над Београдом Немци су изгубили 20 авиона.

И поред слабог руковођења и издајства југословенски ваздухопловци су и у току априла 1941 године испунили свој дуг према отаџбини, благодарећи херојском залагању млађег кадра. Они би то учинили и у још већој мери само да авиони нису „изгубили тле под ногама“, због брзог слома сувоземних трупа. Међутим, југословенско ваздухопловно командовање није било дорасло своме противнику, тј. немачком ваздухопловном командовању.

Аеродромски маневар, који је био неопходан под оваквим ратним условима, био је отежан, а често и онемогућен услед недостатка оперативних аеродрома. Али, правилна употреба наше авијације била је још више отежана због тога што ваздухопловне јединице нису имале везе са Командом ваздухопловства, нити ова са Врховном командом, као ни Врховна команда са осталим јединицама на фронту.

Авијација није употребљена у садејству са сувоземним трупима, већ као самостална ударна снага против надирућег непријатеља. Јасно је да се после тих удара непријатељ сређивао и настављао свој задатак, јер га сама авијација, која је располагала тако малим снагама није могла задржати.

Садејство ловачке и бомбардерске авијације није постојало, а пратња бомбардера од стране ловаца није практикована. Исто тако ни служба ВООВ, такорећи није постојала, а о пресретању непријатеља, пошто су обавештења доцкан стизала, није могло бити ни речи, сем на београдском правцу где су масе непријатељских авиона сатима наилазиле у великим таласима. Јављање је вршено примитивно — спорим и несигурним телефонским путем — тако да су обавештења ловцима стизала са закашњењем од пола часа до пола дана. Јављање о линији фронта такође није постојало.

Мрежом издаје било је проткано и ваздухопловство. Као што је раније напоменуто, из ваздухопловства је побегао капетан Крен, који је као помоћник команданта базе познавао наше оперативне аеродроме. Много већа несрећа била је у томе што су многи виши руководиоци били малодушни и плашљиви, а неки чак и овејани издајници. Међутим, наше ваздухопловство је као целина највише трпело због слабости највишег војног и ваздухопловног командовања како у припреми за рат, тако и у вођењу рата.

Но и поред тога, наши млади ваздухопловци у већини су се веома храбро и успешно борили како је то изјавио и сам командант Ваздухопловне флоте 4, који је руководио немачким ваздушним операцијама против наше земље.

Бројна надмоћност непријатеља, тј. четрнаест до шеснаест и више према један, није било једино његово преимућство. Он је имао надмоћност и у погледу спремности за борбу, и у погледу командовања и веза, као и знатно боље услове аеродромског распореда и маневра, квалитета материјала и, нарочито, у погледу борбеног искуства и извезбаности.

Само срце, прегнуће и беспошtedно залагање наших летача могли су поред свих тих неповољних околности да у ваздушним борбама одрже однос у губицима 1:1, чак и нешто више у нашу корист.

С обзиром на услове, то су резултати са којима наши ваздухопловци као целина могу смело погледати историји у очи, тим пре што су многи појединци оставили светао пример млађим покољењима.

TAKTIČKO-TEHNIČKE NOVINE

106

Taktička atomska bomba

Prema pisanju strane štampe, vršene su probe sa malom atomskom bombom kod Las Vegasa u pustinji Nevada (SAD). Prva bomba ove vrste eksplodirala je 22, druga 28 i treća 30 oktobra 1951 godine. Jedan od posmatrača kaže da je dejstvo male — »džepne bombe« bilo tako silno da bi moglo uništiti celu jednu diviziju. Prečnik usijane kugle za vreme eksplozije iznosio je čitavu milju (1.609 m).

Proba je imala za cilj, između ostalog, da se ispita efikasnost male atomske bombe i u dejstvu na živa bića. Prema objavljenim podacima, eksplozija je stvorila brešu od 1.500—2.000 m po frontu, a isto toliko i po dubini. Na ovoj površini, kaže se, nije ostalo apsolutno nikakvo živo biće. Ustranu od »apsolutne« breše, gubici brzo opadaju tako da se dalji efekat eksplozije upoređuje sa porušenim rovovima posle dugih artiljerijskih priprema u Prvom svetskom ratu kada se mislilo da je sve uništeno. Međutim, čim je pešadija polazila da zauzme artiljerijom »osvojeno« zemljište, nailazila je na mnogobrojne preživjele mitraljeze i mitraljesce koji su je zaustavljali svojom jakom zaprečnom vatrom. Pa ipak, smatra se da jedna taktička atomska bomba, bačena iz aviona na frontu postiže momentano efekat koji je ravan dejstvu desetina baterija uz utrošak mnogobrojnih tona municije.

Opiti kod Las Vegasa pokazali su i to da ubrzo posle eksplozije trupe mogu bez opasnosti preći preko prostorije bombardovane taktičkom atomskom bombom. Ovo se potvrdilo nastupanjem 11 američke vazdušno-desantne divizije preko bombardovane prostorije koje je izvedeno bez ikakvih smetnji i time je dokazano da je ranije preuveličavano radioaktivno dejstvo atomske bombe. Ovdje treba dodati i to da i najmanje ispresecano zemljište znatno umanjuje dejstvo atomske bombe. Detaljniji podaci o rezultatima opita drže se u tajnosti. Međutim, sva mišljenja, objavljena u stranim listovima, svode se na dokazivanje da je taktička atomska bomba potpuno upotrebljiva na bojištu. Ona je mala, laka za rukovanje, može se baciti iz ma kojeg aviona za razliku od prvih modela sa Hirošime, Bikinija ili Enivetoka, koji predstavljaju strategiko oružje prvoklasnog značaja za dejstvo na najvažnije objekte duboke pozadine. Front je, međutim, u taktičkoj atomskoj bombi dobio izvanredno novo oružje.

(»The Cristian Science Monitor«, Boston, 3. 10. 1951, i »Match«, 17. 11. 1951, Pariz).

Otvaranje Ratne škole država članica Severnoatlantskog pakta u Parizu

U novembru mesecu 1951 godine otvoren je tečaj Ratne škole u Parizu za države članice Severnoatlantskog pakta. Svečanosti otvaranja prisustvovao je i general Ajzenhauer. Prvi tečaj traje šest meseci, a pohađaće ga određeni oficiri i druga civilna lica iz zemalja članica Severnoatlantskog pakta. Na prvi tečaj primjeno je 50 oficira čina potpukovničkog i viših, kao i izvestan broj diplomatskih činovnika. Za komandanta škole određen je, za ovu godinu, francuski admiral Zorž Lemonije.

(»The New York Times«, 18. 11. 1951)

PA top 120 mm u Armiji SAD

Uparedo sa razvojem avijacije čine se stalni napori i na polju PA artiljerije. Zadaci PAA postaju sve teži i složeniji. Njihovo izvršenje zahteva razne kalibre, jer je potrebno dejstvovati na svim visinama na kojima praktično lete savremeni avioni, a usto još i na ciljeve na zemlji i moru.

PA top 120 mm predstavlja najveći kalibar do koga se dosada išlo u Armiji SAD. Vertikalni domet oruđa iznosi 17.510, a horizontalni 24.837 m. Oruđe je teško na maršu 31 t, a vuče se traktorom. Njegova brzina kretanja po dobrom putu je 25 km, a van puteva oko 6 km na čas. Posluga oruđa broji 13 ljudi, a za postavljanje oruđa za dejstvo potrebno je 25 minuta. Težina zrna iznosi 22 kg, a brzina gađanja 10—15 metaka na minut što se za ovaj kalibar smatra zadovoljavajućim. S obzirom na stepen usavršenosti optičkih sprava, baterija ovih topova može efikasno da gađa i na avione na 12.000 m visine.

Najveća mana ovog topa je u tome što je preterano težak. Zato je on namenjen za stalne PAO velikih objekata.

(«*Antiaircraft Journal*», septembar—oktobar, 1950, SAD)

Tenk M-46 u Koreji

Američki tenk M-46 »general Paton« pokazuje se izvanredno u Koreji. Prema izveštajima sa bojišta, jedan neprijateljski tenk T-34 pogođen je i zapaljen sa daljine od 600 koraka, a drugi je izbačen iz stroja sa 800 koraka.

Jednom prilikom tenkovi »Paton« stigli su u blizini Tedžana posle vožnje od 110 milja (177 km), odmah stupili u borbu i izbacili iz stroja neutvrđeni broj tenkova, pt topova i mitraljeskih gnezda. U ovoj akciji jedan tenk »Paton« bio je pogođen 16 puta protivtenkovskim granatama kalibra 45, 47 i 85 mm, ali je bio van borbe samo toliko koliko mu je trebalo da zameni točkove za puteve i još neke delove sa gusenica.

(«*Army Navy Air Force*», 25 novembar 1950)

Ispitivanje novog padobrana u SAD

Padobrancima 11 američke vazdušnodesantne divizije ispitivali su novu vrstu padobrana. Prema dobijenim rezultatima, novi »T-10« padobran u mnogome se razlikuje od »T-7« padobrana koji je sada u upotrebi. On je u prečniku 32 stope (9,7 m), dok »T-7« ima 28 stopa (8,5 m); ima porub širok oko 1 stope (0,304 m) koji se produžava preko ivice padobrana.

Najvažnija razlika između starog padobrana »T-7« i novog je u tome što se novi padobran može da spakuje u džak sa konopcima složenim na vrhu padobrana, čime se omogućava padobrancu dalji pad od aviona i u mnogome umanjuje udar pri otvaranju. Porub na ivici namenjen je za sprečavanje oscilacije, a veliki balon obezbeđuje laganije i udobnije spuštanje na zemlju.

(«*Army Navy Air Force*», 21. 7. 1951)

Probe bombardovanja sa velikih visina

Bombe od 12.000 funti (oko 5.500 kg) bacane su sa visine od 13.000 m iz teških bombardera »B-36«. To je najveća visina sa koje su ikada bačene bombe ove veličine.

Kada avion stigne iznad prostora za bombardovanje i otpusti egzercirnu bombu, električni impuls sa aviona automatski pokreće bateriju fotokamera koje se nalaze oko cilja. Ove kamere snimaju bombu sve dok ona ne udari u zemlju. Sa dobivenih snimaka stručnjaci proučavaju putanju bombe i njenu rotaciju za sve vreme pada.

Pored toga, vrši se i merenje koliko je bomba probila u zemlju posle pada sa ove visine. Na ovaj se način utvrđuje efekat dejstva stvarne bombe.

(«*Military Review*», mart, 1951)

Aeroplani od magnezijuma

Aeroplan od magnezijuma je najnovije tehničko ostvarenje. Postignuti rezultat pri ispitivanju u vazduhoplovnim laboratorijumima SAD sa modelima krila i drugih delova novog lovca na reaktivni pogon »F-80« bili su zadovoljavajući. Krila novog lovca konstruisana su u celosti od legure magnezijuma, a obložena debelim materijalom koji zamenjuje laku oblogu dosadašnjih modela. Nova krila bila su podvrgnuta letu od 120 časova i nisu pokazala nikakve nedostatke.

Nova obloga je preko sedam puta jača od ranije, a unutrašnji delovi konstrukcije su poboljšani, te se otklanja opasnost lomljenja i pri najvećim opterećenjima.

(»Rivista Militare«, januar, 1951)

Nova meta za PA gađanja aviona

109

Stara »rukav-meta« koja je služila za gađanje protivavionske artiljerije, zamenjena je novom metom koja može da se vuče brzinom od 450 km. Ova nova meta, koju su Amerikanci uveli u naoružanje, liči na avion, metalne je konstrukcije i ima raspon krila oko 8 m.

Metalna konstrukcija, pored velike brzine, omogućava meti da odbija talase radara, pa prema tome, i vežbe u radu radara.

U repu aviona-mete smešten je jedan padobran koji se otvara pri spuštanju i olakšava ateriranje.

(»Military Review«, oktobar, 1951)

Merenje atomskog zračenja

Ministarstvo odbrane SAD saopštilo je podatke o novom aparatu za merenje atomskog zračenja. Aparat je prost i jeftin, a moguća je njegova masovna proizvodnja. Aparat je mali, lak fotografski dozoskop u kome se film sam razvija. Aparat može da se nosi oko vrata, a merenja su mu vrlo precizna, počevši od neznatne doze zračenja pa do one opasne po život. Za merenje je potreban svega jedan minut vremena.

Dozoskop se sastoji od male metalne kutije, u kojoj se nalazi paketić glatke hartije. Paketić sadrži fotografski osetljiv film i rastvor za razvijanje filma. Izlaganjem dozoscopa gama zračenju, centralni deo trake postaje beo. Ukoliko je veće izlaganje, utoliko je i traka belja. Upoređenjem centralnog dela trake sa numerisanom ivicom filma dobija se jačina zračenja. Dozoskop se upotrebljava za merenje samo gama zračenja.

Kada čovek počne da sumnja da je izložen zračenju, jednostavno povlači vrpca iz kutije dozoscopa. Vrpca je u vezi sa filmskom trakom koja se uvlači u uski prorez u kutiji. Time se otvara paketić sa fotografskim rastvorom, koji se rasipa preko trake i skale na filmskoj traci. Sada je potrebno sačekati jedan minut pa ispitati traku i njenu skalu koje će pokazati jačinu zračenja. Aparat staje manje od jednog dolara. Filmska traka staje svega 5 centi. Posle iskorišćenja jedne trake, stavlja se druga.

(»Army Navy Air Force«, 2. 12. 1951)

Ispitivanje vojnih vozila

Na opitnom poligonu Armije SAD dobivena je džinovska mašina »Dynamonster« od 60 tona koja služi za najpreciznija ispitivanja svih mogućih vrsta vozila, počev od džipa pa do najtežih tenkova. »Dynamonster« određuje, između ostalog, vučnu snagu i brzinu vozila, utrošak goriva, ubrzanje, manevarske sposobnosti, itd.

Stručnjaci kažu da će ovaj način ispitivanja vozila spasiti mnogobrojne živote i uštedeti milione dolara, jer će se na ispitivanju morati da otkriju i najsitniji fabrički nedostaci pre nego što se vozilo počne upotrebljavati.

(Iz »Armed Forces« prema »Military Review«, novembar, 1951)

Teret od 9½ tona spušten padobranom

U vazduhoplovstvu SAD uspelo je spuštanje dosada najvećeg tereta pomoću padobrana. Buldožer »Chuted« koji ima 9½ tone spušten je padobranom iz transportnog aviona i posle 5 minuta bio je spreman za rad. Ranije su ovako veliki tereti spuštani samo po delovima koji su često bivali toliko oštećeni da su postajali neupotrebljivi. Međutim, usavršavanjem tehnike spuštanja tereta pomoću padobrana sada je moguće da se i ovako veliki tereti spuštaju bez ikakvog oštećenja.

(»Military Review«, oktobar 1951)

Najbrži avion na svetu »D-558-2 Skyrocket« (Nebeska raketa)

Vazduhoplovstvo mornarice SAD vrši ispitivanja novog nadzvučnog aviona »D-558-2 Skyrocket« koji je postigao veću brzinu i visinu od svih dosada postojjećih aviona na svetu. Prema najnovijim podacima aparat je postigao brzinu preko 1.000 milja (1.609 km) na čas, a visinu 12 milja (19.308 m). Dosadašnji rekord u visini bio je 11,25 milja (18.101 m) koji je bio postigao engleski lovac »Vampire«.

(»Military Review«, oktobar, 1951)

Helikopter »SIKORSKY, H-18«

U armiji SAD vrše se probe sa najnovijim tipom helikoptera »H-18« koji je naročito pogodan za službu osmatranja iz vazduha, kao i za transport. Helikopter nosi, pored pilota, još tri putnika ili ranjenika sa bolesničkim ležajima.

Maksimalna brzina helikoptera iznosi 112 milja (182 km) na čas a domet 340 milja (547 km).

(»Military Review«, oktobar, 1951)

Novi američki kamion od 5 tona

Kod firme »General Motors Corporation« počela je masovna proizvodnja novog vojnog kamiona koji može da nosi 5 tona i razvija brzinu do 58 milja (93 km) na čas. Ovaj novi model kamiona upoređen sa istim tipom iz prošlog rata, ima sledeće prednosti: veću nosivost, veću brzinu, nižu karoseriju, lakši je za upravljanje; ima osam brzina za kretanje napred i dve za kretanje nazad; savladuje vodene prepreke.

(»Military Review«, novembar, 1951)

Novi čistači mina

U mornarici SAD uvedeni su čistači mina koji se nose na brodu dok se ne dođe do minskih polja, a tada se puštaju u akciju da bi pročistili prolaz. Novi čistači mina omogućavaju pomorskim snagama da uspešno operišu i u neprijateljskim vodama, što u Drugom svetskom ratu nije bio slučaj, jer su čistači mina zbog male brzine bili nesposobni da prate brodove.

(Iz »Ordnance« prema »Military Review«, novembar, 1951)

Naoružanje Francuske

Francuska armija naručila je kod svoje vojne industrije: 45.000 raketnih bacača, 120 haubica 105 mm, 100 haubica 155 mm, 100 minobacača, 100 oklopnih automobila (70—100 km/č, akcioni radijus 700 km, top 75 mm početne brzine 625 m/s), oko 800 lovaca tenkova od 13 tona (70 km/č, top 75 mm početne brzine 1.000 m/s). Za transport naručeno je 700 guseničara od jedne tone i 900 kamiona.

Sve narudžbine biće izvršene u toku 1952 godine.

Interesantno je napomenuti da se sa PA materijalom čeka iako postoji više završenih prototipova. Brza reaktivna avijacija zahteva da se PAA opremi radarima, koji se, zasad, proizvode u nedovoljnom broju.

(«La Vie Française», 1 novembra 1951, Pariz)

Nova poljska radiotelefonska stanica za vezu 112

Američka armija uvodi u svoje naoružanje novu poljsku stanicu za vezu kojom se zamenjuje stara. Stanica je teška oko 10 kg, tj. dvaput lakša i za jednu trećinu manja od stare stanice. Stanica radi na žičnoj mreži i radiomreži. Stanica se čuva i nosi u svojoj kutiji kao pisača mašina. Ima 10 brojeva i tri table od po 12 brojeva čijim se postavljanjem kapacitet stanice može povećati do 46 brojeva.

(«Military Review», januar, 1951)

Podizanje fabrika za masovnu proizvodnju dirigovanih zrna

U Kaliforniji (SAD) podižu se postrojenja za masovnu proizvodnju dirigovanih zrna. U ovom cilju odobreni su krediti u iznosu od 40.000.000 dolara.

(«Military Review», januar, 1951)

Snabdevanje lovaca SAD na mlazni pogon u letu 113

Najnoviji američki lovci na mlazni pogon »Republic F-84 G THUNDERJET« opremljeni su priborom, koji im omogućava snabdevanje benzinom u letu. U ovu svrhu upotrebljavaju se transportni avioni »Boeing C-97 STRATO-FREIGHTER«. Preuzimanje pogonskog materijala vrši se pomoću teleskopske cevi koju nosi sa sobom avion za snabdevanje (tankovanje) pod visokim pritiskom. Popuna gorivom traje svega 2½ minuta.

(Für Europäische Sicherheit«, za april, 1951)

Nova elektronska nišanska sprava na lovačkim avionima SAD 114

Američki lovci na mlazni pogon tipa »Republic F-84E — THUNDERJET«, koji se uvode kao lovački bombarderi, imaju novu elektronsku nišansku spravu, koja služi kako za dejstvo ugrađenih oruđa, tako i za gađanje raketama i bacanje bombi. Sprava izračunava automatski sve potrebne elemente za gađanje odnosno bombardovanje. Sprava je izgrađena kod firme »Sperry Gyroscope Company« i u Koreji se pokazala odlično.

(Für Europäische Sicherheit«, za april, 1951)

Proizvodnja tenkova u SAD 115

Ako bi Sjedinjene Države stupile u rat velikih razmera, zemlja bi bila podeljena na 5 »ekonomija« za proizvodnju tenkova koje će biti osposobljene za što samostalniji rad.

Tri su osnovna razloga za ovakvu geografsku podelu:

— **vojni**, da se fabrička postrojenja rasporede izvan rejonu podesnih za napad atomskom bombom;

— **ekonomski**, da se rejonu postave prema postojećim fabričkim postrojenjima i ljudskoj radnoj snazi; i

— **socijalni**, da se izbegne premeštanje sposobnih radnika iz jednog u drugi rejon.

Organi vojno-tehničke komande vojske, koji su proučili proizvodne mogućnosti oko 100 fabrika, izabrali su 16 od njih, koje će da proizvode tenkove i vozila tenkovskog tipa.

Svaka od ovih pet »ekonomija« ima najmanje dve fabrike.

(«Military Review«, januar, 1951)

Nove akumulatorske baterije za sve temperature

Institut za naučne pronalaskes pri Univerzitetu u Mičigenu (SAD) usavršio je dosadašnje akumulatorske baterije tako da mogu funkcionisati na temperaturama od -36 do $+91^{\circ}$ C. Pored toga, napominje se da će nove baterije biti jače i da se neće trošiti za vreme kad kola ne rade, a biće i znatno lakše, pošto se umesto olova upotrebljava aluminijum i drugi metali.

(Iz »Science News Letter« prema »Military Review«, novembar, 1951)

Džip koji može i da leti

Prema izvršenim probama u Armiji SAD džipovi će uskoro dobiti krila, tako da će biti u stanju da lete kao i avioni, a, po potrebi, i da se kreću po putevima. Za prelaz džipa iz stanja za letenje u stanje za kretanje po suvom, i obratno, potrebno je svega 5—7 minuta.

(Iz »Army Navy Air Force« prema »Military Review«, novembar, 1951)

Manevar »Jupiter« na Rajni

U manevrima od 28—30 septembra 1951, koji su prethodili američkim (3—10 oktobra), učestvovala su dva francuska armiska korpusa pojačana britanskim, belgiskim i holandskim snagama; jedan američki armijski korpus; francuska vazduhoplovna divizija; vazduhoplovni korpus SAD i delovi francuske, britanske i američke flote. Ukupno je učestvovalo 150.000 ljudi, 30.000 vozila, 45 bataljona pešadije, preko 20 oklopnih pukova, 11 vazduhoplovnih eskadri. Manevrima je rukovodio francuski general Gijom.

Cilj manevara bio je da se na zemljištu i pod uslovima najbližim budućem ratu, uvežbaju u zajedničkom radu savezničke suvozemne, pomorske i vazduhoplovne snage. Pored ostalog, trebalo je ispitati: tehniku prelaza reka; PA odbranu: vezu savezničkih jedinica; način vazdušne podrške; funkcionisanje sredstava za vezu itd.

Opšta ideja manevara bila je: posle zastoja na Rajni, gde je došlo do susreta protivnika, »plavi«, pošto su otkrili na južnom sektoru slaba mesta »crvenih«, odlučili su da predu u ofanzivu na tom delu fronta. Prva armija nosila je glavni teret i imala je zadatak: forsirati Rajnu i izbiti istočno od Odenvalda i Špertsarta; dočepati se komunikacija: Virsburg, Bad-Merganhajm i Hal. Armija »crvenih« dobila je zadatak da zatvori put za Frankfurt, uspori nastupanje neprijatelja između Švarcvalda i Odenvalda i da ga zaustavi na reci Nekru.

Osvajanje mostobrana odvijalo se pod povoljnim uslovima (niski oblaci, veštačka magla), a jednovremeno bio je bačen i jedan bataljon padobranaca. Još prvog dana moglo je na frontu od 100 km preći Rajnu na sedam mesta 120.000 ljudi i 30.000 vozila.

U ovom manevru imalo je posebnu interesantnost uvežbavanje jedinica određenih za sprečavanje rada sabotera. U borbama oko mostova izvanredno su se pokazale specijalno obučene jedinice za rad na vodi (»žabe«).

General Gijom je izjavio na kritici manevara: »Da je Rajnu moguće preći pokazala je istorija. Ona je samo protivtenkovska prepreka. Rat treba voditi dajući neprijatelju udarce, a ne da se vojska zakopava u jednu utvrđenu liniju. Ako se ovo zaboravi, onda je rat izgubljen«.

(»Revue Militaire d'information«, 25 oktobra 1951, Pariz)

Kurt Asman: NEMAČKE SUDBONOSNE GODINE

U poslednje dve godine vojna publicistika u Zapadnoj Nemačkoj jako je oživela u poredenju sa prošlim posleratnim godinama. Gotovo svakog meseca pojavljuje se u Nemačkoj po nekoliko vojnih dela. Jedno od tipičnih predstavnika ovakvih dela jeste knjiga bivšeg nemačkog viceadmirala Kurta Asmana¹⁾, koja je nedavno izašla i mnogo reklamirana. Izdavač je preporučuje na samim koricama kao »prvo istorisko delo o ratu koje je pisano na osnovu zvaničnih nemačkih i angloameričkih izvora iz godina 1938—1945«, a autora kao »jedinog nemačkog istoričara kome su osobito srećne okolnosti dozvolile pristup u obimnu vojno-istorisku i političku arhivu, koju je u četiri posleratne godine, sve do proleća 1950 godine, proučavao u Londonu«. Stvarno, Asman je živeo i radio u okolnostima koje bi mu dozvoljavale da napiše opširno i autentično delo iz istorije poslednjeg rata, jer su mu, kao načelniku Istoriskog odeljenja nemačke Komande ratne mornarice za vreme ovog rata bila na raspolaganju sva originalna dokumenta, relacije, operativni dnevnici, izveštaji i naredbe, kao i mnoga akta Ministarstva inostranih poslova, a u Londonu 60.000 svezaka arhive Britanskog admiraliteta kako o pomorskim, tako i o kopnenim i vazдушnim operacijama.

Njegova knjiga ne daje zaokrugljenu celinu razvitka čitavog rata. Već iz samog podnaslova ovog dela, »Istoriske slike iz Drugog svetskog rata i njegove predistorije«, vidi se da je autor obradio samo nekoliko važnijih fragmenata, od ko-

jih je neke ranije napisao i štampao kao zasebne studije u američkim časopisima.

Kao pomorac, Asman je u ovom svom delu bacio težište na pomorsku stranu istorije, tako da čak i njegovi zaključci o pojedinim strategiskim etapama rata i operacijama nose pečat interpretacije događaja posmatranih sa te tačke gledišta. U tom pogledu njegova rasuđivanja i opisivanja imaju često jednostran karakter. On samo uzgred i fragmentarno iznosi razvitke događaja na kopnenim frontovima, tako da nema kontinuiteta i pune celine razvitka rata na kopnu, pa ni u vazduhu.

S druge strane, on ponekad vrlo detaljno, čak i po časovima (naprimer, za vreme poljske krize) daje opis diplomatske predigre pojedinih ratnih dejstava.

Zbog toga delo u prvom redu nosi karakter fragmenata diplomatske i pomorske strane razvitka Drugog svetskog rata.

Proučavajući ovaj obiman rad Asmana, čitalac ne može a da mu ne prizna obilno poznavanje činjeničkog istoriskog materijala koji upotpunjava sliku događaja koji su se odigrali i pre i za vreme rata, iako se deo tog materijala može naći i u ostaloj dosada objavljenoj vojno-istoriskoj literaturi. U svakom slučaju istoričar poslednjeg rata neće moći da miomide ovo njegovo delo.

Sa druge strane, po svojoj političkoj tendenciji i zaključcima, ovo Asmanovo delo predstavlja tipičan primer one posleratne nemačke vojne i političke literature, koja je usmerena ka tome da umanjí odgovornost i krivicu Nemačke za poslednji rat i njegove posledice, da rehabilituje nemačkog vojnika i utre put pomirenju sa bivšim svojim zapadnim protivnicima u cilju uspostavljanja ravnopravnih odnosa u ekonomskom i diplomatskom životu i vojnim pripremama zapadnog sveta.

¹⁾ Vizeadmiral Kurt Assmann: »Deutsche Schicksalsjahre — Historische Bilder aus dem zweiten Weltkrieg und seiner Vorgeschichte« Eberhard Brockhaus, Wiesbaden. 1950, 563 strana.

Već u svojoj prvoj glavi Asman otkriva svoju koncepciju osnovnog zla koje je Nemačku dovelo do katastrofe. Parafrazirajući jednu staru nemačku bajku braće Grim o ribaru i njegovoj ambicioznoj i častoljubivoj ženi, on je upoređuje sa Adolfom Hitlerom, aludirajući da je Hitlerovo nezasiťljivo ludilo za što većom vlašću nad svetom krivo za sva zla.

Asman smatra da su zapadni Saveznici glavni krivci za dolazak Hitlera na vlast. »Njihova krivica potiče još iz Versaja«; »Klemanso je otac nacionalsocijalizma«. Ukidanje nemačkog carstva bila je velika greška, pošto »konstitucionalna monarhija britanskog tipa najviše odgovara Nemcima«. Sam dolazak Hitlera na vlast mogao se izvršiti samo »blagodareći blagonaklonoj potpori zapadnih sila, koje su u nacional-socijalizmu videli bedem protiv boljševizma« (str. 29).

U početnom delu knjige, koji govori o pripremama za rat, Asman ocenjuje diplomatski razvitak događaja u Evropi iz koga izbija jako izražena tendencija opravdavanja Hitlerove politike. Stavši, on i ne prikriva svoje simpatije prema Hitlerovim pripremama za novi rat. On se sa neprikrivenim zadovoljstvom saglašava sa engleskom vladom, koja nije htela da u svojoj francuske zahteve o privrednim i finansiskim sankcijama protiv Nemaca za vreme remilitarizacije Rajnske Oblasťi, sa argumentacijom, »da i engleski narod ne bi mogao poduže vremena da podnosi zabranu jedne strane sile prema kojoj se engleske trupe ne bi smele zadržavati, naprimer, u engleskoj provinciji Jorkšir« (str. 39).

Za Asmana je Minhen velika pobeda mira. U Londonu Čemberlen se »bori za mir«, u Berlinu ga Hitler nadmašuje »mirovnim inicijativama«, a u Rimu se Mussolini sa njima takmiči dajući nove predloge »za mir«. Prema njemu, svi se bore za mir. Ko je onda uopšte pripremao rat? Ko je doveo do njega? To se ne vidi iz Asmanovog dela.

Asman je uveren da je Hitlerova politika ratnih pripremanja sve do marta 1939 bila pravilna. On je čak oduševljen njegovim uspesima. »Posle svega 20 godina od propasti nemačkog carstva on je postigao ono što je 1919 godine izgledalo nemoguće svakom Nemcu pa i njegovim protivnicima. Hitler je, bez ijedne kapi prolivene krvi uspeo da oslobodi Nemačku od Versajskog diktata, da u poslednjoj godini ponovo uključi u Rajh 10 mi-

liona Nemaca koji su živeli van državnih granica i da Nemačkoj stvori položaj karkvoga u Evropi nije imala od vremena starog Rimsko-nemačkog carstva, čak ni za vreme Bizmarka, koji je isključio austrijske Nemce iz Nemačke«. Prvi brutalni akt sa kojim se Asman nije složio, bio je uništenje ostatka osakaćene Češke u martu 1939 godine, ali ne zbog toga što on osuđuje agresiju i izazivanje novog rata, već samo zato što taj agresivni rat nije bio dovoljno proračunat na politički uspeh.

Jedna od osnovnih poenta čitavog Asmanovog dela sastoji se u tome da pokaže kako je Nemačka pre rata, a osobito Hitler, neprestano »strastveno« želeo da poštopoto izbegne rat sa Engleskom, da sa njom postigne sporazum i prijateljstvo, deleći svetsko gospodstvo u interesu čovečanstva po formuli: kontinentalnu Evropu Nemačkoj, a kolonije Engleskoj. Ovu tezu dokazuje izjavama Čerčila, svedocima na Nirnberškom procesu i citatima iz »Mein Kampf-a« (str. 27). On smatra da je svaki akt Nemačke, koji ju je odbijao od Engleske i doprinosio razvitku engleskog nepoverenja prema njoj, bio velika greška (str. 32). On je mišljenja, da Engleska u to vreme (1933-39) nije pokazivala dovoljno razumevanja za Nemačku, potkrepljujući to svoje mišljenje izjavama Nevila Hendersona (str. 63). Istovremeno Asman uvereno i energično odbija mišljenje da je Engleska u to vreme gurala Nemačku na istok (str. 41).

Period »poljske krize« u avgustu 1939 godine Asman ilustruje mnogobrojnim zanimljivim podacima. Međutim, većim nabrajanjem diplomatskih demarša, on teži da stvori utisak kao da Nemci nisu bili baš ti koji su konsekventno gurali u rat. Kada je poljska vlada zabranila svome poslaniku Lipskemu da primi nov nemački memorandum, Asman kaže: »Tako je, ovoga puta, zbog poljske nepopustljivosti, bila proigrana i poslednja šansa koja bi možda još mogla da spase mir... Iz toga se moglo nedvosmisleno zaključiti da i poljska vlada u to vreme nije više bila zainteresovana na mirnom rešenju konflikta« (str. 83-84). U to vreme Asman nikako ne vidi šovinističke elemente u Nemačkoj, ali ih nalazi u Poljskoj, kada je sklopila ugovor sa Engleskom (str. 66).

Posle veoma detaljne obrade diplomatske predigre rata u Poljskoj, Asman i u ovom konfliktu jedva pominje ratne operacije koje su usledile.

Pisac opširno govori o nemačko-sovjetskim odnosima i zaključenju pakta i detaljno izlaže kako su Rusi od aprila do avgusta 1939 paralelno vodili pregovore o zaključenju sovjetsko-englesko-francusko-poljskog i sovjetsko-nemačkog pakta. Za istoriju prelaza sovjetskog rukovodstva na imperijalističku politiku interesnih sfera zanimljivi su podaci o podeli sfera posle zaključenja pakta, o borbi SSSR-a za ekspanzijom i posleratnom proširivanju svojih teritorija, kao i o nemačkom reagovanju. Asman podvlači koliko su Nemci bili zainteresovani za to da i Rusi što pre izvrše invaziju Poljske, kako u očima javnosti ne bi samo Nemci bili agresori.

Kao pomorac, Asman osobito detaljno iznosi podatke o pripremama i invaziji Norveške. On prikazuje trku između Engleske i Nemačke za upad u tu zemlju, zatim njihove istovremene pripreme, planiranje i određivanje čak istog vremena za početak iskrcavanja, od koga je Engleska prva morala da odustane, pošto su njene pripreme bile sračunate na višemanje mirno posedaње prijateljski raspoložene zemlje. Međutim, Asman ne može da se načudi zašto je nemačko iskrcavanje naišlo na veći otpor no što su to Nemci očekivali i naivno piše: »Čudnovato je i vredno razmišljanja, otkuda dolazi do toga da se Nemci uvek smatraju kao osvajači kada ulaze u jednu stranu zemlju, dok se Englezi, gde god se pojave, pozdravljaju kao oslobodioci«. Asman očevidno još i danas ne može da shvati da je Nemačka tada vodila agresivni, porobljivački rat.

Rat Nemačke protiv Francuske i Belgije površno je obrađen. Samo je nešto više prostora posvećeno »čudu kod Denkerka« o kome se, uglavnom, iznose isti podlaci i ocene koje je dao i L. Hart u svojoj knjizi »Other Side of the Hill«. Sa druge strane, raspravljano je mnogo opširnije o pripremama za invaziju Engleske, naročito sa stanovišta pomorske strategije i tehnike prelaza Kanala.

Asman daje dobre podatke o razvitku nemačko - sovjetskog »prijateljstva« za vreme obostranog pripremanja za međusobni rat, zatim sadržaj Molotovljevog razgovora u Berlinu 11—14 novembra 1940 godine, itd.

Pakt o prijateljstvu i nenapadnju između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije Asman smatra kao nepromišljen akt Rusije

i kao »političku neljubaznost«, koja je samu sipala ulje u vatru (str. 218—219).

Sam Nemačko-sovjetski rat Asman približno ovako ocenjuje: »1941 godine Rusija nije imala nameru da napadne Nemačku (u prvom redu zbog toga što se Staljin nije smatrao dovoljno jakim), ali je kasnije sigurno želela da je napadne i uništi, pogotovo ako bi Nemačka zapala u poteškoće u ratu sa zapadnim saveznicima. (On vidi još jedan dokaz za to u posleratnom ponašanju sovjetskog rukovodstva). Zato smatra »da ni najgorčereniji protivnik nacističkog režima sada više neće posumnjati u to da je ovde Adolf Hitler pravilno ocenjivao situaciju, ako se gleda kroz dužu perspektivu« (str. 228). Ali tada nije trebalo napasti Sovjetski Savez, već produžiti rat u granicama koje je opredeljivao sovjetsko-nemački pakt, koji je Nemačkoj štitiio leđa na Istoku. I ovaj, kao i mnogi drugi autori, stoji na stanovištu da je Nemačka u to vreme trebala da prebaci težište rata na Sredozemlje u cilju zauzeća Sueca, kao najsigurnijeg sredstva za izbacivanje Engleske iz stroja i dobijanje važnih baza za udar na jug Rusije. Zbog toga je Asmanu mnogo žao onog sjajnog položaja Nemačkog Rajha, kada je stajao na vrhuncu svoje snage, koji nije umeo da iskoristi« (str. 229).

Asman iznosi mnogo zanimljivih podataka o odnosima između Nemačke i Petenove Francuske, o kolebanju i dvoličnoj igri samog Petena, ulozji Darlana, Žiroa i Žijena i misiji generala Klarka.

U svom delu Asman posvećuje dosta mesta uništenju nemačkog bojnog broda »Bizmark« i pitanju podmorničkog rata. On tumači da je nepokolebljivi optimizam nemačkog vođstva u uspeh podmorničkog rata i posle žestokog udara u proleće 1943 godine, u prvom redu posledica neobuzdane propagande i popularisanja podmorničkih uspeha u Prvom svetskom ratu, zbog kojih je Engleska tobože, bila na rubu svoje propasti.

U poglavlju o savezničkom iskrcavanju u Zapadnoj Evropi Asman nije postavio cilj da napiše istoriju te velike kampanje. On želi samo da odgovori na pitanje gde, po nemačkom gledištu, leže uzroci da je iskrcavanje uspeo u tako punom opsegu. Po njegovom mišljenju, jedan od prvih uzroka savezničkog uspeha leži u strategiskom i taktičkom iznenađenju, koje je doživela nemačka odbrana, što je danas — u eri avijacije, brzih pomorskih jedinica i savršenih tehničkih sred-

stava izvidanja — zaista teško shvatljivo. Jedva 60 milja daleko od obale koju su poseli Nemci, usred belog dana, prikupila se neprijateljska flota od preko 6.000 brodova i po svetloj mesečini prešla Kanal do francuske obale, a da nije bila primećena i da joj se, na putu nije ništa dogodilo! Zbog toga nisu bile pravovremeno preduzete mere za sprečavanje iskrcavanja, a osim toga i sam otsek iskrcavanja bio je još ranije pogrešno predviđen. Važan razlog za nemački neuspeh bio je i u nejedinstvenom komandovanju odbranom, u prvom redu između vidova oružane sile i neumesnom uplitanju Nemačke Vrhovne komande u taktička pitanja odbrane, pošto su njene intervencije redovno zakašnjavale u odnosu na razvitak događaja na frontu.

Zanimljivo je da Asman, nasuprot nekim engleskim i američkim autorima, priznaje znatan efekat strategiskog vazdušnog bombardovanja Nemačke za vođenje rata, i to ilustruje mnogim podacima.

Pisac opširno govori o zaveri protiv Hitlera, navodeći iskaz svedoka atentata. On prikazuje borbu nemačkih generala protiv Hitlera počevši od pobune načelni-

ka štaba generala Beka u 1938 godini za vreme »Sudetske krize« pa preko namere njegovog svedbenika generala Haldera za vreme Minhena da zarobi Hitlera i pokušaja atentata generala Treskova u martu 1943 godine. Iako se Asman »iz etničkih razloga« ne slaže sa poslednjim atentatima, ipak želi da podvuče »doslednu borbu nemačke vojske« protiv diktatora.

Pored iznetog Asmanova knjiga obiluje izjavama i sugestijama čija se politička tendencija može lako uočiti:

Gde god je moguće on dosledno podvlači Hitlerovu borbu protiv komunizma, nastojeći da uveri antikomunistički nastrojenog čoveka na Zapadu, da Hitler, a s njim i Nemačka, nipošto nisu bili tako nekonstruktivni kako se to obično misli. Isto tako on ističe i hrabrost i požrtvovanost nemačkog vojnika i komandanta gde god nađe zgodnu priliku, nastojeći da im podigne vrednost u budućem ratnom savezu sa Zapadom. Zato na nekoliko mesta ubacuje dramatične slike žrtvovanja pojedinih jedinica od poslednje snage, kao naprimer, kod odbrane Šerbura (str. 440) ili u Ardenskoj protivofanzivi (str. 511).

D. K.

Šerbur 1944

Dr. Vanevar Buš: SAVREMENO NAORUŽANJE I SLOBODNI LJUDI

Knjigu »Savremeno naoružanje i slobodni ljudi« napisao je istaknuti američki naučnik i ona već samim nazivom pobuđuje opšti interes. U doba kada su se u Evropi, dolaskom Hitlera na vlast, počeli da odigravaju događaji vrtoglavom brzinom, dr. Buš je bio predsednik Karnedžijevog instituta u Vašingtonu, koji je položaj zauzimao skoro deset godina, radeći na polju primenjene matematike i fizike. Pre toga on je bio potpredsednik fizičkog odeljenja na Tehnološkom institutu u Masačusetsu. Njegova državna funkcija počinje 1933 godine kada je naznačen za člana Nacionalnog saveta aeronautike, kome 1939 godine postaje predsednik. U junu 1940 godine u vreme prodiranja nemačkih armija kroz Francusku, predsednik Ruzvelt ga postavlja na čelo »Komiteta narodne odbrane za istraživanja«. U tome svojstvu on je imao da koordinira, nadzira i rukovodi naučna istraživanja na polju raz-

vitka, produkcije i upotrebe svih ratnih sredstava. Pod njegovo rukovodstvo stavljen je »Savetodavni komitet za uranijum«, pod čijim je nadzorom radala atomska bomba. U toku jedne godine od prijema dužnosti dr. Buš je prikupio oko sebe 6.000 vodećih fizičara, hemičara, inžinjera i doktora da bi pri kraju rata ovaj broj narastao na 30.000 raznih naučnika. U laboratorijumima, fabrikama i na tajnim poligonima ovi ljudi su revolucionarno menjali dotadani način ratovanja. Nikada ni u jednoj državi nisu data jednom naučniku takva punomoćstva i vlast kao dr. Bušu. Pisac Šervud naziva ga »idealnim rukovodiocem američkih naučnika ratnog doba«. Njega ne smatraju samo pronalazačem novog oružja, već i novih ideja za ratovanje, koje on vezuje za demokratska shvatanja američkog tipa. Kao što se iz njegove biografije vidi, on se sa puno kompetencije i autoriteta mogao posvetiti obradi problema koje sadrži njegova knjiga, pa se zbog toga njegova mišljenja i predlozi od 1949 godine, kada je knjiga objavljena, u SAD u mnogome usvajaju.

¹⁾ »Modern arms and free men«, by dr. Vanevar Bush, Simon and Sehster, New York, 1949.

Iako knjiga dr. Buša prikazuje istoriju američke delatnosti na polju ratne tehnike, ipak nije to njen glavni sadržaj. Suština njegove knjige je u proučavanju problema budućeg rata i eventualnog sukoba između dva neprijateljska bloka, zapadnog, pod rukovodstvom SAD, i istočnog, na čelu sa SSSR.

Pisac izlaže istorijat pronalazaka i usavršavanja mnogobrojnih ratnih iskustava koja su se otpočela primenjivati u toku prošlog rata, a koja su javnosti već poznata, te nije potrebno da se na njih posebno osvrćemo. Treba, međutim, istaći da on pridaje izvanrednu važnost tehnici — materijalnom faktoru, tako da se u njemu na polju primene ratne tehnike čovek u mnogome gubi. Knjiga ima, naravno, političku tendenciju. U njoj se idealističke filozofske koncepcije suprotstavljaju materijalizmu, demokratija američkog tipa upoređuje se sa komunizmom SSSR, a slobodan čovek SAD prikazuje se nadmoćnijim od ukalupljenog čoveka SSSR. Osnovna teza koja iz ovoga proizlazi jeste da u utakmici naoružanja, a naročito na polju pronalazaka novih borbenih sredstava pobjedu mogu izboriti samo slobodni ljudi, koje po njegovom mišljenju može dati samo demokratija čije postojanje on u Sovjetskom Savezu poriče.

U oceni pojedinih pronalazaka on ide putem hladnokrvnog američkog poslovnog čoveka. Za njega je pronalazak rentabilan ako su troškovi izgradnje dotičnog sredstva ekvivalentni vrednosti štete i rušenja koji se mogu tim sredstvom naneti neprijatelju.

Od novih pronalazaka pisac u svome delu, pored atomske bombe, naročito ističe **radiolokatorski upaljač** bilo da se on primeni na zrnima zemaljske ili protivavionske artiljerije, na podvodnim dubinskim bombama, raketnim zrnima ili dirigovanim projektilima. Po njegovom mišljenju, ovaj pronalazak je od epohalnog značaja. Njime je verovatnoća pogađanja ciljeva u vazduhu i na zemlji porasla za 5—10 puta.

Pisac ističe da u budućem ratu pobjedu neće postići ona strana koja će u rat ući sa savremenom tehnikom, već ona sila koja će biti toliko elastična i inventivna da će i u toku rata dati nove pronalazke. On nalazi da u obaveštavanju javnosti o novim tehničkim dostignućima i otkrićima treba biti veoma opazriv kako izneti podaci ne bi koristili protivniku.

Zbog toga i materiju koja je obrađena u ovom delu treba smatrati nepotpunom.

Prvi svetski rat pisac karakteriše pojavom dva važna faktora koji su izmenili prirodu ratovanja, a to su: razvoj industrije za masovnu produkciju i usavršavanje eksplozivnog motora. Ova dva faktora omogućila su mehanizovani rat. Mitraljica i žičana prepreka dali su operacijama karakter statike i time stavili fabrike u prvi red važnosti. Na moru, primena elektrifikacije i mehanizacije omogućila je bolju uzajamnu povezanost, kao i brži i tačniji rad. Ovi faktori su omogućili pojavu pomorskoga džina — bojnoga broda. Time se rodila osnovna ideja pomorske strategije: izboriti pomorskom bitkom površinskih flota, prvo, gospodarenje morem, pa onda ugroziti pomorske puteve i time omogućiti snabdevanje i rad suvozemnih vojsaka. Pojava podmornice pokazala je, međutim, da stari — ortodokсни put može da bude izmenjen i da se presecanju pomorskih komunikacija može prići i ne upuštajući se u pomorsku bitku površinskim pomorskim snagama. U Prvom svetskom ratu podmornice zamalo nisu uspele da preseku vezu između dve hemisfere.

Prvi svetski rat se završio onda kada su pronađeni svi elementi za vođenje naučnoga rata; date su i osnove mehanizovanog rata. Sve, sem atomske energije, pronađeno je još pre 1918 godine. Svi ti novi pronalasci: avion, podmornica, radio, tenk, bojni otrovi itd., međutim, nisu doneli rešenje rata. Rat je, po mišljenju pisca, odlučen slomom pozadine Centralnih sila.

Period između Prvog i Drugog svetskog rata na polju ratne tehnike nije doneo neke bitne novine, već je Drugi svetski rat otpočeo, uglavnom, onim sredstvima kojima je završen Prvi svetski rat. Nisu iskorišćene čak ni sve mogućnosti čije su osnove dali pronalasci Prvog svetskog rata. To nije učinio ni Hitler kada je 1933 godine došao na vlast. Nasuprot, prvo delo mu je bilo da razori ogromnu strukturu nemačke organizacije nauke i da razjuri sve one koji se nisu slagali sa njegovom ideologijom da bi na njihovo mesto doveo mlade, neiskusne, a često i nesposobne, ali, naravno, nacističkoj partiji sigurne ljude. Sam naučnik zaista malo može da učini u praksi, ali on predstavlja jednu od osnovnih karika u opštem lancu tehnike. To, međutim, Hitler, na sreću čovečanstva, nije razumeo. Čini nam

se da pisac u oceni ovog perioda preteruje. Treba se samo setiti šta je u tom vremenu učinjeno na polju razvoja tenkova. Ma da su oni sredstvo Prvog svetskog rata, ovaj period ih je preveo iz domena taktike u domen operatike. Blagodareći povećanju brzine, radijusa dejstva i pokretljivosti van puteva, tenkovi su bili glavno sredstvo pod čijim je udarcem srušena državna organizacija gotovo cele Zapadne i Srednje Evrope, a umalo da ista sudbina nije zadesila i Istok Evrope.

U toku Prvog svetskog rata nijedna zemlja nije imala organizaciju u kojoj bi naučnici i tehničari, s jedne strane, i vojnici s druge, zajednički rešavali pitanja materijalnog obezbeđenja rata. Pojedine grupe naučnika u SAD, Engleskoj i Francuskoj radile su, istina, na izvesnim pitanjima, naročito na polju pronalazača sredstava za borbu protiv podmornica. To je dalo vidne rezultate koji su sprečili Nemcima da blokiraju Englesku.

Najveća dostignuća zabeležena su u međuvremenu Prvog i Drugog svetskog rata na polju **aeronautike**. Nosioci toga napretka, pravi pioniri, bili su vazduhoplovci iz Prvog svetskog rata. U vazduhoplovstvu se nije pošlo putem kojim se išlo na drugim vojnim poljima. Nacionalni savetodavni komitet za aeronautiku, stvoren još u Prvom svetskom ratu, narastao je u ogroman aparat, nezavisan od vojne organizacije, rukovođen građanima sa pravom referisanja Kongresu i predsedniku republike. On je dao dobre trgovačke i vojne avione sa kojima su SAD ušle u rat.

Tehnika artiljerije bila je naročito zaostala; ona se zadovoljila samo poboljšanjem dotada poznatih uređaja. Tek pod pritiskom rata učinjen je korak napred i pronađeni su raketna i bestrzajna oruđa, dirigovani projektili, bazuka, radiolokatorski upaljači itd.

Razmatrajući **iskustva Drugog svetskog rata na suvu** pisac konstatuje da je u njemu bilo mnogo više primenjene nauke nego u Prvom svetskom ratu. Prvi važan zaključak koji pisac izvlači jeste da se više ne može računati da će budući rat biti isključivo suvozemni rat, već kombinovani rat na moru, suvu i u vazduhu. Već sam početak Drugog svetskog rata pokazao je da je prošlo vreme statičkog rata. Mase brzo pokretne artiljerije mogle su stvoriti breše u odbranbenim pozicijama koje su zatim napadačeve tenkovske i vazdušne

snage iskoristile za prodor u operativnu dubinu.

Rat na suvu svodio se na rešavanje dva krupna problema: proboj odbranbenih linija ili uspostavljanje fronta i usavršavanje amfibiskih akcija.

Pisac je mišljenja da se ne smemo zavaravati da je mogućnost statičkog načina ratovanja definitivno otklonjena. Proboji koji su 1940 godine ostvareni sa lačkom, mogli su u 1944 godini biti ostvareni samo posle dugotrajnih i brižljivih priprema i uz koncentraciju jakih snaga i savremene tehnike.

Duboka minska polja posejana protivtenkovskim i mitraljeskim gnezdimama štice artiljerijom predstavljaju izvanrednu jačinu, tako da branilac dobija moćna sredstva za paralizovanje napada. Plastične i drvene mine veoma teško se pronalaze uprkos usavršavanju sredstava za istraživanje. Sovjeti su prelazili minska polja angažujući mase svoje pešadije i ne obazirući se na gubitke. Prvi ešloni imali su po cenu svojih života da otvore put pozadnjim ešlonima. Povodom ovoga pisac veli: »Dani kada su horde, blagodareći svojoj brojnosti, mogle savladivati organizovane položaje, približili su se kraju«. U dejstvu na žive ciljeve u pokretu od izvanredne je važnosti radarski upaljač na artiljerijskim zrnima. On se naziva i blizinski upaljač zbog toga što se zrno dovodi do eksplozije približavanjem zemljištu — cilju. Na taj način nisu više potrebna tempiranja zrna, niti osmatranja visine tačaka rasprskavanja, kao što je to nekad bilo kod šrapnela i tempirnih granata. Ovaj pronalazak uvećava efikasnost artiljerijske vatre na žive ciljeve za deset puta. Prvi put su ovakva zrna upotrebljena pri zastavljanju nemačke Ardenske protivofanzive u decembru 1944 godine. Desno-krilne trupe nemačkog probojnog klina zahvaćene su na otvorenom polju u magli, na raskrsnicama puteva, radarski tempiranim artiljerijskom vatrom. Efikasnost ove vrste izazvala je konsternaciju među nemačkim trupama. Prema tome, minska polja, branjena radarski tempiranim artiljerijskom vatrom, predstavljaju položaj ogromne jačine.

Protivtenkovska odbrana pojačana je još i ovim oruđima: kumulativnim zrnornog reaktivnog bacača, bestrzajnim oruđima i avionskim raketama. (Raketa kalibra 15 cm probija svaki tenk, a ona od 30 cm čak i oklope na brodovima).

Interesantno je da **vazdušnodesantnim trupama** pisac ne pridaje veliku ulogu u budućnosti. One su se, istina, znatno usavršile, ali će, po njegovom mišljenju, zadržati skromnu — pomoćnu ulogu pri proboju i tsl. On smatra da bi pokušaj preleta vazdušnodesantnih trupa kroz dobro branjenu vazдушnu zonu predstavljalo samoubištvo.

U pogledu **pomorsko-desantnih, odnosno amfibiskih operacija** poslednji rat je doneo vrlo mnogo novina. Ova operacija, koja se dotle smatrala teško izvodljivom, postala je mogućom, a pisac nalazi da će biti izvodljiva i pod okolnostima ojačanja odbrane, tj. da će sprečavanje desanta biti teže nego sprečavanje proboja odbranbenog pojasa. Ovo iz razloga što će SAD moći da ostvare pomorsku, a verovatno i vazдушnu nadmoć. Pomorski desant će biti izvodljiv, prvo, zbog mogućnosti iznenađenja koje se može ostvariti blagodareći znatno povećanim brzinama transportnih brodova tako da se mogu izvršiti velike koncentracije brodovlja i iskrcavanja na tačkama gde to neprijatelj nije očekivao; drugo zbog poboljšanja napadnih desantnih sredstava, a pre svega zbog jake vatrene podrške sa brodova, koja se ostvaruje: vazдушnim bombardovanjem udaljenih, kao i zaklonjenih ciljeva; pomorskim bombardovanjem koje daje tačna gađanja i omogućava stvaranje nepokretne zaprečne vatre na taktičkim linijama mostobrana; raketnim bombardovanjem sa raketnih brodova koje omogućava tučenje prostorija sa izvanrednom gustinom vatre, naročito unutar mostobrana, jer gađanje na većim otstojanjima, kao i gađanje pojedinih sitnih ciljeva ne daje dovoljnu tačnost.

U **desantnim sredstvima** pisac pominje sledeće novine, koje čine da prirodna pristaništa u prvoj fazi desantne operacije nisu više od presudne važnosti: **amfibske tenkove**, koje smatra boljim od jurišnih desantnih čamaca; desantne brodove za prenos teškog naoružanja, tenkova i za snabdevanje; **Veštačka pristaništa** (u Normandiji je jedno još u periodu krize na mostobranu razoreno nevremenom); **pomorske naftovode** (pri iskrcavanju u Normandiji naftovod je položen morskim dnom između Engleske i Francuske, a docnije kroz celu Francusku); **amfibiski kamion**, kojim je moguće prekrćavanje iz broda udaljenog od obale i koji može ploviti po uzburkanom moru i kretati se po peščanoj obali. Ovo sredstvo pisac smatra za najuspelije dostignuće u amfibiskom

ratu, jer ono omogućava brz prenos kretanjem po moru i suvu.

U **pomorskim operacijama** poslednji rat je doneo kraj sudaru velikih brodova i flota. Tri faktora su uticala na to: gađanje radarom, podmornice i vazduhoplovstvo zbog kojih je veliki brod postao vrlo osetljiv. Mesto bojnog broda sve smelije zauzima **nosač aviona**, ma da se i o njegovoj celishodnosti vodi žustra polemika koja je podelila vojne krugove u dva suprotna tabora. Pisac u toj polemici zauzima gledište da nosače aviona treba graditi. Ovo naročito zbog toga, što predviđa da će biti strategiskih bombardovanja. U odbrani nosača aviona od napada iz vazduha izvanredne usluge čine radar i radiolokatorski upaljač. Nosači aviona brane se u tri zone: u dalekoj zoni — van domašaja PA artiljerijske vatre — avionima koji se radarom navode na ciljeve; na srednjim daljinama — artiljeriskom vatrom dirigovanom radarom, a pojačanom u efikasnosti pomoću zrna sa radiolokatorskim upaljačima i na bliskim daljinama — masovnošću automatske vatre PA malokalibarske artiljerije i mitraljeza koja je naročito važna u odbijanju samoubilačkih aviona kao što su bili, naprimer, japanski »Kamikaze letaći«.

Izvanredno opasno mesto za nosače aviona pisac vidi u dirigovanim bombama bačenim sa aviona na ove brodove. Ako se ne nađe efikasno sredstvo za odbranu od ovih bombi, onda je došao kraj velikim nosačima aviona. Ali, on veruje da je takvu odbranu moguće ostvariti i da zbog toga ove brodove treba graditi.

U napadnim i odbranbenim operacijama oko pomorskih komunikacija zbog toga ne treba očekivati sudar površinskih flota, već dejstvo podmornica i aviona.

Pisac zaključuje da je vreme velikih površinskih brodova verovatno prošlo, ali da su zadaci ratne mornarice ostali oni isti koji su bili i u prošlosti: dejstvo na neprijateljske pomorske komunikacije, odnosno odbrana svojih komunikacija i sa dejstvo u amfibiskim operacijama.

Pri razmatranju **rata u vazduhu** pisac se zadržava naročito na pitanju strategiskog bombardovanja koje je prvput primenjeno u bici za Englesku u jesen i zimu 1940 godine. On smatra da je englesko vazduhoplovstvo uspeo u odbrani blagodareći dvema činjenicama: prvo, što je lovac bio veoma opasan protivnik bombarderu i, drugo, što je radar omogućio

brojno ograničenom engleskom lovačkom vazduhoplovstvu da izdrži borbu.

Pojedinačnu vitešku borbu lovaca treba smatrati prošlošću. Takav način dejstva, koji iziskuje jako učešće čovekove ličnosti kod lovca na mlazni pogon postaće sve ređi. Čovekova čula nisu dovoljna za brzine koje razvijaju reaktivni avioni. Tu treba radar da pritekne u pomoć čoveku.

U bombarderskim operacijama razvio se poseban radarski rat. S jedne strane, kod napadača radarski farovi i specijalni radarski avioni služili su za navođenje noćnih bombardera na ciljeve, a avionski radari služili su za bližu lokaciju ciljeva za bombardovanje. Protivnik je svojim radarskim sredstvima težio da priguši rad bombarderskih radara. Nemci su na tom polju izgubili bitku, jer je njihova radarska tehnika daleko zaostajala za anglosaksonsom, a sve blagodareći Hitleru, koji je najbolje i najstarije naučnike na tome polju razjurio. Zbog toga, radiolokatorski upaljač Nemci nisu mogli primeniti.

Upotreba raketnih zrna protivu vazdušnih ciljeva nije dala zadovoljavajuće rezultate, a kada su i ona snabdevena radiolokatorskim upaljačem, nije bilo više ciljeva da bi se ispitala njihova efikasnost jer je bio završen rat.

Ideju upotrebe visokoletećih bombarderskih flota pisac smatra zdravom, ali ipak teško ostvarljivom, jer je teško pogadanje ciljeva običnim bombama i pored upotrebe radara. Ovo se javlja u drugoj svetlosti ako se upotrebi atomska bomba koja ima daleko veći radijus dejstva.

Upotreba taktičkog vazduhoplovstva u cilju proboja dobro branjених odbranених položaja, kad nije izbornо gospodarenje vazduhom, pisac smatra veoma sumnjivom u pogledu uspeha.

Iz činjenica iznetih u pogledu rata na suvu, moru i vazduhu, a protivu neprijatelja ekvivalentne tehničke opremljenosti, pisac izvlači ove zaključke: mogućnost pojave statike u operacijama na suvu; sudari velikih površinskih pomorskih flota nisu u izgledu; bombardovanje običnim bombama je zastarelo; atomska bomba će možda uneti nove elemente koji će savladati statiku operacija na suvu.

U oceni podmorničkog rata pisac veli: »Dva puta smo ušli u rat potcenjujući podmornice i dvaput je bio zbog toga ishod rata neizvestan. To više ne možemo i ne smemo rizikovati«. Već Prvi svetski rat je pokazao da su podmornice sposob-

ne da prekinu pomorske saobraćajne veze iako su one bile vrlo osetljive (mala brzina, mala dubina ronjenja, osetljivost broskog korita na eksploziju dubinske bombe čak i na otstojanju od 50 m). U početku Prvog svetskog rata mesto zaronjene podmornice nije se moglo odrediti, ali su ipak podmornice konačno savladane spravama za prisluškivanje šuma propelera, protivpodmorničkim bombama i plovidbom u konvoju.

U međuvremenu Prvog i Drugog svetskog rata podmornički problem se razvijao u dva pravca: jedan je davao preimustva podmornici: postignuta je veća dubina i brzina ronjenja, veća brzina plovljenja i manevrisanja, jače brodsko korito koje je neosetljivo čak i ako bi dubinska bomba eksplodirala u neposrednoj blizini; podmornica je dobila osluškivač propelera; drugi je bio protiv podmornice, pronađen je sonar — odnosno podvodna električna lokacija, ali je on dejstvovao svega na nekoliko hiljada metara udaljenja. Ovaj pronalazak, međutim, nije bio dovoljan da se energično odstrani opasnost od podmornica. I na polju istraživanja podmorničkog ratovanja pokazalo se da u početku nije bilo dovoljno saradnje između civilnih naučnika i vojnika. Pokazalo se uopšte kao štetno u pogledu operacijskih dejstava da se civilima amaterima preda suviše vlasti kao što je bio slučaj u Nemačkoj i SAD, ali je isto tako štetno predati suviše u ruke vojnicima dirigovanje tehnikom i istraživanjima. U SAD bilo je za tako stanje krivice i na strani civila i na strani vojnika. Bilo je grešaka i zabluda kojih ima, istina, u svakom ratu. One su ipak savladane, jer su se civili i vojnici postepeno približili i bolje saradivali.

Podmornički rat je bio rat tehnike, a njegov ishod bio je neizvestan. Konačno je odluka pala na štetu podmornica zbog toga što su Nemci sa uvođenjem novih pronalazaka odočnili, jer nisu imali dovoljno sredstava, a fabrikacija je bila usporena savezničkim bombardovanjem.

Vrhunac krize u savezničkom pomorskoj plovidbi bio je 1942 godine, kada je brojnost potapanja dostigla takve razmere da je pretila opasnost prekida veze između Amerike i Evrope. Ova opasnost parirana je jedino velikim programom brodogradnje. Proleće 1943 godine donosi međutim nove protivpodmorničke pronalazke koji su odlučili borbu tako da nova podmornička sredstva (dalekopleveći tor-

pedo i »Snorkel«) nisu bili više u stanju da uspostave ravnotežu.

U borbi protiv podmornica ističu se četiri važna momenta: pronalaženje, tačnije određivanje pozicije, gonjenje i, najzad, uništenje. Usvojeno je gledište da borbu protiv podmornica ne treba voditi samo defanzivno već i ofanzivno.

Pronalaženje podmornica bilo je znatnim delom omogućeno greškom Nemaca koji su podmorničke jedinice čak iz Berlina dirigovali na konvoje. Depeše su često hvatane i otkrivale su pravce dejstva podmornica.

Za bliže određivanje mesta podmornica usavršeno je nekoliko sredstava među kojima treba naročito istaći: radar sa dometom 40 — 60 km, sonar, male nosače aviona, magnetsku lokaciju iz aviona, plutu prisluskivač i dr.

Za gonjenje podmornica našla su se odlična sredstva u avionu i protivpodmorničkim lovačkim grupama brodova.

Za uništavanje podmornica poboljšana je protivpodmornička bomba, koja je mogla biti snabdevena i radiolokatorskim upaljačem, kao i način njenog bacanja, a sem toga raketni avionski projektili imali su tako efikasno dejstvo da su mogli skroz probiti podmornicu.

Izgledalo je da će ova sredstva za uvek oterati podmornice sa pozornice. Pojavila se, međutim, **brza podmornica sa »Snorkelom« i dalekoplovni torpedo**. Brza podmornica je bila odgovor na sonar, tj. opalivanje torpeda moglo se vršiti van dometa sonara.

Kakva će biti u budućnosti borba protiv podmornica, pisac nije načisto ali, u tom pogledu on vidi važno sredstvo u minama za blokiranje podmorničkih baza. Razmatranje pisca odražava izvesnu zabrinutost, jer se pojavljuje na vidiku veliki protivnik SSSR sa svojom jakom podmorničkom flotom kojom može ugroziti slobodu plovidbe na pomorskim putevima. Ovo će biti naročito opasno ako se podmornice upotrebe kao nosači atomskih bombi, mina ili projektila, odnosno, ako bude atomska energija upotrebljena za pogon podmornica (to će se docnije posebno razmotriti).

Pri osvrtnu na **dirigovane projektele** pisac u uvodnoj reči kaže da nije ništa tako štetno kao kad se naučnici stave pod kontrolu ljudi koji se ne razumeju u dotičnom

poslu ili ljudi koji neobavešteni daju utisak kao da nešto razumeju. Sem toga, kod iskorišćenja pronalazaka treba se bojati nazadnih ljudi koji su skloni da odbijaju sve što je novo. Izgleda da su SAD baš na ovome polju morale iskusiti posledice koje označavaju napred navedene reči. To se da zaključiti po pitanju automatskog pilota na običnom avionu, pitanje koje daje osnove i za rešenje problema dirigovanog projektila. Iako je svuda to bilo poznato, jedino je Hitler počeo ozbiljno da radi na tome još od 1935 godine na poligonu kod Penemunde, što mu je dalo izvesnu prednost.

Prvo oružje ove vrste bio je poznati nemački **V-1, stvarno avion na mlazni pogon bez pilota** čija je konstrukcija vrlo prosta i relativno jeftina. Oružje je bilo vrlo važno za Nemce, jer su za cilj imali London što je davalo i odgovarajući stimulus za njihova istraživanja. Saveznici pak nisu imali takav cilj. Po nemačkim projektima trebalo je puštati dnevno po 3.000 projektila sa po 1/2 tone eksploziva na London i važnija pristaništa na Kanalu. Da su ovo Nemci mogli ostvariti pre početka invazije, pisac sumnja da bi uopšte moglo doći od desanta u Normandiji. Planovi o količini proizvodnje morali su međutim biti reducirani, a vreme početka dejstva odgođeno je zbog bombardovanja fabrika u kojima su se projektili izrađivali, kao i polaznih baza na obali Kanala.

Slaba strana projektila bila je u njihovoj osetljivosti u toku leta na dejstva PA artiljerije. Međutim, u vreme kada je otpočela njihova upotreba, London je bio takoreći odgoličen, jer je glavnina protivavionske artiljerije bila raspoređena za obezbeđenje invazije koja je već bila u toku. Zato je u ovom periodu London trpeo teške gubitke. Međutim, kada je stupilo u dejstvo dovoljno savremene PA artiljerije sa radarima, električnim dirigovanjem vatre i zrnima sa radiolokatorskim upaljačem, situacija se naglo promenila. Na cilj nije stiglo 95% V-1 od kojih 45% zbog dejstva PA artiljerije. Ovako efikasno dejstvo PAA bilo je moguće zbog pravog leta projektila. Moglo se međutim obezbediti i valovito kretanje čime bi bilo pogađanje znatno otežano. Ali to nije učinjeno. Na taj način, ovo oružje je pretrpelo neuspeh i pisac smatra da je bolje bilo da ga Nemci nisu ni gradili, jer ne bi prekidali produkciju drugih važnijih sredstava (aviona, podmornica, tenkova) —

dakle, Hitler je mnogo hteo i mnogo započeo... Bojzanan od interkontinentalnog bombardovanja ovakvim ili sličnim oružjem neopravdana je, jer pilotirani avion mnogo je jevtiniji i efikasniji.

Rakete su relativno jeftino sredstvo a i konstrukcija mu je jednostavna, ali im je nedostatak u maloj tačnosti pogađanja. Zbog toga su korisne veze za gađanje na bliža ostojanja i to za ciljeve gde se ne traži velika tačnost, tj. gde se možemo zadovoljiti gađanjem prostorije. Sovjeti su ovo oružje razvili u artiljeriji, a SAD na raketnim brodovima upotrebljenim za dejstvo na mesto iskrcavanja pri amfibiskim operacijama. Raketa je odlična za dejstvo sa lovačkih aviona na tenk, podmornicu, a i na avion bombarder.

Dalekometna raketa tipa V-2, čija su svojstva iz literature inače poznata (domet 400 km, visina temena putanje 140 km, krajnja brzina 6.000 km/č, odnosno 1.600 m u sekundi, dirigovanje ograničeno, slaba tačnost pogađanja) bila je pogodna za dejstvo na London čiji prečnik iznosi oko 30 km, ali na neki manji cilj dejstvo bi bilo slabo. Pisac smatra da je projektil ovakvog tipa vrlo skup. Materijalna šteta koju pričinjava pri eksploziji manja je nego cena njegove izrade. On se možda više isplatio svojim moralnim dejstvom. Ovo zbog toga što do eksplozije dolazi pre nego što se čuje šum njegovog prolaza (nadzvučna brzina) i što praktično nema mogućnosti odbrane od njega. Jedinu odbranu od njega predstavljaju napadi na njegove polazne baze.

Po mišljenju pisca i ova vrsta projektila ne bi se isplatila za interkontinentalna bombardovanja. **V-2** mogao je pogoditi cilj na 400 km čiji je prečnik bio 30 km, a ako bi se upotrebio na ostojanju 4.000 km rasturanje bi bilo u prečniku najmanje 300 km. Cena takvog jednog projektila pela bi se do astronomskih brojeva. Produkcija projektila uništila bi, dakle, pre sopstveni napad nego neprijatelja. Takav projektil ne bi se isplatio ni uz primenu atomskog eksploziva. Pisac zbog toga smatra da je upotreba raketnog projektila korisna jedino za bliska dejstva, bilo artiljerijom, bilo vazduhoplovstvom.

U odeljku koji je posvećen **atomskoj bombi** pisac stavlja kao moto izjavu Devida Lajlentalala koji kaže: »Ni atomska bomba, ni ma koje drugo oružje ne predstavljaju pravi izvor snage Amerike. Ako bi Amerikanci atomski mit prihvatili kao stvarnost, oni bi pali u verovanje da su

sigurni i nepovredivi. Oni bi se uljuljkivali bezbrižnošću u vremenu kada moraju biti do krajnosti budni».

Pisac smatra da će atomska bomba u neposrednoj budućnosti (knjiga je izdata 1949 godine) predstavljati vrlo važno, čak i apsolutno oružje, koje će staviti sva ostala ratna sredstva u zasenak. On, međutim, smatra da će ovo biti samo dotle dok se veliki stokovi bombi nalaze u rukama samo jedne sile.

Dejstvo atomske bombe bilo je odlučujuće na japanski moral, jer je do upotrebe došlo iznenadno, tako da stanovništvo nije bilo pripremljeno na to i osećalo se potpuno nemoćno. U takvoj psihози, a pod pritiskom javnog mnjenja, došlo je do brze kapitulacije Japana iako u to doba SAD nisu imale dovoljno bombi da bi ih upotrebile protivu svih glavnih gradova Japana. No pisac priznaje da je u momentu upotrebe atomske bombe Japan bio dotadanjim tokom operacija na Tihom Okeanu i u Kini bačen skoro na kolena i da je pobjeda bila sigurna; Japan bi se, međutim, branio i na ostrvima metropole i desantne operacije iziskivale bi verovatno na desetine hiljada američkih života. Atomska bomba uštedela je ove žrtve. Ove konstatacije pisca svakako su tačne, ali se ipak postavlja pitanje zašto SAD nisu ovu tajnu čuvale za jedan eventualni budući rat u kome bi možda bilo težih situacija. Svakako, da je ovome uzrok težnja da se SAD, u doba mirovnih pregovora, pojave sa jednim jakim adutom koji bi impresionirao ostale saveznike, a naročito SSSR. Poznato je staro pravilo: nije važno samo izboriti pobjedu, već se na dan primirja pojaviti i sa što više bajoneta.

Sa gledišta eksplozivnog dejstva, atomske bombe bačene na Japan imale su svaka posebno uzev ekvivalentnu vrednost 30.000 tona trinitrotoluola (3.000 vagona ili 50 vozova po 60 vagona). Iz ove računice pisac zaključuje da atomsko bombardovanje smanjuje cenu koštavanja i vreme rušenja varoši, a omogućava čuvanje pripremljenih ratnih stokova velike ubojne moći, što je važno za demokratske sile koje ne mogu otpočeti rat kada one žele već kada na to budu primorane.

Ovi zaključci dobijaju, međutim, sasvim drugu sliku ako se uzme u obzir drugi faktor: kako preneti bombu na određeni cilj. Lovci na mlazni pogon i protivavionska zrna sa radiolokatorskim upaljačem postali su vrlo opasni za bombardere

re sa brzinama koje su imali pri kraju prošlog rata. Verovatno da brži bombarder na mlazni pogon predstavlja rešenje ovog pitanja iako ne potpuno. Ako bi se, prema tome, morale upotrebiti čitave eskadre bombardera da bi se bacila jedna atomska bomba, onda bi takvo bombardovanje bilo veoma skupo. Dakle, atomska bomba je jeftina samo ako se bude mogla jeftino preneti na cilj. Verovatno da će se u tu svrhu upotrebljavati i pojedini niskoleteci avioni koji će moći da se prokradu kroz sistem radarskih zrakova i protivavionskih odbrambenih zona.

Naročitu pažnju pisac posvećuje mogućnosti prenosa atomskih bombi podmornicama i njihovom bacanju sa podmornica u vidu dirigovanih projektila sa radiolokatorskim upaljačem. Ovakva je upotreba s obzirom na današnja tehnička dostignuća verovatna i moguća. Taj način pisca interesuje zbog činjenice, što se znatan broj velikih gradova SAD nalazi na morskoj obali, a drugi je faktor verovatno taj, što SSSR raspolaže sa velikim brojem podmornica. Zbog toga pisac predlaže da se na kritičnim mestima, gde bi ovakav napad mogao doći u obzir, organizuje jaka protivpodmornička odbrana. Sigurno rešenje bilo bi, međutim, jedino u tome, da se podmornice proteraju sa mora. Sve dok ovo ne uspe nismo sigurni od atomskog napada sa mora, kaže pisac.

Pri razmatranju mogućnosti da **budući rat bude opet totalan**, pisac, pored ostalog, odgovara i na pitanje da li će jedan takav rat uništiti civilizaciju i vratiti nas u varvarstvo. Pri tome on suštinu problema opet vezuje za atomsku bombu i predviđa razne situacije pri čemu se naročito zadržava na pretpostavci da obe protivničke strane (SAD i SSSR) budu podjednake u pogledu atomskog naoružanja.

U tom slučaju SAD će ipak imati preimućstvo. Na pitanje da li bi u ovakvoj situaciji bio od strane SAD opravdan jedan preventivni rat, pisac odgovara, da takav rat nije u skladu sa demokratskim uređenjem SAD. Diktatori bi to bez grize savesti učinili. Demokracije, međutim, to ne mogu rizikovati, jer bi ogromno izgubile u prestižu na političkom polju. Pa ipak, preimućstvo koje imaju SAD na polju atomistike ne sme da uspava narod, jer inače postoji opasnost da izgubi trku na polju usavršavanja atomskog naoružanja. Pri tome pisac ukazuje da se u SAD ne čini sve što bi bilo potrebno. On smatra da je pravilno što se ne daje prednost

ofanzivnim sredstvima: avionu i bombi, ali da se ne sme zanemariti ni defanzivna organizacija. U trci atomskog naoružanja SAD moraju biti stalno napred. Onaj ko ovu trku izgubi, biće uništen. No, u ovome pisac postavlja kao važan faktor da se trka ne izgubi na drugoj strani, tj. da narodu ne bude suviše uskraćen standard života, jer narod mora da ostane zdrav i moralno jak.

Pisac predviđa da će budući rat biti jako tehnički, brz i surov. On će ostaviti svet potresen i slomljen, stajace čovečanstvo milione života. Međutim, do rata ne mora doći ako SAD budu snažne, ako se omogući da demokratija deluje punim zamahom, ako su svi slobodni ljudi spremni da spreče rat, ako su uvereni u potrebu dostojanstva čoveka i njegove slobode, ako su sposobni da uguše sebičnost u sebi i ako razviju sve svoje stvaralačke snage.

Vodenje subverzivnoga rata pisac predviđa kao produženje hladnoga rata — u vidu ubistava vodećih ličnosti, širenja zaraza, trovanja vode, podmuklih napada na pozadinu, krijumčarenje atomskih bombi, što bi predstavljalo ujedno i početak totalnog rata.

Analizirajući subverzivne ratove kroz istoriju, pisac konstatuje da su oni dosada imali uvek pomoćnu ulogu, što ne znači da će i u buduće biti tako. Kao važna sredstva toga rata on smatra bojne otrove, zapaljive materije i biološka sredstva. Pri tom se osvrće na moralnu stranu upotrebe ovih sredstava i nalazi da ovaj faktor ima mali uticaj na upotrebu pojedinih sredstava. Glavno je od kakve će koristi biti dotično sredstvo. Ako budu, naprimer, biološka sredstva većeg dejstva nego ostala, ona će biti upotrebljena.

Što se tiče **bojnog otrova**, pisac navodi da su Nemci bili u pogledu novih pronalazaka i usavršavanja dotadašnjih postignuća došli dalje od Amerikanaca, ali da to nisu znali. Zapaljive materije su opasno oružje. One su, naprimer, u Japanu nanele mnogo više žrtava i materijalne štete nego atomske bombe. No ovo su omogućili specifični uslovi japanske urbanistike, jer je usled čestih zemljotresa veliki broj kuća od drveta, te su zapaljive materije imale zaista poražavajuće dejstvo.

U pogledu pronalazaka **na biološkom polju** u toku prošloga rata nije bilo velike aktivnosti, ali se rad na ovome ipak nije prenebrekao. Jednovremeno sa radom na defanzivnim merama radilo se i

na ofanzivnom polju. Sada su ova ispitivanja stavljena u nadležnost Uprave vojno-hemiske službe. Uzrok za nedovoljnu aktivnost na tome polju ranije, a i sada, pisac vidi donekle u subjektivnom elementu. Biološko sredstvo može postati podjednako opasno za napadnutog i za napadača, pa čak i za pronalazača. Ova bojazan postoji već u prirodi živih bića. Dve škorprije, ostavljene jedna prema drugoj, boriće se do iznemoglosti, ali će otrovni ujed izbjegavati. Kada se među pčelama pojave dve matice, one ih izvedu na megdan. Veća otpornost, žilavost i jačina treba da odluči koja će zauzeti tako važno mesto u pčelinjem roju. U toj borbi one brzo ustuknu ako dođu u takav položaj da bi se mogle uzajamno ubosti otrovom.

Sve što je po ovome rečeno ne znači da treba biti bezbrižan. Možda će se u tome pogledu mišljenja promeniti, naročito ako se biološka služba jedne strane tako usavrši da bi mogla postati opasna u ofanzivnom, a efikasna u defanzivnom smislu.

Sanitet je znatno napredovao pronalaskom raznih lekova, kao što su penicilin, streptomycin itd. Danas u SAD 97% ranjenih može računati da će im biti spašen život. Revoluciju u lečenju reumatičnog zapaljenja zglobova izaziva hortizon. U toku rata vodila se veoma uspešna borba protiv raznih zaraznih bolesti, kao naprimer, protiv malarije itd.

Razmatrajući problem **hladnoga rata** dr. Buš kaže da u savremeno doba hladni rat zauzima veoma važno mesto u ratovodstvu, ali spada više u političko nego u naučno polje. Boriti se uspešno u takvom ratu, nije laka stvar.

Ispitujući **totalitarizam i diktaturu** u svetlu njihovih uticaja na nauku i vođenje rata pisac, pre svega, podvrgava kritici sovjetski državni sistem, sa izvesnim osvrtom na prilike koje su postojale u Hitlerovoj Nemačkoj. On ponavlja pitanja mnogih Amerikanaca: da li će preovladati totalitarizam sa policijskom državom ili demokratija, ili će se borba produžiti, tj. da li će sovjetski agresori biti zastavljeni itd. Po mišljenju pisca odgovor na ovo pitanje zavisi od toga da li je totalitarizam jači od demokratije ili obratno. U sukobu sa desnim totalitarizmom, već je dobiven odgovor, a sada se SAD sudaraju sa levim totalitarizmom. Na polju ovoga sukoba predviđanja i ispitivanja su vrlo teška, pošto se, po mišlje-

nju pisca, ne zna šta sovjetsko rukovodstvo podrazumeva pod komunizmom. Njihovo propovedanje koje zvuči vrlo lepo, razlikuje se od njihovih dela. Vlastodršci u Kremlju pozivaju se na sovjetski Ustav, koji, po njihovim rečima, sadrži otelovljenu demokratiju. Međutim, njihova svakidanja praksa je sve drugo samo ne demokratija, a Ustav je jedno bezvredno parče hartije po kome se niko ne upravlja i koje služi više u propagandne svrhe nego kao osnovni državni zakon kome bi trebalo da se saobražava ceo državni život.

Država, kakva je oživotvorena u SSSR, ne obuhvata samo narode koji se nalaze u njoj, već traži da joj budu bezuslovno poslušni komunisti celoga sveta. Dok ne bude sve potčinjeno toj državi, ne može se očekivati mir u svetu.

Suprotstavljajući **demokratiju** diktatorstvu i totalitarizmu pisac nalazi da osnovna načina demokratije leži u mnogobrojnim formama slobode. Ranije je izgledalo da država može biti jaka samo ako njome vlada jedan uski krug ljudi. U savremeno doba pokazalo se, međutim, da zemlja može biti jaka samo ako se njome vlada na demokratskim principima. Jačina demokratije došla je do izražaja punim razvojem komunikacija, transporta i sredstava veze. Poslednji rat je pokazao da narodi, upravljani na demokratski način, mogu biti jači i efikasniji nego narodi pod diktaturom. No, pisac uviđa da u demokratskom sistemu ima nepravednosti i slabosti koje treba otkloniti i predlaže konkretne mere za ovo, a među njima i uvođenje više socijalne pravde.

Završavajući temu o demokratiji, pisac veli da jačina američke demokratije ne leži toliko u njenim avionima i ratnim brodovima, niti u mitu o uspesima nauke na polju ratne tehnike koliko u demokratskim institucijama: političkim, moralnim i ekonomskim.

Dr. Buš vidi u **vaspitanju** bedem demokratije. Mi svi znamo, kaže on, da je mala zgrada sa crvenim krovom (škola) bila oslonac republike. Zbog toga se školovanje vrši od državnog trošku, a ona je odvojena od kontrole crkve, političke kontrole i birokratsko-centralističke kontrole. Teret školovanja pada na sve federalne države s tim da jače pomažu slabije, što je ujedno garantija za koheziju republike.

Pisac ističe naročito potrebu unapređenja medicine i biologije zbog moguć-

nosti bakteriološkog rata. Ovo je interesantno zbog toga, što se na vidiku ocrtava rat između tabora jake tehnike, veće kulture, a slabijeg broja ljudi i tabora velikog broja ljudi, slabije tehnike i kulture. Ako se u ovakvoj situaciji pitamo ko ima više računa da vodi biološki rat, izgleda nam jasan odgovor da bi to bile SAD, pa nas zbog toga ne iznenađuje da se baš na tom polju preporučuje naročita aktivnost u pogledu stvaranja kadrova i vršenja novih pronalazaka.

Interesantno je mišljenje dr. Buša o problemu **planiranja**. On kaže, da se u sadašnje vreme mnogo čuje o planiranju. Ova reč se, međutim, zloupotrebljava. Ona često uopšte ne znači planiranje, već detaljisanje razvijanje planova od strane čita-voga aparata birokrata, koji bi hteli da

propišu i koliko pilića treba da bude u kokošarniku itd. Pisac smatra da SAD nije potrebno ovako detaljno planiranje, već planiranje koje će razviti sve energije naroda, pri čemu će takmičarska slobodna preduzmljivost dati maksimalne rezultate.

U **zaključku** svoje knjige pisac izjavljuje da, ako do rata i dođe, on neće uništiti progres, pa makar se upotrebila i atomska i bakteriološka sredstva. Odbrana može biti ojačana, ali se ipak ne može smatrati apsolutnom. Zato, ma koliko budući rat bio strašan, on neće moći da uništi demokratiju, jer kada se slobodni ljudi ujedine i kada im savremena nauka pruži najsavremenija borbena sredstva, oni predstavljaju nesavladljivu snagu.

Kollb

V. K.

119

Potpukovnik F. O. Mikše: KRIZA PEŠADIJE

Poznati vojni pisac, potpukovnik F. O. Mikše, u svome članku pod gornjim naslovom¹⁾ razmatra pitanje formacije savremene pešadije, s obzirom na tendenciju njenog razvoja u smislu sve veće motorizacije i uvlačenja u njen sastav sve većeg broja tehničkih sredstava. Pitanje je veoma interesantno, naročito s obzirom na metod njegovog razmatranja. Postavljeno pitanje pisac ne razmatra samo u odnosu na pešadiju, već u sklopu opšte organizacije vojske, u kome pešadija, kao deo opštevojnog organizma, treba da nađe svoje odgovarajuće mesto. On ističe da oklopne divizije predstavljaju »kičmu« strategijskih dejstava u savremenom ratu, ali da ona nisu u stanju da na bojištu obezbede postignuti uspeh. Zbog ovoga je potrebno da u svojim dejstvima budu potpomo-gnute pešadijom koja će biti u stanju da postignuti uspeh obezbedi. Prema ovome, najuža saradnja između oklopnih i pešadiskih divizija jeste jedan od glavnih uslova za uspeh na bojištu.

U toku Drugog svetskog rata Nemci su prvi uočili ovu potrebu. Zbog toga su se i njihove »oklopne armije« sastojale iz oklopnih i motorizovanih pešadiskih divizija.

Ovakvu koncepciju formiranja strategijskih jedinica, prema kojoj se upotreba

mnogobrojnih pešadiskih divizija ima prilagoditi upotrebi oklopnih divizija, koje su smatrane kao manevarska snaga, prihvatili su i Rusi. Drugim rečima, u ruskoj doktrini faktor »mase« nije izgubio raniji značaj iako se pojavio novi faktor, »manevarske mase«, u formi oklopnih divizija.

Međutim, pisac članka podvlači da se kod zapadnih Saveznika pojavljuje jedno veoma opasno mišljenje po kome se veliki značaj pridaje malim mehanizovanim armijama, snabdevenim najmodernijim tehničkim sredstvima, koje bi bile podržane snažnom vazдушnom flotom. Drugim rečima, podržava se mehanizacija po svaku cenu i vrši formiranje jedinica u veoma luksuznim razmerama.

Autor članka ceo problem motorizacije posmatra u okviru međunarodne situacije, gde postoje dve različite koncepcije, na jednoj strani »ruska«, a na drugoj »američka«. I jedna i druga koncepcija posledice su različitih uslova. Na jednoj strani, Rusi raspolazu brojnijim ljudstvom, a relativno slabijom tehnikom, dok na drugoj strani, Amerikanci raspolazu jačom tehnikom, a relativno manje brojnim ljudstvom; na jednoj je strani, dakle, iači ljudski, a na drugoj tehnički potencijal.

Postavlja se pitanje: u kojoj meri tehnička nadmoćnost može da zameni nedostatak u ljudstvu i, obratno, u kojoj meri nadmoćnost u ljudstvu može da zameni tehnički nedostatak? Pisac članka smatra

¹⁾ La Crise de l'Infanterie par le Lieutenant-colonel F. O. Miksche, Revue de Défense nationale, oktobar 1951, Pariz.

da je na ovo pitanje teško dati odgovor. I čovek i mašina jako su potrebni; oni se dopunjuju, jer čovek može biti zamenjen mašinom samo do izvesnog stepena.

Mogućnost da se mehanizovanim armijama postigne otsudno rešenje zavisi od prostranstva ratišta. U koliko je ratište na neprijateljskoj strani dublje, u toliko su mehanizovane armije u težim okolnostima. Najbolji dokaz toga jeste slučaj Nemaca u Drugom svetskom ratu, a donekle i sadanja situacija u Koreji.

Ideja da se eventualna invazija Evrope zadrži malim mehanizovanim armijama, po mišljenju pisca, nije realna. U borbi sa »masom« potrebno je također raspolagati »masom«. Primer Koreje to najbolje potvrđuje.

Ideju da se sa nekoliko oklopnih divizija dobije rat pisac upoređuje sa željom da se upotrebom samo glavnih figura dobije partija šaha. Međutim, za dobijanje partije šaha potrebno je kretati pešake u cilju bočne zaštite od protivničkih lauffera, dobivanje u vremenu ili odvratanja pažnje protivnika i dr.

Nemci su 1941 na Istočnom frontu računali na svaku oklopnu armiju po dve pešadijske armije. Danas na oklopnu armiju (dve oklopne i tri motorizovane divizije) treba računati oko deset pešadijskih divizija. Nemci su, pored oklopnih divizija, zadržali do kraja rata i jedinice sa stočnom vučom.

Sadanje mnogobrojne nemotorizovane sovjetske divizije relativno su dobro tehnički opremljene. U eventualnom ratu zapadni Saveznici morali bi da im suprotstave veći broj divizija. Pored ovoga, pojedine zemlje na Zapadu ne bi bile u stanju ni da izvrše motorizaciju svih svojih efektivna. Zbog ovoga bi motorizaciju zapadnih Saveznika trebalo vršiti u potrebnom stepenu. Ova motorizacija ne bi trebalo da se vrši na račun smanjivanja potrebnih efektivna. Iskustva u Koreji vrlo su interesantna u ovom pogledu. Iako Amerikanci imaju potpunu nadmoćnost u vazduhu i motorizovanu armiju, ipak, i pored svoje tehničke slabosti Kinezi uspevaju da izvode i ofanzivne operacije.

Pisac konstatuje da se na Zapadu oseća tendencija odstupanja od klasične strategije, bez obzira na stečena iskustva. Preterane nade se polažu u atomsko naoružanje i motorizaciju. Oseća se tendencija potcenjivanja vrednosti individualnog, običnog pešaka, koji ima odlučujuću ulogu na bojištu, uprkos vazдушnim i mehanizo-

vanim jedinicama, koje ga ugrožavaju. Nikakva mašina nije tako savršena kao čovek, koji je sposoban da razmišlja i instinktivno reaguje, da stalno pronalazi nove načine, koji će mu omogućiti da primitivnim sredstvima pobedi neprijatelja koji raspolaže najsvavršenijim naoružanjem.

Autor članka potkrepljuje svoja tvrdjenja i sledećim statističkim i brojnim podacima:

Prosečan broj ljudstva na pešadisku diviziju kod pojedinih armija, računajući i ljudstvo u pozadini određeno za razne pomoćne službe, iznosi: kod Amerikana oko 90.000 ljudi (od kojih 18.000 boraca, a 72.000 određenih za rad u pozadini); kod Engleza oko 60.000; kod Nemaca, u toku prošlog rata, oko 26.000; a kod Sovjeta oko 23.000 (od kojih 10.300 boraca).

Na osnovu ovih podataka, pisac članka dolazi do zaključka da bi ukupni efektivni kod pojedinih zemalja bili približno sledeći: kod Nemaca od 80 miliona stanovnika oko 325 divizija; kod Sovjeta od 200 miliona stanovnika oko 530 divizija; i kod Amerikanaca od 140 miliona stanovnika oko 97 divizija.

Jačina mirnodopske Američke armije pre Korejskog sukoba iznosila je oko 700.000 ljudi, ali je postojalo samo šest divizija, što je, prema mišljenju pisca, bilo zabrinjavajuće, naročito s obzirom na veliki procent ljudstva na neboračkim dužnostima.

Za Francusku kolonijalnu armiju pisac navodi jačinu od 300.000 ljudi, s tim da može formirati najviše pet divizija, dok sama Jugoslavija može da formira 30, a Španija 25 divizija.

Na osnovu ovih podataka, pisac podvlači protivurečnost da veće zemlje, iako finansijski jače, formiraju procentualno manji broj divizija nego manje zemlje, koje su i finansijski znatno slabije. Zbog ovoga pisac dolazi do zaključka da veličina jedne armije ne zavisi samo od brojnog stanja stanovništva i finansijskih sredstava jedne zemlje, već da na to utiče u znatnoj meri i odgovarajuća organizacija.

Posle ovih opštih napomena u pogledu organizacije armije, pisac članka prelazi na opštu analizu američke pešadijske divizije, za koju kaže da je primljena kod većine evropskih zemalja (misli se na članice Atlantskog pakta). Njoj pripisuje ove nedostatke: da je veoma luksuzna, jer gotovo svaki potporučnik ima svoj džip; da zbog ovoga ograničava broj divizija ukup-

nog efektiva, jer se i za SAD postavlja pitanje da li će ovako luksuzne divizije moći da formiraju u dovoljnom broju; da svaki bataljon ima takoreći svoj generalštab; da divizijska artiljerija može da deistvuje samo primenom komplikovanih aparata i metoda gađanja; da se sposobnost pešadije za kretanje znatno umanjuje i da ovakva pešadija u pogledu pokretljivosti u mnogome zaostaje iza klasične pešadije, koja je bila u stanju da u toku dana prevali i po 50 km. Naprimer, Napoleoneve divizije, iako su bile i gladne i rđavo opremljene, prešle su Alpe i tukle u Lombardiji Austrisku armiju, koja je bila znatno bolje opremljena. Sličan je slučaj i sa sovjetskim armijama u toku prošlog rata. Tako isto i borbe u Koreji pokazuju da i tehnički slabije snabdevena armija može da vodi uspešne borbe.

Postavlja se pitanje: **koliko se savremena pešadija razlikuje od one iz 1914?** — Unutrašnja struktura pešadije nije se ništa promenila. I sada, kao i ranije, postoje čete, bataljoni i pukovi kao najviše čisto pešadijske jedinice. Promene su izvršene u pogledu povećanja raznovrsnog naoružanja, štabova, službi snabdevanja i komore, dok je broj individualnih boraca — pešaka smanjen.

Ove promene učinile su da je vatri dat prvenstveni značaj, na račun pokretljivosti i udarne snage pešadije. Ovakva pešadija u mnogome se razlikuje od klasične pešadije, kod koje je pridavan veći značaj pokretljivosti i udarnoj snazi.

Sušтина sadanje formacije američke pešadijske divizije leži u tome što vatra i pokretljivost, kao dva protivpoložena činoca, nisu dovedene u ravnotežu. Za dokaz ovoga pisac navodi sledeće:

1. Jačina divizije od 18.705 ljudi predstavlja glomaznu formaciju, teško pokretljivu sa taktičke tačke gledišta. Divizija u svom sastavu ima 15 potčinjenih jedinica. Pukovi su takođe glomazni i odgovaraju više mešovitim brigadama, jačine oko 3.577 ljudi. Najveći nedostatak oseća se u običnim strelcima. Od ukupnog broja boraca na pešake — strelce dolazi u diviziji 6,6%, u puku 10,8%, u bataljonu 18,8%. Da bi se nadoknadio nedostatak u udarnoj snazi, divizija raspolaže sa 130 tenkova (jednim bataljonom u sastavu divizije i tri čete u sastavu pukova). Ali se pisac pita da li ovi tenkovi mogu da zamene obične strelce u svima situacijama i na svakom terenu. Nisu li ovi tenkovi rđavo upotrebljeni materijal i da li bi se

oni mogli možda bolje upotrebiti za formiranje oklopnih jedinica ili u sastavu rezerve vrhovne komande? Kakvo iskustvo u ovom pogledu pruža rat u Koreji?

2. Divizija ima približno 2.000 raznih motornih vozila. Na jedno vozilo prosečno otpada po 9 ljudi. Sve su jedinice motorizovane. Strategijska pokretljivost, koja se meri po putu, vrlo je dobra, međutim, taktička pokretljivost, van puteva, prilično je ograničena. Mnogo vozila u izvesnim uslovima može da bude nedostatak za jednu jedinicu u istoj meri kao i malo vozila. Lakše je snabdeti jednu jedinicu motornim vozilima, nego naći pogodno puteve za njeno kretanje. Često se misli da motorizacija daje veću pokretljivost, međutim, u izvesnim slučajevima, kada se krećemo van dobrih puteva, ona je umanjuje. Najzad, jedinica nije stalno u pokretu; ona se može nalaziti u mestu (u odbrani, na odmoru). U ovom slučaju jedan deo skupog voznog parka ostaje neupotrebljen. Zbog ovoga se postavlja pitanje: u kojoj meri treba vršiti motorizaciju? Da li je korisno primeniti jedan jedini način, onaj koji su naprimer primenili Amerikanci?

3. Autor dalje navodi da američka pešadijska divizija ima »ogromnu glavu«, »dugačak rep«, a »mali trup«. Ovakvo telo nije sagrađeno proporcionalno. Detaljna analiza u ovom pogledu pokazuje: — na štabove i razne službe u diviziji otpada 8.262 čoveka, što čini oko 50% celokupnog brojnog stanja; — divizija ima oko 2.000 motornih vozila, za koje je potrebno 2.000 šofera i 400 mehaničara, u koji broj nije uračunato osoblje za kolektivno naoružanje; — broj ljudstva koji nije na boračkim dužnostima iznosi u diviziji 46,6%, u puku 45,4%, u bataljonu 31,2%; — broj ljudstva na polu-boračkim dužnostima iznosi u diviziji 6,4% (u puku i bataljonu ih nema); — broj ljudstva koje je zaposleno na kolektivnom naoružanju iznosi u diviziji 40,4%, u puku 43,8%, u bataljonu 50%; — na pešake — strelce dolazi u diviziji 6,6%, u puku 10,8%, u bataljonu 18,8%.

Pisac članka upoređuje organizaciju vojne jedinice sa konstrukcijom mašine, kod koje je potrebno da svi njeni delovi budu u skladnom odnosu ne samo u pogledu oblika već i u pogledu njihove težine, tj. da svi delovi budu u ravnoteži. Sa gledišta ravnoteže pojedinih delova trebalo bi da pešadijska divizija ima ovu srazmeru u pogledu ljudstva: 30% za razne službe, 40% za kolektivno naoružanje i

30% za obične strelce. Ovaj odnos trebalo bi da važi i za pukove i bataljone.

Da bi se zadovoljio taktički zahtev pokretljivosti, ukupna jačina pešadijske divizije, po mišljenju pisca, trebalo bi da bude od 8—10.000 ljudi. A da bi se dobio najbolji tip divizije, potrebno je da formacija odgovara: zadacima koji joj mogu pasti u deo, zemljištu, neprijateljskoj formaciji, uslovima vođenja savremene borbe i finansijskim mogućnostima zemlje.

Kao zadaci, koji mogu pasti u deo pešadijskoj diviziji, navode se: — odbrana na manje važnim delovima fronta gde je u potreba oklopnih jedinica ograničena; — ofanzivne akcije na pomoćnim pravcima udara; — popunjavanje i zaštita planinskog međuprostora između oklopnih jedinica; — iskorišćavanje i obezbeđenje uspeha oklopnih jedinica; — zaštita pozadine od neprijateljskih vazdušnih desanata i gerilaca.

Da bi pešadijska divizija mogla da ispunji ove zadatke, pisac zahteva da ona odgovara ovim uslovima: — da mnogo ne košta kako bi se stvorila mogućnost formiranja potrebnog broja divizija; — da se njena formacija tako podesi da se može upotrebiti po raznovrsnom terenu na kome nema dobrih puteva; — da su pokret i vatra podjednako zastupljeni; — da se povećaj broj individualnih strelaca kako bi se što bolje iskoristio ljudski rezervoar; — da omogućava elastično prilagođavanje raznim borbenim situacijama u pogledu grupisanja snaga; — da je zgodna za formiranje viših jedinica — korpusa i armija.

Pisac članka podvlači da oklopne jedinice imaju ogroman uticaj na taktiku. Tempo borbe ne odvija se prema brzini pešaka, već prema brzini oklopnih jedinica. Ovo utiče i na rad svih jedinica na bojištu, koje se moraju prilagoditi novim uslovima vremena i prostora. Pokretljivost na bojištu ne zavisi samo od brzine transportnih sredstava, već i od dobre organizacije. I obične pešadijske divizije bile su u stanju da u toku jednog dana prevale po 50 km.

Nemačke oklopne divizije koje su probole francusku odbranu 1940, našle su se u drugoj polovini rata pred mnogobrojnim preprekama. Protivtenkovska sredstva i metodi odbrane u mnogome su se usavršili. Potrebno je učiniti još jedan korak napred i samu formaciju pešadijske divizije podesiti da se u borbi sa oklopnim jedinicama lako prilagodi svima bor-

benim situacijama. Uspeh koji su oklopne divizije imale u početku 1940 pripisivao se isključivo njima, zato što se pešadijske divizije nisu prilagodile novim uslovima borbe. Centralističku organizaciju odbrane u okviru pešadijske divizije, po mišljenju pisca, treba napustiti. On se zalaže za organizovanje mešovitih borbenih grupa sposobnih za vođenje samostalnih borbi, koje bi bile u stanju da se bore i u uslovima proboja neprijateljskih oklopnih jedinica. Ove borbene grupe, raspoređene po frontu i dubini, svojim akcijama u toku borbe dozvoljavaju da se zatvori proboj neprijateljskih oklopnih jedinica i da se neprijateljska pešadija odvoji od svojih oklopnih jedinica. Ovakvu odbranu, kako misli pisac, mogu voditi samo pešadijske divizije koje su lake, pokretljive i elastične.

Da bi se dobile ovakve divizije, pisac članka predlaže da se u izvesnom stepenu vrati na primenu transporta sa stočnom vučom. On podvlači da ovo ne znači vraćanje na staru formaciju iz 1939/40, sa dugačkim kolonama artiljerije i komore, ali kaže da bi bila velika zabluda podržavati isključivo motorizaciju po svaku cenu. Potrebu ovoga zahteva i formacija verovatnog neprijatelja, koji već raspolaže sa sličnim divizijama.

U prilog ovakve formacije navode se i sledeći tehnički obziri: savremena bestrzajna oruđa su znatno lakša nego što su ranije bila oruđa odgovarajućeg kalibra; upotreba pneumatičnih guma i kugličastih ležišta na vozilima učinili su da danas jedan jedini konj može da povuče više nego ranije nekoliko konja.

Sve ovo čini da bi jedinice sa stočnom vučom bile ne samo jeftinije, već i znatno pokretljivije po svakom terenu. Zato pisac predlaže sledeću detaljnu formaciju:

1. Pešadijski vod, sastava: ekipa A: 1 desetar i 6 strelaca; ekipa B: 1 desetar i 6 strelaca; ekipa C: 1 desetar, 1 puškomitraljezac, 2 poslužioaca i 2 automatičara; i komandni deo: 1 oficir, 1 podoficir, 2 strelca (kurira za vezu). Ukupna jačina voda: 24 čoveka.

Dobra strana ovakvog voda jeste u tome što raspolaže sa 16 strelaca.

2. Pešadijska četa, sastava: tri pešadijska voda (gore pokazane jačine); grupa komandosa, sastava: 1 podoficir i tri ekipe od po 1 desetar i 4 strelca (svega 16 ljudi); prateća grupa, jačine 50 ljudi sa naoružanjem: tri puškomitraljeza, 3 bazuke i 3 minobacača; i grupa za komando-

vanje, ukupne jačine 12 ljudi (od kojih su 2 oficira i 2 podoficira).

Ukupna jačina čete: 6 oficira, 11 podoficira i 139 boraca = 156 ljudi.

Grupa komandosa sačinjava jedinicu namenjenu prvenstveno za prepade, a zatim za formiranje izviđačkih patrola sa specijalnim zadacima i ekipa za razna rušenja. Zbog ovoga je njeno ljudstvo namoruzano automatima i ručnim bombama. Postojanje ove grupe podvlači se kao dobra strana, jer omogućava komandiru čete da tri streljačka voda u punom sastavu zadrži za izvršenje glavnog taktičkog zadatka.

Prateća grupa koristi se načelno pod komandom komandira čete, s tim da se streljački vodovi prema potrebi mogu ojačati puškomitraljezima. Na isti način može se i grupa komandosa ojačati puškomitraljezom, te bi i ona mogla da dobija iste zadatke kao i streljački vodovi.

Ovakvom formacijom provejava tendencija da se jedinicama omogući prilagođavanje dobivenom zadatku, zemljištu i situaciji.

3. Pešadiski bataljon, sastava: tri pešadiske čete (gore pokazane jačine); grupa za komandovanje, jačine 15 ljudi (od kojih 3 oficira i 3 podoficira); snabdevačka grupa, jačine 17 ljudi; grupa za vezu, jačine 19 ljudi; sanitetska grupa, jačine 22 čoveka; vod komandosa, jačine 51 čovek; prateći vod, jačine 68 ljudi, sa naoružanjem: 3 minobacača i 3 bestrzajna protivtenkovska topa 75 mm.

Ukupna jačina bataljona: 24 oficira, 54 podoficira i 582 borca = 660 ljudi.

Dobre strane ovoga sastava jesu: lakota komandovanja i veća pokretljivost; veći broj strelaca, kao i postojanje voda komandosa; relativno dovoljno jako kolektivno naoružanje: 28 puškomitraljeza, 19 bazuka, 12 minobacača i 3 bestrzajna protivtenkovska topa 75 mm.

4. Pešadiski puk, sastava: generalštab, jačine 27 ljudi sa naoružanjem: 2 puškomitraljeza i 2 bazuke; vod za vezu, jačine 45 ljudi; pionirski vod, jačine 50 ljudi, sa naoružanjem 2 puškomitraljeza i 2 bazuke; sanitetski vod, jačine 22 čoveka; snabdevački vod, jačine 20 ljudi; transportni vod, jačine 55 ljudi, sa naoružanjem: 2 puškomitraljeza i 2 bazuke; tri pešadiska bataljona — (napred pokazane jačine); i prateća baterija, jačine 150 ljudi, sa naoružanjem: 8 puškomitraljeza, 6 bazuka i 6 bestrzajnih topova 105 mm.

Ukupna jačina puka: 92 oficira, 216 podoficira, 2.041 boraca = 2.349 ljudi.

Dobre strane ovoga sastava jesu u tome što je puk znatno pokretljiviji od američkog puka, kako zbog manjeg broja ljudi, tako isto i zbog upotrebe stočne zaprege; ima 2.349 ljudi, dok američki puk ima 3.577, razlika je 1.204 čoveka; prateća baterija 105 mm (motorizovana) ima tri voda sa po dva oruđa. Ona se može upotrebiti uskupno, ili pridavanjem bataljonima po vodovima; ukupan broj pt oruđa (računajući pukovske i bataljonske) iznosi 15. PT odbrana pojačana je postavljanjem 248 bazuka i pt mina. Pt mine postavljaju se od strane pionirskog voda ili vodova komandosa u sastavu bataljona.

5. Pešadiska divizija, sastava: štab divizije, jačina 53 čoveka, sa kolektivnim naoružanjem 2 puškomitraljeza i 2 bazuke; štabna četa, jačine 220 ljudi, sa kolektivnim naoružanjem 4 puškomitraljeza i 4 bazuke; konjički eskadron, jačine 155 ljudi, sa kolektivnim naoružanjem: 7 puškomitraljeza, 3 bazuke, 2 minobacača, 2 bestrzajna topa 75 mm; inžinjeriska četa, jačine 225 ljudi, sa kolektivnim naoružanjem 8 puškomitraljeza i 6 bazuka; četa za vezu, jačine 112 ljudi, sa kolektivnim naoružanjem 2 puškomitraljeza i 2 bazuke; sanitetska četa, jačine 152 čoveka; transportna četa, jačine 121 čovek, sa kolektivnim naoružanjem 6 puškomitraljeza i 6 bazuka; tri pešadiska puka (napred pokazane jačine); divizion artiljerije, jačine 503 čoveka, sa kolektivnim naoružanjem 16 puškomitraljeza, 16 bazuka i 18 topova 155 mm.

Ukupna jačina divizije 8.570 ljudi i 552 vozila.

Upoređujući ovu diviziju sa američkom (jačina 18.705 dolazi se do zaključka da je ona za 55% slabijeg sastava. Međutim, iako je slabija od američke divizije, ona pokazuje veći procent strelaca — pešaka, koji se ogleda u sledećim ciframa: u diviziji 25%: 6,6% (američkih); u puku 28%: 10,6% (američkih); u bataljonu 35%: 18,8% (američkih).

Upoređujući predloženi sastav pešadiske divizije sa američkom pešadiskom divizijom, pisac dolazi do sledećih zaključaka:

1. Štabovi i službe smanjeni su na minimum. Divizijski štab predstavlja ustvari ojačan pukovski štab. Između ostalih obrazloženja, pisac navodi i Moltkeove reči: »Veliki štabovi su odlika rđavih ar-

mija«. Veliki štabovi komplikuju funkcionisanje raznih službi. Međutim, ako je metod i stil rada dobar i manji štabovi mogu biti vrlo efikasni.

Što je kazano za štabove, važi i za službe. Predloženi sastav divizije ima samo 552 razna vozila, prema 337 vozila sa kojima raspolaže američki pešadski puk, ili prema 2.000, sa koliko raspolaže američka pešadiska divizija. U predloženom sastavu pešadiski puk ima 297 konja, pomoću kojih je osiguran prenos težih oruđa i snabdevanje municijom prednjih ešelona.

2. Za izviđačku službu divizija raspolaže jednim eskadronom konjice. On je namenjen prvenstveno za taktičko izviđanje. Operativno izviđanje spada u nadležnost korpusa i armije. Redukcija u motornim vozilima zahtevala je redukciju motorizovanih izviđačkih organa, koju je autor izvršio teška srca, u prkos sopstvenom priznanju da motorizovane grupe u izviđanju mogu pružiti veoma dragocene podatke.

3. Pridavanje samo jednog artiljeriskog divizona od 18 oruđa može, po mišljenju pisca, za prvi pogled izgledati iznenađujuće. Međutim, podvlači se da pukovi imaju 27 bestrajnih topova 75 mm, što čini ukupno 45 topova, prema 72 topa američke divizije. Autor članka smatra da pridavanje artiljerije treba vršiti u sklopu pokazane opšte jačine. Ako se ovako stvar postavi, onda u predloženoj formaciji dolazi jedno oruđe na 220 ljudi, dok u američkoj formaciji jedno oruđe dolazi na 250 ljudi.

Veliki značaj pridaje se pratećoj artiljeriji. Jedno jedino oruđe dobro plasirano može da da bolji rezultat nego cela baterija. Iskustvo pokazuje da je u izvesnim slučajevima i 30% artiljerije upotrebljavano za neposredno gađanje.

U predloženom sastavu uzeto je da baterije budu od 6 oruđa. Ovaj sastav ima nezgodnih strana, ali više korisnih. Lakše će biti odvojiti jedan vod od dva oruđa za pridavanje pešadiji, jer još uvek ostaje baterija od 4 oruđa. Baterija od šest oruđa praktično zahteva isti broj komandnog i snabdevačkog kadra kao i baterija od četiri oruđa, čime se postiže ušteda u ljudstvu. Pored ovoga, baterija od šest oruđa u izvesnim slučajevima može da dejstvuje kao divizion, s obzirom na tehničko usavršavanje materijala i metode gađanja.

U izvesnim slučajevima pojavice se potreba da se centralizuje upotreba celo-

kupne artiljerije divizije. U ovim slučajevima prateće pukovske baterije poslaće organe za vezu sa divizionom artiljeriskom grupom, u cilju sprovođenja sadejstva celokupne diviziske artiljerije.

Podvlači se da je pešadiskoj diviziji, po predloženoj formaciji, predvideno dovoljno artiljerije za izvršenje njenih normalnih zadataka — napad sa ograničenim ciljem ili odbrana na manje važnim delovima fronta.

Za preduzimanje ofanzivnih operacija većega stila ili za izvođenje odbrane na važnijim delovima fronta, diviziju bi trebalo ojačati artiljerijom. Za ovu svrhu armija bi trebalo da u svome sastavu ima artiljerisku diviziju uglavnom sledećeg sastava: dva laka artiljeriska puka (od po 54 oruđa); jedan teški artiljeriski puk (od 54 oruđa); jedan pt puk (od 108 oruđa) i jedan pa puk (od pa mitraljeza i pa topova).

Komandant armije, s obzirom na situaciju, zemljište i zadatak, vršio bi ojačanje korpusa, a ovi ojačanja divizija. Smatra se da je ovaj način mnogo ekonomičniji, jer u izvesnim slučajevima divizije nemaju potrebu za ojačanje.

Predložena formacija pešadiske divizije posmatrana u odnosu na formaciju korpusa i armije izgledala bi ovako: korpus od tri divizije: $3 \times 9.000 = 27.000$ ljudi; armija od dva korpusa i jedne artiljeriske divizije $2 \times 27.000 + 8.000 = 62.000$ ljudi.

Dok je po američkoj formaciji: korpus od tri divizije: $3 \times 18.000 = 54.000$ ljudi; armija od dva korpusa: $2 \times 54.000 = 108.000$ ljudi.

Pisac zaključuje svoj članak tvrdjenjem da oklopne armije ne mogu pobediti neprijatelja ako nisu podržane pešadijom u kojoj će klasični pešaci ponovo igrati svoju tradicionalnu ulogu, kao i da je savremena pešadija izgubila nekadašnju ulogu »kraljice bitke«, jer nije u stanju da sama izvojuje pobedu. Pored svega ovoga, pešadija i u buduće, u izvesnim slučajevima, može da dobije odlučujuću ulogu, jer oklopne jedinice ne mogu da dejstvuju po svakom terenu.

Sa naše strane mogli bismo da izvedemo sledeće **zaključke**:

1. Pitanje koje je obradio potpukovnik Mikše, za nas ima veoma veliki značaj, pošto se naša formacija, počev od stvaranja naše Armije, nalazi u neprekidnom razvoju. Zbog ovoga se i članak potpukovnika Mikše prikazuje u nešto

opširnijem obimu, tim pre što je njegova sadržina veoma interesantna za ceo naš starešinski kadar.

2. Postavljeno pitanje od strane potpukovnika Mikšea tako je logički i značajki obrađeno, da nam ono može poslužiti i kao primer, na koji način treba prilaziti razmatranju i drugih pitanja iz oblasti taktike, operativne veštine, strategije i organizacije armije.

3. Postavlja se pitanje u kojoj su meri gledišta potpukovnika Mikšea prihvatljivi

va i za naše uslove? — Ovo bi mogao da bude predmet specijalne studije, pri čemu bi bilo potrebno raspolagati izvesnim statističkim podacima, kao i podacima o detaljnoj formaciji naših verovatnih neprijatelja, zatim bi trebalo raspolagati podacima o našim materijalnim uslovima, pored podataka o raznovrsnom zemljištu pretežno brdovitog i planinskog karaktera.

V. Todorović
120
V. T.

Aristarko: ZDRUŽENE TAKTIČKE GRUPE I ODREDI

Među raznim mišljenjima o »elastičnim« formacijama taktičkih jedinica i o njihovom grupisanju u borbi, koja se u poslednje vreme često pojavljuju u inostranoj štampi, naš je časopis prikazao najkarakterističnija u br. 4/51, gde je, pored ostalih, izneto i mišljenje italijanskog generala Džina Bočija. Njegovo mišljenje izazvalo je u italijanskoj vojnoj literaturi živu diskusiju koja je pokazala da se mnogi pisci ne slažu sa njim i da imaju suprotna gledišta. Jedno od takvih je izneo i Aristarko u »Rivista Militare« od oktobra 1951 godine¹⁾ koje zbog interesantnosti izvodno donosimo.

Aristarko stoji na stanovištu da prilagodavanje sastava jedinica borbenim situacijama treba tražiti u okviru zvaničnog Cirkulara italijanskog Generalštaba br. 2.600 kojim su data načela za upotrebu pešadijske divizije.

Polazeći od postavke da je stvaranje združenih grupa i odreda izraz nužde, a nikako redovna pojava, Aristarko, kao stari pešadiski oficir, koji raspolaze iskustvima »služeći u pešadiji preko 30 godina«, odlučno odbacuje koncepciju o elastičnim formacijama taktičkih jedinica i njihovom združivanju neposredno pred početak dejstva. On smatra da današnji bataljon i puk pretstavljaju sigurnu osnovu čijim se ojačavanjem ili podešavanjem, bez promene unutrašnjih odnosa između elemenata vatre i pokreta, može stvoriti mnogo kombinacija za korisno rešenje ovog pitanja. Do ovakvih zaključaka pisac dolazi podrobnom analizom elemenata koje ćemo ukratko izneti.

¹⁾ Aristarco: Gruppi e raggruppamenti tattici, Rivista Militare, oktobar, 1951, Rim.

Jedna od najkarakterističnijih pouka prošlog rata, kaže on, bila je da se pored postojanja jedinica tačno određenog formacijskog sastava, često pojavljivala potreba da se formiraju združene taktičke jedinice različitog sastava od raznih rodova vojske, izvučenih iz organskog sastava divizije ili raspoloživih ojačanja. Takve su jedinice bile heterogene, bez unutrašnje povezanosti i bez istog stepena obučenosti sastavnih delova. One su se dalje karakterisale brzinom formiranja, mogućnošću preformiranja u toku boja i kratkim operativnim životom.

U budućem ratu, kaže pisac, postojaće još veća potreba za formiranjem sličnih združenih jedinica, koje će imati u svom sastavu elemente raznih rodova vojske. Poveravajući ih komandi odgovarajućeg starešine, moraće im se obezbediti brzo grupisanje, da se ne izgubi dragoceno vreme i propusti prilika za koju se one i grupišu. Garancija da se to ne desi leži pored ostalog, i u upotrebi radija i motornih sredstava pri grupisanju tih jedinica.

Problem združenih taktičkih jedinica sankcionisan je za Italijansku armiju, kako kaže Aristarko, »Cirkularom br. 2.600«. Pod združenim taktičkim odredom »Cirkular« podrazumeva združenu jedinicu sastavljenu prema potrebama određenog taktičkog zadatka u kojoj je preovlađujući rod vojske zastupljen u jačini puka. Združena pak taktička grupa ima ista obeležja kao i odred, s tim da je preovlađujući rod vojske u njenom sastavu zastupljen u jačini bataljona. Komandanti ovih združenih jedinica su formacijski komandanti jedinica onih rodova vojske koji su u tim združenim jedinicama najjače zastupljeni.

Radi momentanog početka dejstva o-
vih združenih jedinica, prema mišljenju
pisca, neophodni su elementi: dobro
funkcionisanje komandovanja, savršeno
sadejstvo svih sastavnih delova u korist
preovladajućeg roda vojske i potpuna sa-
mostalnost u snabdevanju.

Za komandante združenih taktičkih
jedinica treba određivati »oficire oprobani-
nih sposobnosti bez obzira kome rodu
vojske pripadaju« no s tim da vrlo dobro
poznaju karakteristike, unutrašnje kvali-
tete, zadatke i upotrebu u borbi jedinica
koje u združenoj jedinici predstavljaju
preovladajući rod vojske. Najbolji način
za masovno pripremanje takvih budućih
komandanata pisac vidi u normalnom a-
meričkom sistemu školovanja oficira (če-
tiri godine po zajedničkom programu u
akademiji u Vest Pointu, s tim da se tek
po izlasku iz akademije vrši podela ofi-
cira na rodove pri čemu su svi podjedna-
ko obučeni za sve rodove. Zatim, dve do
pet godina služenja u svom rodu u kom
roku svaki oficir završava aplikacioni
kurs svoga roda vojske u trajanju od de-
vet meseci).

Pitanje jedinica za vezu, organa šta-
ba neophodnih za komandovanje i trans-
portnih sredstava združene jedinice pisac
razmatra kroz razne načine njihovog o-
formljavanja koji su primenjivani u pro-
šlom ratu. Kao dva suprotna rešenja pi-
sac uzima nemačko i italijansko. Dok su
Nemci (1943—45) u većini divizija imali
formacijom utvrđenu podelu na tri zdru-
žena taktička odreda iz kojih je bilo mo-
guće momentano formirati devet združe-
nih taktičkih grupa, Italijani su prime-
nivali sistem prema kome su tek u po-
trebnom momentu i na osnovu situacije
formirali združene jedinice. No one su
redovno oskudevale u komandnom apa-
ratu, jedinicama za vezu i transportu.
Sredinu između ova dva suprotna reše-
nja predstavlja američki sistem. Pešadi-
ski puk američke vojske ima u svom sa-
stavu sve elemente rodova vojske koji
su potrebni za formiranje združenog o-
reda i grupa osim artiljerije. Diviziska
artiljerija tako je organizovana da omo-
gućava momentano odvajanje jednog ili
više diviziona za račun jednog puka ili
baterija za račun jednog bataljona.

Upoređujući italijanski sa američkim
sistemom, pisac dolazi do zaključka o
prednosti američkog koji omogućava brzo
i sigurno formiranje združenih jedi-
nica u danom momentu situacije. To se

obezbeđuje dobro rešenim sledećim pita-
njima: 1) postojanjem takvih štabova
bataljona i pukova koji imaju sve stru-
čne organe kao i viši štabovi, te su u sta-
nju da objedinjuju rad svih združenih je-
dinica; 2) raspolaganjem sopstvenim au-
totransportom koji ih čini brzo pokret-
nim i samostalnim u snabdevanju i 3) ra-
spolaganjem jakim jedinicama za vezu
koje im omogućavaju održavanje veze sa
većim brojem raznorodnih jedinica. U ta-
kvim uslovima dovoljno je za formiranje
i grupisanje združene taktičke jedinice
»jedno prosto radio-naređenje kojim se
određuje rejon prikupljanja i komandant
sa kim treba stupiti u vezu radi prijema
daljeg naređenja«.

Sadejstvo među rodovima vojske un-
tar taktičke združene jedinice ima naro-
čiti značaj, jer predstavlja kriterijum za
združavanje jedinica. Ako se ono ne obez-
bedi, sva težina zadatka pada na preovla-
dujući rod vojske, i združena jedinica,
kao takva, praktično prestaje da dejstvu-
je. Sigurno obezbeđenje sadejstva treba,
po mišljenju pisca, tražiti u ostvarenju:
uzajamnog poznavanja komandanta i ko-
mandira, u obučnosti svih starešina ro-
dova po zajedničkom stručnom programu,
brze koncentracije snaga na željenoj ta-
čki, poznavanja mogućnosti sviju jedinica,
prisnosti između starešina i jedinica, ne-
prekidne zajedničke obuke i punog rada
svih organa štaba.

Tretirajući sastav združenih taktičkih
odreda i grupa Aristarko, suprotno mi-
šljenju Bočija o necelishodnosti savre-
menog bataljona, stoji na stanovištu da je
današnji bataljon plod iskustava sviju mo-
dernih vojsaka. Organizovan i formiran
po kriterijumu pravilne razmere elemenata
pokreta i vatre, on odgovara pretež-
nom broju situacija. Vršeći često unutar
svog sastava razna ojačavanja i podeša-
vanja po ranije iznetim načelima, on po-
tpuno zadovoljava uslove modernog rata i
predstavlja jezgro pretežnog broja taktič-
kih združenih grupa.

Želeti da se ukine bataljon, kaže pisac,
i da se stvori združena taktička grupa po
istom kriterijumu po kome su sastavljeni
i današnji bataljoni, ne znači ništa dru-
go nego samo izmeniti naziv jedinice. Stva-
ranje »lako pokretljive« taktičke grupe
mesto današnjeg bataljona, ne postiže ni-
kakvo rešenje ako tu grupu redovno tre-
ba ojačati, jer joj snaga koju ima ne do-
zvoljava rešenja zadatka. Ovo utoliko pre,

ako se odbaci ulazak artiljerije u njen sastav.

Formiranje pak združenih taktičkih jedinica uzimanjem potrebnog broja raznorodnih snaga iz postojećih »jedinica specijalista« pa ih odmah uputiti u borbu, ne pruža nikakve garancije o moralnoj čvrstini, unutrašnjoj povezanosti i snazi takve jedinice.

Po pitanju potrebe specijalizacije pojedinih pešadskih jedinica, pisac se potpuno slaže i tvrdi da se ona i danas provodi u okviru postojećih pešadskih jedinica koje se ne smeju deliti na jedinice uskih specijalista. Nije problem, kaže pisac, u formiranju i obuci jedinica specijalista, već u načinu kako specijalizirati strelce pa »da oni uspeju da skoro svi stignu živi do neprijatelja«. Njihova specijalizacija je najslabija. Na taj aksiom treba orijentirati razmišljanja svih.

Aristarka dalje odbacuje teškoće komandovanja bataljonom kao razlog njegove necilshodnosti. Iako je praksa pokazala, kaže on, da se dejstvo današnjeg bataljona može u većini slučajeva obuhvatiti pogledom njegovog komandanta, ipak to ni u obrnutom slučaju ne bi mogao biti savremeni kriterijum, jer su ga sredstva komandovanja i veze danas daleko pro-

širila. Problem je, ustvari, u formiranju novih odgovarajućih kadrova.

I poslednja konstatacija na koju pisac naročito ukazuje jeste neophodna moralna čvrstina i povezanost svake pa i združene jedinice koja se postiže samo pod rukovodstvom stalnog komandnog sastava, kroz borbu i život jedinice, kroz stvaranje njenih tradicija. Konceptija o moralnom efektu koji bi se postigao međusobnim takmičenjem jedinica koje, skupljene iz raznih sastava, učestvuju u izvršenju jednog zadatka, neodrživa je i ne daje potrebne garancije za uspeh.

Izneta mišljenja Aristarka danas prevladavaju u praksi svih savremenih armija. Međutim, i gledišta o elastičnim formacijama imaju svoje praktične uzroke, koji se po našem mišljenju mogu rešiti i bez ukidanja stalnih formacija taktičkih jedinica, a uz primenu raznih mera specifičnih za svaku armiju. Postavke o neophodnosti moralne čvrstine združene jedinice naročito su važne za armije koje ne obiluju savremenom ratnom tehnikom i kod kojih moralni element igra bitnu ulogu.

V. M.

Potpukovnik F. O. Mikše: PROBLEM EVAKUACIJE STANOVNIŠTVA¹⁾

Potpukovnik Mikše, sada nastavnik opšte taktike u Vojnoj akademiji Portugalske armije, već je poznat kao pisac koji pokreće interesantne probleme iz oblasti vojnih nauka uopšte.²⁾ U ovom članku on tretira problem o kome je dosada retko što pisano, ma da se u savremenim ratovima problem evakuacije stanovništva postavlja u sve većem obimu. On kaže da je pojava masovnog bežanja stanovništva pred frontom neprijatelja bila ranije poznata samo u Tridesetogodišnjem ratu. Međutim, od Španskog građanskog rata ova pojava je redovna. Preko pola miliona Španaca bilo je prešlo Pirineje u februaru 1939 godine i potražilo spasa u Francuskoj. Godinu dana docnije Južna

Francuska bila je utočište čitavoj reci Holanđana, Belgijanaca i Francuza koji su bežali ispred nemačke najezde 1940 godine. Isti je slučaj bio i ispred ruskog fronta krajem prošlog rata, kada su mase izbeglica bežale iz Istočne Evrope na Zapad, a slično je stanje bilo i u Koreji. Samo onaj koji je svojim očima posmatrao tu »seobu naroda« može sebi predstaviti svu težinu ovog problema, kaže pisac.

Na pitanje zašto milioni ljudi napuštaju svoje domove i izlažu se bežanjem nezvesnoj sudbini, pisac odgovara da je tome uzrok psihologija masa koja se stvara pod uticajem straha od bombardovanja i neprijateljske vojske uopšte, ili još češće, strah od neprijateljskog političkog režima koji će biti nametnut. Jer, borba se danas ne završava samo pobedom na bojnopolju. Ona se nastavlja i posle — pronalazanjem i suđenjem svima onima koji su saradivali sa neprijateljem. Prošla su vremena kada su rat vodile samo mobilisane snage i stanovništvo bilo prost posmatrač,

¹⁾ Lieutenant Colonel F. O. Miksche: The Refugee Problem, Military Review, oktobar, 1951.

²⁾ Njegovi zapaženi radovi su: »Vazdušnodesantne trupe«, »Munjeviti rat«, »Snage podzemnog otpora«, »Križa pešadije«, i dr.

kao i kada je zavojevač poštovao zakone, upravu i način života pobeđenog naroda.

Neosporno je, kaže pisac, da propaganda igra veliku ulogu. I ma koliko ona bila opravdana sa političke tačke gledišta, štetno se odražava na povećanje straha kod stanovništva što često dovodi do panike i njegovog masovnog bekstva od kuća.

U daljem izlaganju pisac predviđa da bi bilo naročito mnogo izbeglica u slučaju sovjetskog pohoda na Zapad. On kaže da bi na Zapadu svi putevi bili formalno zakrčeni, jer bi se tu radilo o desetine miliona stanovnika, koji bi se kretali i peške i na svima mogućim prevoznim sredstvima. Ovakva reka izbeglica zaista će nametati mnogobrojne probleme. Sa vojne tačke gledišta najoštrije se postavlja pitanje raščišćavanja strategijskih komunikacija. Treba imati u vidu da će ta bujica izbeglica biti jako podložna raznim panikama što će vešto koristiti tajno ubačeni neprijateljski agenti.

Iskustvo je pokazalo da se u evakuaciji stanovništva mogu razlikovati tri faze:

Prva faza obuhvata vreme od dve do tri nedelje kada se evakušu poput neke prethodnice samo ona lica koja imaju bolje mogućnosti i koja su, kako se to kaže, blagovremeno informisana o situaciji. Ovakvih lica je malo i ona se obično evakušu bez ometanja redovnog vojnog saobraćaja.

Druga faza se odmah nadovezuje na prvu; broj vozila svih vrsta naglo raste; putevi postaju zakrčeni, no saobraćaj je ipak još nekako moguć.

Treća faza je najstrašnija. Tu se beži bezobzirno; putevi se koriste svom širinom; haos i krkljanac dominiraju svuda; mnoštvo vojnih begunaca, agenata, paničara meša se sa izbeglicama i kao bujica sve juri u pozadinu.

Očividno je da se mnoge izbeglice napuštanjem svoga doma izlažu daleko većim opasnostima po život nego da su ostale kod svoje kuće.

Psihološko stanje svih izbeglica je skoro isto, bez obzira na njihovu nacionalnost. Ono se odlikuje u prvom redu panikom, strahom za održanjem života, razdražljivošću zbog neizvesne budućnosti, jednom reći, i najniži ljudski instinkti izbijaju na površinu. Zato pisac kaže da sve ovo treba da znaju organi koji budu dobili zadatak da praktično rešavaju pojedine probleme oko evakuacije i smeštaja izbeglog stanovništva.

Da bi se ovaj složeni problem uopšte mogao rešiti, pisac traži da se blagovremeno organizuje jedna centralna uprava za celu zemlju sa odeljenjima za svaku oblast. Zadatak bi bio da se problem evakuacije dotične oblasti blagovremeno proučava i da se u slučaju potrebe preduzimaju odgovarajuće mere. Radio, kao i sva ostala propagandna sredstva, treba usmeriti na to da se narod odvrti od paničnog bekstva. Samo ona lica treba evakuisati koja bi očigledno trpela represalije od neprijatelja, kao i ona koja su neophodno potrebna za produženje rata, bilo kao vojni obveznici ili drugi stručnjaci, što su vlasti dužne blagovremeno da odrede.

Isto tako, shodno **Ženevskoj konvenciji od 12 avgusta 1949 godine**, sve su vlade dužne da blagovremeno odrede »sanitarne« ili »neutralne zone« na svojim ratištima u kojima bi se smestilo »pasivno« stanovništvo, tj. oni građani koji ne podležu vojnoj obavezi pa da ne bi bili izloženi političkim represalijama. Ove zone stajale bi pod organizacijom »Crvenog krsta« i predstavnicima nezaraćenih država.

Izvođenje cele ove organizacije bilo bi znatno olakšano, po mišljenju pisca, ako bi zainteresovane susedne zemlje blagovremeno sklopile odgovarajuće sporazume o propuštanju i zbrinjavanju izbeglica. Takvim sporazumom trebalo bi predvideti, uglavnom, sledeće: saradnju vojnih i civilnih vlasti obeju zemalja, određivanje puteva i mesta graničnih prelaza, snabdevanje hranom i ostalim potrebama, organizaciju transporta, sanitetsku službu, mere bezbednosti, pitanje dezertera, itd.

Pri zbrinjavanju izbeglica treba se pridržavati ovih načela:

— problem rešavati na kolektivnoj osnovi. Za sve izbeglice ima da bude isti standard i tretman;

— da bi se izbeglo prenošenje panike na ostalo stanovništvo ili trupe, sprečiti svaki dodir sa izbeglicama;

— pošto je nemoguće unapred imati toliko jak aparat koji bi bio u stanju da odjedared zbrine tako veliki broj izbeglica, potrebno je za sve službe koristiti što više same izbeglice radi čega su ove dužne da se striktno pokoravaju svim narednjima odgovornih organa;

— pri sprovođenju gornjih mera često će biti potrebne i drakonske mere, naročito u momentima kada se radi o hitnom raščišćavanju vojnih puteva ili borbenih zona.

No, da bi izbeglice znale za svoje dužnosti i odgovornosti, potrebno je da se o svemu blagovremeno obavestavaju putem radija ili pomoću letaka.

Da bi se evakuacija izbeglica što lakše obavila, potrebno je da se pozadi fronta, na udaljenju oko 50 milja (80 km), obrazuju **prolazni logori**. Ovi logori služe da se u njima izvrši prvo zbrinjavanje izbeglica i da se preduzme organizovanje dalje povlačenje do stalnih logora u dubini pozadine zemlje. Logori treba da budu podeljeni u izvestan broj kvartova, prema vrsti vozila, kako bi se olakšalo obrazovanje homogenih kolona za dalju

evakuaciju. Po potrebi, radi brže evakuacije, može se pristupiti i rekviziciji vozila.

Za upravljanje izbegličkom službom potrebno je za svaki logor formirati poseban štab od sledećih odeljenja: personalnog, javnog poretka, operativnog, pozadinskog i sanitetskog.

Već sam sastav logorskih štabova pokazuje svu težinu i složenost ove službe. S druge strane, iskustva prošlog rata isviše jasno govore da se i ovaj problem mora ubuduće blagovremeno i planski rešavati, jer može ozbiljno ugrožiti pravilan tok vojnih operacija.

M. P.

Potpukovnik Č. V. Mateni: UPOTREBA HELIKOPTERA U ARMIJI SAD

Naglo usavršavanje helikoptera i njegovo sve masovnije uvođenje u sastav jedinica **Armije SAD** daju mogućnost novim koncepcijama u izvođenju suvozemnih operacija. Univerzalno vozilo iz Drugog svetskog rata »džip« dobilo je u helikopteru svog partnera u vazduhu. Ono će se bez sumnje odraziti na mnoge taktičke radnje, a u prvom redu na izviđanje, prelaz preko reka, kretanje po planinskom zemljištu, snabdevanje, evakuaciju ranjenika itd. Sve te probleme tretira američki potpukovnik Mateni u svom članku pod gornjim naslovom.¹⁾

Nalazimo se u veku motorizacije, kaže pisac, koja je u armiji obuhvatila i sva sredstva vazdušnog transporta. Od naročito značajna ona vazдушna sredstva koja ne zahtevaju nikakvo uređenje aerodroma, već mogu uzletati i sletati na svakom zemljištu. Savremena armija mora i dalje ići za tim da stvara dobro obučene, istrajne i prekaljene borce, ali, sa druge strane, ona treba i od moderne tehnike da izvuče sve moguće prednosti. Vojske su se od vajkada interesovale za povećanje svoje pokretljivosti kao i olakšanjem i upotpunjavanjem službe snabdevanja. U helikopteru nađeno je sredstvo koje je tri do četiri puta brže od svakog vozila na zemlji, njemu nisu potrebni ni putevi, ni aerodromi, a savlađuje sve prepreke: neprohodne planinske

grebene, velike snegove i namete, reke, baruštine i dr., tako da će uskoro veliki deo transporta na frontu preuzeti na sebe. Ali ono što helikopter čini naročito praktičnim, to je što se on može primeniti ne samo u okviru korpusa i divizije, već i u sitnim taktičkim jedinicama, kao i to, što je mnogo manje osetljiv na nevremene nego običan avion.

Sl. 1. — **Helikopter H-21 »omnifibijus«** koji može da se spušta na veliki sneg, led, vodu ili zemlju bez ikakvih promena na stajnom trupu.

Sl. 2 — **Helikopter H-19** koji može da primi 10 boraca i da bude upotrebljen u najraznovrsnijim borbenim situacijama. Slika prikazuje vojnike koji stupaju u borbu odmah po izlasku iz aparata.

Helikopteri se mogu upotrebljavati i noću pri čemu se ne mora imati osvetljen teren za spuštanje što je vrlo važno u pogledu postizanja iznenađenja.

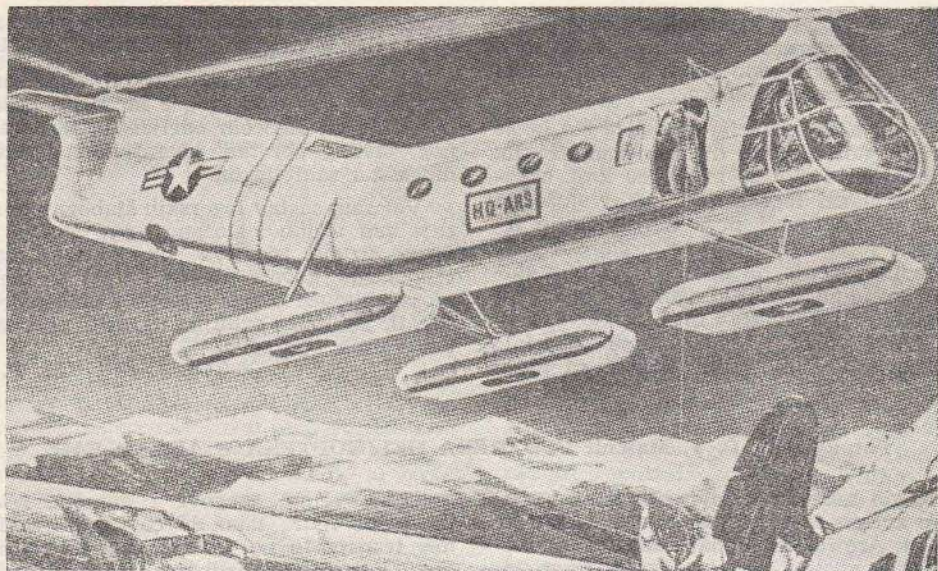
Veći helikopteri mogu da prenose i artiljerijska oruđa, i to direktno na izabrani vatreni položaj kao što pokazuje sl. 3 i 4.

Sl. 3 — **Helikopter XH-16** sa kojim se još vrše opiti, prenosi haubicu 155 mm na vatreni položaj.

Sl. 4 — **Helikopter XH-16** istovara na frontu ratni materijal, a utovara ranjenike.

Pri prelazima preko reka, helikopteri mogu da olakšaju podizanje mostova time što i najteže delove donose neposredno do mesta podizanja mosta. Na taj način, snage određene za prelaz reka, neće biti zavisne od komunikacija za dotur mostovskog materijala.

¹⁾ Lieutenant Colonel Charles W. Mateny: New »Flying Vehicle« Transport in our Army, Military Review, novembar, 1951, S.A.D.

Sl. 1

Sl. 2

Do 1930 godine veličina manevra odmeravana je prema prosečnom dnevnom maršu pešadije ili konjice. Sa uvođenjem

motorizacije za osnovu se uzimaju otstojanja koja mogu motorizovane snage da pređu za jedan dan, a sa uvođenjem vaz-

dužnih transportnih sredstava, uskoro će trebati da se za osnovu uzimaju njihove mogućnosti. Tako, naprimer, dok se za jedan dnevni marš motorizovanih snaga uzima 150 milja (241 km) ili 15 milja (24 km) na čas, dotle će sa helikopterima imati da se računa po 600 milja (905 km) na dan ili 60 milja (90 km) na čas.

Nove operativne koncepcije. — Upotrebom helikoptera za hitno prebacivanje trupa komandovanje će biti u mogućnosti da vrši »vertikalne obuhvate« ključnih delova položaja i da time postigne iznenađenje i ubrzava uspeh. Isto tako, lako je predstaviti kakve sve koristi mogu pružiti helikopteri za vreme gonjenja neprijatelja ili njegovog zaustavljanja posle uspešnog proboja, kao i za vreme svih ostalih manevara na bojnomo polju.

U pogledu pozadinske službe treba istaći da će helikopteri smanjiti broj sanitetskih organa i ustanova u zoni bližoj frontu time što će ranjenike uzimati direktno sa bojnomo polja i nositi ih u dublju pozadinu. Ovo će biti od velike koristi, naročito zimi, kada bi po jakim hladnoćama nastupilo smrzavanje ranjenika ako bi se transportovali vozilima.

Prebacivanje većih jedinica na planinskom zemljištu pomoću helikoptera učinice čitavu revoluciju u planinskom ratovanju koje poznaje samo spore pokrete malih snaga po vrletnom i besputnom terenu. Služba snabdevanja počivala je dosada većinom »na leđima« ili na sankama i toboganima, ili na tovarnoj stoci. Spuštanje potreba padobranima na planinskom terenu ima dosta nezgoda: teško se pronalaze bačene potrebe, a često je potrebno i mnogo vremena da se do njih dođe, pogotovu ako padne u neku provaliju ili sa suprotne strane grebena. Helikopter, međutim, može neposredno doneti potrebe i do takvih mesta do kojih bi i najizvežbanijem planinaru trebalo više časova napornog kretanja.

Uvođenjem teških transportnih helikoptera svakako će dotur potreba i na ravnom zemljištu biti brži i jevtiniji nego dosada. Za vreme Drugog svetskog rata bio je ozbiljan problem snabdevanje isturenih delova. Sa helikopterom se taj problem automatski rešava. Na isti način, kao što rekosmo za sanitetske ustanove, i sve ostale ustanove biće brojno smanjene, jer će se potrebe moći helikopterima neposredno doturati iz dublje pozadine čime će se uštedeti i u ljudstvu. Najzad, sve će ovo dobrim delom

rasteretiti i komunikacije na zemlji u zoni frontovske, armiske i trupne pozadine.

Transportne mogućnosti helikoptera. Letimično upoređenje sa vozilima na zemlji pokazuje, da 105 helikoptera (nosivosti 3.500 funti — oko 1.700 kg — sa brzinom leta od 160 km/č) mogu da prenesu 2.500 tona potreba na ostojanje od 60 milja (80 km) za svega 24 časa, što odgovara potrebama jedne američke divizije za 5 dana.

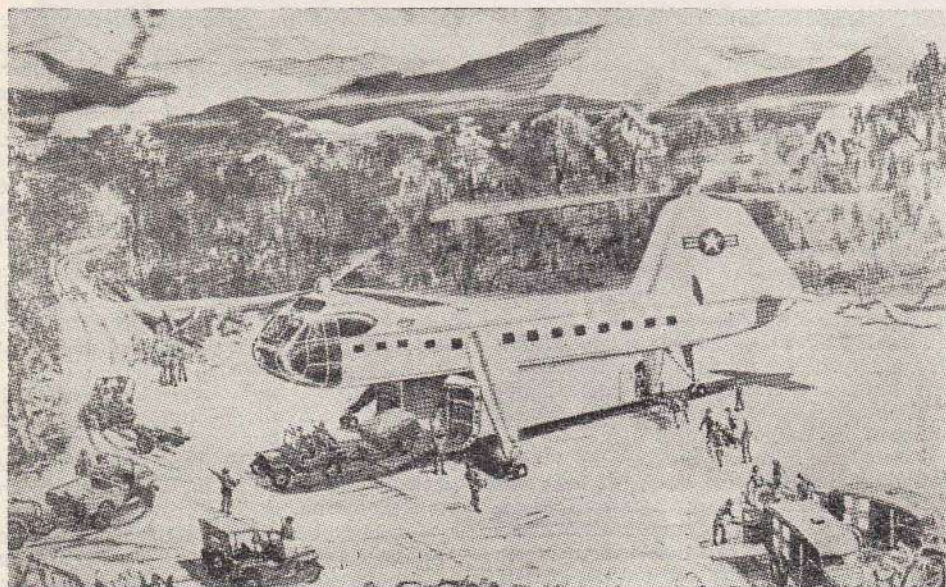
Međutim, 105 kamiona od 2,5 tone na isto ostojanje (koje bi po putu iznosilo oko 80 milja ili 130 km) prevezli bi za isto vreme svega 1.000 tona (dakle, potrebe samo za dva dana).

Ukoliko se bude nosivost novih helikoptera uvećavala, čemu se apsolutno ide, utoliko će ovaj odnos sve više ići u prilog helikoptera. Zasada, može se reći, postoji odnos 1:3, tj. na 1 helikopter treba 3 kamiona.

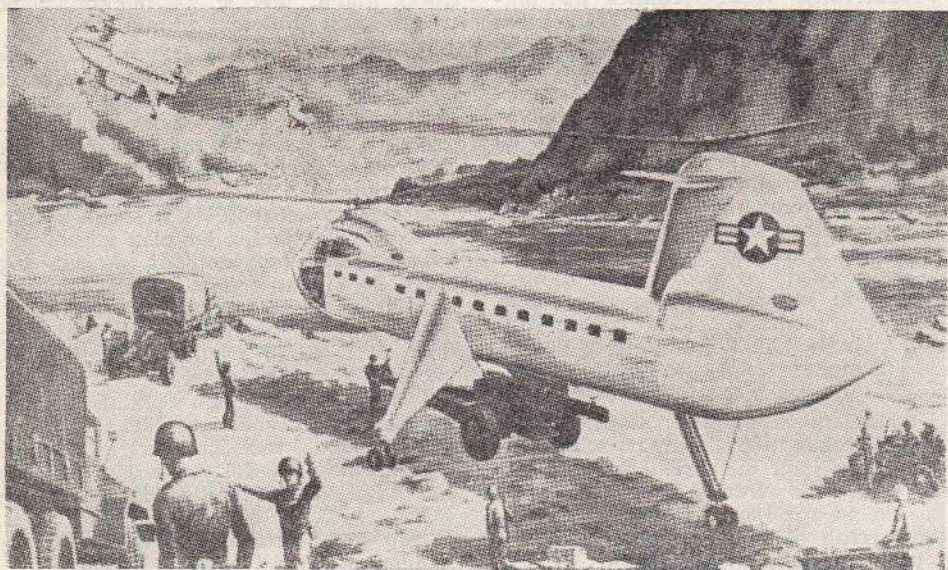
Ovde treba napomenuti i napore koji se čine na usavršavanju »konvertiplana«, tj. aviona koji će moći da se diže i spušta kao helikopter, a da leti skoro kao i običan avion. U industriskom pogledu napominje se da vozila zahtevaju veliki utrošak guma, dok je za helikopter potrebna veća količina aluminijuma.

U pogledu napada iz vazduha, pisac ističe da je helikopter manje osetljiv nego kamion na zemlji. Kamioni saobraćaju drumom te se lako uočavaju i jedini način da se izbegne napadu iz vazduha jeste da se kreću pored puta ili da skrenu sa puta, ako je to moguće. Helikopteri, pak, teže se uočavaju iz vazduha od strane lovačke avijacije, jer nisu vezani ni za kakav »put« kao kamioni, a, sem toga, mogu da lete rastresito. Pri vazdušnom napadu helikopteri imaju veću mogućnost manevara nego kamioni. Oni mogu brzo da menjaju visinu, a naročito pravac koji mogu najedared da promene za 180 stepeni. U pogledu brzine kretanja, takođe postoji velika razlika, jer se kamion obično kreće brzinom od 25 milja (40 km) na čas, dok helikopteri lete brzinom od 75—130 milja (do 200 km) na čas.

Što se tiče napada sa zemlje, opet je kamion osetljiviji nego helikopter, jer je lakše napasti kamion bilo iz zasede ili miniranjem puta, nego jedan vazduhoplov koji se, ipak, relativno brzo kreće. Sem toga, iskustva iz Koreje pokazuju, da i pojedini direktni pogoci u helikopter nisu bili u stanju da ga obore.

Sl. 3

Sl. 4

Kao što se iz svega rečenog vidi, budućnost helikoptera je vrlo velika i to ne samo zbog njegovih prednosti za upotrebu u sastavu oružanih snaga, već i

zbog široke primene u civilnom saobraćaju, završio je pisac.

Pervić

M. P.

General Žerardo: EVROPSKI I AZISKI RATOVI

General Žerardo u ovom svom član-ku¹⁾ vrši interesantnu analizu pouka do-
bijenih iz savremenih ratova, iz koje do-
nosimo neka važnija zapažanja.

U samom početku svoga članka pisac
konstatuje da je rat u Koreji otstupio
od svih predviđanja koja su postojala o
ratu posle završetka neprijateljstava 1945
godine.

Do poslednjeg časa postojala je težnja
da se govori samo o ratu »pritiska na
dugme« ili o »atomskom ratu«. Bilo je
teško uveriti mnoge avijatičare da bi
američka strategiska avijacija imala u
budućem ratu samo ograničen uticaj na
vođenje i ishod evropskog rata, iako bi
od njegovog ishoda zavisila sudbina ev-
ropskog kontinenta, a vrlo verovatno i
ishod Trećeg svetskog rata.

Prožeti mišlju da će američka strate-
giska avijacija biti odlučujuće oružje,
mnogi su Amerikanci nastojali da upra-
ve sve istraživačke napore Amerike ka
preteranom razvijanju mašina. Ovakvim
preterivanjem u značaju tehnike došlo se
do gornje ideje »rata na dugme«. Neki su
čak mislili da je njegovo ostvarenje vrlo
blisko, pa su za to mišljenje pridobili,
nažalost, i deo javnog mišljenja.

Osim toga, tehničko preimućstvo koje
Amerika ima nad svim ostalim svetskim
silama, pobuđivalo je kod mnogih nadu
da će »rat na dugme« i atomska energija
dozvoliti da nad svojim protivnikom od-
nese brzu i odlučnu pobedu bez velike
muke. Ta iluzija ne treba nikoga da ču-
di, jer su ljudi oduvek tražili da lako i
brzo dobiju rat. Istorija, međutim, poka-
zuje da nisu nikad uspeli u tom pothvatu.

Od izbijanja rata u Koreji sve se vi-
še javljaju i druga isto tako preterana
mišljenja. S jedne strane, veruje se da ni
atomski rat, ni »rat na dugme« ne mogu
rešiti sve probleme savremenog rata. S
druge strane, pogrešno se prikazuju ope-
racije, naročito posle poraza trupa Uje-
dinjenih nacija na reci Jalou. To se u
najvećoj meri ima pripisati vojnim kriti-
čarima koji se i suviše žure pri donoše-
nju zaključaka, ma da još ne raspolažu
dovoljnim podacima, jer je, kao što kaže
pisac, američka komanda zasada ove ope-

racije obavila neizvesnošću da bi prikrila
pojedine greške koje je počinila.

Pred tom nestalnošću duhova i prete-
ranošću nekih zaključaka treba pokušati
da se ponovo stane na zemlju. Setimo se
pametnih reči Foša: »Mašte, mašte, ali ne
zaboravimo da su dva i dva četiri«.

Gde je, dakle, istina? Treba li slušati
tobožnje pouke rata u Koreji ili pouke
Drugog svetskog rata, ili potpuno usvo-
jiti pouke jednog, a zaboraviti pouke
drugog, ili pak, uskladiti pouke jednog
sa poukama drugog i naročito videti da
nisu i jedne i druge izvučene iz sasvim
različitih uslova, koji se, besumnje, neće
nikad tačno ponoviti? Jer, više nego ikad,
u modernim ratovima, operacije mogu
uspeti samo ako su i naoružanje i takti-
tika prilagođeni geografskim uslovima ra-
tišta i protivniku koga treba pobediti.

Ma kako bila delikatna ova prouča-
vanja i predviđanja, ona su nužna, jer
od njihove tačnosti zavisi vrednost i efi-
kasnost budućeg naoružanja i taktičkih
postupaka, a od ovih ishod prvih bitaka,
koje sutra mogu da postanu odlučujuće,
bar za nas Evropljane, kaže pisac. Ali, da
bi se upustili u predviđanja, koja su u-
vek teška i opasna, mora se poći od po-
slednjeg rata ili još bolje, ratova; njih
analizirati i dati sintezu prošlosti u zavi-
snosti od sadanjih ili očekujućih tehnič-
kih novina, neprestano vodeći računa o
moralu ljudi i uslovima vremena i me-
sta gde će se borbe odvijati. To ćemo mi
pokušati da učinimo u ovom članku.

Rat 1945 godine. Dva dosta različita
tipa borbi odvijala su se na kraju posled-
njeg rata: jedan na Zapadnom, a drugi
na Istočnom frontu. Materijalna sred-
stva i način njihove upotrebe bili su te-
sno prilagođeni fizičkim i ekonomsko-ge-
ografskim uslovima ratišta, kao i menta-
litetu boraca.

Na Zapadnom frontu triumfovao je
materijal čija je upotreba bila gotovo
svuda opravdana obiljem transportnih mo-
gućnosti i potpunim gospodarenjem u va-
zduhu, što je onemogućilo Nemce da uz-
remiravaju pozadinu savezničkih armija.
Saveznici su napredovali i pobedili Ne-
mačku vojsku pod zaštitom nenađmašnog
vazduhoplovstva koje je brojalo oko
30.000 aviona. Zahvaljujući organizaciji i
bogatstvu materijala čime je tada bio za-
divljen i iznenađen ceo oslobođeni svet,
Saveznici su pobedili po ceni neverovatno

¹⁾ Général Gérardot: Les Guerres euro-
péennes et les Guerres asiatiques, Revue de
Défense Nationale, juni 1951, Pariz.

malih gubitaka. Jer, ne treba zaboraviti da su u svim operacijama u Evropi i na Pacifiku, Amerikanci naneli svojim protivnicima prosečno osam puta veće gubitke (ne računajući zarobljene) nego što su sami pretrpeli. Na taj način, oni su bili jedina zaračena strana, kojoj se rat odmah isplatio. Nečuveno blagostanje i znatan razvoj proizvodnje bili su, osim toga, za njih rezultati ovog rata u inače veoma osiromašenom svetu.

Na Istočnom frontu taktika je, uzev u celini, bila potpuno druga. Ako su u početku neprijateljstava ruski porazi imali mnogo zajedničkih tačaka sa francuskim ili poljskim porazima, sve se više ispoljavao značaj čoveka ukoliko su operacije zalazile dublje u unutrašnjost evroazijskih prostora. To je kod Rusa dolazilo zbog nedostatka materijala i slabosti industrije što se docnije, bar delimično, smanjilo zahvaljujući američkoj pomoći. Kod Nemačke se takođe osećao nedostatak materijala što je bilo prouzrokovano uglavnom udaljenošću od baza. Pored toga, kod obe strane uzrok je bio i u teškoćama nastalim usled ne dovoljnosti transportnih sredstava. Ekonomski i geografski uslovi Rusije doveli su, dakle, do naročite vrste rata, u kome je ruska pobeda bila, uglavnom, omogućena samo heroizmom boraca i prezirom istočnjačkih šefova prema životima ljudi. Jer, ne treba zaboraviti da je ovaj rat stajao Ruse 20 miliona mrtvih, od kojih više od 7 miliona vojnika, dok su nemački gubici bili dva ili tri puta manji. Pred tom herojskom žrtvom ostajemo puni divljenja, diveći se više narodu koji je stoički znao podneti ove gubitke da bi spasao svoju zemlju, nego »genijalnom strategu« i njegovim generalima, koji bi se pre mogli nazvati »kasapima«. Ali, zahvaljujući ovim žrtvama, pobeda je bila konačno odnesena: Rusi su se mogli pomaći napred do Elbe...

Tako je, uslov za pobedu bio na jednoj strani materijal, a na drugoj ljudske žrtve. U svakom slučaju, može se opravdano verovati da bi bilo potpuno nemoguće postupati sa evropskim trupama onako kako su Rusi postupali sa svojim.

Vazdušni rat 1945 godine. — Izgleda da više niko i ne misli da će bombardovanje, pa čak i atomsko, biti dovoljno da osigura munjevitu pobedu. Pa i ipak, neće biti od štete potsetiti šta su bombardovanja i bez atomske bombe dala za vreme poslednjeg rata. Zaista, nije ovde reč o tome da se ponovo otvara neka uzaludna diskusija. Ali, ako se može do u nedogled disku-

tovat da li je strategiska avijacija imala odlučujuću ulogu na ishod rata ili nije, sigurno je da joj se mora priznati bar onaj broj izvanredno važnih rezultata koji su bitno uticali na tok ratnih događaja. Ti rezultati su, uglavnom, ovi:

1. — Vazdušna bitka za Nemačku koja je bila posledica savezničkih ekspedicija na njene velike gradove, omogućila je savezničkoj avijaciji da gotovo potpuno uništi nemačko vazduhoplovstvo. A bez toga uništenja bilo bi nemoguće iskrcavanje u Normandiji. Osim toga, ona je rasteretila u vazduhu Ruski front i za vreme bitke kod Staljingrada omogućila Rusima da zadobiju nadmoćnost u vazduhu čime je bio olakšan i poraz Paulusa kod Staljingrada.

2. — Uništenje tvornica sintetičkog benzina umelo je, a zatim i ukočilo pravilnu upotrebu najvećeg dela nemačkih tenkova i aviona, naročito na Istočnom frontu.

3. — Opšti napad na nemački saobraćaj, ma da je otpočeo dosta kasno, paralisao je počev od februara 1945 godine gotovo ceo ekonomski život Nemačke.

4. — Po mišljenju Špera, nemačkog ministra za naoružanje, pad proizvodnje, kao posledica bombardovanja, kretao se od 30 do 40%, a negde čak i do 50%.

5. — Najzad, znatan deo radne snage i proizvodnje morao je ići na neophodne opravke onih objekata koji su oštećeni ili porušeni bombardovanjem, itd.

Svi ovi rezultati nastupali su neposredno posle bombardovanja ili docnije. Pa i ipak, strategiska avijacija je bila daleko od toga da ispuni sve nade koje su mnogi polagali u nju, naročito u pogledu zadavanja straha neprijateljskom stanovništvu kod koga se očekivao brzi pad morala i ubrzani završetak rata.

Sada, za vreme mira, atomska bomba znatno pojačava kod naroda strah kako od rata uopšte, tako i od moćne strategijske avijacije. Ali, što se tiče njenih rezultata, koje će ona moći postići u budućem ratu, vrlo je verovatno da će to jako zavisiti od snage unutrašnjeg otpora zemlje. U svakom slučaju, naročito bi bilo opasno verovati da će atomska bombardovanja moći dovesti Rusiju do brze kapitulacije već prvih dana rata.

Rat u Koreji. — Ako je sada i moguće govoriti o prvoj fazi ovog rata, dosta je to teško učiniti o drugoj koja je počela kineskom protivofanzivom i povlačenjem snaga Ujedinjenih naroda iz Severne Koreje. Istina je, da se koprena kojom su

Amerikanci prikrivali ovu fazu rata, počinje da diže, ali još mnoge stvari ostaju nejasne. U svakom slučaju, može se pouzdano reći da je potrebno da se naoružanje i ostala borbena sredstva prilagode ratištu na kome se vojska bori, mentalitetu ljudi koji sačinjavaju tu vojsku i ekonomskim mogućnostima zemlje.

Sem toga, zasada se može konstatovati još i sledeće:

1. — Amerikanci su bili prinuđeni da brzo dejstvuju na ratištu koje nije odgovaralo niti bilo pripremljeno za upotrebu njihove motorizacije, što je prouzrokovalo veliki broj teškoća.

2. — Avijacija je postojala samo na strani Amerikanaca i to je bila njihova sreća. Inače su američke snage mogle doći, usled neprijateljskog napada iz vazduha u bezizlazan položaj novog Denkerka.

3. — Američka sredstva bila su, naročito u početku sukoba, slaba i oskudna pri upoređenju sa onima iz poslednjeg rata; većina tenkova bila je zastarela; avioni i piloti bili su više naviknuti na vazdušne borbe nego za podršku trupa na zemlji, te je trebalo da protekne izvesno vreme dok su se prilagodili novom načinu dejstva; gustina aviona i broj vazdušnih zadataka još i danas daleko zaostaju od gustine i broja u prošlom ratu.

4. — Severnokorejci i Kinezi za svoje uspehe bili su angažovali velike mase ljudi i postigli su ih po cenu izvanredno visokih gubitaka.

Tako su još jedanput, dejstvom svoje avijacije na neprijateljsku pozadinu u najkritičnijim časovima odbrane Fusanskog mostobrana, Amerikanci osujetili sve ofanzivne napore vojske, koja je bila prožeta izvanrednim moralom i samopregrom. Međutim, pomažući iskrcavanje kod Inčona, ta ista avijacija omogućila je američkim kopnenim snagama da unište neprijatelja.

Tako je u prvom delu rata u Koreji triumfovao manevr kome smo se naučili na kraju poslednjeg rata. Sem toga, još jedanput je dokazano da vazduhoplovstvo može više doprineti kopnenim snagama svojom akcijom na neprijateljsku pozadinu, nego neposrednim dejstvom po samoj vatrenoj liniji, ma da se ne smeju ni ova dejstva zanemariti.

Zaključci. — Iz svega izloženog vidi se da narodi ne mogu stvarati proizvodno svoju vojsku, već da o tome odlučuju mnogobrojni faktori, a u prvom redu ekonomska situacija i moralno i socijalno

stanje zemlje. Isti faktori opredeljuju i taktiku koju vojska ima da usvoji.

Za stvaranje evropskih armija pisac ističe dva osnovna zahteva: prvi, što jače vazduhoplovstvo, i drugi, nadmoćnije naoružanje od neprijatelja. Evropske vojske moraju, dakle, da budu kopnene vojske snažno naoružane i podržane moćnim vazduhoplovstvom.

Industrija atlantskih država može lako stvarati i održavati takvu vazdušno-kopnenu vojsku, tehnički nadmoćniju od sovjetske vojske. Takva vojska najbolje odgovara moralu i industriskom duhu današnjeg evropskog čoveka. Evropska komunikaciona sredstva učiniće lakim njeno sprovođenje u život. Ali i tu se treba čuvati preterivanja. Gipkost mora biti po svaku cenu sačuvana, jer naše gospodarene u vazduhu neće biti nikad potpuno osigurano, naročito u početku, te nije isključeno da u nekim momentima neće biti nužni izvesni otpustni ili rokadni manevri.

Poslednji događaji u Koreji, daleko su od toga da protivreče ovim tvrdnjama, jer u Koreji nisu bile razbijene velike američke jedinice, iako su rdavo prilagođene ratištu, već južnokorejske trupe, koje su bile lako naoružane i sumnjivog morala.

Osnova naše pobeđe u eventualnom ratu, kaže pisac, počiva, pre svega, u vazduhoplovstvu, koje je kvalitativno i kvantitativno moćnije od vazduhoplovstva naših neprijatelja. To vazduhoplovstvo moraće prvo da uništi neprijateljsko i postigne slobodu akcije u vazduhu, kao i da zaštiti svoju pozadinu. Dalji njegov zadatak biće da napada neprijateljsku pozadinu, da uništava neprijateljske motorizovane i mehanizovane snage, koje će se tako nalaziti. Sa druge strane, trebalo imati u vidu da niko nikada nije tvrdio da je sama avijacija u stanju da zaustavi neprijateljske kopnene snage. Zato naše kopnene snage moraju biti spremne i za efikasan otpor.

Na kraju, mi ne poričemo vrednost pouka iz rata u Koreji, kaže pisac, ali napominjemo da je neophodno potrebno da se vodi računa o specifičnim uslovima, jer se tu radi o sasvim posebnom ratu. Njegove su pouke ograničene i ne treba ih slepo primati. Nedostatak avijacije i tehnike severne strane, i naročite karakteristike ratišta daju tom ratu svakako drukčiji vid no što će biti vid rata koji se sutra može pojaviti u Evropi.

U našem detinjstvu su nam govorili, kaže pisac, da su francuski generali iz 1870 godine bili potučeni, jer su bili naučili da ratuju u Africi i u drugim kolonijama pa su bili u zabludi i nisu više proučavali Napoleonove ratove. Zato, kaže pisac, treba se čuvati onih koji hoće suviše da zaključuju iz aziskih ratova. Neosporno je da aziske ratove treba proučavati, ali sa mnogo kritičkog procenji-

vanja. Koristimo se izvesnim poukama koje nam oni pružaju. Ali ne zaboravimo isto tako ni pouke iz rata 1945 godine. Vodimo računa o važnosti koju još uvek ima čovek u modernom ratu. Nastojmo svim silama da poboljšamo njegov moral, ali vodimo računa i o važnosti mašine koja je daleko od toga da bude smanjena, završio je general Žerardo.

N. N.

H. A. de Vir: POUKE IZ KOREJSKOG RATA

Ma koliko sukob u Koreji bio specifičan i daleko od stvarnosti budućeg rata, ipak su pojedina iskustva značajna i za naše uslove interesantna, te ih izvodno donosimo iz članka pod gornjim naslovom.¹⁾

Odmah po završetku Drugog svetskog rata kapetan Lidel Hart izveo je kao osnovnu pouku povećanje nadmoćnosti motorizovane snage nad ljudskom snagom. Drugim rečima, nacija koja nema dovoljno motomehanizovanih snaga, nema izgleda da bi mogla rat uspešno produžiti ako bude napadnuta od nacije koja je tehnički dobro opremljena. Vrednost velikog broja ljudstva koje ta nacija baca na bojni polje biće umanjena tehničkom inferiornošću. Naučnici, koji se bave vojnom naukom, kaže pisac, ubedeni su da su prošli dani kada su horde svojim brojem bile u stanju da preplave branjene položaje.

Međutim, leti 1950 godine, izbio je čudan rat u Koreji koji je svojim naročitim početkom i promenama u svom karakteru, kako je izgledalo jedno vreme, pretio da će demantovati proroke i zbuniti stručnjake.

Severnokorejske snage, sastavljene od neobučenih trupa, opremljenih mešovitim naoružanjem, sa ograničenim mehaničkim transportom, bez vazdušnih i pomorskih snaga, izgledalo je da su sposobne da odbace trupe industrijski najjače države na svetu. Tako je izgledalo početno stanje najkonfuznijeg rata modernih vremena. On je pun zadržanosti i kontradiktornosti u svom dosadašnjem razvoju. Nijedna strana ustvari nije ono što bi trebalo da bude po teoriji. Početni agresor je Severna Koreja. Zatim je Kina postala agresor, a nije izmenila svoje zvanične odnose

sa ostalim državama. Ipak, stvarni protivnik snaga OUN u Koreji nije ni Severna Koreja ni Kina, već Sovjetski Savez. Otpor sovjetskoj agresiji zvanično daje OUN, ali ga stvarno daje samo Amerika.

Plan Severnokorejaca odgovarao je brzo napredovanju na širokom frontu. U području taktike, Severnokorejci su se pokazali obučeni za proboje i opkoljavanja. Vešto su rukovali raznim oružjem, ruskim, japanskim, američkim. Računali su samo na borbu sa Južnokorejcima, te nisu ni razvili mnogo poljsku artiljeriju, već su se, po ugledu na japanske primere, za podršku pešadije više oslanjali na minobacačku vatru. U početku rata bili su njihovi tenkovi (ruski T-34) superiorniji u pogledu vatrene moći od američkih, ma da su bili slabiji u drugim osobinama. Rusi su ih snabdeli i sa malo avijacije. Stoga je jasno da bi bez američkih suvozemnih snaga Južnokorejske trupe bile brzo poražene.

Mnogi su očekivali da će u sukobu u Koreji vazduhoplovstvo odigrati vodeću, ako ne i odlučujuću ulogu. Prema iskustvima iz Drugog svetskog rata, izgledalo je da se veće operacije ne mogu efikasno izvoditi ako je neprijatelj nadmoćniji u vazduhu. Međutim, samo nekoliko nedelja rata u Koreji bilo je dovoljno da pokaže da vazduhoplovstvo nije bilo u stanju da zaustavi napredovanje Severnokorejaca.

Glavni uzrok ovome bio je što Amerikanci nisu imali onu vrstu avijacije u Japanu koja je bila najpotrebnija za rat u Koreji, a to je jurišna avijacija.

Drugi razlog koji je onemogućio američko vazduhoplovstvo da zaustavi nadiranje korejskih i kineskih trupa jeste njihovo primitivno snabdevanje i veština maskiranja.

Pošto njihove trupe nemaju onu veliku organizaciju za snabdevanje kao za-

¹⁾ H. A. de Weerd: »Lessons of the Korean War«, The Yale Review, summer period 1951, U.S.A.

padne armije, to oni i ne pružaju mnogo rentabilnih ciljeva za napad iz vazduha. Sakrivajući se danju pod pamučne ogrtače ili slamne tepihe i krećući se tako uglavnom noću, neprijatelj nije mogao biti zaustavljen prekidom njegovih linija snabdevanja niti se pak mogla tačno proceniti njegova brojna jačina.

Pilot aviona na mlazni pogon, koji leti 500 milja (804 km) na sat, mogao je primetiti samo velike koncentracije ljudi i vozila. U prvim danima rata, kada su se severnokorejske trupe približavale Fusan-skom mostobranu, razdraženost zbog očite nesposobnosti trupa OUN da zaustave neprijateljsko napredovanje, uzela je čudne razmere. Neki su pisci osudili veliku tehničku opremu trupa OUN i odobravali relativno primitivnu opremu kod neprijatelja. Tako isto, velika se važnost polagala na činjenicu da u severnokorejskim bataljonima ima više pešaka strelaca nego u bataljonima OUN. Izgleda da se ti pisci zalažu za armiju koja je sastavljena načelno od pešaka-boraca sa puškama i porcijama, dakle, sa što manje tehnike, što je apsurd. Međutim, pri iskrcavanju kod Inčona prviput se pokretljivost u modernoj armiji sjedinila sa tehničkom opremom. Brzina pokreta postala je faktor koji je uzemirio severnokorejske snage, i to tim više što se armije kineskog tipa mogu napred kretati kao stado, one mogu, blagodareći svojoj brojnosti, i uništiti n-tale jedinice koje opkole, ali su one trome za promenu fronta kada mehanizovane neprijateljske snage zaprete njihovim dubokim bokovima ili pozadini.

Kada su se snage OUN približile r. Jalu, glavni štab Makarturovih snaga nije trebalo da objavljuje pobjedu pre vremena. Nastupila je kineska intervencija i snage OUN morale su se povući u Južnu Koreju što je moralo vrlo rđavo uticati na trupe. Makarturova obaveštajna služba nije pravilno cenila kineske namere i snage u novembru. Ovo ukazuje na opasnost dužeg zadržavanja istih oficira u štabu za period duže od 4 godine. Uklanjanjem Makartura olakšano je smenjivanje i ostalog osoblja štaba.

Pre nego što pređemo na izlaganje novog načina dejstva snaga OUN, iznećemo problem izbeglica koji je celog rata mnogo mučio američku vojsku. Prilikom otstupanja od r. Jale, komunikacije snaga

OUN bile su preplavljene milionima izbeglica, među kojima je bilo mnogo informbirovskih simpatizera ili trupa u građanskom odelu. Ovu nepreglednu masu bilo je nemoguće kontrolisati, a ona je snabdevala neprijatelja i najvažnijim obaveštenjima. Pored toga, ove izbeglice izvodile su i gerilske akcije, koje su ometale pokrete trupa i uspostavljanje reda. Pokazalo se da Kinezi upotrebljavaju izbeglice kao što su i nacisti radili, tj. izazivaju zabunu, stvaraju paniku i ometaju pokrete po drumovima u pozadini neprijatelja.

Dolaskom Ridžveja na čelo snaga OUN u Korejskoj situaciji se izmenila. Primenjena je »strategija trošenja«. Pisac kaže da sam broj praktično ne odlučuje u ratu. Nema više neograničenog ljudskog rezervoara, pa čak ni u Kini. Dovođenje većeg broja kineskih trupa na korejsko ratište samo će povećati i dosadašnji veliki broj njihovih gubitaka. Ovo tvrđenje nalazi se i u razvoju tehnike i najavljenih novih vrsta tajnog naoružanja. Pa, ipak, kategorički zaključak po svim tim stvarima nije realno unapred donositi i buduće pobjede i poraze bazirati isključivo na premoći tehnike. Ovo stoga što, s jedne strane, postoji mogućnost raznih razvoja konkretne situacije gde pojedini kategorički zaključci u budućoj praksi zataje, a s druge strane, sigurno je da budućnost i dalje pripada tehnic i motorizaciji i sve više će joj pripadati samo ako je u rukama ljudstva visokog morala.

Što se tiče efikasnosti i dominacije u vazduhu i efikasnosti upotrebe jurišne avijacije za podršku trupa, iskustvo pokazuje da je to vrlo važan faktor za dobijanje pobjede, ali nije još uvek i presudan. On može biti presudan pri ostalim približno jednakim uslovima, ili u većini situacija, ali ne uvek. Jer, i jurišna avijacija može da ispolji presudan uticaj na izvođenje operacija samo pod uslovom ako se upotrebi u velikoj masi kao što to iskustvo u Koreji pokazuje. Sem toga, efekti će zavisiti od doba dana, stanja vremena i drugih uslova. Stoga je pisac mišljenja, ma koliko perspektive razvoja tehnike bile velike, da je čovek i njegov moral u čijoj službi tehnika stoji, bio i ostaje najvažniji element rata.

prof. Božidar Popović

B. P.

Pukovnik Ihsan Kurtoglu: RATNO ISKUSTVO I NOVO ORUŽJE

Turski pukovnik Kurtoglu u ovom članku¹⁾ govori o svojim ličnim zapažanjima i iskustvima u ratu u Koreji, te ga zbog interesantnosti prikazujemo:

Mašinska puška koju upotrebljavaju Severnokorejci odlikuje se lakim rukovanjem i dobrim hlađenjem za vreme dejstva. Okrugli okvir sadrži 70 metaka. Uopšte uzev, kaže pisac, još je jednom potvrđeno u Koreji da su mašinske puške i mašinski pištolji vrlo cenjeno oružje. Naprimjer, jedan naš podoficir ubio je u jednom sukobu mašinskom puškom 40 neprijateljskih vojnika.

Prilikom napada neprijatelja na jednu našu susednu jedinicu, naša patrola je bočnom vatrom iz mašinskih pušaka nanela neprijatelju velike gubitke i naterala ga na povlačenje.

Bacač je ostao i dalje kao vrlo korisno oružje u bliskim borbama. Primećeno je da neprijatelj pridaje ovom oružju vrlo veliku važnost i koristi ga u svakoj prilici. Neprijateljske zasede i manje grupice koje se ubacuju u naše borbene redove nose i koriste bacače malog kalibra. Isto tako primećeno je da se gađanje lakim bacačima vrši i sa drveća.

Bazuke postižu dobre rezultate. Usled strašne detonacije neprijatelj postaje ošamućen.

Bombe daju u bliskim borbama odlične rezultate. Prilikom pokreta i dejstva protiv neprijatelja i njegovih položaja bombe su se upotrebljavale hladnokrvno i mirno sa bliskih otstojanja, a njihovo dejstvo pokazalo je veliki efekat.

Kad je neprijatelj bacao bombe, mnoge od njih nisu odmah eksplodirale, te su naši vojnici uspevali da iste bace natrag pre nego što su eksplodirale.

Noćne operacije takođe su potvrdile svoju vrednost. Neprijatelj ima slabo vazduhoplovstvo i vrši sve svoje pokrete noću. On se često lukavo provlači noću i prodire u pozadinu naših redova. Pošto neprijateljski vojnici odlično poznaju teren, a naviknuti su na klimu, oni postavljaju zasede i vrše vrlo česte iznenadne napade. Ali se ista taktika primenjuje i protiv njih. Jednom prilikom bili su našim napadom toliko iznenađeni da su u bežanju ostavili i svoje topove i mitraljeze koji su već bili postavljeni na vatreonom položaju.

Noću je naročito teško odrediti mesto neprijatelja koji se sakrio u gustom šipražju. Ako noću gađa, može se prema plamenu oružja odrediti pravac.

Pri pokretu noću motorna vozila motoraju u opasnim zonama gasiti svoja osvetljenja i nastojati da što brže pređu tu zonu. Na ovakva vozila se gađa svetlećim mecima. Pojedino vozilo sme se kretati noću samo ako ima dobro naoružanu pratnju.

Maskiranje se vrlo vešto i revnosno primenjuje. Često ni najiskusniji piloti i izviđači nisu mogli ni pri niskim preletanjima da otkriju neprijatelja sve do početka njegovog napada. Maskiranje je olakšano pokrivenošću i ispresecanošću terena.

Neprijatelj obično napada iznenada, a dejstvuje i sa drveća, te zato treba pregledati i osmatrati da li se neprijateljski vojnici nalaze na drveću.

Borba nožem daje izvanredne rezultate. Karabinom su, ma da izgleda da zaostaje za puškom u borbi prsa u prsa, naši borci postizali vrlo dobre rezultate. Dovoljno je bilo imati samo nož na pušci i uspeh je bio obezbeđen, jer se neprijatelj najviše plaši bajoneta. Mnoge naše opkoljene jedinice spasle su se probijanjem obruča samo borbom na bajonet.

Prema ovim iskustvima, borba prsa u prsa je jedan od osnovnih elemenata obuke u bliskoj borbi.

Postupak sa municijom mora biti krajnje smišljen i ekonomičan. Vatru treba otvarati samo onda kada postoji uverenje u pogodak, pri čemu paziti da se ne oстане bez municije.

Kada se na bliskom otstojanju ostane bez municije, najbolji postupak je nož na pušku i juriš.

Obmanjivanje je česta pojava u ratu u Koreji. Zato, ni kad neprijatelj digne oružje u vis vičući da se predaje, ne treba mu verovati, već treba i tada biti oprezan. Bilo je slučajeva da su neprijateljske grupe prilazile ovako i odmah zatim otpočinjale napad na naše jedinice. Isto tako, česti su slučajevi oblačenja protivničkog odela i stvaranja nereda i zabune u pozadini.

Jedna neprijateljska jedinica obukla je južnokorejske uniforme i prišla jednoj holandskoj jedinici, pa su kao južnokorejski vojnici izjavili holandskom oficiru da nemaju municije i žalili se zbog toga, i tražili da im se dodeli municija. Holand-

¹⁾ »Pivade Dergizi« (Pešadiski glasnik) za mart 1951, Ankara.

ski komandant im je bez proveravanja dao municiju i ostale potrebe, a oni su, iskoristivši zgodnu priliku, ubili holandskog komandanta i uništili celu holandsku jedinicu.

Zato, u ovakvim slučajevima treba postupiti na sledeći način:

Kad naiđu nepoznati vojnici, a naročito kakva grupa vojnika, treba biti oprezan celo vreme, dok se tačno ne utvrdi njihov identitet, utoliko pre ako oni sami ne mogu dokazati svoj identitet i ako ne znaju parole za raspoznavanje. U svakom slučaju, preporučljivo je starešinama ukloniti oznake čina, da ne bi pojedini oficiri bili odmah kao meta uočeni od strane neprijateljskih vojnika.

Masovne napade neprijatelj izvodi uz zurle, bubnjeve i urlikanje da bi podigao moral svojih vojnika i pokolebavao protivnika.

U ovakvim slučajevima treba hladnokrvno otvoriti vatru, a kada se neprijatelj približi, preći na juriš i voditi borbu prsa u prsa.

U slučaju **opkoljavanja** ne treba gubiti prisutstvo duha i pokolebati moral jedinice. U ovakvom slučaju situacija se mora pažljivo ispitati i tražiti način da

se izađe iz obruča. Preporučljivo je da se pošalje nekoliko odabranih vojnika da se probiju iz obruča i uspostave vezu sa najbližim jedinicama. Jedinica, koja primi vest o opkoljavanju druge jedinice, mora spolja da probija neprijateljski obruč i da iz njega spasava opkoljenu jedinicu. U isto vreme treba i opkoljena jedinica da napada iz obruča u istom pravcu čime će se povećati izgled na uspeh.

Tenkovi su se pokazali kao najbolje sredstvo za probijanje iz obruča. Oni vrše spasavanje opkoljenih snaga brzim razbijanjem obruča.

Određeni borci za opkoljavanja jedinice koji se upućuju za uspostavljanje veze moraju biti veoma vešti i hrabri, te da bi se probili kroz neprijateljske zasede i dostavili obaveštenje najbližoj jedinici. U tom cilju nikad ne treba uputiti jednog borca, već više njih i oni treba da budu dobro naoružani.

Gađanje i pogoci pokazuju da neprijatelj ima slabe strelce. Najviše ranjavanja kod naših vojnika bilo je u noge, butine i u ruke. Smatra se da se ovo ranjavanje može pripisati ležećem stavu i greškama naših vojnika na položaju.

N. N.

126

Мајор Џон В. Бернс: ИНЖИЊЕРИЈА ОКЛОПНИХ ДИВИЗИЈА

Важност инжињерског обезбеђења тенковских и механизованих јединица, како на маршу, тако и у борби, захтева свестрану студију формациског састава и тактичке употребе инжињерије у саставу ових јединица. Ова потреба је јасна када се имају у виду брзина којом дејствују тенковске и механизоване јединице и непредвиђене тешкоће у савлађивању масовног рушења и запречавања које предузима бранилац у тежњи да заустави надирање нападача, или бар да га примора на освајање сваке стопе земље, а тиме и онемогући пуни замах тенковских и механизованих јединица.

Број возила оклопних дивизија, нарочито оних на гусеницама, повећао се у току Другог светског рата више него три пута. Возила су постала тешка, али, с друге стране, имају већу способност за кретање и по слабијим путевима. То показује

да су данас највеће препреке за напредовање оклопних дивизија реке, порушени мостови, минска поља и разна рушења на путевима.

У чланку под горњим насловом¹⁾, амерички мајор Бернс врши анализу инжињерских јединица у саставу тенковских и механизованих формација Армије САД. Из те анализе виде се ново наоружање и остала техничка опрема ових јединица, као и корисна запажања у погледу њихове употребе. Писац каже да је садашњи инжињерски батаљон оклопне дивизије Америчке армије, по новој формацији, савремен и веома јак како по бројном стању, тако и по наоружању, а нарочито у тешкој инжињерској опреми. Организован је према стеченом искуству и предвиђеним задацима, и има следећи састав: команду батаљона, помоћну чету, понтониско-мостовску чету, четири пионирске чете и батаљонско превјалиште.

Пионирске чете су формациски све једнаке и свака је опремљена и наоружана да може да изврши инжињерско обезбе-

¹⁾ Engineers and the Armored division, by Major John W. Barnes, The Military Engineer, May—June, 1951, U.S.A.

ђење здруженог одреда. Понтонирско-мостовска чета у свом саставу транспортује и одржава формациску опрему мостовског материјала. Помоћна чета, као орган команде батаљона, има специјалне и тешке машине које се по потреби придају пионирским четима или водовима само за извршење конкретних задатака.

Што се тиче укупног бројног стања, писац истиче да тенковски инжењерски батаљон има 48 официра, и 1.046 војника, док пешадски батаљон има 42 официра и 929 војника.

Најмања јединица, способна да извршава инжењерске задатке за рачун тенковских јединица, јесте **тенковски инжењерски вод**. Он има три одељења и команду вода. Свако одељење има формациске групе инжењерског ручног алата (дрводељски, минерски и шанчани) који се транспортује у оклопљеном аутомобилу, чији оклоп штити од лаког ватреног наоружања. Команда вода, поред посебног формациског наоружања одељења, има и један аутомобил од $\frac{1}{4}$ т са приколицом, два камиона од по 2,5 т (подешена за брзи истовар) од којих је један са приколицом за обичан терет, а један са ступцима за превоз грађе, и један оклопни аутомобил за потребе команде вода, којим се превозе дрводељски, минерски и шанчани алат, прибор за трасирање, ланчане тестере и бензин са моторним уљем.

Пионирска чета састоји се из три вода и команде чете. Као што батаљон у својој помоћној чети има извесну опрему, нарочито тешке и специјалне машине, тако и чета за потпомагање водова, поред формациске опреме, има још: седам камиона од по 2,5 т, један моторизовани компресор, један D-7 angldozer (за рашчишћавање путева) са вучним трактором од 6 и приколицом од 20 т. За административне потребе и снабдевања има један лаки камион, два аутомобила за наоружање, један оклопни аутомобил за командира чете са којим врши обилазак и контролу делова чете и један камион од 2,5 т за кухињу. У друге важније делове опреме спадају још: три чамца за извиђање река носивости два човека, и прибор за трасирање минских поља, израду натписа, испитивање река и заваривање.

Мостовска чета има команду чете и два вода. Сваки вод има по три одељења од којих је једно са пловним материјалом, а остала два са материјалом за пионирске мостове. У последње време, команди чете, поред наоружања водова, придато је још

две дизалице, два D-7 angldozera, један моторизовани компресор, један камион од 2,5 т и неколико возила за административне потребе и снабдевање. **Понтонирски водови** располажу следећом опремом: једним камионом од $\frac{1}{4}$ т, једним камионом за оружје, 18 камиона за мостовски материјал, два камиона за облице и тесану грађу, 8 ванбродских мотора и три камиона од по 2,5 т. Сваки камион од 2,5 т вуче приколицу, а на њима је смештено по седам журишних чамца. 18 камиона за мостовски материјал транспортује 90 м челичног понтонског моста, а два камиона са ступцима за превоз по 50 т обле грађе.

Свако одељење са материјалом за пионирски мост транспортује и одржава 22,00 м готовог пионирског моста и 100 т облица. Сваки мостовски камион пионирског одељења превози целокупан материјал потребан за мост распона 7,00 м. Понтонирско одељење вода превози остали део опреме моста, који формациски подиже понтонирски вод. Овде долазе свих 24 понтона, 46 м понтонског распона моста, журишни чамци, ванбродски мотори, један већи чамцац за алат и прибор и неколико различитих прибора.

Најдужи распон, који се може изградити са целокупним материјалом у сваком пионирском одељењу, без употребе облица или неког другог материјала, износи 10,50 м нормалне носивости 40 т, а може да издржи и 57 т. Ако се употребе облице, које се транспортују, максимални распон за пионирско одељење износи 22,00 м. Овај рачун заснива се на тенковима и возилима до 50 т, а за лакша возила распон моста може да буде и већи. Понтонирски водови рачунају се као водови са тешком опремом и машинама, па поред изнетог у саставу формациских одељења, у саставу команде вода има још један камион од $\frac{1}{4}$ т, трактор од 6 т са приколицом од 20 т, један моторизовани компресор, два грејдера за путеве, две дизалице на камионима, D-4 булдожер са приколицом за превоз прибора и један камион за потребе снабдевања.

У погледу тактичке употребе и придавања инжењерских јединица, писац истиче да је тенковски инжењерски вод најмања тактичка јединица, која може да буде употребљена за инжењерско обезбеђење тенковског батаљона. Инжењерска одељења могу се придавати само за формирање појединих специјалних група за извршење неког тренутног задатка. Ако се на правцу дејства тенковског батаљона

predviđa podizanje nekoг mostа, инжењерском воду се придаје по једно одељење пионирског mostа из састава понтонирског вода. На маршу, обично на челу колоне, треба да буду истурени делови одељења за подизање mostова — најмање 2 камиона са материјалом, а остали део маршује у колони, ближе штабу батаљона како би исти могао, у случају потребе, благовремено упутити напред остале делове mostовског материјала за израду mostа.

Пионирска чета нормално се придаје здруженом тенковском одреду који има задатак да нападне или врши гоњење у циљу искоришћења постигнутог успеха. Ово придавање је потребно пошто здружени тенковски одред оперише на великим отстојањима од главнине тенковске дивизије, па се тактичко-техничка помоћ од стране инжењерског батаљона не би могла благовремено да обезбеди. У одбранбеним ситуацијама, овај разлог отпада, те је и командовање инжењерским јединицама више централизовано.

С обзиром да су инжењерске чете одговорне и за снабдевање водом, то им се, по потреби, придаје на руковање и употребу по једна гарнитура са одговарајућим апаратима и људством.

Према изложеном, писац поред специјалних задатака, као што су: уређење аеродрома и логора, увођење осветљења, снабдевање водом, итд. предвиђа инжењерским јединицама следеће важније задатке: инжењерско обезбеђење форсирања река, чишћење и оправку путева, рашчишћавање и уклањање препрека, извођење одбранбених радова, инжењерско извиђање и снабдевање јединица инжењерским материјалом.

Као што се види, задаци су сложени и многобројни. Свакако да је то био основни разлог за увођење овако великих техничких средстава у инжењерске јединице.

Vukobratović У. В.

127

Pukovnik V. S. Bodner: UTICAJ NOVIH BORBENIH SREDSTAVA NA POZADINSKU SLUŽBU

Ма колико се развијала борбена средства и усвајали нови борбени поступци, проблеми позадинске службе остају и даље теški, па се са сигурношћу може рећи да постају и све сложенији. Амерички pukovnik Bodner¹⁾ истаће да у будућем рату треба računати и са: dirigovanim zrnima, čiji će doмет бити преко 1.000 milja (1.609 km), atomskim oružjem за strategicку и taktičку употребу, džinovskim bombarderima koji će nadzvučnim brzinaма prenositi milione tona на огромне daljine, као и са sredstvima за hemiski и biološki rat.

У односу на позадинску службу важно је истаћи да ће ciljeви тих novih sredstava, у prvom redu, бити baš objekti pozadine: baze и razna skladišta, пристаништа, aerodromi transportne avijacije, železničke stanice, pruge и mostovi, industriski и ekonomski centri, viši štabovi итд.

У pogledu budućih operacija, pisac konstatuje две osnovne težnje у cilju izbegavanja gubitaka: prvo, povećanje pokretljivosti и manevarске sposobnosti trupa, и, drugo, stalnu težnju за što većom

rastresitošću како борбених poredaka, tako и pozadinskih organa.

Да би dokazao како će се sve то odraziti на pozadinsku služбу у budućem ratu, pisac vrši posebnu analizu svake njene grane, па kaže:

Snabdevanje svim životnim и борбеним potrebama iznosilo је dnevno на jednog borca у prošlom ratu, на evropskom ratištu, по 66,8 funti (oko 30 kilograma), а на Pacificiku по 67,4 funte (oko 31 kg). Ako се uporedi tonaža из Prvog svetskog rata са tonažom из Drugog svetskog rata, onda се види да је на Evropsko ratište у prošlom ratu preneto više, и to: 6 puta životnih namirnica, 58 puta motornih vozila, 43 puta pogonskog goriva и 4 puta municije.

Porast dnevnih životnih и борбених potreba на jednog borca kroz vekove, zaključno са Другим Svetskim ratom, види се на grafikonu 1.

У pogledu broja artikala koji sačinjavaju životne и борбене potrebe savremene armije, statistika pokazuje да ih је у Drugom svetskom ratu bilo preko jedan milion, što се види на grafikonu 2. Jasno је да će taj broj у budućem ratu бити još veći.

¹⁾ Colonel William S. Bodner: Effects of New Developments in Warfare on Logistics, Military Review, oktobar, 1951.

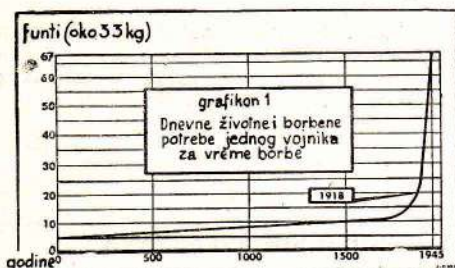
Proizvodnja i nabavke svega što je potrebno oružanim snagama takođe se sve više usložnjavaju, naročito kada se imaju u vidu nova borbena sredstva. U prošlom ratu za proizvodnju pojedinih delova opreme bilo je potrebno vreme od dva meseca do dve godine. Ovo čini da su moderne armije sve zavisnije od svojih vlastitih baza i linija snabdevanja za razliku od negdašnjih vremena kada su se armije mogle snabdevati sa terena gotovo svim potrebama.

Uskladištavanje ratnog materijala postaje takođe sve veći problem kako u blizini pozadini fronta, tako i u dubljoj. Pi-

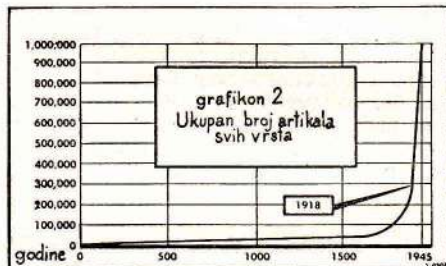
gli bi se mnogi pretovari, smanjilo bi se uskladištavanje u frontovskoj i armiskoj pozadini, itd.

Jasno je da dotur avijacijom zahteva nadmoćnost u vazduhu i ogromnu transportnu avijaciju. Posleratno snabdevanje Berlina pokazalo je svu mogućnost i pogodnost vazdušnog snabdevanja pod uslovom da se ne radi o mnogo velikim otstojanjima. Kao što je poznato, berlinskim »liftom« spuštao je preko 8.000 tona materijala dnevno, a ta tonaža odgovara borbenim potrebama cele jedne armije.

Evakuacija ranjenika biće u buduće teži problem utoliko više što će atomsko

Grafikon 1

Grafikon 2

sac kaže da je posle izvršenog iskrcavanja kod Ancija gotovo svaka nemačka granata padala na neki deo američke ratne opreme. Da su Nemci tada raspolagali atomskom bombom, ova bi operacija sigurno imala drukčiji tok. Međutim, ni sa rastresitošću rasporeda ne može se ići u beskonačnost. Iskustvo prošlog rata je pokazalo da se na 1 kv milju (2,488 km) može postaviti najviše 5.000 tona materijala, a municije svega 500 tona. Ako se imaju u vidu ogromne količine municije koje su potrebne u savremenom ratu, onda je jasno, kolike su prostori neopodne za raspored samo municije, kao i koliko je potrebno transportnih sredstava i radne snage za njeno prevlačenje. Jedno od rešenja bilo bi, kaže pisac, da se sva skladišta postavljaju pod zemlju, ali bi se time problem beskonačno komplikovao, te bi bio na frontu neostvarljiv.

Distribucija potreba trupama predstavlja takođe vrlo veliki problem. U poslednje vreme proučava se mogućnost neposrednog dotura potreba putem avijacije do samih jedinica. Na ovaj način postiglo bi se sledeće: smanjio bi se broj ljudstva u pozadini, dobilo bi se u vremenu, izbe-

i drugo novo oružje jako povećati broj ranjenih. Sem toga, broj ranjenih i ozleđenih biće naročito povećan upotrebom sredstava za vođenje hemiskog i biološkog rata, ali je naročito važno istaći da će nova sredstva trenutno prouzrokovati mnogobrojna ranjavanja, te će se postavljati i problem trenutne pomoći tako velikom broju ranjenih. Zato će transportna avijacija biti od dragocene koristi, jer će samo ona omogućiti brzu evakuaciju i zbrinjavanje tako velikog broja ranjenika.

Transport će se i dalje obavljati pretežno brodovima i železnicom kao najjeftinijim sredstvima. Interesantno je napomenuti da je 50% celokupne američke tonaže u prošlom ratu otpadalo na transport pogonskog goriva. Za budući rat predviđa se još veća potrošnja goriva. Da bi se rešio problem njegovog dotura, treba, po mišljenju pisca, izgraditi brodske cisterne sa većom brzinom kako bi se otežao napad podmornica, ili pak, izgraditi velike podmornice-cisterne. Treće rešenje bilo bi da se usavrše motori tako da se smanji potrošnja goriva. Isto tako, unificiranjem svih vrsta goriva treba upro-

stiti i transport, i uskladištavanje, kao i distribuciju.

Transport na frontu ostaće i dalje na motoru. Izloženost puteva i mostova zahtevaće sve više vozila koja mogu da se kreću i van puteva, danju i noću, i sa što većom brzinom. Pored toga, biće potrebno da ova vozila budu snabdevena izvesnim oklopom za zaštitu kako sofera, tako i materijala koji se transportuje. Ali jedno novo sredstvo koje će imati veliku primenu u budućnosti na bojištu jeste helikopter. Helikopteri koji nose do 10.000 funti (oko 5.000 kg) već su stvarnost, ali nisu isključeni ni oni koji će moći da spuštaju terete i preko 100.000 funti (50.000 kg).

Građevinska delatnost biće takođe znatno veća no u prošlosti. Pre svega, biće veća potreba za putevima, koji će imati da izdrže veće terete; zatim, biće potrebno više i većih aerodroma, više podzemnih prostorija za štabove, bolnice, skladišta, cisterne, radionice, itd.

Najzad, **održavanje, posluživanje, i upravljanje** svim granama pozadinske službe pretstavlja poseban problem. On će zahtevati sve veći broj stručnjaka po svima granama tehnike, kao i formiranje specijalnih pozadinskih jedinica. Pored toga, za uspešno obavljanje tako delikatne i složene službe, biće ubuduće potrebno više i discipline i kontrole. Sem toga, starešine pozadinskih jedinica i ustanova moraju biti sposobne da se snalaze i u čisto borbenim situacijama koje nastupaju pri vazdušnim desantima, napadima infiltriraca, gerilaca, kao i pri iznenadnim neprijateljskim probojima frontova.

S druge strane, vrlo je važno da ovim akcijama u pozadini ne budu ometane pozadinske jedinice i ustanove u izvršenju svojih osnovnih pozadinskih službi, što bi i bio glavni cilj neprijateljskih poduhvata. Iskustva u Koreji već su pokazala da su pozadinske jedinice slabo naoružane, te o svim ovim problemima treba svestrano razmišljati, završava pisac.

M. P.

Perić 128

H. K. Knoefel: PRILOG PROBLEMU IZBORA KADROVA¹⁾

Lica sklona psihičkim obolenjima ne mogu da podnesu opterećenja koja se javljaju u ratu, a često puta i u miru, usled čega nepovoljno utiču na okolinu i rđavo deluju na borbeni duh trupe, a ponekada su tvorci i panike. Zato se ovakva lica ne mogu upotrebiti u armiji, kaže pisac, a naročito ne kao podoficiri ili oficiri. Da bi se uštedeli troškovi oko obrazovanja ovakvih lica i da bi se ona što pre eliminisala iz armije, mnoge su armije uvele psihološke metode za izbor kadrova (psihijatrsku selekciju). Ukoliko ovo nije moguće sprovesti za sve ljudstvo u armiji, potrebno je da se vrši bar pri izboru oficira i podoficira kao i onog ljudstva koje se predviđa za jedinice gde se zahteva naročito psihičko naprezanje (letači, ljudstvo oklopnih jedinica, itd.). Američka armija ispituje svoje oficirske kandidate čitavim nizom psiholoških testova, dok se u Engleskoj oni posmatraju duže vremena pri radu u naročito uredenim logorima za selekciju. U Belgiji se ova ispitivanja pripremaju samo pri prijemu kandidata

u Vojnu akademiju, a u Švajcarskoj se to vrši pri izboru pilota. Za vreme redovnog regrutovanja nema se vremena da se ulazi u psihološka ispitivanja, sem za one slučajeve koji tom prilikom naročito padaju u oči i koji se potom povrgavaju daljem ispitivanju, pošto običan lekarski pregled nije dovoljan da se ispitaju psihički upadljive osobe.

Novi metod ispitivanja pokazao je i pored malog broja posmatranih slučajeva da dosadašnje metode selekcije ne zadovoljavaju, kao i da je mnogo kandidata moglo biti eliminisano pre nego što su stupili u škole za kadrove.

Za psihijatrsko ispitivanje pojedinca potrebno je pola do jednog časa vremena. Ono se upotpunjuje Roršahovim opitom kao i eventualno još nekim testovima. Ovakav pregled može ukazati u mnogim slučajevima na sumnjive psihičke promene. Najveću vrednost pri tome ima istorija života pacijenta, a kod ispitivanja osnovnih psihičkih funkcija treba obratiti pažnju na ocenu inteligencije i duševnog zdravlja. Pri tome treba sa pacijentom razgovarati o životnim prilikama, budućnosti, vojsci, itd. Za sva ta ispitivanja treba oko 2 časa za svakog pojedinog čoveka, pri čemu pomoćno osoblje radi sa testovima.

¹⁾ H. K. Knoefel: »Ein Beitrag zum Problem der Kaderauslose«, Vierteljahrschrift für Schweizerische Sanitäts Offiziere. Basel, 1951.

Naročito treba paziti na još neizražene šizofreničare,² manično-depresivne psihoze³, narkomane⁴ itd. Takvi ljudi za vreme školovanja ne pokazuju nikakve simptome psihičkih poremećaja, a često puta takvi oficiri i podoficiri godinama obavljaju svoju dužnost bez ikakvih smetnji.

Isto tako, mnogi psihički abnormalni u toku relativno kratkog vremena službe i kod manjeg naprezanja, obično dok su podoficiri, ne pokazuju znake poremećaja, a pokazuju ih u školuama za oficire ili docnije. Sve to dokazuje da psihijatrijska selekcija kadrova treba da se vrši još pre stupanja u podoficirske škole.

Ako se posmatraju pojedine grupe oboljenja, vidi se da se najveći broj psihopata može izdvojiti psihijatrijskom selekcijom još pre stupanja u podoficirske škole čime se pored materijalne uštede oko obrazovanja otklanja i rđav uticaj na potčinjene. Sličan slučaj je i sa još neizraženim šizofreničarima. Treba biti naročito strog u ocenjivanju slučajeva kod kojih je šizoidni karakter kombinovan sa šizofrenom psihozom bližih srodnika. Ovim pregledima mogu biti obuhvaćene i seksualne perverzije (homoseksualstvo i dr.), što je od velikog značaja, jer se ne sme dozvoliti da takvi ljudi postanu pretpostavljene starešine. Od značaja je i uklanjanje ljudi sklonih kriminalnim greškama, jer starešine koje čine kriminalne prestupe gube svaki autoritet. Od 63 slučaja, 6 oficira i 14 podoficira počinili su kriminalna dela, dok bi psihijatrijska selekcija, da je bila provedena pre podoficirske škole, mogla da otkloni iz ove grupe 1 oficira i 10 podoficira, što je razumljivo kada se ima u vidu da je jedan deo kriminalaca psihopatski nastrojen, a upravo se takvi mogu otkriti psihijatrijskim ispitivanjima.

² šizofrenija — duševno obolenje koje se karakteriše razjedinjavanjem duševne ličnosti i a ispoljava poremećajem mišljenja, govora, volje itd.

³ manično depresivna psihoza — duševno oboljenje kod koga se javljaju nizmienični napadi manije i melanholijske u manje više pravilnom obliku.

⁴ narkomani — osobe koje stalno upotrebljavaju narkotična sredstva (morfijum, kokain, opijum).

Ukratko, psihijatrijska selekcija, provedena pri izboru pitomaca za vojne škole, može eliminisati daleko preko polovine psihički upadljivih kandidata. Za početak uspeše se sa eliminanjem bar onih koji su psihički abnormalni ma na koji način, dok će se docnije karakterološkim ispitivanjima uspeti da oceni opšta sposobnost za pretpostavljene starešine.

Ako se uporede nekorisni izdaci za obrazovanje takvih pitomaca sa troškovima koje bi zahtevalo organizovanje psihijatrijske selekcije, vidi se da bi se za istu sumu moglo provesti psihijatrijsko ispitivanje svih kandidata pre stupanja u školu. Međutim, kod procenjivanja vrednosti psihičke selekcije ne treba misliti samo na finansisku rentabilnost, jer je mnogo značajnija činjenica da se na taj način mogu otkloniti nesreće koje mogu prouzrokovati psihički abnormalne osobe kao pretpostavljene starešine što u ratu može dovesti do katastrofalnih posledica.

Autor dodiruje i problem selekcije ljudstva za oklopne jedinice i podvlači da se ovo ljudstvo bori pod izvanrednim psihičkim opterećenjem. Iako se još nema dovoljno iskustva u ovom pogledu, može se poslužiti ratnim iskustvima u odnosu na letačko osoblje. Broj psihoreaktivnih oboljenja raste sa opasnošću zadatka koji ljudstvo treba da izvrši, a služba u oklopnim jedinicama je inače veoma opasna (ljudstvo ovih jedinica mora računati i sa opekotinama, a strah od smrti u plamenu, prema iskustvima psihologije letača, naročito jako opterećuje). Stoga se mora računati sa izvesnim brojem psihički obolelih boraca u oklopnim jedinicama, ako nisu prethodno eliminisani oni sa smanjenom otpornošću.

Iz izlaganja autora jasno se vide prednosti koje pruža ovaj način izbora kadrova nad onim dosada upotrebljavanim u našoj Armiji. Stoga smo mišljenja da bi trebalo ispitati mogućnosti za korišćenje psihijatrijske selekcije i ako ne kod prijema svega ljudstva u oficirske i podoficirske škole, a ono bar ljudstva predviđenog za vršenje dužnosti pod većim psihičkim opterećenjem, naprimer, ljudstva za oklopne jedinice, šofere, itd., jer se zasad ovaj način selekcije primenjuje samo u vazduhoplovstvu.

Dr. Đ. D.

Đorđe Đorđić

Пуковник ВУКАШИН СУБОТИЋ

УТИЦАЈ ФОРТИФИКАЦИЈЕ И ЗЕМЉИШТА НА ИЗВОЂЕЊЕ ОДБРАНЕ

(Поводом чланка „О неким питањима војне теорије“)

Фортификациско уређење земљишта, као и само земљиште, у мањој или већој мери испољава свој утицај, како на вођење рата уопште, тако и на извођење појединих операција или бојева. Тај утицај стално се мењао и зависио је у првом реду од степена развитка технике, а према томе и тактике и осталих услова, у датом историском периоду. Због тога је од интереса да се кроз анализу и искуства из последњих ратова подробније размотри њихов утицај на вођење рата, а посебно на извођење одбране у савременим условима. Отуда је и разумљиво што се у нашим војним часописима чешће разматрају и та питања. Тако се, на пример, у чланку генералмајора Радивоја Јовановића „О неким питањима војне теорије“ („Војно Дело“, бр. 4 за 1951 годину), поред осталих важних питања, говори и о улози фортификације и утицају планинског земљишта на извођење одбране. Иако су та два питања обухваћена само у главним цртама (друго је заправо само додирнуто), ипак је писац и за њих дао своје одређене закључке. Пошто се са неким од тих закључака не слажемо, то ћемо изнети своје мишљење и покушати да потпуније разјаснимо ова питања, колико је то могуће у обиму једног чланка, пошто би њихово потпуно теориско разјашњавање захтевало дубљу и странију студију.

I

Фортификација, као помоћница тактике, остварује разне тактичко-техничке захтеве са циљем да умањи недостатке и појача особине земљишта у корист браниоца, чиме се, поред осталог, повећава отпорност и живавост одбране, смањује ефекат нападачеве ватре, односно смањују губици браниоца у живој сили и техници, затим олакшава браниоцу извођење изненадних и ефикасних противнапада, итд.

По речима Клаузевица, одбрана није никакав непосредни штит, већ штит који сачињавају вешти ударци. За фортификацију могло би се рећи да, у одређеном смислу, претставља један од таквих удараца, а не неки посебни штит. Она у основи има за циљ да се нападачу нанесу губици, да допринесе да се одбије његов напад, или да се бранилац до одређеног рока

одржи на извесном положају, линији, итд. Њена је улога утолико већа, уколико нападач располаже јачим, надмоћнијим и савременијим нападним средствима.

Фортификација, као војна наука — у теорији и примени — има своје битне елементе: утврђивање, запречавање, маскирање и др. техничке радове. То је данас, мањевише, усвојено у свим армијама. Према томе, када се говори о фортификацији (поготово када се даје оцена њене улоге), онда се морају узети у обзир сви ти основни елементи, јер је то јединствена целина — фортификација у целини.

Међутим, у поменутом чланку фортификација је схваћена само у њеном ужем обиму, тј. само у смислу утврђивања, ради чега су и закључци по томе, по нашем мишљењу, испали непотпуни и неубедљиви. Другим речима, писац је фортификацију схватио у њеном класичном облику, а дао јој оцену у савременом значењу. Нама се чини да главни разлог за такво тумачење фортификације потиче отуда, што је непотпуно дат и сам појам напада, па и одбране. Наиме, из чланка произилази да се напад углавном своди на ватру, тј. на надмоћност нападача у ватри и ватреним средствима; да ватра има одлучујућу улогу у нападу, док се осталим елементима напада — покрету, удару и др. — у закључцима није придао онај значај који они стварно имају. Тиме се дошло до извесног апсолутизовања ватре, нарочито артиљерије, и поред неоспорно великог значаја ватре уопште, посебно артиљеријске. С друге стране, по мишљењу писца, слабост одбране углавном се своди на њено фортификациско уређење, а да се при самој тој анализи нису узели у обзир њени битни фактори: маневар, активност, борбени дух јединица које се бране и др.

И баш због тога, што је **фортификацију, саму за себе, механички супротставио нападним средствима**, писац је дошао до закључка: „Да ће фортификација одиграти своју улогу ако нападач не привуче довољну количину нападних средстава...“ што другим речима значи да она неће одиграти своју улогу, ако он привуче довољну количину нападних средстава. Из тога излази да фортификација, као нека самостална сила, треба да одбије нападача, и ако у томе не успе, онда она није одиграла своју улогу!?

Тако се при разматрању односа између напада и одбране, у овом случају, стало на погрешно становиште: изражавања надмоћности путем рачунице, бројем и количином нападних средстава, уместо да су се узимали и ценили сви основни елементи одбране (па и фортификација) у њиховој узрочној повезаности, а не обратно. (Напомињемо да се ова примедба односи на део чланка који говори о регуларном рату).

Као што је познато, напад се остварује ватром свих врста оружја и одлучним покретом напред целог борбеног поретка. С друге стране, према готово опште усвојеним гледиштима, одбрана мора да буде дубока, противтенковска, противартиљериска, противавијациска и противпешадиска, а да нас још и способна да омогући успешну борбу против непријатељских ваздушних десаната, а евентуално и против атомског дејства.

Међутим, из разматрања овог питања у поменутом чланку, добија се утисак као да одбрана треба да буде само противартиљериска и противавијациска, односно да је готово једини проблем одбране како да се паралише

дејство нападачеве артиљериске и друге ватре. Изгубило би се из вида да савремени рат, за разлику од ратова у ранијим периодима, нужно поставља да се, поред решавања питања „ривалства топа и оклопа“ (доктрина из ранијег периода), у склопу осталих питања, решава и питање „ривалства мотора и препреке“.

Проблем савремене одбране, дакле, не састоји се само у томе како паралисати непријатељску ватру (свих врста), већ истовремено и у томе како да се успори и задржи нападачев покрет, а нарочито продори његових оклопних јединица. (Разумљиво је да се ватра и покрет сливају у јединствену целину — напад, односно удар). Ово је веома важан проблем сваке одбране, а без сумње је основни проблем за први — критични — период рата, тј. за време извођења мобилизације, концентрације и стратегиског развоја. То је данас једно од важних питања одбране сваке земље, нарочито малих земаља, које имају плићу дубину државне територије, које располажу релативно слабијом ратном техником, итд.¹⁾ поготово када се има у виду данашњи високи темпо наступања оклопних јединица, повећане могућности примене ваздушних десаната, паралисање позадине дејством авијације (и без десаната), итд. Међутим, тај моменат, који при организацији одбране у стратегиским размерама има велики значај и који иначе битно утиче на примену фортификације у целини, у чланку није ни додирнут, и поред тога што питање заштите земље од стратегиског изненађења, тј. обезбеђења благовремене мобилизације, концентрације и стратегиског развоја оружаних снага, по неким гледиштима, претставља једно од основних питања стратегиског плана и стратегије.

По нашем мишљењу, то се, и поред свих осталих мера, тешко може остварити, без широке примене фортификациског уређења територије коју треба бранити. Поред утврђивања, ту нарочито долази у обзир запречавање у најширим размерама.

Пре но што пређемо на разматрање самог утврђивања, желимо да укажемо на значај инжињерског запречавања, које у савременом — покретном рату долази све више до изражаја, не само као елемент фортификације (фортификациског уређења земљишта), већ и уопште као елемент борбе: у одбрани као један од основних елемената ПТ одбране, а у нападу као један од важних проблема који треба решити да би се савладао непријатељски отпор. То потврђује не само искуство Другог светског рата, већ, нарочито, и најновије искуство са корејског ратишта. Због тога се може претпоставити да ће инжињерско запречавање у оквиру инжињерског обезбеђења понекад доћи до веће примене него и само утврђивање. Оно је нарочито ефикасно средство одбране, ако се систем вештачких (минско-експлозивних, фортификациских и других) препрека усклади са природним препрекама. Поред осталих мера одбране, запречавање може у извесним приликама много допринети да се потпуно паралишу покрети и знатно надмоћ-

¹⁾ Познато је да се у Другом светском рату баш на том питању решавала судбина низа европских држава (па и бивше Југославије) које су од стране хитлеровске Немачке стављене пред свршен чин, пре но што су успеле да изврше своју мобилизацију, концентрацију и стратегиски развој.

нијих моторизованих снага нападача и одвоје тенкови од пешадије, да би се могли почесно тући и уништити (што је посебна тежња савремене одбране), и тако даље.

Запречавање у извесној мери утиче на измену форми извођења напада, нарочито у дубини браниочевог положаја, а самим тим унеколико мења и начин извођења одбране. Систем запречавања мора бити најтешње усклађен са системом и планом ватре из кога и произилази.

С обзиром на све већи развој и примену технике у ратне сврхе, постоје изгледи да ће се средства запречавања, па према томе и само запречавање, још више повећати (проналажење пластичних експлозива, катранских, стаклених и других ПТ и ПП мина), о чему већ говоре најновија искуства.

Иако се у почетку критички осврће на фронтални рат и позициске форме рата, у даљем излагању (сем у одељку у коме се говори о партизанским дејствима) писац анализира питање одбране готово искључиво кроз фронтални и позициски рат (иако стално истиче покретни карактер савременог рата). На тај начин он и долази унеколико до негирања фортификације, а у извесној мери и до негирања саме одбране. И тако, у тежњи да се избегне крута одбрана — што је сасвим оправдано — одбрани се, по нашем мишљењу, дало неко статичко, уствари позициско објашњење. Добија се утисак као да се све своди на то: нападач привуче масу артиљерије и др., изврши снажну артиљериску припрему и иде даље! То понекад може бити типично за позициону одбрану, односно за напад на такву одбрану. Међутим, при тој анализи се није узело у обзир да непријатељ неће увек бити у могућности да на свим деловима фронта располаже апсолутном надмоћношћу у артиљерији, и др. ватреним средствима; да својом ватром, и поред надмоћности у артиљерији, па и у авијацији, неће увек моћи да уништи браниочеву снагу и његово фортификациско уређење у позиционој одбрани на нормалном, а поготово при одбрани на широком фронту.

Као што је познато, како солидно организоване и еластичне одбране, уз одговарајуће фортификациско уређење вешт и одлучан бранилац у извесним приликама може да наведе и надмоћнијег нападача да утроши масу муниције за артиљериску и авијацијску припрему „у празно“, тј. на слабо поседнуте траншеје и објекте, тако да нападачева пешадија и тенкови у моменту јуриша наиђу на готово неокрњен систем одбране и на пуну способност браниоца да напад одбије. Пошто је непосредно иза тога тешко остварити нову артиљериску припрему, због недостатка муниције (која је већ утрошена), може се десити да пропадне предузети напад, односно да се створе услови за прелаз браниоца у противнапад.

Разматрајући тако одбрану уопште углавном кроз позициону одбрану, писац је и дошао до закључка да ће наша тактика (из чега би се могло закључити и тактика одбране) морати да базира на покретним формама боја. Међутим, ми сматрамо да не би требало и сувише истицати само покретне као ни само позиционе форме вођења борбе, а поготово одбране. Било би неоправдано ако би се превише давала предност маневарској одбрани, а готово одбацивала позициона одбрана, како се то донекле може закључити на неким местима из поменутог чланка, где се поставља такво питање а не даје се на њега одређен одговор. Уосталом, из прошлог рата имамо низ примера

где је чврста позициона одбрана — а не фортификација — уз примену најпотпунијег фортификационог уређења, одиграла улогу, издржала и најмоћнију ватру нападача и створила услове за прелаз у противофанзиву, односно у противнапад.²) Иначе, куд би се стигло ако би се одбрана, поготово мале земље, са малом дужином државне територије, сводила само на покретне — маневарске форме одбране.³) У сваком случају, питање односа маневарске и позиционе одбране, а према томе и фортификационог уређења у једном и другом случају, не може се третирати на исти начин код малих држава као код земаља са великом дужином државне територије.

И даље, ако се по овом питању, у смислу искуства, оправдано истичу успешни резултати вођења рата српске војске 1914 године, треба имати у виду да су Срби, у почетној фази, тј. до Церске битке, водили изразито маневарску одбрану, а пре Колубарске битке наизменично и позициону (одбранбена битка на Дрини трајала је пуна два месеца) и маневарску одбрану, чиме су били створени услови за решавајућу противофанзиву.

По нашем мишљењу, једино је правилно гледиште комбинована примена покретне (маневарске) и позиционе одбране, као што и у борби уопште долази до **сталног усклађивања и комбинације напада и одбране**. Када ће више доћи до изражаја покретне, а кад позиционе форме одбране, зависи од односа снага, периода и карактера рата⁴), фаза операција и других услова конкретне ситуације. Да ли ће бранилац бити у могућности да само повлачењем и противнападима нанесе толике губитке нападачу, да би изједначио постојећу неравнотежу у снагама и средствима? Бранилац ће, зависно од горњих услова, примењивати покретне форме одбране по простору и времену у том обиму и толико, колико му је потребно за стварање повољних

² У том погледу свакако је поучан пример активне позиционе одбране наших јединица на Сремском фронту, крајем 1944 и почетком 1945 године, где Немци нису успели, и поред надмоћности у артиљерији и тенковима, у неколико покушаја, да пробију чврсту одбрану наших јединица и поново избију до Београда, какав им је задатак била поставила њихова Врховна команда.

Исто тако, поучан је и пример одбране Црвене армије на линији Лењинград, Москва и Стаљинград 1941/42 године. Немци скоро за три године нису успели да пробију одбрану и утврђења Лењинграда и поред надмоћности у прво време. Није ли, на пример, при одбрани Стаљинграда брањена (и фортификациски уређена) свака кућа, сваки спрат, итд.?

Такође, одбрана Немаца у Средњој Италији 1943/44 године претставља поучан пример солидно фортификациски организоване одбране са знатно слабијим снагама, у односу на нападача.

³) Позициона одбрана може се водити не само у дубини територије, већ и у близини самог граничног фронта, тако да се данас захтева да јединице за заштиту мобилизације и концентрације (чија одбрана обично носи карактер одбране на широком фронту) воде упорну и жилаву, а у извесним приликама и отсудну одбрану. А да би се то остварило, поред осталог, морају се солидно фортификациски организовати њихови положаји.

⁴) Када се уопште теориски разматра питање карактера савременог рата, не би требало разматрати само покретан рат, већ и његову супротност, тј. разматрати и могућности смањивања његове покретљивости и претварања у непокретан рат. Очигледно је да ће нападач тежити да води што покретљивији рат да би што пре постигао свој циљ, док ће бранилац настојати да стабилизацијом фронта, уз измену општих услова, створи потребно време и, на овај или онај начин, оствари свој одбранбени циљ.

услова да на изабраној и фортификациски уређеној линији (просторији) сачека нападача, ликвидира његову бројну и техничку надмоћност и одбаци га, односно сам пређе у противофанзиву. То потврђују не само искуства из последњих ратова, већ и из најновијег Корејског рата. Данас се већ може тврдити (супротно ономе што је изнето у чланку) да се у Кореји не води само покретни рат, него да и он, као и већина ранијих, претставља комбинацију покретних и позициских форми борбе. Не стоје ли ратујуће стране у Кореји већ месецима углавном дуж 38 паралеле, уз незнатне тактичка померања (иако једна страна располаже слабијом авијацијом)? Зар то не претставља извесну стабилизацију фронта, за разлику од почетног периода (1950 године) у коме је вођен изразито покретни рат? Иако на то, поред војничких, утичу и политички разлози, ипак то не мења суштину ове поставке.

Посебно о утврђивању.⁵⁾ Да би се реално оценили вредност и целисходност утврђивања, треба имати у виду да постоји: стално, полустално и пољско утврђивање, и да сваки од ових система има своје варијанте.

Утврђивање се може изводити у виду непрекидних линија — појасева „Мажино линија“, „Сигфридова линија“ и др.), или само на појединим важнијим операциским правцима и више по дубини (утврђивање по правцима, нарочито на планинском земљишту), затим у виду комбинације једног и другог начина, итд. Пошто сваки од наведених система има своје карактеристике, тј. своје добре и слабе стране, реалан закључак о вредности, тј. корисности утврђивања, па према томе и фортификације у целини, може се донети само ако се ти системи међусобно упореде. То ћемо и учинити у најкраћим цртама. Али, пре тога, треба да видимо када ће се и у ком обиму применити овај или онај систем утврђивања. По нашем мишљењу, то је условљено низом околности и у првом реду зависи од стратемске концепције, тактичких и техничких могућности и др. услова, посебно за сваки ратни случај. Другим речима, систем и степен утврђивања одређује војно руководство на основу замисли о борби која се очекује или предвиђа. Значи, **задатак** армије у целини, односно појединих већих или мањих јединица, који је садржан у одлуци команданта, поред осталих мера борбеног обезбеђења, **одређује и карактер и обим фортификациског уређења земљишта.** (Само се по себи разуме да на величину и квалитет фортификациских радова битно утичу време, земљиште, материјално-техничке могућности, а у новије време, нарочито, машине — механизација радова).

Према томе, фортификација (па и утврђивање) је била и остаје средство стратегије, оператике и тактике, или, како се то каже, она је „укопана тактика“. Она је оруђе у рукама командовања, које, ако се као и свако друго

⁵⁾ У поменутом чланку утврђивање се потпуно идентификује са појмом фортификације и обратно. То је било оправдано у ранијим периодима (до Првог светског рата). Међутим, у новије време, као што смо то раније изнели, суштина ствари се по томе изменила и данас фортификација претставља шири појам, који у себи садржи и утврђивање, поред осталих елемената. Према томе, утврђивање одговара појму фортификације у ужем, а никако у њеном ширем (потпуном) смислу. Овде се не ради о некој формалној терминолошкој, стручној финеси (о игри речи), већ о суштини једног свакако важног теориског и практичног питања, које треба да нађе своје одговарајуће место.

оружје смишљено употреби, може дати одговарајуће користи. Да се питање фортификације тако поставило, онда се не би дошло до констатације „Да може лако доћи до потчињавања тактике фортификацији, до њиховог не-склада“ и сл. Сматрамо да до тога може доћи само изузетно, тј. онда када се не схвати суштина фортификације и погрешно постави њена улога уопште и посебно у конкретној ситуацији од стране онога ко је примењује.

Да ли ће одбрана бити маневарска или позициона (боље би било да се зове отсудна), да ли ће бити на нормалном или широком фронту зависи од конкретног задатка, односа снага, земљишта, расположивог времена, радне снаге, материјалних могућности, итд. Према томе, бранилац је дужан да увек одреди карактер одбране, **а самим тим и степен и систем фортификациског уређења положаја**. То значи да се не може уопштено рећи како „Фортификација (ту се мислило на утврђивање — В. С.) садржи јаку тенденцију за стварање крутог система одбране“. Док би се то донекле и могло рећи за фортификациско уређење у позиционој одбрани, дотле се то уопште не може рећи, на пример, за фортификациско уређење маневарске одбране, пошто се ту ради о мањим радовима, мањој густини и отпорности објеката — обично постављеним на линијама отпора са мањом дубином (један ред отпорних тачака), итд. Иначе, фортификациско уређење маневарске одбране слично је уређењу одбране на широком фронту.

Исто тако сматрамо да је неоправдано дат приговор о „крутости“ фортификациског уређења позиционе одбране. Уосталом, и сам писац унеколико противречи када износи да су пред крај Другог светског рата појмови: главни положај, резервни положај (појас), итд. замењени са првим положајем, другим положајем (појасом), тако да нападач не може унапред знати који ће од њих бити главни.

У вези с тим, при теориској разради и коришћењу искуства по питању одбране, па и утврђивања, из Народноослободилачког рата треба реално уочити неке моменте. Наиме, као што је познато, у НОР наше јединице изводиле су највећим делом офанзивна дејства, јер су чак и у току непријатељских офанзива нападале непријатеља. У тактичком, па и у оперативном смислу, напад се највећим делом изводио из подилажења, а ређе из непосредног додира, док је одбрана, у целини узев, у тактичком смислу, мање вођена, иако је наша Армија у стратегиској размери за читаво време водила одбранени — ослободилачки рат. А кад је и вођена одбрана у тактичком смислу, то је већим делом била одбрана на широком фронту (са већом или мањом упорношћу). С обзиром на наше услове, обимнији инжењерски радови мање су извођени, пошто су првенствено и са успехом коришћени разни природни заклони. Тек је на Сремском и Дравском фронту 1944/45 године већи део наших јединица изводио и позициону одбрану већих размера, уз примену обимнијих и солиднијих фортификациских радова. Свакако ће се и убудуће, упоредо са изменом општих услова, у одговарајућој мери прилагођавати и мењати и однос појединих тактичких начела, па према томе и однос у примени и начину извођења маневарске и позиционе одбране, одбране на нормалном и широком фронту, итд.

Под позиционом одбраном подразумевамо чврсто држање положаја са кога се не сме отступити ни корака без одлуке претпостављеног. Она се

карактерише крајњом чврстином, упорношћу и решеношћу трупа да се нападач сломи по сваку цену, а то значи да таква одбрана, поред крајње активности, садржи извесне елементе стабилности, а не крутости, што треба да послужи као основа за активне радње. Но ако се пође од тога да је оваква одбрана нужна, па и потребна у извесним приликама, онда је разумљиво да се и систем утврђивања у позиционој одбрани карактерише истим својствима. По нашем мишљењу, то не би требало схватити у негативном, већ понекад у најпозитивнијем смислу: остати на положају, задржати се до краја, ако то ситуација изискује, захтева не само храброст, већ у извесним моментима хероизам јединица, којима је постављен такав задатак. А баш у таквим ситуацијама фортификациско уређење може да пружи велику корист. Зато није случајно што је у нашим (па и у другим) борбеним правилима нарочито истакнуто да је **постојана (непоколебљива) одбрана дело части пешадије**. То се, свакако, у савременим условима не односи само на пешадију, већ и на артиљерију, тенковске, па и друге јединице, зависно од задатка и ситуације.

С друге стране, треба имати у виду да једно од основних начела утврђивања упућује старешине да се при доношењу својих одлука не везују за започете или довршене радове (утврђења), већ да их безобзирно напусте, ако ситуација захтева **да се створи нова одлука**.

Све то говори о томе да утврђивање уопште, узимајући у обзир све системе, произилази из тактичког, оперативног или стратегиског решења, а не обратно. Док су Французи пред Други светски рат изградили познату „Мажино линију“ (за коју се говорило да претставља „план ватре изливен у бетону“) и вршили утврђивање, које се у основи карактерисало дефанзивним духом, тј. у складу са тадашњом француском дефанзивном доктрином, дотле су Немци изградили „Сигфридову линију“, са циљем да им послужи као база за напад, тако да се при томе обезбеди садејство оперативних и посадних јединица, тј. да: посадне јединице заустављају и туку нападача ватром, а оперативне припремају и врше удар покретом. То значи, на једној страни је била дефанзивна, а на другој офанзивна доктрина, које су се неминовно одразиле на систем и карактер самог утврђивања. Према томе, све зависи од тога како се ствари поставе.

У војној литератури данас се често разматра питање корисности сталних утврђења, као што се то питање разматрало и после Првог светског рата, а и ранијих ратова. Па ипак, поједине државе после сваког рата примењивале су утврђивање обично још у већим размерама и савременије него у претходном периоду. У погледу корисности сталних утврђења мишљења су и данас подељена и различита, као и раније. Иако се највише критикују француска утврђења, ипак се стало на гледиште да би за брзи слом савезничких снага и капитулације Француске било неоправдано бацити сву кривицу на „Мажино линију“, јер је слабост Француске 1940 године постојала услед разних других узрока, као што су: морално-политичка слабост армије и народа; претежно дефанзивна доктрина и обука старешинског кадра и јединица у том смислу; постојање пете колоне унутар армије; неодлучност и слабост војног руководства, итд. Данас је доказано да „Мажино линија“ није савладана, већ уствари заобиђена. Свакако да она не би пала, или не би

тако брзо пала, као што се то десило 1940 године, само да је брањена како треба.

Из анализе постигнутих резултата разних утврђења сталног типа из прошлог рата („Сигфридова“, „Манерхајмова“ и „Метакасова линија“, Севастопољ итд.) дошло се до закључка да су она, мање или више, одиграла позитивну улогу. Нарочито се истичу квалитети „Манерхајмове линије“, која је у току Совјетско-финског рата одиграла важну улогу и, по оцени западних, па и совјетских војних стручњака, умногоме допринела чврстости и отпорности одбране. И тако се дошло до истог закључка као и раније, наиме, да нема неосвојивих тврђава и утврђења, али да она могу пружити драгоцену корист браниоцу само ако се правилно примене. Њихова намена оријентисана је првенствено на почетни — критични период рата. Сем тога, дошло се до закључка да савремена стална утврђења морају имати знатно већу дубину него раније, да благовремено утврђивање не обухвата само граничне појасеве, већ велику дубину државних територија и да се ово питање мора решавати у склопу осталих битних питања припрема армије и државе за рат, а никако изоловано. Зато се и данас у многим земљама изводе веома обимни радови око утврђивања објеката сталног типа на појединим важним стратешким и оперативним подручјима. Тако се још прошле године штампе могло сазнати да се „Сигфридова линија“ допуњава, усавршава и прилагођава за одбрану са истока. Говори се и о извођењу јаким утврђења на северној граници Турске, о изради модерних утврђења на Блиском и Средњем Истоку, на Аљасци, итд. У многим деловима света организују се тзв. стратешке базе и сл., а врло је вероватно да се и у Кореји, с једне и с друге стране, у оперативној дубини ратујућих страна, изводе јака утврђења сталног и полусталног типа, јер томе иде на руку релативно мала ширина фронта а код снага ОУН и велике техничке могућности. Поред примене пољског утврђивања на линији самог фронта, у Северној Кореји је изграђен познати „гвоздени троугао“ Чорвон—Кумхва—Пјонгтонг, итд.

Обим и квалитет сталних утврђења зависи од политичке и стратешке ситуације земље која га примењује, а посебно од економске и индустријске моћи сваке поједине државе. У одређеним условима ратне ситуације, систем сталних утврђења може пружити највише користи браниоцу, пошто је он иначе најсолиднији у конструктивно-техничком смислу.

Док се систем сталног утврђивања махом припрема још за време мира, а ређе за време рата (у стратешкој, а изузетно у оперативној дубини), дотле се систем пољског утврђивања остварује највећим делом у току рата, при свим видовима борбених дејстава — у одбрани, па и у нападу. Иако је његова отпорност сразмерно мања, она се ипак остварује масовношћу примене и великом дубином.

С обзиром на појачано дејство артиљеријске ватре и авијације, а евентуално и на употребу атомских нападаћих средстава⁶⁾, извесно је да ће се

⁶⁾ У страног војној литератури, где се увелико разматра проблем заштите од атомског оружја, стало се на гледиште да, поред склоништа од армираног бетона и челика, фортификациски објекти од земље и дрвета у одређеним условима могу да пруже знатну заштиту. Тако, већ постоје извесни прописи за утврђивање у циљу

систем пољског утврђивања убудуће још више примењивати. Могло би се рећи да у позиционој (отсудној) одбрани никад није довољно утврђивања, поготово када се димензије појединих објеката морају повећавати због све већег разорног дејства нападних средстава, тако да ће се и објекти често радити дубље у земљи или укопавати у стене (где то услови дозвољавају), итд. Зато је и данас актуелно начело: не штедети зној војника, да би се уштедела њихова крв!

Иако се пољско утврђивање може организовати у траншејном и групном систему, ипак је писац при разматрању утврђивања, како изгледа, имао у виду само траншејни систем, као што се и при разматрању одбране вероватно руководио више одбраном на нормалном фронту, па је и дошао до закључка да ће наши евентуални фронтови имати отворене бокове и позадину?

Код одбране уопште може се говорити о гушћем и ређем поседу, о одбрани на нормалном и одбрани на широком фронту (са већим или мањим отступањем од нормалног), код које могу постојати слободни бокови и крила, но више у тактичком, а мање у оперативном смислу. А ако се одбрана посматра у стратегској размери, онда се ту у суштини ради о непрекидном фронту. (При разматрању појма фронта свакако се узимају у обзир не само јединице прве линије, већ и одговарајуће резерве по дубини). Према томе, фортификациско уређење земљишта усложњава се и добија још већи значај због тога што се и такви међупростори морају у извесној мери фортификациски уредити.

Групни систем утврђивања у већини случајева одговара одбрани на широком фронту и маневарској одбрани, а траншејни — позиционој одбрани на нормалном фронту. Међутим, између ових система не треба правити круту границу, пошто ће у пракси највише долазити до изражаја њихова складна комбинација. Такво усклађивање биће готово редовно при утврђивању у оперативним размерама, док ће се у тактичким размерама обично примењивати само групни или само траншејни систем, или опет њихова комбинација. (Овакво наше гледиште произлази из поставке да „нема „чисте“ одбране на широком фронту у оперативним размерама“, што би се готово могло рећи и за одбрану на нормалном фронту). Поред тога, на избор система утврђивања нарочито утичу земљиште, расположиво време и други услови. На планинском, испресецаном, а поготово пошумљеном земљишту, највише одговара групно утврђивање (често и независно од ширине фронта), док на равничастом земљишту, то у првом реду зависи од ширине фронта, која иначе произилази из задатка јединица, важности појединих отсека, итд. (Иначе, изгледа да би било боље кад би се термин „траншејни“ заменио са термином „рововски“).

Систем полусталног утврђивања претставља комбинацију између система сталног и пољског утврђивања како у конструктивно-техничком смислу,

заштите од дејства атомских бомби, дају се димензије за фортификациске објекте, препоручују се покривени ровови уместо откритих, а пуни и укопани профили уместо клечених и лежећих за стрељачке заклоне, али се сматра да и најпростији заклони могу у великој мери да смање губитке јединица.

тако и у смислу отворности, времена извођења, трајности и др. Овај систем има изгледа за већу примену с обзиром на све већи развој инжињерске и грађевинске технике и на могућност брзе и масовне израде тзв. преносних елемената (преносне куполе, блокови и сл.).

Према изложеном, произилази да утврђивање уопште треба посматрати и ценити узимајући у обзир **сва три наведена основна система**, јер баш у рату, при извођењу одбране у ширим — стратешким размерама, најчешће долази до њихове заједничке реализације и њиховог узајамног допуњавања. Поред тога, нарочито треба нагласити да систем и обим утврђивања не треба везивати за степен упорности и отсућности одбране и ако оно, у мањој или већој мери, може на то утицати.

О маскирању. Раније смо рекли да је маскирање један од основних елемената фортификације. Међутим, у поменутом чланку фортификацији се даје приговор да је њена основна слабост у томе што демаскира борбени поредак, често пута и до ситних детаља. Да ли је то тако? А како би изгледао борбени поредак пешадије, артиљерије и других јединица уопште, када се не би изводило никакво, или када би се изводило непотпуно фортификациско уређење положаја? Очигледно је да би он, у том случају, на откривеном или слабо покривеном земљишту, у много чему био још више демаскиран.

Треба имати у виду да објекти фортификациски организованог положаја (бункери, стрелачки закљони, итд.) уколико једним делом демаскирају сам положај, односно борбени поредак у целини, **утолико га више маскирају у појединостима**. У осталом, у савременим условима, борбени положај у целини тешко се може прикрити — маскирати. А проблем маскирања у првом реду јесте у томе да се отежа или онемогући непријатељу осматрање појединих оруђа, објеката или делова борбеног поретка, а тиме да му се отежа или онемогући отварање прецизне ватре. Иде се, дакле, за тим да се противник доведе у ситуацију, како се то каже — да од дрвета не види шуму. То се најбоље може учинити када се упоређује траншејни и групни систем утврђивања. Свакако, борбени поредак, а нарочито покрети ангажованих трупа, боље се маскирају траншејним него групним системом у позиционој одбрани на нормалном фронту (значи у одређеним условима, тј. не увек), пошто се ту не ради о положају самом по себи — пре отпочињања борбе — **већ о томе, како се маскирање, односно демаскирање, одражава у току извођења одбране**. Очигледно је да су много тежи извођење противнапада, дотур муниције, евакуација рањеника и друго, кад нападач својом јаком ватром спречава придолазак браничевих резерви на откривеном земљишту без саобраћајница, него онда када постоје саобраћајнице и траншеје, које олакшавају извођење покрета по фронту и дубини и под најјачом ватром. Исто тако, јасно је да ће, например, једна батерија која се налази на утврђеном и маскираном ватреном положају, имати већи борбени ефекат (тј.: могућност осматрања, ватрену моћ и заштићеност), него нека друга исто таква батерија која се налази на неуређеном и слабо маскираном ватреном положају.

У свакој процени, поред осталих мера за обезбеђење борбе, морају се ценити и предвидети и мере за фортификациско уређење. При томе не треба гледати неку опасност у ранијем извођењу радова на утврђивању, готово у данашњим условима, када се ради о **великој дубини одбране и фор-**

тификацком уређењу уопште, када постоји могућност да бранилац организује борбени положај тако да нападач не може лако открити његов распоред и груписање главних снага (уређење претпоља и више узастопних положаја (појасева), лажни предњи крај, и извођење лажних радова, аеродрома, итд.).

Иако фортификацки уређен положај донекле демаскира борбени поредак, односно распоред трупа (а он га у суштини више маскира него што га демаскира), то је често исто таква борбена нужност као што су и у борби нужни мањи или већи губици у људству и наоружању, под условом да се непријатељу нанесу већи или бар исти губици. Уосталом, основни принцип одране, па према томе и фортификације у одбрани, јесте: прво дејство, па затим заклон (заштита). А маскирање је у основи заштитна мера. Због тога се, по нашем мишљењу, демаскирање борбеног поретка не може приписивати фортификацији као њена основна слабост. Напротив, у оквир фортификације, односно инжењерског обезбеђења трупа, обавезно спадају и мере маскирања у свим видовима борбених дејстава, а нарочито у одбрани. Због све већег ангажовања авијације у савременој борби, због све веће могућности осматрања и извиђања од стране непријатеља са земље, а нарочито из ваздуха (поготово ако постоји надмоћност у ваздуху и ако су повољне атмосферске прилике), због примене ноћних авио-извиђања, нових радарских апарата за откривање непријатељских бацача и др. — маскирању се поклања све већа пажња. У Корејском рату, у појединим случајевима, разлози маскирања утицали су на избор правца напада, противнапада и противудара кинеских и севернокорејских јединица, на избор појединих линија (појасева) одбране, итд. Другим речима, разлози маскирања битно су утицали на поједина оперативна и тактичка решења.

Тактичко и оперативно маскирање има посебан значај у савременом рату; његова примена важна је у свим борбеним радњама и поступцима, па према томе и при фортификацком уређењу земљишта. Штавише, разлози ове врсте данас могу утицати не само на почетак боја или операције, већ, у извесним случајевима, и на почетак самог рата.

II

Према пишевој краткој оцени улоге планинског земљишта у односу на браниоца, тј. како се оно испољава у одбрани, могло би се закључити да је планинско земљиште у стратегском погледу неповољније за одбрану него равничасто и маневарско, или бар да се то испољава у приближно истој мери. Тако, на пример, писац, између осталог, каже: „Планинско земљиште је јако у тактичком, али има озбиљне слабости у стратегском погледу . . . . Због тога и резултати офанзивних операција могу бити много већи на планинском него на маневарском или равничастом земљишту . . . .“, а као примери наводе се: пробој Солунског фронта и пробој Италијанског фронта на Сочи. Из таквог излагања проистиче да је планинско земљиште у стратегском погледу непогодније за одбрану него маневарско и равничасто. Међутим, ми сматрамо да планинско земљиште уопште (и у стратегском погледу) у већини случајева пружа јачи ослонац и даје више користи браниоцу него маневарско и равничасто, поготово онда кад је однос технике повољнији за нападача, или

ако је приближно исти. Другим речима, то значи да планинско земљиште у таквим условима иде више на руку браниоцу него нападачу.

Нападач ће често тежити да избегне планинско земљиште које само по себи претставља природну (мању или већу) препреку, или ће морати да га савлађује заједно са отпором браниоца. Супротно томе, бранилац ће тежити да ослонцем на такво земљиште донекле надокнади своју слабост, да би што више изнурио нападача, нанео му губитке и у погодном моменту преузео иницијативу, тј. прешао у противофанзиву.

Кретање нападачеве технике и моторизације на планинском земљишту ограничено је углавном на мањи број комуникација које се могу успешно бранити и релативно мањим снагама. Примена инжињерског запречавања долази нарочито до изражаја. За нападача је тежа употреба ватре, као и увођење у борбу већих резерви, односно других ешелона, него за браниоца иако ни за њега то није лако. Али, ствар баш и јесте у томе што бранилац има могућности да се на планинском земљишту успешно брани релативно мањим снагама, а и да напада, да благовремено уреди комуникациску мрежу на вероватним правцима употребе својих резерви (других ешелона), тако да се и тиме умањују недостаци одбране, а смањују предности нападача у оваквим условима борбе.

Тачно је да покретљивост и моторизовање резерви и јединица уопште имају велики значај на оваквом земљишту. Међутим, питање односа тактичке и оперативне покретљивости трупа на планинском земљишту поставља се друкчије и у много оштријој форми, него на маневарском, а нарочито на равничастом земљишту. Док се моторизоване јединице, при повољним атмосферским приликама, на равничастом земљишту могу често кретати ван путева (тактичка покретљивост) приближно истом брзином као и путем (оперативна покретљивост), дотле је њихова покретљивост на планинском земљишту ван комуникација веома отежана, а често и немогућа.⁷⁾ Стога је заиста проблем на који начин у планини обезбедити брзо пребацивање трупа (у првом реду резерви) и њихово дејство не само дуж и у захвату комуникација, него и ван њих, да би се предухитрио нападач и осујетиле његове намере на фронту, а нарочито онемогућило дејство његових евентуалних ваздушних десаната, итд. Очигледно је да би поред оспособљавања трупа за брзе маршеве у планини и др. требало организовати и подесити специјални брдски моторизовани транспорт тако да се он брзо може заменити осталим врстама транспорта. Свакако ће и транспортна авијација умногоме утицати на решавање тога проблема. Разумљиво је да ће се и остала моторна средства користити, колико је могуће више.

⁷⁾ Јединице наше Треће армије у завршној операцији 1945 године, на сектору Варждин, Марибор, Дравоград, Пољана, вешто су искористиле заплећене камионе и њима одмах продужавале покрет, гонећи непријатеља. Тако су за неколико дана све стрељачке дивизије ове армије биле скоро потпуно моторизоване, чиме је знатно повећан темпо наступања и олакшан успех ове операције, чија се завршна фаза одиграла на планинским масивима Караванки и Похорја, када су наше јединице, напуштајући комуникације и возила, пресекле отступницу непријатељу (за Аустрију) јачине преко 100.000 војника и принудиле га на предају, док је гро његове моторизације остао на комуникацијама неискоришћен.

Иако су у новије време повећане могућности употребе ваздушних десаната, мишљења смо да на планинском земљишту постоје услови за њихово релативно лакше изоловање, па и уништење, од стране одлучног браниоца, него на маневарском земљишту, на коме нападач често може боље да усклади дејство својих трупа које нападају с фронта са дејством ваздушног десанта.

Важно је нагласити — а што је доказано кроз искуство нашег Народноослободилачког рата — да бранилац, баш на планинском земљишту, може врло успешно да изводи одбрану регуларним трупама у комбинацији са партизанским дејствима. Познато је да су наше јединице — бригаде, дивизије, корпуси, и, најзад, армије — изводиле веома успешне операције против далеко надмоћнијих непријатељских снага наоружаних неупоредиво јачом техником, при чему су им партизански одреди чинили драгоцену услугу. Пета офанзива, која је по свом карактеру и циљу, такође и по броју учествујућих снага, имала стратемски значај, свакако је најизразитији пример вођења успешне активне одбране против јаких регуларних непријатељских снага на изразито планинском земљишту, док су у исто време партизански одреди нападали непријатеља на другим правцима. На тај начин, они су садејствовали и у одговарајућој мери посредно утицали на ток главне операције, коју је изводила главнина Народноослободилачке војске са Врховним штабом на челу.

Усклађивање дејства регуларних са партизанским и другим јединицама које се налазе у позадини непријатеља има нарочито велики значај у моменту када бранилац прелази у противнапад, противудар или противофанзиву. Тако, например, форсирајући Драву на широком фронту: Валпово—Осијек и даље низводно, у пролеће 1945 године, наша Трећа армија није имала (непосредну) општу резерву, тј. други ешелон, јер су све њене дивизије предузеле форсирање једновремено. Међутим, улога резерве била је додељена VI славонском корпусу, који се до момента отпочињања офанзиве налазио у оперативној дубини непријатеља, на планини Папуку и његовим огранцима. Састав и попуњеност корпуса (без тешког наоружања) одговарали су потребама вођења борбе у таквим земљишним условима. Иако је био у тешком положају због притиска непријатеља, овај је корпус, према одлуци команданта армије, имао задатак да у моменту форсирања нападне непријатеља с леђа и спречи придолазак његових оперативних резерви. Пошто је ова замисао у потпуности остварена, постигнути су одговарајући резултати у размери армиске операције, што се унеколико одразило и на пробој Сремског фронта у целини.

На појединим важним правцима у планини бранилац понекад може, остварујући брзим маневром изненађење у одлучујућем тренутку, да постигне и бројну надмоћност, иако је општи однос снага у корист нападача, затим да ударом својих оперативних јединица, односно резерви, понекад постигне и извесне стратемске резултате, итд. Извесно је да су на равничастом земљишту такве могућности мање.

Позитиван пример Колубарске битке (којим писац оправдано поткрепљује једно питање одбране), у којој је српска војска могла да предузме противофанзиву тек на планинском земљишту, пошто је у претходним жестоцим одбранбеним борбама већим делом на њему уништила скоро половину ау-

стриских снага, и тиме, поред осталог, створила потребне услове за то, није у складу са мишљењем које је изнето по питању утицаја земљишта. Истина, одлучујући пробој тактичке дубине одбране непријатеља извршен је на планинском делу фронта (Сувобор), али у моменту када су се Аустријанци спуштали ка подножју, односно вршили прегруписивање снага према београдском правцу.

Брзи слом аустро-немачких и бугарских снага на Солунском фронту не може се приписивати планинском земљишту. Пробој Солунског фронта од стране српских и савезничких трупа треба тражити у сасвим другим основним узроцима. Пре свега, ту је играо улогу општи однос снага ратујућих страна у датој фази рата, а посебно на Солунском фронту, затим мала дубина одбране на овом фронту (кордонски распоред), итд.⁸⁾

Слично је било и на Италијанском фронту на Сочи у Првом светском рату.

И у току Другог светског рата на Источном фронту показало се да је планинско земљиште знатно отежавало извођење офанзивних дејстава,⁹⁾ а да их је равничасто земљиште, на супрот томе, омогућавало и — ако би се тако могло рећи — условљавало и олакшавало, разуме се, кад су и уколико за то били остварени битни фактори.

С друге стране, у последње време има доста примера за тешко извођење крупних офанзивних операција у планинама. Тако, например, офанзива Италијанске армије 1940 године на Француску преко Алпа, на релативно уском фронту од око 300 км, уопште није имала успеха, иако су Италијани располагали великом надмоћношћу. 1944 године, Савезници су, такорећи, месецима били задржани пред појединим јаким природним линијама (висовима, теснацима) и трошили масу артиљериске и друге муниције, често за освајање појединих кота, које су Немци вешто и са релативно малим снагама бранили. Па и најновија искуства из Корејског рата показују да се офанзивне операције много теже изводе на планинском него на равничастом земљишту, иако земљиште различито утиче на обе зарађене стране.

Из наведених разлога, Енгелсова поставка: „Да са стратегиске тачке гледишта у планинским операцијама положај нападача има велика преимућства над браниоцем“, коју је писац вероватно имао на уму при оцени овог питања, по нашем мишљењу, у садашњим условима не одговара у потпуности,

⁸⁾ Да су били остварени битни услови, очигледно је да би бранилац после пробоја Солунског фронта могао пружити јаку одбрану по дубини на низу природно-јаким линија (јужно и северно од Скопља, јужно и северно од Ниша итд.), јер је планинско земљиште, само по себи, нудило изванредне услове за то.

⁹⁾ Као што је познато, наступање Црвене армије преко Карпата у завршној фази рата било је успорено за извесно време; услед застоја IV украјинског фронта, који је дејствовао у правцу Карпата, дошло је до застоја и скраћивања фронта III украјинског фронта и до рокирања извесних снага удесно. То се одразило и на дејство наших јединица, нарочито III армије, која је, поред осталих, у то време на левој обали Драве обезбеђивала јужни бок III украјинског фронта. Оперативни застој у Карпатима имао је унеколико за последицу одлагање ликвидације Будимпеште; омогућио противудар немачким снагама у правцу Будимпеште и Дунава и, могло би се рећи, за више седмица продужио отпор немачких снага на јужном ратишту, укључујући и северозападни део наше земље, што је било нарочито од утицаја на ослобођење Трста и Корушке.

иако је за ранији историски период у свему одговарала. Данас су се битно изменили услови вођења рата, па према томе изменио се и утицај земљишта, које се као елемент борбе, на овај или онај начин, испољава у зависности од осталих услова. И не само да се земљиште различито испољава у разним видовима борбе, него његово испољавање зависи и од карактера рата и карактера и структуре армије, где, поред техничке опремљености, нарочито долазе у обзир морално-политичке особине и традиције војске, као и други услови.

*

Уколико ће се више развијати нападна борбена техника свих врста, утолико ће се нужно морати развијати и одбранбена средства, а самим тим и све мере које условљавају одбрану, па према томе и фортификациско уређење земљишта. Бранилац је увек тежио да искористи сва средства која му стоје на расположењу да измени однос снага у своју корист како би у одлучном тренутку из одбране могао прећи у противнапад, односно противофанзиву. А правилно искоришћено земљиште уопште а посебно у планинским условима фортификациски добро уређено, нарочито у противтенковском смислу, може му послужити као солидан ослонац и пружити велике користи.

Када је у питању примена фортификације, онда није основни проблем у томе да се установи да ли њена улога опада или расте (а по нашем мишљењу не опада), већ у томе да се пронађе најбољи пут, тј. систем и степен фортификациског уређења, које ће у датој ситуацији пружити највише користи и у највећем степену појачати њену отпорност. Поред правилног схватања фортификације уопште и потребне научно-теориске спреме, то захтева и извесну вештину онога ко је примењује.

А да би се пронашао најбољи начин примене фортификације, нужно се мора поћи од тога да свака измена у тактици напада изазива одговарајућу измену у тактици одбране, па према томе и мању или већу измену фортификације. То је већ доказано историским развитком војне науке и рата уопште. Изненађење се може избећи ако се на основу реалних предвиђања на време предузму и остваре одговарајуће мере у том смислу и ако се у склопу свих осталих елемената одбране фортификацији поставе реални задаци. Нема сумње, у томе се добрим делом и огледа тежина овог проблема.

Само свестраном и темељитом проценом свих елемената, од којих у мањој или већој мери зависи вођење рата у целини или у појединостима, може се за сваки конкретан случај реално уочити важност и утицај сваког од њих понаособ, па према томе и фортификације и земљишта.

ЦЕНА 60.— ДИН.